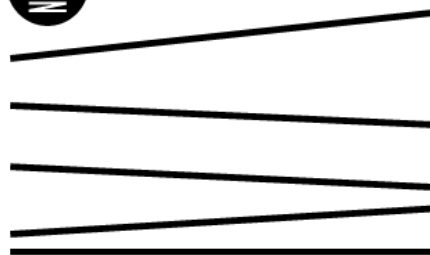

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Columella, Lucius Junius Moderatus.; oversat
og oplyst med theoretiske og praktiske
Anmærkninger af Jens Frechland.

Titel | Title:

L. J. Moderatus Columella om Landoekonomi

Bindbetegnelse | Volume Statement:

Vol. 1

Udgivet år og sted | Publication time and place:

Kjøbenhavn : forlagt og trykt af M. J. Sebbelow,
1806-1807

Fysiske størrelse | Physical extent:

2 bd.

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller
fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse.
Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

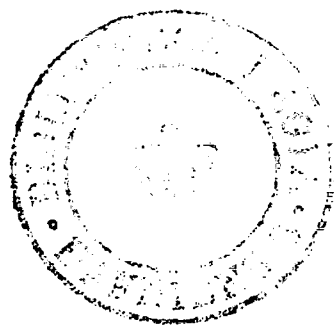
The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the
work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always
remember to credit the author.

48. - 128. - 8

¹
fr. Kortowand Ch: Magd: Th: Cole,
förste Ingenieur i det Kongl:
Kansl: Perucelli, Skrifver af
Lärnabog og Rikshandb.
- om Sjøhus, Puljerner og
Befordring, följande
dilandt för
Lionel M. M. M.

DET KONGELIGE BIBLIOTEK

130022954181

Lucius Junius Moderatus Columella

o m

L a n d o e k o n o m i.

- f p r s t e D e e l.

of the culture of the

monastic

L. J. Moderatus Columella

om
Landøkonomi
oversat og oplyst

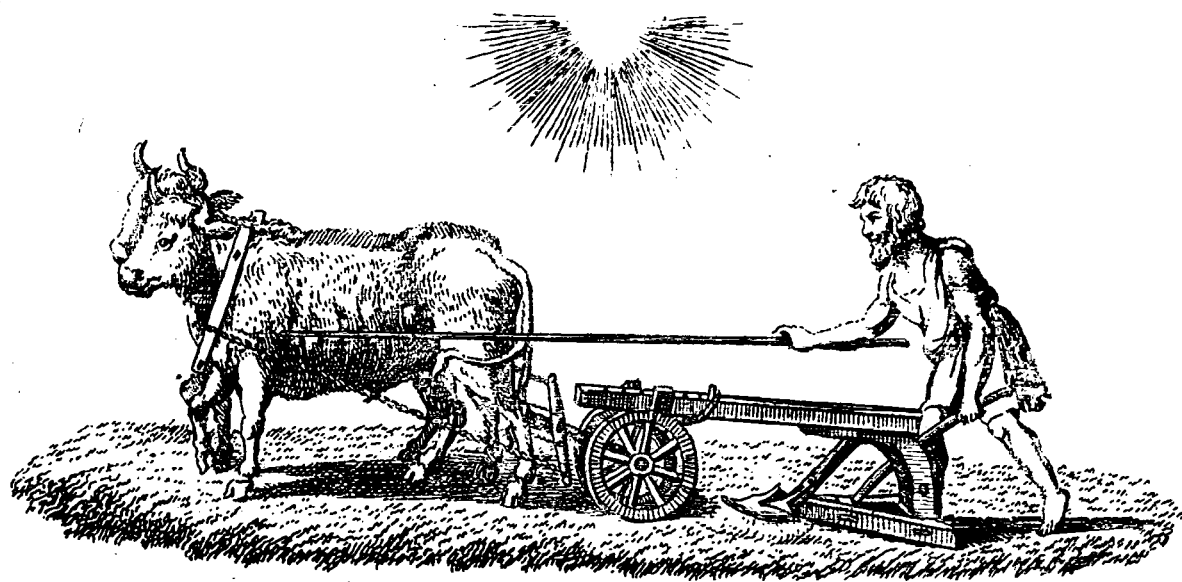
med

theoretiske og praktiske Anmærkninger
af

Jens Frechland,

Præst ved Hans Kongl. Majestats Sæetat.

1te Deel.

Panem quaramus aratro.

Kjøbenhavn 1806.

Forlagt og trykt af M. J. Sebbelow,
i store Fiolstræde No 218.

Angelo sc.

Danmarks Kronprinds

S r e d e r i f !

Fædrelandets utrætteligste og gavrigste Ven!

Videnskabernes huldeste og kraftigste Befordrer!

Landøkonomiens største og bedste Forfremmer!

h e l l i g e t .

CONFIDENTIAL

1 2 3 4 5 6 7 8 9

CONFIDENTIAL

CONFIDENTIAL

CONFIDENTIAL

Maadigste Kronprinds!

Ingen Fyrste veed bedre, at Landøkonomien er een af de bedste Grundstøtter for en Stats Styrke, Moralitet og Lykkelighed, og Ingen kan derfor hellere vilde, eller kraftigere anvende ethvert passende Middel til dens Fremme; Vore Agre vidne derom, vore Landbyer og Kjøbstæder frydes derved. Maatte dette columellaiske Algerdyrkningsværk, hidbragt fra Latiums fordums frugtrige Egne, bidrage til dette store Njemmed! Maatte det være saa lykkelig, at vinde Deres Kongelige Højheds

naadigste Bifald! da vilde ingen større
Opmuntring, ingen skønnere Løn kunde
tænkes for Dets Tolk; da behøvede han
ikke at frygte for, at pryde dette sit Ar-
bejde med Deres Kongelige Højheds
Blandt Europas Fyrster saa udmærket
Navn, ved at hellige Dem Samme,

med

dybeste Vrefrygt.

Jens Frechland.

F o r e r i n d r i n g.

Ikke uden Frygt bover jeg her, at fremlægge for mine Landsmænd een, i saa mange Henseender, af de interessanteste og nyttigste, men tillige at forklare meest vanskelige Forfattere fra Latiums blomstrende Dage, Lucius Junius Moderatus Columella om Landoekonomi. I Columellas Dage vare Videnskaberne, hvoriblandt især Landoekonomien, stegne til en Højde, som, med Rette, maa endnu opvække enhver Kjenders Beundring og Efterligning. Selv Statens meest ærede, største og indsigtsfuldeste Mænd lagde sig, i de Tider, efter Landoekonomien, og skammede sig ikke ved, med egne Hænder, at udøve denne af alle Videnskaber for Menneskeslægten meest velgjørende, naar Fritimer fra Embeds Pligter tillode Dem det. Saaledes see vi, i de Dage, at Mænd, der vare de første i Staten, dyrke Agrene med samme Glid i Fred, som de fors

svare dem i Fejde; En Quintius Cincinatus kaldes fra Ploven til Dictatur Æmbedet, for at redde sit fortrængte Fædreneland, og vender tilbage til samme igjen, da Frelsen var skeet ved Hans plovvante Arm *).

„Fordum levede saa Sabinien's haardsøre Slægter,
Remus og Broderen saa; Etrurien derved
blev mægtig;
Derved var det, at Rom blev meest navnkundig paa
Jorden.“

Hanc olim veteres vitam coluere Sabini,
Hanc Remus & frater; sic fortis Etruria crevit;
Scilicet et rerum facta est pulcherrima Roma.
Virg. Georgic. II, 532.

Saaledes synger Latiums Sanger Virgilius, og vor egen Digter Lode bekræfter det, naar han saaqvæder:

„Oldtiden havde en god Skif, Arbejde maatte frydre
Maden.
Fyrsterne Selv bag Ploven gif; pakkede Kornet selv i
Laden.“

*) See Indledningen til Columella. Side 7.

Saadanne talentsfulde Mænds Bestræbelser for Landoekonomien kunde ikke andet, end have de heldigste Virkninger for dens Fremme, som Plinius¹⁾ siger *); saa meget mere, som de havde Italiens milde Himmelegn, Jordens goddædige Frugtbarhed, og deres mangfoldige Livsgnes store Mængde til at befordre deres Hensigters Opnaaelse. I de Tider saae derfor, som Varro siger **), hele Italien ud som en Hauge. Hvad Under altsaa, som Landoekonomien fra disse dens paradisiske Dage endnu maa opvække sande Kjenderes Beundring og Efterligning i saa mange Henseender!

Allerede fra denne Side betragtet, maa det have megen Interesse for den, i vore Dage, studerende Landoekonom, at kjende disse hans Videnskabs Fædre, deres Fremgangsmaade, og til hvor høj en Grad de have bragt Videnskaben, under alle disse benævnte lykkelige Omstændigheder; men endnu meget mere, maa han ønske at kjende dem, naar hertil kommer, at vi ogsaa nu omstunder, selv her i vore nordligere

*) Plin. Hist. nat. XVIII, 3.

**), Varr. R. R. I, 2.

Lande, dyrke, for det Meste, netop de selv
 samme Planter, og bruge omtrent de selv samme
 Dyr, som de, for at han da kan komme til at
 undersøge og erfare, om ikke nogle af deres øe-
 konomiske Lærdomme kunne være anvendelige
 for ham; om det end stundum skulde være un-
 der visse Modifikationer; Og at nogle af deres
 Lærdomme vil kunne være anvendelige ogsaa for
 os, vil neppe kunne betvivles, saa længe der
 ingen Tvivl er paa, at vore fleste Markplan-
 ter, Haugeurter og Dyr ere komne fra de ro-
 meriske Økonomers sydlige Lande, og lykkes
 og trives hos os; Ikke at tale om, hvor me-
 gen Interesse det maa have for enhver Nuti-
 dens tænkende Landoekonom, at læse hine For-
 tidens Læremestere i Landoekonomien, for at see,
 hvad der fornemmelig skyldes dem af vor Land-
 væsens Lære, og hvad der egentlig tilhører os
 Selv. Man vil, ved Sammenligningen, ikke
 worde uris; naar undtages nogle nyere meka-
 niske Opfindelser, og enkelte fysiske Undersø-
 gelser og Opdagelser, som kunde give Anled-
 ning til gavnlige Følger for Landoekonomien i
 vore Dage.

At de græske og romerske Landoekonomers
 Læsning og kunde være til Fornøjelse og Nytte
 for andre Videnskabsmænd, end egentlig Land-
 økonomer, behøver nok neppe at nævnes. Ins

gen Digter, ja næsten ingen klassisk, græsk eller romersk Forfatter vil, i alle Henseender, kunne forstaaes til Gavn, naar vi ikke, af deres oekonomiske Skribentere, lære at forstaae de hos dem saa hyppig forekommende oekonomiske Udtryk, Ord og Talemaader, som enten ere laante, som Billeder, af de Gamles Landbrug, eller, paa en eller anden Maade, have Hensyn til deres Agerdyrkning, huslige Forfatning, Livegnes Aar, Baaningers Beskaffenhed, Mad og Drikkes Egenskaber, o. s. v.; Men især maa de græske og romerske Landoekonomers Studium være, foruden for den videnskabelige Landmand, en saare vigtig Sag for Dyrlægen, Botanikeren og Naturhistorikeren, da deres Videnskaber staae, som ægte Søstre af Landoekonomien, i den nøjeste Forbindelse med Samme.

Vare de Gamle end ej altid de største Theoretiker, saa vare de dog stedse de største Praktiker; thi med dybeste Skarpsind og uafsladligste Flid studerede de Naturen i Naturen Selv, og søgte, ved tallose Erfaringer, at komme efter Naturens lønligste Virkninger, for at worde indviiede i dens inderste Helligdomme.

Alf alle græske og latinske Landoekonomer Columella, efter alle Lærdes eensstem-

mige Vidnesbyrd, den fuldstændigste, grundigste, skønneste og fornøjeligste; ja han er den, der, endog som Digter, fortjener en ikke liden Rang blandt Romernes landlige Sangere.

Jeg har derfor troet, at Hans Bøger, i det mindste de, jeg har oversat, burde læses i Skolerne, ligesaa vel som en eller anden af de nu brugelige. Vist nok ikke fordi at alle Studerende skulde vorde Landøkonomer, (De Studerende skulde jo ikke være Alt det, som de Forfattere, de læse, have været?); Men fordi Columella upaatvivlelig vilde have mere Interesse for dem, end saa mange en anden Skribent, der enten er mindre indelig, og overgaaer deres Forstandsevne, eller taler om Ting, som det er dem langt mindre, for ikke at sige, slet intet om at gjøre; thi Columella afhandler Ting, som falde ind i det daglige Liv, Ting, som de have daglig for Øjne, Ting, som deres Forældre eller Venner, om ikke de selv, daglig sysselsætte sig med, og give Unglingerne derfor idelig Lejlighed til at tænke og tale med, da de tillige virke kraftigst paa Sandserne, hvorved de Unge lettest og bedst faae deres første Kundskab. Columella vilde maaskee og vorde mere nyttig i Fremtiden for

de Studerende, end mangen en anden Forfatter, der handler om Krige, Mytterier, Staters Undergang o. s. v.; da han vilde lette dem Arbejdet, i at forstaae mangt et oekonomisk Udtryk og mangen landlig Talemaade, med meget Mere, som møder dem ved de andre gamle Klassikers, især Digteres, Læsning. Columella vilde maaskee og vække Eysten hos mangen en Ungling til at studere, i sin Tid, Landoekonomien, (og dette var jo dog vel ingen Skade?) eller de dermed beslægtede Videnskaber, saasom Naturlæren, Naturhistorien, Dyrlægevidenskaben, Botaniken, o. s. v.; især vilde Columella, ved en duelig Lærers Anvisning, ofte frembyde Lejlighed til at give Lærlingen Forsmag paa disse saa almeennyttige Videnskaber. Men om end ingen af disse nævnte Videnskaber blev den Studerendes Hovedbeskæftigelse som Mand, mon det derfor ikke vilde have sin Nytte for mangen Een i Livet, at have læst og lært en Bog, som handler om de Ting, der angaae alle Menneskers sande Lykke, og som meget formodentlig kunde komme til at gavne og glæde ham; da han enden selv kunde komme til at eje Jord, Hauge og Creature, eller maaskee komme i nær Forbindelse med dem, som havde med samme at gjøre. Ogsaa fra Moralitædens Side,

torde nok *Columella* anbefales den Studerende frem for mangen en nu brugelig Forfatter, hvor der maaskee forekomme tvetydige, om ikke uhøviske Ord og Talemaader, underfundige Træk og Rænker, skjændige Handlinger, grusomme Blodsudgydelser, ofte roste endog med de største Lovtaler; ja mon ikke en *Columella* skulde, frem for nogen anden af de Gamle, bifaldes af en *Billaine*, til at forebygge de Ungdoms hemmelige Synder, hvorom *Lisot* taler med saa ædel Varme, i det den fornuftige Lærer herved fik Lejlighed til betimelig at tale med Ynglingen herom, som det sig burde.

Columella er, som vi allerede har bemærket, af alle romerske Landøkonomer den skønneste, meest veltalende, og uudtømmelig rig paa forskjellige Ord til at udtrykke Ting, som komme ideel lig for i det daglige Liv; saa ogsaa dette vilde have sin store Nytte for den Studerende, som læste ham; Vi ville her blot nævne, til Exempel, hvad, Han kalder, at saae: *Seminare*, *serere*, *conserere*, *spargere*, *jacere*, *projicere*, *committere*, *mandare*, *credere*, *concredere*, *semen agro*; At meje: *Metere*, *demerere*, *secare culmos falcibus rostratis v. denticulatis*, *decidere*, *recidere frumenta*, *spicam ipsam legere mergis vel pectinibus &c. &c.*

Til hvad, vi alt har sagt, som og kan
henføres til Columella, som Digter, be-
høve vi blot hertil at føje en Theodorus
Bezas Dom om ham i dette bekjendte Epi-
gram:

Orphea mirata est Rhodope sua fata canentem,
Si modo Virgilii carmina pondus habent.
Tu vero, Juni, silvestria rura canendo,
Post te ipsas urbes in tua rura trahis.
O Dii, Quos olim nutrit Roma Quirites,
Cum tam facundum viderit agricolam!

„Orpheus henrev Thraciske Folk, da han sang om
sin Skjæbne;
Kun at hans Verses Bægt havde lignet Virgilius's
Sange!
Men da Du, Junius, sang om Landets de skovrige
Egne,
Traf Du Stæderne selv med Dig ud i Markene dine.
Guder!, hvilke Quiriter Rom i Oldtid opfostred,
Da den paa sine Agre saae saa veltalende Land-
mænd!“

Juvenalis siger: „Det er Tak værd,
dersom du skænker Staten en Borger, naar
du tillige gør ham duelig for Fædrelandet,
gavnende for Landøkonomien, og istand til at

forrette Fredens, som Krigen's Kunst" *).
 Mon ikke Columella kunde og bidrage til
 dette store Djemeed? Dette Slags Læsning
 var det og, som dannede vor u dødelige Suhm
 saa vel for Staten. Om sig og sin Lærer Graae
 siger denne store Statsmand: „Vi saae Bon-
 den pløje med Virgilius i Haanden" **).
 Hvorfor skulde det da være mere urimeligt,
 om Saadant skede med Columella i Haan-
 den? Jeg troer da, at min danske Oversæt-
 telse, tilligemed Anmærkningerne, vilde, i saa
 Fald, være et lidet Hjelpemiddel til desto læ-
 sere at forstaae Grundtexten og bidrage med
 til at danne, som Juvenalis siger, den
 Unge til at blive en nyttig Borger i Staten, i
 hvad endog hans egentlige Kald skulde worde.

Om Columella Selv vide vi ej syn-
 derligt Mere, end hvad, han selv giver os
 Anledning til at slutte os til af hans egne Bø-
 ger. Hans fulde Navn er: Lucius Junius
 Moderatus Columella, Han er født i
 Cadix i Spanien (S. 8 B. 2 Cap. og 10, 185),
 og levede paa samme Tid, som den Vise Sene-
 ca; altsaa i de sidste Aar af Kejser Claudius

*) Juvenal. xiv, 70.

**) See Suhms saml. Skrifter, 4 Deel, S. 156.

us's, og i de første Aar af Neros Regiering, (See Indledningen, Side 10). Selv har Han ejet og dyrket Jorder, enten i Etrurien, som Nogle ville, eller, som Verodaldus, Gesner, Schneider og Flere mene, i den Deel af Spanien, som laae nærmest Rom. (3 Bog Cap. 3).

Ikke uden Frygt har jeg vovet mig til, at fortolke en Skribent af de romerske Klassiker, som Columella; da han, i saa mange Henseender, er saa vanskelig at forklare. Til at fortolke ham ganske fuldkommen, udfordres saa mange Videnskaber, som een Mand umulig kan have alle inde; Om mange Steder hos ham ere end ikke de største Lærde ganske eenige; og Jængen i Danmark har skrevet Noget tilforn om de græske eller latinske Landoekonomer, der i det Hele kunde have nogen synderlig Nytte af ved deres Fortolkning. Det Eneste, vi have paa Dansk af disse gamle Landoekonomer, er nogle Bemærkninger om forskjellige Læsemaader hos Cato af Conferentsraad Kortbøll; et Program om de gamle Romeres Jordbrug af Professor G. Wegtrup og en Oversættelse af Virgilius's Sange om Landbrug ved Hr. Provst Kampmann; Men saa vist som disse Mænd have viist, at de, med Grundighed, have studeret de Gamle, saa vist

ville de, af hvad de have skrevet desangaaende, ikke finde min ovennævnte Ytring urigtig. Alle disse benævnte og endnu flere Banffeligheder uagter, har jeg dog, opmuntret af vor berømte Landoekonom Hr. Professor Begtrup og flere af Landets agtværdigste Mænd, som indsaae Nytten af at studere de græske og romerske Landoekonomer, og hvad Fordeel det kunde have ogsaa for os at kjende dem, vovet mig til dette Arbejde, i det smigrende Haab, at saa vist som det kan have Ufuldkommenheder, og det maa- skee store, saa vist vil og den billig Dømmende, som indser alle Banffelighederne ved et saadant Arbejde, ogsaa vide, at undskylde disse Ufuldkommenheder, paa bedste Maade.

Blandt de benævnte Banffeligheder ved at fortolke de græske og romerske Landoekonomer, vil jeg her blot nævne det, som angaaer enten Veterinærvidenskab eller Botanik. Saa mange store Lærde, der have skrevet om de Gamle, saa mange Dyrshydomme og Planter omtales dog hos dem, uden at vi endnu med bestemt Visshed vide, hvilke de egentligen ere; Endog hos Bradley fandt jeg ikke hvad, jeg søgte og ventede, skjønt han var Professor i Botaniken; Selv Dickson, een af vor Tids største Kjendere af de græske og romerske Landoekonomer, berører, i det Hele taget, det Bo-

taniske kunns lidet og det Veterinæriske slet intet. Imidlertid har jeg ogsaa heri gjort hvad, jeg kunde. De Linneiske Plantenavne ere, for det Meste, tilføjede, hvor jeg troede, at de vare de rigtige. Hvad danske Plantenavne angaar, da har jeg heri fornemmelig fulgt Dhr. Committeret og Assessor Rafn, Professor Wiborg, og Lektor Hornemann; og af danske Botaniker, især betjent mig af disse lærde Mænds Skrifter. Hvad ellers det Veterinæriske og Botaniske anbelanger i denne min *Columnella*, da kan jeg ikke nægte mig selv den Glæde, her offentlig at yde vor inden- og udenlandske udmærket Lærde, Hr. Professor Erik Wiborg min største Højagrelse og Taknemmelighed for den Beredvillighed og Tjenstfærdighed, hvormed Han, med største Fornøjelse, gif mig tilhaande i hvad, jeg desangaaende raadspurgte ham.

For Vidsløftigheds Skyld vil jeg ikke her anføre alle de Mænds Navne, hvis lærde Bærker jeg har betjent mig af. De ere desuden tilføjede Anmærkningerne for hvem, der vil nøjere studere de græske og romerske Landdekonomer, for hvem jeg og blot vil gjøre denne Bemærkning, at de Gamle ere selv de bedste Fortollere af hinanden indbyrdes. For min Oversættelse har jeg

især lagt Schneiders Udgave af Columella og hans lærde Commentærer til Grund; thi han er unægtelig den Mand, der, i vore Dage, med den meest udbredte Læsning, den grundigste Indsigt, største Skarpsind og fineste Smag har vidst at behandle de gamle Landøkonomers; uden at man derfor bør nægte en Pontedera, Gesner, og hans andre store Forægnere deres udsødelige Fortjenester. I Oversættelsen har jeg ikke, naar Meningen ellers ikke derved betydelig forandrede, opholdt mig ved forskjellige Læsemaader, eller grammaticalske Biting; thi Sligt hører til kritiske Undersøgelser. Jeg skrev desuden ikke for Lærde; thi disse kunne jo læse Grundtexten selv.

I Anmærkningerne har jeg stedse havt Hensyn til det Praktiske, uden derfor at forbigaae det Theoretiske, hvor det, uden for megen Vidtløftighed syntes passende. Columellas egne Ord ere stedse tilføjede i Anmærkningerne, for at den mindre Kundige derved kunde lære, at kjende dem, og den mere Kundige rette mig, hvor jeg maatte have fejlet. Mit Ophold paa Landet fra Trykkestedet har gjort, at denne danske Udgave ikke altid er bleven saa korrekt, som jeg saa gjerne havde ønsket. I anden Deel skal Rettelserne følge;

kuns bemærkes her, at den anden Anmærkning, Side 140, er kommen til at staae paa sit urette Sted, og hører egentlig hen til Wintersæden, og at der bør læses Grankjærner, istedet for Grankogler, S. 352, L. 14 og i Anmærkningen.

Her er ikke Sted at tale om den Retskrivning, som jeg anser for rigtigst, og derfor følger; kuns tillade man mig desangaaende blot et par Ord, for at jeg ej skal ansees for egenlindet, da jeg heri er afvejet fra vore danske Skribenteres Skrivemaade i Almindelighed. Jeg troer nemlig, at alle Ejendoms Navne (*Nomina propria*) bør, efter deres Grundtext, skrives ligedanne i alle Sprog; undtagen, hvor det beqvemt lader sig gjøre, med en dansk Endelse i Genetivus, og en dansk Fleertals Endelse. Dog maa man heri rette sig noget efter Sprogets Tyran Talebrugen; f. Ex. *Julii* Maaned, ikke *Julius's* Maaned. *Virgilius*, *Horatius* og *Plinius* vilde neppe kjende sig selv, ved at høre sig nævne med de Navne, *Virgil*, *Horats* og *Plin*, hoormed den nyere Mode haver omdøbt dem. Vi naape jo ikke Enden bort af vore danske Navne, om de end lyde latinske i Henseende til Endelserne?

Den paa Tittebladet anbragte romerske Plov, som brugtes til at pløje den saae Sæd

i Mader (Lirare), er stikken efter Bosse's i hans Landbau des Virgilius, paa et par smaae Undtagelser nær, som jeg troede min Columella, andre oekonomiske Skribentere og nogle gamle romerske Mynter gav mig Til-
ladelse til. Underskriften: Panem quæramus aratro 3: Lad os søge Brødet ved Ploven, er tagen af Juvenalis's 14de Satire.

Man har troet, at denne danske Udgave maaskee vilde være mere beqvem for Læserne, ved at deles i 2 Dele. Næste Deel bliver med det første færdig fra Trykken. Efter Hr. Professor Beatrix *) og andre agtværdige Mænds Raad, har jeg forbigaaet det i min Oversættelse, som nærmest har Hensyn til Tiden og Stedet, Columella levede paa, af Frgt for, at det ikke vilde have Interesse nok for den danske Landmand; Skulde større Grunde tale for, at ogsaa dette Udeladte burde anses endog i en dansk Oversættelse, skal dette skee, isald den danske Columella op-
lever flere Oplag.

Hvor Anmærkningerne ikke ere af mig selv, der har jeg stedse henviist til de Kilder,

*) See Nyt Bibliothek for Physik, Medicin og
Economie, 6 B. 2 H., C. 186.

hvoraf jeg øste, deels for at angive deres Udspring, deels og for at gjøre, saavidt muligt, mine Medstuderende bekjendte med de græske og romerske, og nogle af de nyere, især af vort eget Lands bedste Landoekonomer, eller de Videnskabsmænd, der, i en eller anden Henseende, staae i Forbindelse med Landoekonomien. Vidste jeg, at det vilde finde indsigtsfulde Mænds Bifald, skulde jeg tilføje den anden Deel et *Lexicon rusticum*, som den studerende Landoekonom, ja maaskee og undertiden andre Videnskabs Dyrkere, kunde betjene sig af til at faae Underretning om et eller andet oekonomisk Udtryk, en eller anden landlig Sælemaade, o. s. v.; som maatte møde ved de gamle Klassikeres, især Digteres, Læsning.

De Videnskabsmænd, som ære sig selv og Videnskaberne ved grundig Lærdom og sand Humanitet, ville gjøre sig overmaade meget forbundne af mig, ved enten privat eller offentlig, at bære mig med deres lærerige Bedømmelser over dette mit ufuldkomment Forsøg, og, med sand Glæde, skal jeg betjene mig deraf, ifald jeg atter, efterat have gravet i de græske og romerske Landoekonomers Guldgruber, skulde vove mig til at offere, var det endog kun en liden Skjærv, paa Ceres's Altar i Hendes Musaion.

Jeg slutter her med Columellas Ord, som om de vare mine egne, naar han saaledes taler ved Enden af dette sit Værk om Landoekonomi: „Jeg tvivler ikke paa, at, saafremt der vil findes Læsere, som agte det Værd, at kjende hvad, jeg her har skrevet, der jo vil være uendelig Meget, som endnu kunde være anbragt i dette Emne; men jeg troede, kuns at burde love til Jhusommelse det, som synes meest nødvendigt. Indsigt i alle Ting gav Naturen desuden aldrig noget Menneske, om han end blev nok saa ældgammel; thi selv de, som ere blevene holdte endog for de allerviseste iblandt de Dødelige, siges vel, at have vidst Meget, men ikke alle Ting.“

Nestels Præstegaard, den 8de Oktober 1806.

Oversætteren.

Indhold af Capitlerne i første Deel.

Indledning.

	Side.
Om Aarsagen til de almindelige Klager over Jordens mindre Frugtbarhed og Veirligets Ustadighed i de sidste Aaringer. Landøkonomien bør studeres; dens Nytte og Fornøjelse	x

Første Bog.

Første Capitel.

Hvilke Regler den vordende Landmand bør følge	19

Andet Capitel.

Hvor og hvordan det Sted skulde være, som man helst maatte ønske sig til en Aulsgaard	28

Tredie Capitel.

Hvad man især bør lægge Mærke til, naar
 man seer paa et Jordegods, førend man sig-
 her det 30

Fjerde Capitel.

Om en Aulsgaards Størrelse, og dens bedste
 Beliggenhed, for at være meest sund at beboe 38

Femte Capitel.

Om Vand 43

Siette Capitel.

Om en Aulsgaards beqvemmeste Indretning for
 Mennesker, Tyr, og Jordens Afgrøde; saa
 og om Røddyngestedernes og Logulvets bed-
 ste Bestaaffenhed 48

Syvende Capitel.

Om en Huusbondes Pligter paa Landet . . . 58

Attende Capitel.

Om Auldsfuldmægtigens Pligter; samt Huus-
 bondens Opførsel mod sine Undergivne og egen
 Overopsyn 62

Niende Capitel.

Hvad Legems og Gemnets Bestaaffenhed en-
 hver af Tienstefolkene bør have, passende til
 de Forretninger, de skulde besørge . . . 70

A n d e n B o g.

Første Capitel.

Gorden hverken forældes eller svækkes, naar
den gjødes vedbørlig 74

Andet Capitel.

Om Jordarternes Forskiellighed; enhver Arts
Egenskab, saa og hvad man har at gjøre, for
at faae den muligste bedste, ved Jordblan-
ding, bedække eller aabne Grøfter og Opryd-
ning o. s. v.; om Kjendemerkerne paa den
bedste Jord, og Omgang med Plovstude ved
Jordens Behandling 77

Tredie Capitel.

Hvad Omsorg, man bør have for Plovøyne,
naar de spændes af Aaget 92

Fjerde Capitel.

Hvad Tid om Aaret Marken bør pløjes, og
hvorledes 93

Femte Capitel.

Hvorledes Gorden bør gjødes efter dens for-
skillige Bestaaffenhed 102

Sjette Capitel.

Om Hvedearter, samt i hvad Jord de trives
bedst 103

Syvende Capitel.

Om Bælgfæd; saasom Bitter, Linser, Erter,
Faseler, Kikere, Hamp, Hirse, Sesam, Lu-
piner, Hør, Byg, Lusern, Bufflehorn = Tre-
vinge, o. s. v. 106

Attende Capitel.

Naar det er den rigtigste Saaetid 108

Niende Capitel.

Hvor mange Stjæpper Udsæd i Tønde Land
fordrer af hver Slags Sæd. Om Saaesæds
Medsyltning; Maaden, paa hvilken det bedste
Sædeforn erholdes; Om Hvede, Byg og
Hirses Behandling, ligeledes hvilke Jorder,
der passe sig bedst for disse Slags Sæds Dyrt-
ning 111

Tiende Capitel.

Hvad Jord, der passer sig for enhver Slags
Bælgfæd, og Dennes Saaetid 124

Elleve Capitel.

Om Jocerurter, saasom Lusern, Bitter, Havre,
Bufflehorn = Trevinge, Erve = Linser og Kikere 139

Tolvte Capitel.

Om Sædens Behandling fra den er saact, ind-
til den modnes. 147

Trettende Capitel.

Hvor megen Tid og Arbejde en Lønde Land,
som skal besaaes med en eller anden Sæd, for-
drer fra den Tid Jorden begynder at bearbej-
des, indtil Afgrøden er bragt i Laden . 153

Fjortende Capitel.

Hvad Slags Sæd, der udpiner Jord, og hvad,
der forfrister den 159

Femtende Capitel.

Om hvor mange Slags Gjødste der gives, og
enhver Slags Bestaffenhed; Om Gjødstens
Behandling paa Gjødningssedet, og for hvil-
ken Jord, og hvilken Sædart enhver Slags
Gjødste er bedst tjenlig 161

Sextende Capitel.

Naar der skal gjødste, og hvor meget; Om
grøn Gjødste og andre Gjødningsemidler . 169

Syttende Capitel.

Om den bedste Jord og Beliggenhed til Eng 175

Attende Capitel.

Om Enges Indretning og Dyrfning . : 177

Nittende Capitel.

Naar det er bedst at affiære Græs; Om Hø-
ets Behandling og Højering 183

Tyvende Capitel.

Om et Tærstningssted paa Gaarden eller i Laden 186

Eet og tyvende Capitel.

Naar Gæden bør mejes; Forstjellige Høste-
og Tærstemaader 187

To og tyvende Capitel.

Hvad man bør giere eller lade om Helligedage
og Højtider 192

S j e t t e B o g.

Indledning.

Om Dvæg i Almindelighed 199

Første Capitel.

Hvad man fornemmelig har at see paa ved at
anskaffe sig Ørne 203

Andet Capitel.

Hvorledes man skal tæmme unge Stude og
vænne dem til at gaae i Nag og for Ploven 205

Tredie Capitel.

Hvad Røgt og Pleje Staldørne og Plovstude
forlange 212

Fjerde Capitel.

Forebyggelsesmidler for Sygdomme hos Horns kvæg	218

Femte Capitel.

Hvilke Midler man bør bruge, naar Pest el- ler pestagtige Sygdomme angribe hele Flokke Kreature	221

Sjette Capitel.

Tegn til svækket Fordøjelse og Midler derimod; Om Trommesygen og Raad derfor . . .	224

Syvende Capitel.

Om Bugrid og Durtløb, samt Midler derfor	226

Attende Capitel.

Om Lungetræft og Sammes Helbredelse .	229

Niende Capitel.

Om Feber, og hvad herved bør gøres . .	230

Tiende Capitel.

Om Hoste, og Raad derfor	231

Ellevte Capitel.

Om Forholdning og hvorledes den bortskaffes	232

Twolste Capitel.

Om Fodspyadomme og Hielp derimod . . . 233

Trettende Capitel.

Om Stab, og hvorledes det fordrives . . . 237

Fjortende Capitel.

Om Saar i Lungerne, Ganens Hovning, Halsens Forvridning og Forhærdelse; samt Midler derfor 240

Femtende Capitel.

Om Kobballerne eller Klovenes Bestadigelse, Splinter i Fodderne, Saar i Benene, og Fodsaallernes Forslidning, og Hielpemidler derfor 243

Sextende Capitel.

Om Bovernes Forrykning og forsømte Saar, og hvad derved er at gjøre 245

Syttende Capitel.

Om Angelmusens Stadelighed, Vipernes Gift, Mynteslangens Bid, Djenfagthed og Djenfrod; samt Raad derfor 248

Attende Capitel.

Om Blodiglen, og dens Stadelighed, saa og
hvorledes samme afhjelpes 252

Nittende Capitel.

Om en Nødstalds Indretning 253

Tyvende Capitel.

Hvilke Egenskaber, der udfordres hos en god
Tyr 255

Tret og tyvende Capitel.

Hvilke Køer, der ere de bedste 255

To og tyvende Capitel.

Man bør aarlig gjøre Valg blandt sine Køer 257

Tre og tyvende Capitel.

Om Kofkaldes Indretning, og Salt i Krybbe-
ne for Kvægets Sundhed 258

Fire og tyvende Capitel.

I hvad Alder og til hvad Tid om Aaret en
Ko bør holdes til Tyrø, og hvad der maa
iagttages med hende derefter. 262

Fem og tyvende Capitel.

Om Spolormes Stadelighed 263

Sex og tyvende Capitel.

Om Tyrkalves Gildning 264

Syv og tyvende Capitel.

Om Hesteavl, og Hestes Røgt og Pleje . 266

Atte og tyvende Capitel.

I hvad Alder en Hengst bør tillades Springning 274

Ni og tyvende Capitel.

Hvilke indvortes og udvortes Egenstaber, der
udfordres til en god Hest 275

Tredivte Capitel.

Hvad Røgt og Pleje, funde og syge Heste i
Almindelighed, bør have 278

Fet og trdivte Capitel.

Om Hoste, Ringorme og Hedeblegner hos Heste 283.

To og tredivte Capitel.

Om Strygningss Stade og Stab hos Heste . 285.

Tre og tredivte Capitel.

Om Gaars Forulejlighed af Fluor; om Plæter i Øjne og Blodstyrning . . . 287

Fire og tredivte Capitel.

Om Foerlede og Boldenhed . . . 288

Fem og tredivte Capitel.

Om Galenskab hos Hopper . . . 289

Sex og tredivte Capitel.

Om Muulæster . . . 291

Syv og tredivte Capitel.

Om at tæmme Muulæsternes Parreløst; og hvad man har at iagttage, for at kunde faae en god Aftom . . . 293

Aatte og tredivte Capitel.

Om Sygdomme hos Ruler, og Midler derfor 299

S y v e n d e B o g.

Første Capitel.

Om Væler 303

Andet Capitel.

Om Faareavl; om italienske, galliske, spanske
og asiatiske Faar, og afrikanske Væddre . 305

Tredie Capitel.

Hvad man bør at see paa, i Valget af fine
Væddre; Om en Faaresties Indretning; om
Faarenes Røgt og Pleje ude og inde; om
Læmning og hvad herved er at iagttage;
hvilke Græsgange, der ere de bedste for Faar;
En Faarchyrdes Egenskaber 310

Fjerde Capitel.

Om græske og tarentinske Faar; De bedste Fø-
demidler for Faar; om Faars Beslædning,
og Klirning, for at erholde den fineste og
bedste Uld 326

Femte Capitel.

Om Faaresygdomme, saasom Stab, Klobesvge,
Lungesot, Hedeblegner, Galdefeber, Snue,
Beenbrud, Trangbrystighed, Stab om Mun-
den (Tungekræft), Gildings og Udbødningss-
maaden 330

Sjette Capitel.

Om Geder. Hvilken Buz og Seed, der er den bedste; om deres Røgt og Pleje, og om en Gedehyrdes Egenheder 342

Syvende Capitel.

Om Sygdomme hos Geder, og Midler derfor 347

Attende Capitel.

Om Maaden at gjøre Ost (Sveitsferost) 349

Niende Capitel.

Om Sviin. Den bedste Alder og Aarstid for Springning; om Gildning og Udbødning; Om hvilke Græsgange, der ere de bedste for Sviin ude; Hvad Rede de passeligst fødes med hjemme; Om Svinestier; En Svinevogters Egenheder 354

Tiende Capitel.

Om Svinesygdomme, saasom Febertilfælde, Dværke-Brandbylder, Rødelede, Sovesyge; og om flemme Følger, f. Ex. Lungesot og Miltenes Tilvæxt, af Vandmangel 363

Elleve Capitel.

Naar og hvorledes Galtgrise bør gildes; Om
 nogle Sværs Bane at æde deres Grise, og
 Raad derfor 368

Tolvte Capitel.

Om Gaardhunde, Hyrdehunde og Jagthunde 369

Trettende Capitel.

Om Hundesygdomme og Midler derfor. . . 376

I n d l e d n i n g.

Man hører ofte Folk endog blandt dem, som regnes til de mere Dplyste i Staten, snart at klage over Jordens Ufrugtbarhed, snart over Veirligets Ustadighed til Skade for Sæden i mange af de sidste Aaringer, og atter andre at formilde, paa en Maade, disse Klager, ved at troe, at Jordbunden er svækket og afkræftet ved alt for megen Frugtbarhed i den foregaaende Tid, og kunde derfor ikke forsyne levende Skabninger med samme rige Velsignelse, som i gamle Dage. Men jeg er vis paa, Publius Silvius, at disse Aarsager ere langt fra Sandheden; thi det er dog ikke rimeligt, at troe, at Jorden, som Verdens første Skaber begavede med evig Frugtbarhed, skulde kunne svækkes som ved en Sygdom, ikke heller er det fornuftigt, at antage, at Jorden, som fik en guddommelig og evig

Ungdom, og er bleven kaldet alle Tings fælleds
 Moder, fordi den stedse frembringer Alt, og siden
 nærer det, skulde være blevet forældet, som var
 det et Menneske. Jeg troer og ikke, at Vejrligets
 Ustabilitet er saa meget Skyld i Jordens mindre
 Frugtbarhed, som vi Selv, fordi vi saa ofte be-
 troe vort Jordbrug endog til en uduelig Karl; vort
 Jordbrug, som de Fornemmeste blandt vore Forfæ-
 dre fornemmeligen toge sig af. Jeg kan ikke nok
 som forundre mig herover. De, som legge sig ef-
 ter Talekunsten, vælge sig en Taler, hvis Velta-
 lenhed de kunne efterligne; De, som studere paa
 Udmaalinger og Beregninger, see at faae sig en Læ-
 rer herudi; Dansens og Musikens Elskere søge og
 omhyggeligen efter en Musikkyndig og Dansemæ-
 ster; De, som agte at bygge, skaffe sig Haand-
 værksfolk og Bygmæstere; og de, som ville betroe
 deres Skibe til Havet, erfarne Styrmand; De,
 som pønse paa Krigen, Raabendygtige og Krigs-
 erfarne; kort sagt, Enhver søger en kyndig Vej-
 leder i den Videnskab, han vil legge sig efter; Til
 Forstandens Dannelse og Dydens Vejledning sø-
 ger Enhver gjerne en af de Wiises Tal; og aleene
 Landøkonomien, som dog upaatvivlelig er nærmest
 og ligesom beslægtet med Wiisdommen, den skulde
 mangle baade Lærlinger og Lærere? Vi har Sko-
 ler for Talere, Landmaalere og Musikelskere; ja det,
 som man maa undre sig over, selv for de foragt-

teligste Beskæftigelser har man Læranstalter; at frydre Naden for vellystige Uedere, at anrette Taflet for taabelige Forødere, og pynte deres Hoved og Haar; men offentlige Lærere og Discipler i Landoekonomien, dem har jeg ingen kjendt af *). Og dog kunde Staten ret godt bestaae og blomstre,

*) Med Glæde skjønner enhver dansk Borger paa det Meget, der, især i den sidste Menneskealder, er gjort til Landoekonomiens Fremme i vort Fædreland. Vi savne heller ikke Læranstalter heri, og det under de dædeligste Mænd. Men kun i Hovedstaden! Altsaa meest for de Formuende og de i det mindste nogenlunde Antiviberede. Skulde det ikke og være et kraftigt Middel til en mere almindelig Udbredelse af Landoekonomien, isald dens vigtigste Grundsætninger, Kunstgreb, o. s. v. bibragtes den vordende Jordbruger i Landsbyskolerne, eller ved Aftenlæsninger, Sammentømster om Søndagene efter Gudsdyrkelsen o. s. v.? Herved vilde Egnens Bestaafenhed med saa meget Andet saa vel kunde tages i Betragtning. Jeg har flere Aar gjennemgaaet Fleischer's Agerdyrknings Katekismus med enfette af mine Konfirmandere og tillige lært dem af Naturens store Bog — jeg troer, med Held. Det glæder os her paa Landet, at Seminaristerne paa Blaagaard siges, at skulde faae theoretisk og praktisk Underviisning i Landoekonomien.

ligesom hos vore Forsædte, uden Lærere i saadanne
 Kunster; thi forðum vare Stæderne fuldkommen lyk-
 kelige, og vilde endnu worde det uden disse Forlystels-
 sers Kunstnere eller Binkelskrivers Ordgyderi; Men
 det er bekjendt nok, at et talrigt Folk hverken kan be-
 staae eller næres uden Agerdyrkere i Landet. Det er
 næsten et Under, at den Videnskab, som bidrager meest
 til Sundhed for vore Legemer og til Nytte i det
 daglige Liv, er bragt til mindst Fuldkommenhed,
 og den alleruhyldigste Maade at vedligeholde og
 forøge sin Formue paa foragtes. Thi de øvrige
 fra Agerdyrkningen forskjellige, ja denne modstri-
 dende Videnskaber lade sig ofte ikke foreene med
 Retsfærdigheds Grundsætninger; med mindre vi
 ville ansee det for retsfærdigere at have plyndret i
 et Døg, som ikke bragte os anden Fordeel, end
 mange Fremmedes Liv og Doelæggelse? De, som
 afstøje Krigen, skulde vel ikke hellere ønske sig Sø-
 fartens og Handelens ustadige Lykke? thi hvorfor
 skulde Mennesket, som Landdyr, springe over Na-
 turens Grændser, give sig til Priis for Windenes
 og Havets Brede, vove at betroe sig til de troløse
 Bølger, og paa Trækfugles Wiis, gjennemflække som
 Fremmede fjærne Rysters ukjendte Lande? Mon
 Ager skulde være ønskeligere, da den synes for-
 hadt endog for dem, som har sin Fordeel derved?
 Ypperligere end Agerdyrkningen er ikke heller den
 af vore Forsædte saa kaldte Hunde-Beskjæftigelse,

ligesom at gaae ad de Rige, og forsvare Skyldige
 imod uskyldige, en Forretning, som vore Forfædre
 foragtede; men som synes endog tilstaaet af os in-
 den Stadens Volde og ved Røtterne. Ja skulde
 vi vel ansee den lejede Snyltegjæstes, som oftest
 indbildte, Fængst for anstændigere? Han, som vims-
 ser omkring i de Stores Forgemaaker, og gjætter
 sig til, ved et eller andet Nyss derom, naar hans
 mægtige Patron er opstaaet; thi Tjenerne værdige
 ham ikke engang Svar, naar han spørger, hvad
 man foretager sig inde? Lykkeligere er det vist
 ikke heller, at faae haandlig Afvisning af en læn-
 sebunden Dørvogter, at vente ved Porten til sil-
 dig ud paa Matten, og ved det elendigste og for-
 agteligste Kryberi, at tilkjøbe sig et Embede, hvor-
 til man dog har maattet tilfætte al sin Formue i
 Forvejen? Thi blot ved Opvarthninger eller Tjenest-
 bevisninger erholdes nu intet Embede; men for-
 nemmelig ved Gaver og Bestikkelser. Men bør en-
 hver retsskaffen Mand nu affkye disse og andre slige
 Beskjæftigelser, saa bliver, som sagt, intet anstæn-
 digere og ædlere Middel til at forsøge sin Formues
 Tilstand paa, end Landøkonomien; og dersom Reg-
 lerne derfor iagttages af Fordejerne Selv, saa vil-
 de der lides mindre Tab i Landvæsenet, om de end-
 og vare heri usluderede Folk; thi Ejernes omhyg-
 gelige Flid vilde veje op mod meget af hans Uvi-
 denheds Tab, og de, hvis Fordeel det gjældte, vil-

de ikke vedblive at være uvidende i sit eget Fag, og derved vilde de vorde lærebegjærlige efter at kjende Landoekonomien. Nu ansee vi det for en Skam, selv at dyrke vore Torder, og agte det ikke Umagen værdt, at forskaffe os den kyndigste Udsfuldmægtig, eller, dersom han var uvidende, En i det mindste af opvakt Hoved til snarere at lære det, som han ikke endnu veed. Men kjøber en bemidlet Mand en Gaard, sender han en af sine mange Tjenere eller Gaardskarle ud at bestyre den, Een, som er gammel og affældig; da dette Arbejde dog fordrer ikke aleene Kundskab, men og Ungdom og Legems Styrke; ifald det skal forrettes som det bør. Er det en Mand af Middelstanden, der facer sig en Landejendom, gjør han en af sine Skyldnere, som undslaaer sig ved det daglige Afdrag, til Bestyrer af sin Ejendom, skjønt denne er ganske ukyndig i det, som han skal forestaae. Naar jeg seer saadan Udfærd, og ret betænker, hvorledes man, ligesom ved en skammelig Aftale, har foragtet Landoekonomien, og ladet dens Studium reent gaae af Brug, saa kunde jeg næsten frygte for, at den maatte ansees for en upassende, og paa en Slags Maade skammelig og uanstændig Beskjæftigelse for honette Folk. Men da falder mig ind, i hvilken Ure Beskjæftigelse med Landvæsenet var hos vore Forfædre efter flere Skribenteres Vidnesbyrd. Quintius Cincinnatus, en be-

Sejret Consul og hans Krigshærs Befrier, blev kaldet fra Ploven til Dictatur-Embedet, og nedlagde som Sejrherr Kommandostaven hurtigere, end han som Feldtherre havde antaget den, for atter at vende tilbage til de samme Kreature og sin arvede Fædrenejord *) som ej var meer, end 4 Edr. Land **). Caius Fabritius og Curius Dentatus, hvoraf den første forjog Pyrrhus fra Stalien, den anden undertvang Sabinerne, dyrkede ligesaa omhyggeligen det erobrede Jord, paa 7 Edr. Land, som de ligeligen havde deelt imellem sig, som de med deres Vaaben tapperligen havde erhvervet det. Sa jeg vil ikke falde for vidtløftig i at gjennemgaae saa mange andre af romersk Herkomst navnkundige Anførere, som indlagde sig ligesaa blomstrende Ære ved at dyrke erobrede Lande eller Fædrenejendomme, som ved at forsvare samme.

*) Quintius Cincinnatus gik ved sin Plov, da der sendtes Bud til ham at han var udnævnt til Dictator eller øverste Befalhaber, for at redde sit fortrængte Fædreneland. Han kom, befriede den med sin Krigshær beleirede Consul Minucius, frelste sit Fædreneland, og vente derpaa efter 60 Dage tilbage til sin Jorddyrkning.

**) Et Jugerum var 14400 □ Alen; altsaa omtrent een dansk E. Land geometrisk.

Jeg er altsaa tilstræffelig overtydet om, at Oldtidens Sæder og mandige Levemaade ikke har stemmet overeens med vores Overdaad og Forkjællelse. Thi alle vi Kjøbstædsfolk have (ligesom M. Varro og klager over i vore Forfædres Tider *) forladt Plov og Segl, liste os omkring i Staden og røre vore Hænder snarere paa Rampepladser og Theatre, end paa Agrene og i Wiingaardene. Med Beundring studse vi over de quindagtige Mandfolks Gebærder, fordi de veed saa godt, ved deres Fruentimmer = Bevægelse, at forstille et fra deres mandlige Natur saa forskjælligt Kjon **). Saa forjage vi os den daglige Forstoppelse ved Svedekade ***), for at kunne gaae med desto større Graadighed til Spisebordene, og for at kunne opvække Tørsten desto bedre, ved at have dygtigen dampet. Nætterne henbringe vi i Løssagtighed og

*) Det er denne M. Varro, som er saa bekjendt af sit Værk over det romerske Landbrug, foruden af saa meget Andet.

**) Mandfolk spillede og Fruentimmer = Roller paa de romerske Theatre.

***)-Laconica. Romerne havde lært Badningen af Lacædæmonerne. I dertil indrettede Bærelser søgte man os at komme til at svede, hvilket holdtes for at befordre Jordsielsen.

Drukkenſkab, og Dagene ved Spil og Søv, og priſe os ſelv lykkelige, fordi vi hverken ſee Solen gaae op eller ned. Et ſvageligt Helbred er Følgen af dette ørkeſløſe Levnet, og derfor ere vor Ungdoms Legemer ſaa ſvækkede og udmarvede, at ſelv Døden ſynes ikke at kunne tilrede dem anderledes.

Men ſandelig hiin Romulus's ægte Afkom, der beſtandigen var øvet i Tegen og Landarbejde, formaade noget Andet ved deres kraftfulde Lemmer, og kunde lettelig udholde Krigstoge, naar Omſtændighederne fordrede det; thi da var den i Fredstider, hærdet ved Stradbaser, og anſaae det for bedre at være en arbejdende Mand paa Landet, end en ørkeſløs Dagdriver i Staden. Som de, der opholdte ſig inden fire Vægge paa Landet, bleve anſeete for mageligere, end de, der beſkjæftigede ſig med noget, under aaben Himmel, ſaaledes bleve og Stadens Indvaanere, ſom i Magelighed opholdte ſig inden Byens Volde, anſeete for mere Lade, end de, ſom dyrkede Landet, og ſyſſeſatte ſig med Uolſbruget. Det er bekiendt nok, at de offentlige Sammenkomſter, naar Statsſagerne ſkulde afgjøres, bleve beſtemte til hver 9de Dag, for at Landarbejdet kunde foretages i de øvrige; thi i de Tider opholdte, ſom ſagt, Statens Fornemme ſig paa Landet, og, naar offentlige Sager ſkulde afgjøres, bleve de fra Landet kaldte ind i Raadet; hvoraf de

bleve kaldte Fodgængere *), som gik ud, og lode dem det vide **). Saalænge denne Skik, at dyrke Agrene med den meest vedholdende Flid, blev iagttaget, indhøstede de gamle Sabiner og Romere, skjønt med Sværdet i Haanden mod fjendtlig Oversfald og Odeleggelse, mere Sæd, end vi, som, i den langvarige Fred kunde og burde have udvidet og forbedret Landbruget ***). Derfor maae vi nu

*) Viatores.

**) De romerske Borgere vare inddelte i 35 Roder (Tribus). De paa Landet vare altid mere anseete, end de i Staden. Curtius.

I Kina agtes Landmænd endnu mere end Kjøbstædsfolk. Aug. Reiseb. 6, 213.

***) Dette Sted, siger Curtius, viser at Columella har skrevet førend Neros Død; thi ved denne Keisers Afgang blev Italien rystet ved Krige af forskellige Tronarvinger. Formodentlig falder altsaa Tiden, da dette Værk er forfattet, ind i de sidste Aar af Claudius's eller de første Aar af Neros Regjering. Columella nævner desuden Seneca, som en i hans Tid i Velstand levende Mand; men denne var i Claudius's første Regjeringaar i yderste Elendighed og blev henrettet af Nero i Aaret 65 efter Christi Fødsel.

i Latium og Saturnus's Land *), hvor Guderne selv lærte sin Afkom Agerdyrkningen, holde Licitation paa at forskaffe os Korn fra Provinser paa hiin Side Havet, for at vi ikke skal lide Hunger, og forsyne vore Viinfjældere fra de Cykladiske Øer, eller Spanien og Gallien. Ingen Under, da det er en offentlig antaget og bekræftet Formeening, at Agerdyrkningen er et hæsligt Arbejde, og en Forretning, som ikke behøver nogen Lærers Vejledning! — Men naar jeg ret betænker Landoekonomiens Storhed, som et uhyre Legeme, eller dens Dele, som ethvert af Legemets talrige Lemmer, saa frygter jeg for at min sidste Dag vil overrumple mig, førend jeg kan faae den fornødne Indsigt i Landoekonomiens hele Lære. Thi den, som vil udgive sig for fuldkommen i denne Videnskab, han maa have det meest skarpseende Øje i at kunne komme efter Naturens Kræfter, og ej være uvidende om Stedernes Beliggenhed paa Jordkloden, for at kunne bestemme, hvad der er passende eller ikke paa ethvert Jordstrøg; ogsaa bør han kunne

*) Latium eller Saturnus's Land, det er Italien, hvor Saturnus var landet med en Flode og havde lært Kong Janus og Indvaanerne Agerdyrkningen, hvorfor han siden blev dyrket som en af Romernes ældste Guder og Landet blev efter ham kaldet Saturnia.

erindre sig Stjernernes Dypgang og Nedgang, for ikke at begynde paa en Ting, naar Storm og Slud svæver over Hovedet, hvorved al hans Møje maa skee kan vorde spildt; hvert Aar maa han og nøje agte paa Veirligets og Aarets Beskaffenhed; thi de ere ikke altid paa samme Maade. Sommer og Winter kommer ikke alle Aaringer ligedanne ligesom efter Forfkriv-
ter. Foraaret er og ikke altid regnfuldt, eller Efteraa-
ret sludagtigt. Men at kunne forstaae sig paa alt dette, det troer jeg ikke, at Nogen kan, uden Forstan-
dens Oplysning, og de nøjagtigste Lærdomme. Nu Jordbundens Forskjællighed og enhver Egn's egent-
lige Beskaffenhed; hvad der vil slaae Fejl og hvad der vil lykkes, det er der kun saare Faar, som rigtigten forstaae at bedømme. Men hvo er istand til at indsee alle Landoekonomiens Dele, saa det lykkes ham fuldkommeligen at kjende den bedste Nytte af ethvert Stykke Land, eller den rigtigste Behandlingsmaade dermed, og kunde bestemme nøjagtigen alle de mange forskjellige og saa ulige Jordarter, hvoraf nogle bedrage ved Farven, andre ved deres egentlige Væsen? Den sorte Jord, som man kalder Muldjord, roses i nogle Lande, som i Campanien, i andre holdes den rødagtige fede Jord for bedre, og atter paa andre Steder, som i Numidien i Afrika overgaaer det løse Sand den stærkeste Jordbund i Frugtbarhed; I Asien og My-
sien er den tætte og seje Jord den meest givtige.

Men herudi bør den kyndige Landmand nu vide, hvad et bjergrigt, hvad et fladt, hvad et dyrket eller udyrket Land fordrer, og hvad der er passende for en vaad og græsig, og hvad for en tør og slem Jordbund; ligeledes i at plante Træer, hvoraf der er saa uendelig mange Slags, og paa-passe dem, og i at lægge Creature til og røgte og pleje dem rigtigtigen. Kundskab i Fæavlen anseer jeg og for en Deel af Landoekonomien, end-skjønt den er skilt derfra; thi og denne Ting har flere end een Gjenstand til Formaal. Anderledes Behandling forlanger Heste, end Hornkvæg og at-ter anderledes Faarene; Det tarentinske en, det ruhaaret en anden; ligeledes er Gedsens Pleje for-skjellig herfra, og igjen anderledes, om den er fulled og tyndhaaret, eller hornet og fuldhaaret, som den i Sicilien. Svinehyrden maa og iagttage en forskjellig Behandling og Fødemaaade; thi mag-re og fede Sviin fordre ikke een og samme Egn, ikke heller den samme Tilsyn og Pleje. Men at jeg ikke skal tale mere om Dvægavlen, hvortil og bør regnes Dmhu for tamme Fjedercreature og Bis-er, hvo er der da, som foruden det, vi alt har nævnet, har tilstrækkelig Kundskab i enhver Slags Indpodning og Beskjæring, at kunne dyrke alle Haugefrugter og Urter, og besørge alle Slags Fi-gener og Blomstre? Da endog vigtigere Ting for-sømmes af de Fleste, skjønt disse ogsaa begynde nu

at blive fordeelagtige for Mange. Thi Enge, Vilehauger, Genister *) og Rør forlange vel ikke saa megen, men dog ogsaa nogen Omhyggelighed.]

Jeg veed vel, at deres Lyst, som opofre sig til Landvæsenet, kunde svækkes ved Opregnelsen af saa mange og forskjællige Ting, hvori den Landmand, som jeg har beskrevet og ønsker, bør have Indsigt; thi af Mistvivl over en saa forskjællig og vidtløftig Kundskab, kunde de forskrækkes fra at prøve paa det, som de ikke troede at kunne opnaae. Men M. Tullius har meget rigtig sagt, at de bør intet Middel lade uforsøgt, som ville opfinde nyttige Ting for det menneskelige Kjon, og overlevere dem vel estertænkte og prøvede til Efterslægten's Minde. Skulde nogle mangle dette uhyperlige Naturanlæg, eller Hjelpemidler af hine ovennævnte berømmelige Videnskaber, saa bør han dog derfor ikke strax hengive sig til Dræsløshed eller Lediggang; men stræbe standhaftigen efter det, som han, som fornuftigt Menneske, har Grund til at haabe; Thi naar vi tragte efter den højeste Spidse, saa er det al Tære værdt, om vi sees end

*) Genistæ, Genister, Visser. Maaſkee er det her Genistræ vulgares, almindelige Gyvel. Boss holder dem for Genistæ juncea, Spanſk Gyvel. See des Virgilius Landbau von Boss, S. 78.

og kun paa det næst øverste Trin. Har vel Latins Muser blot indtaget Accius *) og Virgilius i deres Helligdomme? Nej de tillode og Digtere af anden eller tredje Rang efter hine Udgang i deres Templer. Hiin Ciceros lynende Talegave forfærkede og ikke Brutus, Cælius, Pollio, Messala eller Catulus fra B. Italenheds Studium; ja selv hiin navnkundige Cicero lod sig ikke forfærde for Demostenes's eller Platos Torden, og B. Italenheds Fader, den mæoniske Gud, Homer, har, ikke ved sin B. Italenheds vældige Strømme, udslukket Efterlignelses's Ild hos hans Efterkommere. Vi see og ikke endnu efter saa mange Aarhundrede, at endog mindre bekjendte Kunstnere have ladet deres Arbejde fare, fordi de beundrede en Protogenes, Apelles

*) Accius en berømt Tragoedieskriver i Rom. Han levede omtrent 150 Aar før Christi Fødsel. Af hans Værker ere ifkuns faae tilbage.

Virgilius var en af Romernes største Digtere. Han skrev Hyrdedigte, Sange om Landbruget og et Helteedigt.

Marcus Tullius Cicero var en bekjendt stor Taler, i Rom; ligesaa Brutus, Cælius, Pollio, Messala og Catulus.

Demostenes og Plato vare atheniensiske Talere.

og Parrhasius som store Mæstere *). Den olympiske Jupiters og Minervas Skønhed ved Phidias's Mæsterhaand forstrækkede dog ikke

Homer var en stor græsk Digter, en af de ældste Skribenter næst Moses; hvorfra han i Almindelighed kaldes Digternes Fader. Mæonist hedte han efter sin Fader Mæon. Navnet Gud eller Halvgud tillagde Hedningene ofte Mennesker, som paa en eller anden Maade udmærkede sig blandt sine Samtidige.

- *) Protogenes, Apelles og Parrhasius vare bekjendte store Malere i Alderdommen. Phidias en berømt atheniensist Billedhugger. Plinius ansaae hans Jupiters Billedstøtte for usorligelig skøn. Bryaxis arbejdede med paa det Gravmæle, som Dronning Artemisia lod sætte for sin Mand Mausolus, og som siden blev regnet blandt Verdens Underværker. Ethvert udmærket skønt Gravmæle er siden derefter kaldet Mausoleum. Lysippus er især naaekundig af sin kunstige Colossus ved Tarent; Praxiteles af Venus's Billedstøtte, som endnu maa opvække enhver Kjenders billige Beundring; Polykletes fornemmelig af en Amasonerinde, som endog skal have overgaaet Phidias's mæsterlige Arbejder. Cfr. Plin. Hist. nat. 34, 8. & 35, 10. 36, 5. Demofrites, en Thracier, levede omtrent 450 Aar før Christi Fødsel. Han beskæftigede sig især med Natte

siden Bryaris, Eysippus, Praxitiles og Polykletus at forsøge deres Kraft, og hvorvidt de kunde komme deres Mønster nær.

I alle Slags af Videnskaber erhverve de største Mænd sig Beundring og Ærbødighed, men de, som komme dem nærmest, fortjent Berømmelse. Hertil kommer endnu, at, om en Landmand ikke bliver saa fuldkommen og moden i sin Kunst, som jeg vilde ønske ham, og om han end ikke opnaaer Democritus's eller Pythagoras's Skarpseenhed i Naturens Undersøgelse, eller Metons og Eudoxus's i Forudseenhed i Stjernernes og Bindenes Bevægelser, eller Chiron's og Melampod's Lærdom i Dvægets Pleje, eller Triptolemus's eller Aristeus's Klogskab i Agrenes og Jordenes Behandling, saa vil han dog kunde gavne

rens Undersøgelse. Pythagoras stiftede en filosofisk Sekt, hvori de Indviede græbeviss og efter udviste Prøver om Tausned bleve aabnbarede hans hemmelige Lærdomme. Meton, en Atheniensfer, opfandt det aafalite metoniske Tidsløb af 19 Aar, hvoraf man i lang Tid bes tjente sig i Astronemien.

Eudoxus opfandt ligeledes et Tidrum af 8te Aar i Astronemien. Chiron. en Søn af Saturnus, var en Læge, men viste og, hvorledes man kunde betjene sig af Heste til Jagt.

meget, dersom han ligner vore Tremellier, Saserner og Stolonier i gavnlig Virksomhed.

Landvæsenet maa ikke drives alt for konstlet, ikke heller alt for skjodesløst; thi det er langt fra Sandheden, hvad nogle troe, at Landvæsenet er en let Sag, og behøver ikke stor Forstand. Jeg vil nu ikke tale mere om Landøkonomien i Almindelighed, efter som jeg i de følgende Bøger har foresat mig at udvikle alle dens enkelte Dele, som jeg vil gennemgaae i deres Orden, naar jeg først faaer berørt, hvad jeg troer især at henhøre til denne Videnskab.

Man kjender forskellige Lærde i Alderdømmet under Navn af Melampod. Denne her nævnte er formodentligen den Ældste, som levede ved Homers Tider; thi om ham har man digtet, at han forstod Dyrenes Sprog. Triptolemus skal have lært Agerdyrkningen af den sicilianiske Dronning Ceres, som siden blev forgudet, og gjorde Grækerne bekjendte dermed. Aristeus skal have megen Fortjeneste af Olie og Biavl. Curtius.

Første Bog.

Første Capitel.

Den, som vil opoffre sig til Landvæsenet, maa vide at iagttage denne gode gamle Regel: at have Indsigt i denne Sag, Evne til at bestride Omkostningerne derved, og Eyst til Arbejdet. Da kun han vil kunne have den bedst dyrkede Jord, som baade veed, kan og vil, som Tremellius siger, dyrke den paa bedste Maade. Thi det er ikke nok, at have Kundskab og Villie, men ikke de Penge, som Arbejdet udfordrer, ikke heller er det tilstrækkeligt, at have Villie og Raad til Udgioterne uden Indsigter; da det er Hovedsagen ved enhver Ting, at vide hvad, der skal gøres, men især ved Agerdyrkningen, hvor Villie og Evne uden Kundskab ofte tilføjer Ejernes det største Tab, naar de foretage sig noget, hvorefter alle Omkostningerne spildes. Derfor bør den vindskibelige Huusfader, som det liager paa Hjerte

te, at følge fornuftige Grundsætninger i at forbedre sin huslige Forfatning ved Landbruget, gjøre sig Umage for, at raadspørge sin Tids kyndigste Jordbrugere ved enhver Ting, og flittigen undersøge og overveje de Gamles Efterretninger, hvad enhver af dem har tænkt og foreskrevet; om alt det, som vore Forsædre have sagt, passer sig til vor Tids Jordbrug, eller i en eller anden Henseende afviger deraf. Thi jeg har erfaret, at mange navnkundige Forfattere have indbildt sig, at Himmelen's Bestaafenhed og Stilling har forandret sig i Tidens Længde, ja at Selv Hipparkus, en af de kyndigste Professorer i Læren om Himmeligeme, har sagt, at den Tid vilde komme, da Himmelen's Poler vilde forandre deres Sted *),

*) Hipparkus var fra Bithynien, levede omtrent 150 Aar før Christi Fødsel og havde udmærkede Fortjenester af Astronomien. Hans Mening om Polernes Forandringer er bleven bekræftet ved de nyeste Observationer. Dette er nok neppe tvivlsomt, at det skeer periodisk, om end disse periodiske Tidrum ikke endnu ere nøjagtigen bestemte. Foruden disse's Indflydelse til at forandre et Steds Klima, virker Skovens Anlæg eller Udryddelse; Søer og Kanalers Gravning eller Udtørrelse; Bjergets Sløfning, Dale's Opfyldelse, med andet mere, uendelig Meget. Saa gjør det og overmaade meget til

og det synes ogsaa Salserna, en agtværdig Forfatter i Landøkonomien, at have troet, thi i den Bog, som han har efterladt os om Agerdyrkningen, slutter han sig til Himmelen's forandrede Stilling deraf, at i de Lande, hvor Viinstokken og Olietræet ikke, kunde tilforn komme til nogen Fremvæxt formedelt Vinterens bestandige Voldsomhed, der er den forrige Kulde nu bleven saa formildet og lindret, at de have den største Overflod af frugtrige Olivenstøve og skønne Viinhauger. Men hvad enten nu denne Grund er sand eller falsk, saa hører den egentlig til Stjernevidenskabben; Men en dygtig Agerdyrker bør ikke være uvidende om de øvrige Regler for Landvæsenet. De carthaginensiske Skribenter i Afrika have givet de fleste, dog beskylde vore Landmænd dem for, at have anført meget urigtigt, hvilket Trimellius ogsaa klager over, men undskylder dem dog med det, at Italiens og Afrikas Jordbund og Klima er af forskjellig Beskaffenhed, og kan derfor ikke frembringe de samme Naturprodukter. Men skulde

et Steds Temperatur, hvorledes Jordbundener, hvilke der ere de meest herskende Vinde, Regn- vandets Fald, om Stedet ligger høit eller lavt, i Sol eller Skygge, udsat for Vindene eller i Læ for samme, omgivet af Vand, eller langt derfra o. s. v.

der end være noget, hvori vor Tids Lære om Landvæsenet afviger fra de Gamles, saa bør det dog ikke affrække den Lærebegjærlige fra at læse dem, thi der findes dog mere hos de Gamle, som fortjener, at bifaldes, end forkastes.

Grækerne har en stor Mængde Skribentere over Landøkonomien; blandt hvilke, som den Fornemste, den navnkundige Digter Hesiodus fra Boeotien *), meget har bidraget til denne vor Videns-

*) Hesiodus var en Samtidig med Homer, og skrev et landøkonomisk Digt i 4 Sange.

Xenophon var en berømt græsk Feldtherre. Han har, foruden andre Værker, skrevet adskillige økonomiske Bøger; 1) Et om Landøkonomien, givet os paa dansk af Dr. Odin Wolff. 2) Et om Indtægter. 3) Et om Heste og deres Nøgt og Pleie. 4) Et om Jagt. Arkhytas udmærkede sig især i Mathematisk og Mechanisk. Horatius falder ham Naturens og Sandhedens ægte Tolk. Naturæ veriq. haud fœdidus auctor. See Od. 1, 28

Aristoteles har skrevet 9 Bøger om Dyrene og een om Husholdningen, som endnu er til.

Theophrastus har efterladt os en Historie om Planterne og en Plantelære.

Hieron en berømt sicilianisk Konge og tilige en stor Landmand. Epicharmus var fra

Kabs Fremgang. Demokrites fra Abdera, Sokrates Discipel Xenophon, Arkytas fra Tarent, Aristoteles, Stifteren af den peripatetiske Sekt, tilligemed hans Lærling Theophrastus have siden efter endnu mere gavnet den ved at øse af Vidensdommens egne Kilder. Fra Sicilien have ogsaa Hieron, og hans Discipel Epicharmus, Philometor og Attalus beskæftiget sig med Landøkonomien, og det ikke med liden Glid. Athenen har og frembragt mangfoldige Skribenter over Landvæsenet, hvoraf disse især ere de fortrinligste: Kæreas, Aristandros, Amphiloqus, Eua

Den Eos, men kaldes en Sicilianer, fordi han var opfødt paa Sicilien og havde levet der ved Kong Hieros Hof, hvor han og har lagt sig efter Landøkonomien. Han var for- nemmelig en Comoediskriver, men skrev og physikaliske og medicinske Værker. Dette Sted forekommer Prof. Curtius mistænkeligt; ligesom Attalus og Philometor, ikke vare to Personer, men een befjendt asiatiske Konge, hvilket og Barro antager I, I.

Amphiloqus har skrevet en Bog om Lusferne og Eytisus; Euphron eller Euphronius har leveret en Afhandling om Vin. Cfr. Plin. Hist. nat. 14, 19, 18, 16. Om de næstfølgende Skribenter vide vi ikke synderlig mere, end hvad, vor Moderatus siger om dem.

phron, og Krestus, en Søn af Athenienserne Euphron, og ikke, som mange troe, en Amphipolitener, som og holdes for en rosværdig Agerdyrker; men han var dog ingen indfødt Athener. — Dg-
 saa Derne ere berømte for deres Omhyggelighed for Landvæsenet. Et Bidne herom er Epigenes fra Rhodus, Agathokles fra Kias, Evagon og Anripolis fra Thasus Menander, een af de syv Vis og Diodorus, Bias's Landsmænd, havde ethvervet sig fortrinlig Indsigt i Landbruget, dog give Backins og Muasfeas fra Milet, Antigonus fra Cumæ, Apollonius fra Pergamus, Dion fra Colophon og Hegesias fra Maronea dem intet efter. Diophanes fra Bithynien har i 6 Bøger gjort et Udtog af Dionysius fra Utica, som i et uhyre stort Bærk havde fortolket Carthaginienserens Mago. Andre, hvis Fædreland vi ikke vide, ere vel mindre bekjendte, men have dog og bidraget deres Skjærv til Agerdyrkningens Fremme. Saadanne ere Androtion, Aeschion, Aristomenes, Athenagoras, Krates, Dadis, Dionysius, Euphyton, Euphorion. Med ikke mindre Flid have Eysimachus, Kleobolus, Menestratus, Pleustiphanes, Persis og Theophilus efter Evne leveret deres Bidrag.

Lg at vi nu skal berøre Agerdyrkningen i den romerske Stat (thi de foran nævnte Forfattere vare

alle af den græske Nation) saa maae vi da erindre Censoren M. Cato *), som var den første der afhandlede denne Videnskab paa Latin, efter ham, begge Caserner, Fader og Søn, som have foredraget den noget nøjagtigere, og derpaa Scrofa Tremellius, som gjorde den veltalende, Marcus Terentius, som udpyntede den, saa Virgilius, som i sit Digt gjorde den kraftfuld. Men tilsidst maae vi ikke forgjætte hans Forgænger Julius Hyginus; dog, at vi især ære Carthaginienseren Mago, som Agerdyrkningens Fader; thi hans 28 erindringsværdige Bøger bleve efter Raadets Befaling oversatte i det latinske Sprog. Dog fortjene vor Tids Landsmænd ikke mindre Berømmelse; saasom en Cornelius Celsus og en Julius Atticus. Thi Cornelius har indbefattet hele Læren om Agerdyrkningen i 5 Bøger, og Julius Atticus har udgivet en Bog om den Deel af Landoekonomien, som angaaer Biinavlingen. Julius Græcinus, som man kan ansee som en Discipel af

*) M. Cato var en stor Feltherre, Statsmand, Lovkyndig og Landoekonom. Vi have en Bog om Landvæsenet under hans Navn; Gesner tvivler om at den virkelig er af ham, og holder den for en flet ordnet Samling af Brudstykker, som ikke alle tilhøre Cato.

den Sidste, skrev 2 Bøger i et behageligere og lærdere Foredrag, ligeledes Regler for Biinavlen, og besørgede samme overleverte til Efterflægten.

Tag altsaa, Publius Silvius, disse Mænd i Raad med dig, førend du giver dig af med Landvæsenet; dog aldrig i den Tanke, at naae Fuldkommenhed i Landbruget blot ved deres Ræddomme; nej saadanne Skribenters Bøger gjøre Een ikke saa meget til en fuldkommen Landmand, som danne ham til at blive det. Dvæls og Erfaring maa have Sted i alle Kunster, og der gives ingen Videnskab, at der jo kan læres ved at sejle; thi dersom et Foretagende løber uheldigt af, saa søger man en anden Gang at undgaae det, som var Uarsag til at det mislykkedes, og i denne Henseende kan Lærens Lys lede os paa den rette Vej. Derfor love vore Regler for Landvæsenet ikke at gjøre nogen fuldkommen i denne Videnskab; men kun at hjælpe dertil. Ingen troe derfor, at han ved at læse vore Grunde, strax skal blive en fuldkommen Landmand; med mindre han baade selv vil prøve dem, og har den fornødne Tønde dertil. Vi love derfor Dem, som legge sig efter Landøkonomien, Hjælpe-midler, som vist ville gavne i Forbindelse med Andre, men ikke i og for sig selv aleene. Og selv disse Hjælpe-midler, som jeg sagde, og flittig Arbejde, Opsynsmandens Erfaring, Villie og Tønde til

Udgioterne, formaae ikke engang saa meget, som Herrens egen Nærværelse; thi har den ikke ideligen Sted v.d. Forretningerne, saa ville alle Foretagender gaae langsomt, ligesom naar en Anfører er borte fra sin Krigshær. Dette troer jeg og Carthaginenserens Mago især har meent, naar han, i Begyndelsen af sine Skrifter begynder med denne Sætning: „Den som vil forskaffe sig en Landejendom, han maa iælge sin Gaard i Byen, for at han ikke skal heller smøsselsætte sig med Stadsens, end Landets Forretninger; men den, som det ligger meget paa Hjerte at have Huus og Hjem i Kjøbstaden, han behøver ikke noget Landgods.“ Jeg skulde ikke forandre denne Regel, dersom den kunde iagttages i vore Tider. Men eftersom borgerlige Forretninger ofte kalde Mange til Byen og endnu oftere opholde dem der, saa troer jeg at et Landsted ikke for langt fra Staden, vilde være det beqvemmeste, for at en beskjæftiget Mand lettere kunde om Dagen gjøre sig en Tour ud, efter sine Forretninger i Byen; Men de, som kjøbe sig Landgodser, der ligge langt borte, for ikke at sige paa hiin Side Havet, efterlade i levende Live deres Fædreneejendom til deres Arvinger, eller, hvad som end er værre, til deres Tjenestefolk; thi disse fordærves v.d. Ejerens saa lange Fraværelse, og fordærvede overgive de sig til Skjændigheder, og

imebens de vente paa de følgende Ejere, beslitte de sig mere paa Nøveri; end Agerdyrkning.

A n d e t C a p i t e l .

Jeg holder altsaa for, at der bør kjøbes Jord i Nærheden af Byen, for at Ejeren kan komme der ofte, ja han skal endog sige, at han vil komme oftere, for at Udsuldmægteren tilligemed det øvrige Huusgesinde skal, af Frygt for hans Ankomst, være enhver ved sin Forretning. Men saa ofte der kan gives Lejlighed, bør han og opholde sig paa Landet, og dette Ophold skal ikke være i Uvirksomhed eller inden fire Vægge; men den flittige Huusfader bør som oftest eftersee enhver enkelt Ting paa sin Gaard, og det til enhver Aars Tid, for at han kan desto bedre komme efter Jordbundens Natur og Bessaffenhed baade i Løvspring, Planternes Spiren og Cædens Modning, for ikke at være uvidende om hvad, der især kan og bør gøres derpaa. Thi det er en gammel Sætning, som og Gato har, „at den Jord vil kun blive flet behandlet, hvor Herren ikke selv kan sige, hvad, der skal gøres, men behøver først at høre

Kuldsforvalteren ad". Derfor har endog vore Forfædre sagt, at den, som ejer et Jortgods eller vil købe det, maa især være bekymret for at faae at vide, hvad Slags man meest roser i en Egn, for at skille sig ved det unyttige eller købe sig det Rosværdige. — Dersom Lykken vilde underskrive mit Ønske, saa vilde jeg have mit Landgods i en sund Himmelegn, med en frugtbar Jordbund, som bestod deels af Sletter, deels Høje; som ved en jevn Skraaning bøjede ned ad mod Østen eller Synden; deels af velbyrkedede Agre, Skove og Vildnisser, og ikke langt fra Havet eller en sejlbar Flod, hvorved Sæden og Fødevarerne kunde føres bort. Markene maatte være inddeelte i Engbund og Ugerland, i Pileskove og Rørkrater, og ligge trindt omkring Gaarden. Nogle Høje maatte være frie for Træer, for at tjene blot til Sæd, som dog trives bedst paa maadelig tørre, og snarere paa fede Marke, end stejle Steder. De højere Kornmarker bør derfor og være jevne og gaae ned ad, saa lidt bratte som muligt, saa de komme til at ligne det jevne Lands Beliggenhed. Nogle Høje maae dernæst være beklædte med Olier træer, Vinstokker, og deres tilkommende Støtter; andre maatte kunne forskaffe Steen og Bygnings-Materialier, isald det skulde vorde nødvendigt, og tilstrækkelige Græsgange, til Creature; saa maatte levende Kilder nedsende Bække, som løbe igjennem Engene,

Haugene og Vilelundene; Hjorder af stort Dværg, og andre firesøddede Dyr, som græse paa Marken og i Buskene, maatte ikke være langt herfra. Men denne Beliggenhed, som jeg saa gjerne ønsker mig, er saare sjelden og tilfalder kun 3 Gaae. Den, som har de fleste af disse Fordele, kommer den nærmest, og den, som ikke har de færreste, kan ogsaa nok være fornøjet.

T r e d i e C a p i t e l.

Porcius Cato meente, at man i at kjøbe og see paa et Jordgods især bør tage disse to Ting i Betragtning, Himmelegnens Sundhed og Stedets Frugtbarhed; thi dersom en af disse manglede, og nogen ikke desto mindre vilde boe der, saa maatte han være fra Forstanden og føres hen til sine Beslægtede og Venner, for at sættes i Forvaring. Thi intet fornuftigt Menneske bør gjøre Omkostninger paa Dyrkelsen af en aldeles ufrugtbar Jordbund *), ikke heller kan det komme Ejerne

*) Heri er jeg ikke enia med Columella, jeg troer om Jorden hvad, Horatius meente om Vene

til Fordeel, om Jorden er nok saa feed og frugtbar, naar Egnen er pestagtig. Thi hvor man maa gaae med Døden paa Læberne, der er ikke alene Frugternes Nydelse, men og Beboernes Liv tvivlsomt, ja Døden selv er vissere, end al Fordeel. Næst efter disse tvende Hovedting søjede han ogsaa til, at man burde see paa Vejen, Vandet og Nabolaugget. En god Vej er en vigtig Ting ved Jordgodser, først, hvilket er det vigtigste, for Ejerens Nærværelse Skyld, at han med desto mere Fornøjelse kan rejse dertil, og ikke behøver at gysse for Vejens Plage; dernæst og for allehaande Vahares Bortbringelse og Tilførsel, hvilket forøger Produfternes Værd, og formindsker Udgifterne ved de Ting, som skal tilføres, fordi det koster mindre at bringe noget dithen, hvor der kan kommes frem med mindre Møje. Ved Transporter er det og ikke af liden Vigtighed, om man gjør Rejsen med lejede Heste; hvilket er mere fordeelsagtigt, end at bruge sine egne. Trællene *), som skulle

hestet! „Gaa vild er Ingen, at han jo kan spørges.“ (Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit. Ep. libr. I, I, 39.)

*) Ved Trælle eller Slaver (Servi) maa man ingenlunde tænke sig Slaver eller Forbrydere hos os; men Mennesker, der ved Fødsel, Kjøb og

følge deres Huusherre, ville og uden Banskkelig-
hed kunne gaac til Fods.

Hvad Bandets Godhed anbelanger, da er det
en for alle saa bekjendt Sag, at jeg ikke behøver
at tale vidtløftigen herom; thi hvo tvivler paa, at
det bør holdes for at være af største Vigtighed,
uden hvilket ingen af os kan forlænge sit Liv, hvad
enten han er af et lykkeligt eller slet Helbred *).

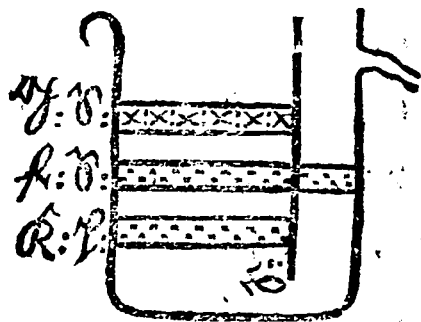
Hvad Nytten af Nabolauget angaaer, saa er
den vel ikke saa vis, fordi Døden, og andre
tilfældige Aarsager undertiden kan gjøre Foran-
dring herudi. Nogle forkaste ogsaa der for Ga-
tos, Mening hvad dette angaaer, hvori de dog
synes meget at fejle, thi som en vis Mand bør

Salg, Krig, eller anden Maade vare tomme i
en Herres Vold. Deres Vilkaar var liig Ne-
gerflavernes nu værende Forsatning i America.
Ofte vare nogle af dem indsigtsfulde og sit for
en eller anden Ting sin Frihed (Libertas). Maa-
skee man for at undgaae det flemme Begreb,
som Træl eller Slave medfører, kunde bruge
det Ord Liv egen. Dr. Odin Wolff bruger Or-
det Borned. See hans Overs. af Xenophon
om Huusholdningskonsten; Side 16.

*) Da Bandet er af saa saare megen Vigtighed og
det ofte findes saa ureent, vilde det maa skee ikke
være upassende her at anføre en let og ubefo-
rteelig Filtreringsmaade, hvis Idee jeg især skyl-

med stort Mod: udholde tilfældige Uheld, saa vilde det og være affindigt, selv at gjøre sin Stjæbne ulukkelig, og det gjør han, som for sine Penge forskaffer sig et Skarn til Nabo, da han dog maa have hørt fra Barnsbeen af, saa fremt han er

Der vor skarpsindige Landoekonom Herr Prof. Plussen. Man lader et Kar gjøre omtrent saaledes:

Dette brændes inden i, for desto bedre at kunne modstaae Forraadnelsen. For oven lægges grovt Sand eller Gruus (g: S:) dernæst fint Sand (f: S:), begge Dele vel vaskede; og endelig Pulver af stødt Kul (K: p:). Ved Hullet nede i Karret, hvor Vandet løber ind i det andet Mellemrum kunde man endnu lægge en Svamp (S:), og endnu fint Sand i det andet Mellemrum, som Vandet tilsidst kunde trænge op igjennem. Saa- dant et Kar kunde staae ved en Post, Brønd, Dam o. s. v. og under Trutten deraf et andet Kar, hvoraf man tog Vandet til Mennesker og Creature. Det forstaaer sig af sig selv, at de Mellemrunde, hvorpaa Sandet o. s. v. skal ligge, maae være gjennemborede med smaa Huller og belagte med Halm. Karret bør renses een-

ne; at Ugeren nemlig ikke bør gaae Ugerdyrkeren paa; thi skal han kæmpes med den, saa vil han gaae til Grunde, ifald den er ham for voren, og der er ingen Tvivl paa, at jo et stort Jordgods, som ikke bliver rigtigheden dyrket, giver mindre af sig, end et mere indskrænket, men som bliver i alle Henseender ypperlig behandlet. De $3\frac{1}{2}$ Tdr. Land, som Folketribunen Lucinus tildeelte enhver Borger, efter at Kongerne vare udjagne, indbragte derfor vore Forsædre mere Fordeel, end hele Landskræftninger, som fra umindelige Tider have henlagte ukrugte, forskaffe os nu omstunder. Da Curius Dentatus, hvorum vi ovenfor har talt, havde, ved sin lykkelige Anførsel, erholdt en betydelig Sejer, og Folket, for hans udmærkede Tapperhed, vilde skjænke ham 25 Tdr. Land under Navn af Præmie, troede han, at denne Lykke var for stor endog for en Consul og Triumpherer, og vilde derfor ikke tage imod denne offentlige Gave af Folket; men var fornøjet med ligesaa meget, som enhver anden Borger. Da strax efter vore Sejervindinger og Fjendernes Odeleggelse havde gjort mange Nare øde og tomme, holdtes det dog for en Forbrudelse for en Raadsherre, at eje mere end 50 Tdr. Land *) og C. Licinius blev dømt es-

*) I Stedet for 50 (quingvaginta) bør man, som Gesner og troer, læse 500 (quingenta); Thi

ter sin egen Lov, fordi han, af umaadelig Havesyge, havde selv overskredet det Maal af Jord, som han, som Folketribun, havde foreslaaet i Raadsforsamlingen, og dette var ikke saa meget, fordi dette Jord syntes at kunne gjøre en Mand stolt, som fordi det var skjændigt, at de Lande, som Kjenten, ved sin Flugt, havde forladt, nu skulde ejes paa ny af en romersk Borger uden Nytte, og henlægges til Ubrug, fordi det overgik hans Formue og Kræfter at drive saa meget Jord tilstræffelig.

Maade maa man altsaa bruge, ligesom i alle andre Ting, saa og i at forskaffe sig Jordejendomme, og man bør ikke have mere, end man behøver, saa at det kan sees, at vi har kjøbt for at bruge og nyde det, og ikke for at bebyrdes og plagges dermed, og derved berøve Andre Nytten deraf, saaledes som nogle Fornemme, der eje saa mange Lande, at de ikke engang kunne rejse omkring i dem til Hest *); men maae lade Creature nedtræde

efter Licinius's Stolos Lov maatte en romersk Borger eje til 500 Tdr. Land. See Barros 1, 2; og Livius's 6, 35.

*) Plinius fortæller i hans Naturhistories 8 B. Cap. 6te, at Keiser Nero dræbte 6 romerske Borgere, som besadde det Halve af den da be-

dem, og vilde Dyr ødelegge dem, eller holde dem besatte med fangne Borgere og Slavehuse *). Men Maalet for hvor meget Jord En bør eje, maa bestemmes efter hans egen Villie og Evne; thi det er, som sagt, ikke nok, at ville eje, naar man ikke tilbørligen kan dyrke det, som man ejer.

F j e r d e C a p i t e l.

Herpaa følger Cæsar's Regel, hvoraf Cato og skal have betjent sig, at de, som ville kjøbe sig

boede Deel af Afrika. Af Historien vide vi, at det i Neros Regjæringstid var i det mindste en Strækning af 2 til 400 Mile.

*) Slavernes Antal i Rom og Italien var overordentlig stort. Adskillige rige Romere skulle have eiet nogle tusinde. Seneca som levede i Columella's Dage, taler om Slavemængder større, end Krigshære. Benef. 8, 10; og Plinius nævner og hele Legioner af Slaver. Hist. natural. 30, 1. Ved disse mange Trælle var det, at Romerne kunde saa nøjagtigen dyrke deres Jorder i Windstibehedens Dage.

et Jordgods, maae flere. Gaae besee det, som de ville kjøbe. Thi ved første Øjsyn kunde de ikke komme efter alle dets Fejl eller Fuldkommenheder; da de ofte ligge skjulte og lade sig først tilsyne, naar man siden efter tager det i Betragtning. Vore Forfædre have givet os denne Regel for Besigtigelsen: at Jordbunden maa være feed og frugtbar; hvorom jeg siden skal tale paa sit Sted, naar jeg kommer til at handle om Jordarterne; Dog maa jeg i Almindelighed ligesom bevidne og forstærke, hvad den berømte Feldtherre M. Attilius Regulus allerede i den første puniske Krig skal have sagt, at det Jordgods, man vil forskaffe sig, maa ligesaa lidet være paa et ufrugtbart Sted, om det endog er sundt, som i en pestagtig Egn, om endog Jordsmonnet var nok saa frugtbringende. Da dette kunde Attilius, med saa megen anseelse, raade sin Tids Agerdyrkere, som han selv havde erfaret det; thi Historien siger, at han har havt en Jord at dyrke i Pupinien, som baade var pestagtig og mager. Men som en fornuftig Mand ikke bør kjøbe allevegne, eller lade sig bedrage af Frugtbarhedens Tillokkelser, eller andre Behageligheder paa Stedet, saa kan sandelig og en vindskibelig Huusfader gjøre det frugtbart og nyttigt, som han nu engang har faaet ved Kjøb eller Arv; Og mod en ubehagelig Himmelegn have de Gamle givet mange Hjælpemidler, hvorved den

pestagtige Smitte kan formindskes *);' og i en mager Egn kan og Landmandens Klogskab og Flid overvinde Jordbundens Magerhed, og dette kan lade sig gjøre, om vi ville troe som Drakel den sandfærdige Digter, som synger saaledes:

„Vindens og Vejrets Gang søg du at lære at kjende,
 Og Forfædrenes Drift og Stedernes sande Forsatning;
 Hvad hvor Egn kan frembringe, og hvad den at bære
 sig vægrer“ **).

Men vi maae ikke være nøjede blot med de forrige eller nærværende Landmænds Autoritet. Vi

*) Blandt disse mange Hjælpemidler til at formindste et Steds Usundhed paa, ville vi blot nævne et par, f. Ex.: at udtørre Sumper eller stillestaaende Bunde, hvis Uddunstninger forgifte Omfredsen; at omhugge for tæt begroede Skove eller Kratter, der ved sine kalkøse Indfetter's og Planter's Forraadnelse fordærve Luften; eller og beplante alt for bare Egne, der ere for meget udsatte for Solens brændende Hede eller skarpe Vindes dræbende Virkning; at filtrere Vandet; at rense Egnen for Ufrud, især fra de for Mennesker og Dyr skadelige, ofte giftige Planter, som uddunste dræbende Gift eller vel og i Sæd eller paa anden Maade blandes i Mennesker's og Dyr's Føde.

**) Virg. 1ste Bog om Landbruget, B. 51.

maa selv have haft Exempler, og selv have haft Prøver ved nye anstillede Forsøg; og skulde det end være noget bekosteligt ved enkelte Tilfælde, saa vil det dog i det Hele være gavnligt; thi det er ingen Tord, at den jo har godt af at blive vel dyrket og behandlet, og Ejeren vil tillige, ved flere Forsøg, blive underrettet om, hvad Jorden bedst kan frembringe, ligesom Agrene blive givtigere og nyttigere. En Landmand maa derfor aldrig forsømme, idelig at anstille adskillige Forsøg, og dette bør han saa meget mere gøre paa en feed og god Jordbund, eftersom Virkningen som oftest der svarer til vort Arbejde og vore Omkostninger.

Men det er ikke blot magtpaaliggende hvordan en Jord er, og paa hvad Maade den dyrkes, men ogsaa, hvordan Gaarden bygges og nyttigst indrettes; thi Erfaring viser, at Mange heri have fejlet, ja selv de største Mænd, som L. Lucullus og G. Scævola, af hvilke den ene opførte sine Bygninger større, den anden mindre, end de burde; da begge Dele vare tvert imod deres økonomiske Forsatning. Thi vidtløftige Bygninger koste ikke alene mere at bygge, men og flere Udgifter, i at holde dem vedlige, og naar Bygningerne ere mindre end Holskruget fordrer, saa kan Afgrøden tage Skade; thi baade vaade og tørre Ting, som Jorden frembringer, fordærves lettelig, dersom de enten ikke ere under Tag, eller, formes

delst det indknebne Rum, indpakked uordentlig i Hus-
 sene. Den fornuftige Huusfader bør, i Forhold
 til sin Egne, boe saa godt muligt, at han med
 Fornøjelse kan komme paa sit Landgods og ophol-
 de sig der. Behageligere vil det altid være for
 Manden, om han og der kan have hos sig sin
 Kone, som, i Følge sit Køn og Tilbøjelighed, er
 noget mere delikat og smfindtig; Landmanden
 maa derfor bygge med Smag, for at hun kan bli-
 ve indtaget af Stedets Yndighed, og desto hellere
 bliver der hos sin Mand. Skjønt maa Land-
 manden altsaa bygge, men han maa bygge, som
 Cato siger, saaledes at der ikke forbruges saa
 megen Plads til Bygningerne, at det savnes fra
 Jorden, ikke heller at Jorden paa den anden Side
 skal mangle Bygninger. Begge Dele bør staae i
 passende Forhold til hinanden. — Hvordan Byg-
 ningen skal være beliggende, skal jeg nu forklare.
 Den, som vil begynde paa en Bygning, maa see
 baade paa en sund Egn, og paa det sundeste Sted
 i Egnen. Der ere Steder, som plages mindre af
 Solstraalernes Varme, men ere derimod forfælle-
 lig uudstaaelige formedelsst Vinterens Kulde, saa-
 som Theben i Boeotien. Der ere de, som vel ere
 lunere om Vinteren, men hvor der er en bræn-
 dende Hede om Sommeren, saaledes som der forsik-
 res om Chalcis i Euboea. Man maa altsaa søge
 en Egn, hvor der hersker maadelig Hede og Kulde,

som næsten har Sted paa middelmaadige Høje, fordi de ikke ere saa lave, at alt om Vinteren staaer der stivt af Nisfrost og den samlede Snee, eller brænder om Sommeren af varme Uddunstninger, ikke heller saa ophøiede, som paa Bjergenes Toppe, hvor Vindenes mindste Bevægelser og Regnen tager grumt afsted alle Mars Tider. Høje af en middelmaadig Størrelse ere altsaa de bedste til en Bygnings Beliggenhed, dog paa et noget ophøjet Sted af Højen, at ikke Regnvandet fra et højere Sted skal strømme ned, og undergrave Bygningens Grundvold.

F e m t e C a p i t e l.

Men inde i Gaarden maa være en bestandig Kilde, eller og indledes udvendig fra. I Nærheden maa der være nogen Skov og Græsning. Dersom der mangler rindende Vand, saa maa der søges Brøndvand i Nabolauget, men som ikke behøver at optrækkes fra en alt for stor Dybde, eller maae være af en saltagtig eller bitter Smag. Skulde dette og staae Feil, at man, uden Haab om rindende Vand, skulde nødes til at indrette store Vandsum-

mer for Mennesker og for Creature, saa maa man dog endelig samle Regnvand, som det der bedst passer sig for Legeme = Helbred; men det haves bedst, naar det ledes gennem Vandrender af Leer til den dækte Vandkiste. Næst Regnvand er det bedst, som har sine Udspring fra Bjerge, især om det vælder bradt ned igennem Steene saaledes som i Guarenum i Campanien. For det tredje kommer det Brøndvand, som findes ved Høie, eller dog ikke i en meget dyb Dal. Det fletteste Vand er det, som af et Kjør eller Morads lister sig ligesom frem ved et dovent Fald. En Gift er det, som altid staaer stille i et Kjør. Dog kan denne Vædske, som er af skadelig Natur, formildes noget ved Regnen om Vinters Tider; hvoraf man seer, at Regnvand især maa være meget sundt, fordi det bortskyller det forgiftede Vands Skadelighed. Derfor sagde vi og, at Regnvand er det brugbareste til at drikke.

Til at moderere Varmens Hede, og forøge et Steds Yndighed, bidrager i øvrigt Springvand meget, og jeg troer, at naar Stedets Leilighed tillader det, saa bør det, i hvordan det end er, naar det kun er sødt, ledes ind i Gaarden.

Men skulde en Aae løbe noget længere borte fra Høiene, og Stedets Sundhed, og Nabreddens høiere Beliggenhed skulde tillade at legge Gaarden ved dens forbiilende Strøm, saa maa man dog

bestræbe sig for, at man snarere kan have Gløden bag, end for ved sig, og at den forreste Deel af Bygningen er vendt fra de Vinde, som ere fjendte i dette Land, og derimod vender til de venligste; da de fleste Aaer uddunste om Sommeren Damp, og om Vinteren en kold Taage, hvilket kunde bringe baade Mennesker og Dvæg Dødt, naar det ikke førtes bort ved de blæsende Vindes store Kraft. I sunde Egne maa Hovedbygningen paa Gaarden altsaa helst vende, som sagt, mod Østen eller Sønden, men i de usunde, mod Norden. Det er og altid godt, om man derfra kan see ud over Havet, hvorledes det slaaes og oversprudles af Bølgerne; Dog maa Bygningen aldrig staae tæt paa Strandbredden, men snarere være rykket lidt fra Havkysten, ja det er bedre ved længere, end for korte Mellemrum at have flygtet fra Havet, fordi dets skadelige Uddunstninger hærskte mere ved en maadelig Afstand.

Der bør heller intet stillestaaende Kjør være i Nærheden af Hovedbygningen, ikke heller nogen Alfavej være foreenet dermed. Thi hiint udspyer ved sine varme Uddunstninger en skadelig Stank, og fremavler Dyr, som, væbnede med fjendelige Braade, flyve paa os i hele Hærskarer; udsender desuden smitsomme Snoge og Slangar, som i det de savne Vinterens Bædste, kravle om i Husene, forgiftede af Dynd og gjærende Uhumskheder;

Hvoraf paabrages skjulte Sygdomme, hvis Aarsager ikke engang Vægerne kunne indsee; ja ved et saadant stillestaaende Kjaer, fordærver og Rust og Fugtighed, hele Aaret igjennem, baade Ablingsredskaber, Møbler og gjemte og ugjemte Frugter; — Men en Alfarsvei i Nærheden af Gaarden er og en Fjende af vor huslige Forsatning ved de forbi Reisendes Plyndring og bestandige Herbergering. Men alle saadanne Uleiligheder troer jeg man kan undgaae, ved at legge Gaarden hverken ved en Landevei, eller paa et pestagtigt Sted, men langt derfra paa en høi Beliggenhed saaledes, at Forsiden af Bygningen vender lige mod Østen. Thi denne Beliggenhed holder den meest tempererede Ligevægt mellem Vinterens Storme og Sommerens Hede, og jo bedre Bygningen kan komme til at vende mod Østen, desto friere kan den om Sommeren tage mod de kjølige Vinde, og desto mindre forulejliges af Vinterens Storme, og kan paa denne Maade opvarmes af Morgensolens Straaler, hvorved Frost og Riim bortsmælte. Forgiftigt er derimod et Sted, som er ganske affides og berøvet baade Sol og varme Vinde; thi hvor dette mangler, kan ingen Kraft tørre eller bortviske den natlige Riimfrost, eller hvad andet Rust og Snavs der sætter sig hist og her, og kan forvolde ikke blot Mennesker, men og Dyr og Planter og deres Frugter en ubodelig Skade.

Vil nogen opføre en Bygning paa en fkræge Plads, saa maa han altid begynde fra den nederste Deel, fordi Grundvolden, naar den er begyndt fra det laveste Sted, ikke alene lettere vil underholde den øvere Bygning, men og tjene til Fodstytte og Stræbpille mod det, som siden efter skal føjes til for oven, isald Gaarden skulde udvides; thi den Grundvold, som ligger godt for neden, vil bedst kunne modstaae det, som siden efter lægges paa og kommer til at hvile derover; Men dersom Grundvolden er begyndt ved det øverste af Højen, og skal paa denne Maade modtage den egentlige Bygning, saa vil alt det af Bygningen, som siden efter sættes til for neden, blive aabent og sprækket. Thi naar en ny Bygning føjes til en gammel og forfalden, saa vil denne, ligesom kæmpende med Byrden som rejser sig paa den, give efter, og det, som opføres oven paa, vil komme til at hænge ud over det nederste, som giver efter, og lidt efter lidt vil det, nedtrynget af sin egen Vægt, styrte hovedfulds ned. Denne Fejl ved Bygningen kan man undgaae ved strax fra Begyndelsen af at legge Grundvolden godt fra neden af.

S j e t t e C a p i t e l.

Men Bygningens Størrelse og Kamrenes Tal maae være ordentligen indrettede, og deles i tre Dele; i Værelser baade til dem, som ere uden for Bondestanden, og til dem, som henhøre til samme, saa og i Forraads-kamre *). Værelserne til Folk uden for Bondestanden maae saaledes indrettes i Sommer- og Vinter-Værelser, at Sovestueene vende om Vinteren mod Nordost, og Spiseværelserne lige mod Vesten. Om Sommeren derimod maae Sovestueene vende lige mod Sonden, og Spiseværelserne til samme Tid have Udsigt til Sydost. Badestuerne maae vende mod Nordvest, for at de kunne være lyse om Eftermiddagen lige til Aftenen. Spadseregangene maae ligge lige for Sonden, for om Vinteren at have saa meget, om Sommeren saa lidet Sol, som muligt **). I den

*) En Villa var deelt i ovennævnte 3 Dele, villa urbana Herskabets Værelser, villa rustica Folkernes Boepæle, villa fructuaria Forraads-værelser.

**) Dette har især Hensyn til varme Lande, saasom Italien, hvor Solen kaster sine Straaler næsten lodrette ned over Jæsepunktet om Sommeren, men mere horisontal om Vinteren.

Deel af Bygningen, hvor Fokkene skal være, maa Kjøkkenet indrettes, men saa stort og højt, at det kan være fri for Fare for Ildbrand, og at Fokkene beqvemt kunne opholde sig der til enhver Aars Tid *). Det er bedst, at de Aflukker, som de ubundne Slaver ligge i, vende lige mod Syn- den; De bundne derimod maae have et sundt Fængsel i Kjælderens; men med mangfoldige smaae Vinduer saa højt fra Jorden, at de ikke kan naaes med Haanden.

Kreaturene maae have Stalde, som hverken ere forulejlige af for megen Kulde eller Hede. For det store Dvæg maae der være to Slags Stalde; nogle til om Vinteren, andre til om Sommeren; men for det øvrige Fæ, som bør være paa Gaarden, maae der være Steder dels bedækkede, dels under aaben Himmel omgivne med høje Indhegninger, saa at det om Vinteren kan ligge i hine, om Sommeren i disse uden noget andet Dyrs Overfald.

Alle Staldene maae være saaledes indrettede, at ingen Vædske kan flyde derind, og at det, som frembringes der, kan skylles bort saa snart muligt, at ikke Vægenes Grund eller Dvægets Kloaker derved skal bedærves.

*) Romerne havde ingen Skorstene paa deres Huse, men Røgen træk langs hen mod Loftet.

Drestalbene bør være 10 eller i det mindste 9
 Fod brede; thi dette Maal forskaffer baade Dvæ-
 get den fornødne Tjeneste til at legge sig, og til
 Færgteren at gaae udi. Men Krybbene maae ikke
 være højere, end at Dreene kan staae mageligen og
 æde. — Volsbestyrerens *) Boepæl bør være ved
 Døren, for at han kan have i Øjsyn Alt hvad,
 der gaaer ind eller ud. Regnskabsførerens **),
 bør af samme Aarsag være over Døren, og for at
 han og i Nærheden kan observere Volsbestyreren.
 Tæt ved dem begge maae Indelukke være, hvor
 alle Vulingsredskaber forvares, og hvori der er et
 indelukket Sted, hvor Serntøjet gjemmes.

Plovfolkene og Hyrderne ***) maae have de

*) Villicus. See denne Bogs 6 Capitel og An-
 mærkningerne dertil.

**) Procurator. Man seer at hans Pligt var og
 at have et Øie med Volsbestyreren eller Vols-
 fuldmægtigen (Villicus). Hans Forretning hav-
 de ellers megen Lighed med en Forvalters hos
 os.

***) Bubulci. Det er dem, som have paa en eller
 anden Maade at gjøre med Ørnene, som brug-
 tes især til Plovning. Derfor synes det rig-
 tigere at kalde dem Plovfolk paa dansk; især
 da de her adskilles fra Hyrderne (Pastores); Med
 mindre man her vilde tænke paa Røgttere,
 som passe Dvæget hjemme.

tes Geller eller Afslukker ved Dvæget, for at de til dets Pleje kan have beqvem Udgang, dog bør de Alle boe hinanden saa nær som muligt, for at ikke den flittige Volsfoged skal sinkes for meget i at gaae omkring til enhver enkelt Deel; og for at den Ene kan være Bidne til den Andens Flittighed eller Dovenskab.

Steder til Afgrøden maae indeles i det til Dlie, Persning, Wiin, Afssydning, til Hø, Halm, Forraads-kamre og Lader, hvoraf de, som ere ved Gorden maae gjemme vaade Ting, saasom Wiin eller Dlie, som sælges; men tørre Ting maae samles paa Løfterne, saasom Korn, Hø, Løv, Halm og andet Foer. Men Korn bør, som sagt, ligge saa højt, at man gaaer op til det af Trapper, saa at det ved maadelig store Trækhuller kan gjen-nemblæses af Nordenvinden; thi den Kant er især kølig, og mindst fugtig, og disse tvende Ting forskaffe det gjemte Korn Varighed *).

*) Det samme siges og i Du Hamel Traité de la Conservation des Grains; S. 196. I Magazin for Næringsstanden 20 Hefte findes en Beretning af Proviantforvalter Langeland om Korns Bevarelse for Kornorme paa den kongelige Cøetats Proviantgaard i Kjøbenhavn.

De Gamle vidste bedre at bevare Korn fra Udsj, end de Nyere. For hvem der ikke finder

Viinfjælberne som ere anlagte nebe ved Jorden, bør være laugt fra Badesluerne, Bagerovnen, Møgdyngen, og anden Ureenlighed, som giver en hæselig Lugt fra sig; ligeledes fra Vandkommer eller Springvand; thi den Fugtighed, som uddamper derfra, fordærver Viinen.

Jeg veed meget vel, at Nogle synes, at Sæd bedst gjemmes i et Bærelse tilbækket med Hvælvinger, og hvis Jordbund først er gjennemgravet, og gjennembædet med ny og ægte Dliebærme, og derpaa sammenbankket med Slettetræer. Siden efter, naar det er blevet tørt, legges liggeledes ovenpaa et Lag Leer, som i Stedet for Vand har faaet Dliebærmen blandet med Kalk og Sand; Dette maa af al Kraft bankkes med Slettetræer; Derpaa glattes, og enhver Riste eller Sprække paa Jorden eller i Væggene vel tilflines med dette saaledes sammencæstede Leer og Sand. Thi,

Beviis herpaa hos vor Moderatus vil jeg her blot anføre nogle af de Steder, hvor denne Sag omtales: Varro 1, 57; Palladius 1, 19; Plinius 18, 30; Geoponica, 2, 27. Af de Nyere fortjener at sammenlignes: Die beste Art Kornmagazin und Frucht - Boden anzulegen. Hannover 1768; See og Professor Wegtrups Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Sjælland og Møen. 2 D. S. 23.

naar saadanne Bygninger faae Sprækter, saa skaffe de Aabninger og Smuthuller for underjordiske Dyr.

Kornet maa og adskilles ved Mellemrum, saa at enhver Slags Sæd ligger for sig selv. Bæggene maae overstryges med Leer, som er æltet med Oliebærme, og, istedet for Straae, blandet med tørre Blade af vilde eller tamme Olie træer. Naar denne Overstrygning er bleven tør, maa det sident igjen atter besprænges med Oliebærme; og, naar dette saa er vel tørt, kan Kornet bringes derind. Dette synes det bedste Middel til at beskytte den henlagte Sæd mod Skade af Kornorme og andre flige Dyr; thi gjemmes den ej omhyggeligen, vil den snart blive fortæret af dem. Men dersom dette Kornmagasin, som jeg nu har beskrevet, ikke er paa et tørt Sted i Gaarden, vil dog Møgenhed fordærve endog det bedste Korn; Men skulle dette ikke være Tilfældet, saa kunde Sæd og bevares i Graae i Jorden, ligesom i nogle Provincer paa hiin Side Havet *), hvor Jorden ligesom ved vere

*) Provincie transmarinæ. Provincer paa hiin Side Middelhavet; herved forstaaes især Egypten i Afrika. Dette er et af de ældste og har altid været et af de bedste Kornlande i Verden. At Man og forstod at gjemme Korn over 7 Aar i dette Land, derom læses i Moses B. I, 41, 42.

Brønde opkastes, og modtager saa i sit Skjød den Sæd, den har givet af sig. Men i vore Lande, hvor der hærsker saa megen Fugtighed, bifalder jeg dog mere hine Hvælvinger og højt liggende Kornmagasiner, og den Umage ved Gulvet, Hvælvingen og Væggen; thi, som sagt, saadanne bevæbnede Jordbunde og Sider i Kornmagasinerne holde Kornormene borte. Mange mene at disse ødeleggende Dyr kunne fordrives, naar Sæden, som de angribe, kastes og luftes vel i Kornmagasinet; men deri tage de meget Fejl, thi paa denne Maade ville disse Dyr ikke aleene ikke blive fordrevne, men ville endog derved blandes i hele Kornbygningen, som, ifald den forbliver urørt, ikke vil tage Skade uden i det øverste Lag, da Kornormen ikke avles under en Haandbreddes Dybde, og det er dog langt bedre at blot det allerede beskadiget, end hele Byngen skal underkastes Fare; thi naar man skal bruge noget deraf, saa kan det øverste Lag, som skal være beskadiget, letteligen tages til Side, og man bruger da det nederste, som ikke fejler noget. Endskjønt dette ikke egentlig hører herhid, synes mig dog, at det ikke upassende er anbragt at tale herom paa dette Sted.

Perseværelset, men især Oliekammeret bør være varmt, fordi enhver Vædske sættes bedst i Arbejde ved Varme; men bindes derimod ved Kulde. Der, som Olien fryser, som dog sjelden skeer, saa vor-

der den harff. Men da den ikke behøver mere, end den naturlige Varme, som er i Luften under en varm Himmelegn, saa bør man ikke bruge Ild og Lys dertil, fordi Oliens Smag fordærves ved Røg og Sod. Perseværelset bør og kunne oplyses af Middags Solen, saa man ikke skal have nødvendigt at have Ild og Lys, naar Olien perses.

For at Gavntømmer, som nylig er fældet, i en Hast kunde tørres, kan man søje et Røgkammer i den Deel af Gaarden, hvor Folkene opholder sig, til deres Badeværelser; thi dem bør Gaardens Folk ogsaa have, men de maae kun bade sig om Helligedage, thi alt for idelig Brug af Badene er ikke godt for Legemet's Sundhed og Styrke.

Forraadskamrene til Wiin kunde ret godt være der oven over, hoorfra der kommer Røg; thi derved bliver Wiinen hurtigere gammel, fordi Røgdunsterne paaskynde dens Modenhed; Derfor bør der og være et andet Sted, hvor Wiinen kan søres hen, naar den er kommen til Fuldkommenhed, for at den ikke skal faae en stram Smag ved alt for megen Røgelse.

Dette kan nu være nok sagt om en Gaards Beliggenhed, og dens enkelte Deles Anlæg. Ved en Gaard bør dernæst være en Bagerovn og en Mølle saaledes, som Beboernes Tal maatte fordrø samme. Der bør i det mindste være tvende Damme, hvoraf den ene kan tjene Under og Kre-

aturene til Nytte; den anden, for derudi at ud-
bløde Lupiner, Riis, Dvister, og hvilke andre til
vor Brug nødvendige Ting.

Der bør ogsaa være to Møgdyngesteder, et,
som kan tage mod den ny Gjødskke og bevare det i
et Aar; et andet, hvorfra det gamle kan føres ud.
Men begge maae da være, ligesom en Fiskedam,
nedbøjede fra en jevn Forhøjning, og være Jorden
inden i vel beklædt med Blaaeleer og Steen, for
ikke at tabe Bædsken. Thi det er af megen Vig-
tighed, at Gjødningen kan beholde sin Kraft ved
en bestandig Sæft, og vel udblødes ved en idelig
Bædske, for at det Frøe af Ukrud eller Græs,
som bliver ved Halm eller Strøelse kastet paa
Møgdyngen, kan desto bedre forraadne, og ikke
bringes ud paa Ageren, og give Ukrud og Græs i
Sæden igjen. Fornuftige Landmænd lade derfor
alt hvad, som udføres paa Møgdyngen af Faare-
stierna eller Staldene, tildække med Riis og Dvi-
ste, thi de tillade ikke, at Gjødskken fortørres af
Vindene, eller taale at den opbrændes af Solens
paafaldende Varme.

Kan det lade sig gjøre, bør det Sted, hvor
Sæden aftærskes *), være indrettet saaledes, at
det kan overses af Herren, eller i det mindste af

*) Area. See 2 Bogs 20 Capitel.

Regnskabsføreren *). Det er bedst, at det belægges med tilhugne Steen **), fordi Kornet derved snarest gaaer af Axene, da Jorden ikke giver efter for Høvernes og Tærskvalsenes ***) Slag, og naar dette vorder rensset, saa er det reenere og frie for smaae Steen og Jordklumper som Bogulve af Jord næsten altid forarsager ved Uftærskningen.

Men til et saadant Bogulv under aaben Himmel, maatte der, især i Stalien, føjes, formedelst Vejrligets Ustadighed, en lille Hytte til, hvori det halvtorske Sæd kunde samles og skjules, ifald der skulde paakomme en pludselig Regn; thi i nogle Lande, paa hiin Side Havet, hvor det aldrig regner om Sommeren, er det overflødigt. Aabilgaarde og Hauger bør omgives med et forsvarligt Hegn, og være i Nærheden af den Deel af Gaarden, hvorhen ureenligt Sammenløb af Hønsagaarden, Badehusene og Dliepersen kan flyde ****); thi ved

*) Procurator villæ. See 6 Capitel og Anmærkningerne.

**) Silex.

***) Tribulæ. See 2 B. Cap. 21.

****) Columella mener at man ved Haugen burde have en Kule, hvori ureenligt Vand kunde flyde, for siden at bruges som Hauge- og Agergjødsel. Der i kunde man og faste Affald o.

dette Slags Gjødningsmiddel næres og trives
Haugeurter og Træer frodigen *).

S y v e n d e C a p i t e l.

Naar nu Alt dette er saaledes enten taget imod,
eller bleven indrettet, saa udfordres Herrens egen
Befymring saavel i alle andre Ting, som især med
Folkene. Disse ere nu deels vornede **) deels Hus-
trælle, af hvilke Sidste nogle gaae løse, andre ere
bundne. Med Vornede maae Herren omgaaes høflig

s. v. af Haugen, for at bringes til den fornød-
ne Grad af Forraadnelse og anvendes til Gjød-
ning.

*) Hvo, der vil have nøjere Efterretning om Ro-
mernes Villaer, tilligemed Robbere over dem,
vil finde det i The Villas of the Ancients illu-
strated by Robert Castell, London 1728.

**) Coloni, Vornede, Høveribønder. Dickson sy-
nes disse Coloni at have været de samme, som de
Farmers (Landmænd), som i Engeland kaldes Te-
nants (et Slags Forpættere). See Adam Dicksons
Husbandry vol. 1, Pag. 75.

og vise sig søielig; men maa fordre Arbeidet nøiagtigere af dem, end Penge, thi dette er dem mindre besværsligt, men Herren i det hele meer fordeelagtigt. Thi naar Ageren dyrkes med Flid bringer den dog som oftest Fordeel, og aldrig Tab, med mindre der skulde indtræffe Uveir *) eller Plynderie; og for Hovriets Skyld, forlanger Bonden ikke at gaac fra Gaarden **). Men Herren bør ikke heller være alt for paastaaelig i sin Ret i enhver Ting, hvortil han har forbundet Bonden, saasom i Pengenes Betalingstid, i Hjemkjørsel af Brænde og andre Smaating, thi Bekymringen derfor forarsager Landmanden ofte større Besværlighed, end selve Udgifterne. Vi bør sandelig ikke heller være for meget begjærlige i Alt hvad, der er os tilladt, thi de Gamle holdte for, at den største Ret saa kunde worde den største Grusomhed; ligesom man ikke heller paa den anden Side bør være for eftergivelig i alle Ting;

*) I Texten staaer egentlig Himmelen's større Kraft (Cæli major vis), som Græfterne og sige (Oesβia). Vor Landalmue kalder det et Guds Veir.

**) Eoq. remissionem colonus petere non audet. Meningen kan og være at en Hovri = Bonde ikke tør vove at forlange noget af hans Skyld eftergivet, om han end har havt en eller anden liden Uvæld af Veirliget eller Sligt.

thi det er meget rigtigt, som Agerkarlen Alphius skal have sagt; at de bedste Skyldnere kunne stundom blive de fletteste Betalere, dersom de aldrig bleve purrede. Jeg erindrer mig selv, at have hørt af den gamle Consul og meget rige Mand L. Volusius, at Husherrens Gaard var den lykkeligste, naar han havde hjemmefødte Bønder, som vare avlede i hans Forsædres Ejendom, saa at han kunde have dem paa en fortroelig Fod, lige fra Barndommen af.

Efter min Formening er den idelige Bortforpaktning af sine Jorder en slem Sag, og endnu værre til en Kjøbstædmand, som hellere vil dyrke dem ved sine Folk, end ved sig selv. Saserne sagde og om dette Slags Folk, at man næsten altid snarere kan vente sig Proces, end Betaling af dem; Derfor bør man gjøre sig Umage for, bestandig at faae Landmænd, som og selv høre til Bondestanden, naar vi ikke enten Selv eller ved vore egne Tjenestefolk kan dyrke Jorden, hvilket dog ikke hænder uden i de Lande, som plages af en stræng Himmelegn og ufrugtbar Jordsmon. Er for Resten Lustens Beskaffenhed og Jordbunden nogenledes taalelig, saa vil egen Omhyggelighed dog altid udbringe mere af Jorden, end en Forpakter, eller om vi endog betjene os af en Ulsfuldmægtig, naar han kun ikke er skjodesløs eller tyvagtig; Men der er ingen Tvivl paa at jo

begge disse Fejl begaaes og underholdes ved Herrens egen Forseelse; thi han bør vogte sig for, at sætte et sligt Menneſke over nogen Forretning, eller, ifald han er sat over Noget, ſaa ſtrar ſørge for, at han ſkaffes bort. Men langt bortliggende Godſer, hvortil Huſfaderen ikke lettelligen kan komme, maae dog hellere bortforpattes, men til Landmænd, ſom ere frie og ikke Slaver, iſær om det er Kornjorder, da Forpakteren ikke ſaa vel kan fordærve dem, ſom Wiinhauger eller Skove. Slaver ſkade dem meeſt; thi de ubleje Dreng og føde baade dem og det øvrige Nødg ſlet; de pløje ikke Jorden med Flid, og regne langt mere til Udsæd, end ſom de nogensinde har ſaaet; ja de gjøre ſig ikke engang Umage for, at det kan komme frem, ſom de have betroet Jorden; og naar de ſaae Sæden ført ind i Laden, ſaa forminſke de den daglig under Tærſkningen deels ved Svig, deels ved Skjødsløſhed; thi baade ſnappe det ſelv og vogt det ikke for andre Tyve, og anføre ikke heller med Troſkab det, ſom bliver henlagt. Saaledes ſkeer det, at baade den der ſkulde have Opſyn, og Huſſets egne Folk forſee ſig, og Godſet kommer ſom ofteſt i Vanrygte. Jeg holder derfor for, at man hellere maae bortforpakte et ſaa langt bortliggende Godſ, der, ſom ſagt, maa mangle Herrens Nærværelſe.

A t t e n d e C a p i t e l.

Husbondens nærmeste Omhu er med hans Trælle *) , at sætte enhver af dem til sin rigtige Forretning, og holde dem ordentlig til Arbejde. Derfor advarer jeg; ikke at tage en Opsynsmand af Trællene for hans Egemis Skjønheds Skyld, ikke heller nogen fra Staden, som er øvet i Kjøbstædeforretninger og polerede Kunster; thi en Saadan er gjerne doven og søvnagtig, og vant til Lediggang, Gaderenden, Keglespil, Comoedier, Kortspil, Værtshuse og Horekipper, og gaaer idelig og drømmer om slige Daarligheder, som han ønsker at kunne bringe med sig ud til Agerdyrkningen; saa Herren vil komme til at lide Tab ikke aleene paa hans egen Person, som Livegen, men og især paa alle sine Sager. Til Ulsfuldmægtig **) maa man derfor vælge en, som er hærdet ved Bondearbejde,

*) Servi, Trælle, Livegne; Hos os Tjenestefolk.

**) Villicus. Ulsfuldmægtig, Ulsforvalter, Ulsbestyrer, Opsynsmand ved et Ulsbrug troer jeg nogenledes at udtrykke dette Ord's Betydning. Vor Forvalter synes at sige for meget, og Ladeføged eller Ulskarl for lidet. Af Ovenstaaende sees bedst hans Forretning.

og som er prøvet og har Erfaring derudi. Skulde man ikke kunde faae saadan Een, saa maa man tage til Opsynsmand een af de Livegne som har kunnet taale Arbejde og Besværighed, og han bør være over sin første Ungdoms Alder, uden dog at være nær ved Alderdommen, for at han ikke skal miste sin Myndighed i Befalingen, naar de Ældre ikke værdige at adlyde ham som ung, og for at han ikke skal bukke under for saa besværligt et Arbejde. Han være derfor middelaldrende, af et stærkt Legeme, og kyndig i Landvæsenet, eller i det mindste være af største Belymring, for snart at kunne lære det; thi ved Landvæsenet kan man ikke baade befale andre, og selv lære det paa eengang; og han vil ikke kunne udføre Arbejdet, som først selv skal lære af sin Undergiven hvad og hvorledes det skal gøres. Det kan ellers være det samme, om han ikke kan skrive, naar han kun har en god Huskommelse i at kunne tilbørligen bestyre sine Ting; thi, som Cornelius Celsus siger, indbringer en Udsfuldmægtig som ikke kan skrive, Herren flere Penge, end Regninger, da han ikke selv kan sætte dem op, og tør ikke tage nogen anden til Medvider. Udsfuldmægtigen bør man og lade have en Kone, som kan holde ham desto bedre Hjemme, og hjælpe ham i adskillige Ting. Men man maa befale saadan en Opsynsmand, at han ikke bør leve i for nøje Forbindelse med de øvrige

Tjenestefolk, og endnu mindre med Fremmede. Kunns engang imellem, for Exempel paa en Høstidsdag, kan han gjøre en flittig og raff Karl i at forrette sine Ting den Væ, at spise ved sit Bord. Offringer maa saadan en Bestyrer af Landvæsenet ikke foretage sig uden Herrens Befaling *). Han bør og ikke indlade sig noget med de saakaldte kloge Mænd eller Spaaqvinder; da Sligt er den skadeligste Overtroe, som forfører eenfoldige Folk til Udgifter, og siden efter til Skjændigheder. Han skal ikke heller kjende noget til Byen og Markederne, undtagen for at kjøbe og sælge hvad, han behøver. Thi Nolsfuldmægtigen, eller Bestyreren af Godsset, bør ikke være en Dmløber, som Cato siger **) og aldrig gaae ud over Egnærkerne uden for at lære noget i Landøkonomien, og om muligt i Nabolauget, for at han i en Hast kan være Hjemme igjen. Han bør ikke

*) Aarsagen til dette Forbud var Sparksomhed. Man brændte til Guderne's Væ kunns Lænderne og Fættet af det offrede Dyr; det øvrige Kjød blev stegt, kogt og fortært med megen Høstidelighed. Nolsfuldmægtigen kunde afstaa ofte, under Paaskud af Offer, dræbe Creature for at faae, sig en Gmansk; Hertil kom endnu den Tidsspilde, som forarsagedes ved ideligen at ofre. Curtius.

**) Cat. 5, 2.

taale nogen Vej eller Sti over Marken, og ikke tage imod nogen Fremmede, med mindre det er en god Ven og nær Paarørende af Herren. Men som han maa vogte sig for disse Ting, saa maa han opmuntres til Omsorg for Kulingsbredskaarne og Serntøjet, at der kan være dobbelt saa meget, som der er Arbejdsfolk, og at det bliver holdt vel istand og ordentlig gjemt og bevaret, at man ikke skal løbe og laane hos Naboerne, hvorved Folk ofte spille mere Tid fra Arbejdet, end Tingen selv er værd. Folkene maae have Føde og Klæder til Nytte og ikke til Forsinelse eller Odselhed, saa de ere vel forsvarede mod Kulde, Storm og Regn, hvilket Alt bedst afholdes ved Skindpelse med Græmer i, og ved Kjoler eller Kapper af Badmel, og Kabysker. Og ere de saaledes forsynede, kan ingen Dag være saa uudstaaelig, at der jo kan foretages noget ude under aaben Himmel. Men det er ikke nok at Ulsfuldmægtigen forstaaer sig paa Bondearbejde, han maa og have saa godt et Hjerte, som Tjenestefolkets sædvanlige Tænkemaade tillader, og besidde saadanne Fuldkommenheder, at han hverken er for eftergivende eller grusom i at befale. Han maa altid see igjennem Fingre med dem, der dog ere nogenledes, og skaane dem, der just ikke ere saa gode, saa at de mere frygte for hans Strængighed, end forbande hans Grusomhed. Og dette vil skee, naar han snarere vil stræbe at

forebygge, at hans Undergivne ikke skulle forsee sig, end ved sin Skjodesløshed give Anledning dertil, for at kunne straffe Overtræderen. Men der er intet kraftfuldere Middel til at vogte endog det værste Menneske fra Forseelse, end Arbejde; at han holdes til at gøre det han kan og bør, og det bestandig i Opsynsmandens personlige Nærværelse; derved ville og de, som skulle bestyre en eller anden Ting, troligere forrette deres Dont, og de Dyrige, efter Træthed af Arbejdet, gøre sig mere Umage for Søvn og Hvile, end Lystighed og Ederlighed. Gud give vi end havde den gamle gode Skik, som nu er gaaet af Brug, at Høisfuldmægtigen aldrig brugte nogen Karl uden i Herrens egen Tjeneste, og ikke nød nogen Føde uden i Tjenestefolkenes Nærværelse, og af det selv samme Mad, som gaves de Andre; thi saa vilde han nok sørge for, at baade Brød og andet, som sattes for dem, var tilstrækkeligt og sundt. Han maa ikke tillade nogen at forlade Gaarden, uden at han er udsendt af ham selv; men end ikke han selv skal sende nogen bort, uden stor Nødvendighed nøder ham dertil. Opsynsmanden maa og ikke drive nogen Handel for sig selv, eller bemægtige sig Herrens Penge til Creature og andre Handelsvahre, thi sliq Handelskab afdrager Opsynsmandens Omsorg, og tillader ham ikke at gøre Herren Ret og Skjæl i sine Regninger; men naar Regnskab fordres, viser han

ham en eller anden Ting, istedet for Penge. Men i det Hele maa man see, at bringe Voldsbestyreren dertil, at han ikke troer om sig selv, at han veed det, som han dog ikke veed, men at han altid søger at vorde underrettet om det, hvori han er uviss; thi saa fordeelagtigt det er, at gjøre en Ting rigtigheden, saa skadeligt er det, at gjøre den galt. Og ved Landvæsenet er det af største Bigtighed eengang for Alle at gjøre det rigtigt, som Agerdyrkningen fordrer; thi om endog en Skjodeløshed eller Uforsigtighed kan rettes, saa er dog Skaden eengang skeet, og den Fordeel, som siden efter flyder deraf, vil dog aldrig fuldkommen erstatte Tabet, eller gjengjælde Nyttten i den forløbne Tid.

Men med de andre Folk maae omtrent disse Regler, som det aldrig fortrød mig at have fulgt, iagttages: at tiltale dem paa Landet, som kun ikke har opført sig ilde, oftere og mere venlig, end dem fra Byen; da jeg har mærket, at deres bestandige Arbejde lettedes ved Herrens Mildhed; Derfor har jeg endog undertiden spøget med dem, og endnu oftere tilladt dem selv at lege indbyrdes; ja det er og ofte min Maade, at jeg ligesom raadsflaer med de Forstandigere om et eller andet Nyt, som skal foretages, og derved kommer jeg efter Enhvers Underste, hvordan han nemlig er, og hvor dybt han stikker. Jeg seer dem og mere villige i

at gaae til det Arbejde, hvorom de ere blevene raadspurgte, og, som de troe, er foretaget efter deres Raad. Det er og brugeligt at mistænkelige Slavejere selv eftersee deres fængslede Slaver, for at erfare, om de ere lænkede godt nok, og om deres Fængsler ere sikke nok, eller om Nolsfuldmægtigen skulde have bundet eller løsgivet nogen imod Herrens Vibenbe og Willie. Thi det er magtpaaliggende, at han hverken straffer eller frigiver nogen uden Herrens Samtykke. Ejeren bør og see efter om Slavene ikke skee Uret enten i Henseende til Klæder eller Andet. Thi da de staae under saa Mange Nolsforvaltere, Ladefogeder, Fængselsvogtere o. s. v., ere de ofte udsatte for Uretfærdigheder. Husholderen bør kjende alle sine Folkes hele Forfatning, og spørge dem ad, som ere meest redelige, om de nyde Ret og Skjæl; Selv maa han og smage og undersøge deres Spises og Drikkes Godhed; ja han maa og ofte give dem Tilladelse til at klage over dem, som mishandle dem, enten paa en grusom eller svingagtig Maade. Jeg skaffer dem ligesaavel Ret, som med Grund besvære sig over noget, som jeg straffer dem, der ophidser mine Tjenestefolk til Oprør, og bagvaske deres Foresatte. Men paa den anden Side belønner jeg og dem med Præmier, som opføre sig ferme og flittige.

De Fruentimmere, som oftere bleve frugtsom-

melige, og udmærkede sig ved et vist Antal Børn, har jeg undertiden givet Frihed for Arbejde, ja Frihed for al Trældom, naar de havde sødt og opdraget en Deel Drenge. For 3 Sønner nemlig Arbejdsfrihed, og for Flere Frihed for Trældom. Denne Husfaderens Ratsfærd og Omsorg bidrager meget til hans Formues Forøgelse *).

Men at bede til Familieguderne **), det maa Husfaderen ikke heller aldrig glemme, saa ofte han kommer tilbage fra Staden, og strax, eller saasnart det er belejligt, i det seeneſte næſte Dag, maa han med egne Dine gaae Alting nøje igjennem, efterſee enhver Deel paa ſin Landejendom, og ſkionne, om der er noget blevet forſømt i hans Fraværelſe enten med Orden, Paapaaſning eller Arbejde, om der ikke er nogen Wiinſtok, Træ, eller andre Fruqter borte; ſaa maa han og ſee Dvæget og ſit Huſgeſinde efter, ſaavel ſom Gaardens Redſkaber og Boehave.

*) Imellem en Træl og Trælqvinde fandt et Slags ægteſkabelig Forbindelſe Sted, (Contubernium). De Børn, ſom avledes tilhørte deres Herre (vernæ, vernaculi).

**) Dii penates. . Vare Familieguder, ſom enhver Familie havde valgt ſig til ſæregen Beſkyttelſe af de ſaa kaldte ſtore Guder (Dii majorum gentium). Man dyrkede dem i den inderſte Deel af Huſet (Penetralia).

Gjør Husfaderen kunz alt dette nøjagtigen i flere Aar tillige, saa vil han erholde en herlig Tugt og Orden, endog naar han er bleven til Aars, og hans Alderdom vil da aldrig blive saa svag, at hans Folk skulle foragte ham.

N i e n d e C a p i t e l.

Jeg maa nu og tale om hvad Legems og Gemnets Beskaffenhed, jeg troer enhver Karl bør have til sit Arbeide. Underopsynsmændene *) bør være vindskebelige og ædruelige, eftersom dette er mere vigtigt ved deres Forretning, end Legems Dannelselse og Styrke; thi den fordrer omhyggelig Opsyn og grundig Indsigt. Gode Forstandsgaver kunde vel og være nødvendige for en Plovkarl, men dog ikke saa meget, som en stærk Stemme og Krop til at

*) Magistri, qui præponuntur operibus. Underopsynsmænd eller, som vi maaske kunde falde dem Laadfogeder; Undtagen at de ikke blot havde Tilsyn med Folkene ved at staae og gabe over dem, men toge selv en Haand i med, og vare Formænd for de andre haande i Ord og Gjerning.

indjage Dvæget Frygt. Men disse fine Kræfter maa han dog moderere ved Mildhed, eftersom han bør være mere frygtelig, end grusom, for at Drengene kunde lyde hans Befalinger, og holde desto længere ud, uden at blive udmattede baade af Arbejds og Pryglens Plage. Men jeg skal paa sit Sted tale om, hvilke der bør være Underopsynsmændenes og hvilke der bør være Plovkarlens Forretninger; Det er derfor nok blot at have bemærket, at det ikke er hos Hine, men hos Disse det kommer an paa Styrke og Størrelse.

Plovkarlen maa gjerne være brav høj, baade af ovennævnte Aarsag, saa og fordi en temmelig svær Karl ikke trættes saa let ved noget Arbejde i Landvæsenet, og ved Pløjningen kan han næsten gaae oprejst, og støtte sig paa Plovstjerten *). Ellers er det lige meget, hvordan Arbejdsfolkene Legemer monne være, naar de kun ere skikkede til at udholde Arbejdet. Wiinhausene fordre ikke saa meget høje, som bredskuldrede og stærkarmede Folk, thi disse passe sig bedst til Gravning, Beskjæring og anden didhenhørende Tyrkning. Maadelighed udkræves ikke saa meget til dette Arbejde, som til andre Dele i Landøkonomien, fordi det skeer i Forsamling og under Opsyn; og flette Mennesker

*) Stiva.

har ofte et hurtigere Naturnemme, som dette Arbejde forlanger; thi det kræver ikke saa meget Styrke, som hurtig Indsigt, og derfor dyrkes Wiingaugene som oftest ved bundne Slaver. Dog kan en flink og skikkelig Karl ligesaavel gjøre dette Arbejde, som en slet. Jeg siger dette, for at ikke nogen skal troe, at jeg er af den Formening, at Jorden hellere skulde dyrkes af onde end gode Folk. Men jeg anfører det, for at Folkenes Arbejder ikke skulde blandes imellem hinanden, som om de Alle skulde kunne udrette Alting; thi det er ingenlunde fordeelagtigt for en Agerdyrker, fordi ingen da tror er, at noget Arbejde egentlig er for sig, eller, naar han giver sig ifærd dermed, tager enhver sig deraf, ikke som det var hans, men fælleds Pligt, og derfor undrager sig meget fra Arbejdet; og ingen kan da tiltales for det, som de Alle har gjort slet, da de vare saa mange om at gjøre det. Derfor maa man gjøre Forskjæl mellem Plovfolkene og Wiingaaardsmændene saavelsom andre Arbejdsfolk. Men Afdelingerne maae ikke bestaae af mere, end 10 Mand, som de Gamle kaldte Decurier, og meget bifaldte, fordi dette Antal saa godt kan paapasses ved Arbejdet, og Mængden derved ikke forstyrer den forbigaaende Opsynsmands Opmærksomhed. Men hvor Jordgodset er stort, der maae disse Afdelinger være saaledes fordelede, at ikke Een eller To blive alene paa et Sted; thi adspalttede

Kunde de ikke saa let paapasses. Dog maae de ikke heller være over Ti forsamlede, for at ikke, ved en stor Forsamling, enhver især skulde troe, at Arbejdet ikke angik ham. Denne Orden og Inddeling opvækker Rappelyst og røber de Døgne, saa Arbejdet drives med Iver, og de Løbe med Vilighed kunde irettesættes uden at kunne klage derover.

Men da jeg nu har afhandlet hvad, en vorrende Agerdyrker især maae vide om Lustens Sundhed, Beje, Nabolag, Vand, Hovedbygningens Beliggenhed, Gaardens Størrelse, om Høveriebønder og egne Folk, og deres Inddeling og Arbejde; saa troer jeg nu at det er passende, at komme til Jorddyrkningen selv, hvorom jeg da mere udførlig skal afhandle i denne følgende Bog.

Anden Bog.

Første Capitel.

Med Fornøjelse besvarer jeg dig, min kjære Publius Silvius! dit Spørgsmaal, hvorfor jeg strax i Begyndelsen af min første Bog har forkastet næsten alle de Gamles Mening, som have frestet om Agerdyrkningen, og antaget deres Tanke for urigtig, som have meent, at Jorden var blevet svækket, gammel og ufrugtbar ved Tidens Langvarighed og uophørlige Brug. Jeg veed vel, at Du har megen Agtelse saavel for andre berømte Skribenteres, som især for Tremellius's Autoritet, som i et skjønt og grundigt Foredrag har givet Efterlægten mange Regler for Landvæsenet, men lader sig indtage af alt for stor Yndest til de Gamle, som og have afhandlet samme Materie, og urigtigen troet, at Jorden, alle Ting's fælleds Moder, skulde, som Qvindekjønnen, være bleven svækket ved Alderens Tiltagelse, og uskikket til at avle

Børn. Sa jeg skulde og selv gaae over til samme Mening, naar Jorden i det Hele slet ingen Afgrøde frembragte; thi først da siges Qvindekjønnet's Alder at være ufrugtbar, naar Fruentimmeret kan aldeles ikke frembringe noget Afkom, og ikke naar hun har ophørt at føde Drelinger eller Dødlinger. Men er hendes Ungdoms Tid eengang forbi, og Frugtommelighed er hende nægtet formædelst Aarene, saa kan den ikke faaes igjen; men Jorden derimod maa være ufrugtbar enten af sig selv eller ved en eller anden Aarsag, saa vil den altid kunne svare Landmanden god Rente for sin Hvile, naar den igjen bliver taget under fornuftig Behandling. Det er altsaa ikke Alderdom der er Skyld i Jordens mindre Afgrøde, thi naar den eengang har indfundet sig, saa er det ikke muligt at vende om, og blive ung og rask igjen; ja det er ikke engang Jordens trættende Brug, der formindsker Afgrøden for Agerdyrkeren, thi ingen Fornuftig kan bringes til at antage, at Aarene ved Dyrling og Behandling skulle kunne trættes og svækkes, som Folk ved alt for megen Legems Slid eller Byrdes Vægt. Hvad er altsaa Aarsagen, siger du, hvorfor Tremellius beretter, at tilforn urørte Steder og Skovjord ere saa oversflødige paa Afgrøde, det første de begynde at dyrkes, men svare siden efter ikke til Landmandens Arbejde? Lingen er, Tremellius seer vel hvad der skeer, men

Karlagen, hvorfor det skeer saaledes, det har han ikke indseet. Thi en Jord, som ikke tilforn har været brugt og fra Skovjord bliver gjort til Pløjeland, er ikke frugtbarere, fordi den er mere udhrilet eller yngre, men fordi den i mangfoldige Aar er ved Lø, Urter og Græs, som Naturen selv frembringer, bleven ligesom fedet ved rigeligere Føde, og derved bleven istand til lettere at kunne frembringe og nære Afgrøden. Rødder af Græs og Urter blive opryddede ved Hakker og Plove, og de omhugne Træer kunne ikke længere nære deres Moder, Jorden; Bladene, som ved Efteraarets Tider falde af Buske og Træer, kastes omkring og nedpløjes strax, og blandes og fortæres i det nedre Jordlag, som er det fletteste; deraf følger da, at Jorden siden efter bliver mager, fordi den mangler saadan sin forrige Næring.

Det er altsaa ikke af Træthed, som saa Mange have troet, ikke heller af Alderdom, men netop formedelst vor egen Dovenskab, at Markene ikke rigelige nok give os Afgrøde, thi vi vilde komme til at nyde flere Frugter, naar Jorden ideligen forfriskedes med maadelig Gjødning til rette Tid.

Jeg kommer nu til at tale om Agerdyrkningen, som jeg lovede i forrige Bog.

A n d e t C a p i t e l.

De skarpsindigste Landmænd, Silvinus! have sagt, at Jorden havde 3 Slags Facon, Sletter, Høje eller Bjerge. De bifaldte meest Sletter, som ikke vare alt for lige og flade, men skraae; og Høje, som gik saa jævnt, lidt efter lidt opad; og Bjerge, som ikke vare for høje og skarpe, men vel bevoxne med Skov og Græs. Men i enhver af disse 3 Slags Beliggenheder kan der være 6 Jordarter, enten feed, eller mager, løs eller fast, vaad eller tør. Men disse Egenskaber ere igjen saa blandede og mængede imellem hverandre, at de udgjøre saa mangfoldige Forskjælligheder af Jord, at selv en videnskabelig Landmand, ikke er istand til at opregne dem Alle. Men det er og ikke Landøkonomiens Sag, at opholde sig ved enhver af disse utallige Underarter; men blot at gennemgaae de Slags, som man let kan udtrykke ved Ord, og fatte i Tanken. Man maa derfor see at komme efter disse ligesom Foreninger af de imellem hinanden forskjellige Egenskaber, hvilke Foreninger Grækerne kaldte συζυγίας εναντιοτητών, og vi Sammenligninger mellem forskjellige Ting; for nemlig at see, hvordan Jordarterne forholde sig til hinanden, og hvilken der har de fleste af sine

Egenskaber i denne Forening af saa mange forskellige.

Man vil ogsaa bemærke at af Alt, hvad Jorden frembringer, staaer det Meste i Almindelighed frodigere og bedre paa Sletter, end paa Høie, og i feed, end mager Jord. Vi ville ikke sammenligne, om der vøxer mere paa fugtige, end tørre Steder, da der ere saa uendelige mange Slags Planter, hvoraf nogle trives bedst paa vaade, andre paa tørre Steder; men af dem alle er der ingen, som jo kommer bedre frem i en vel smuldret, end i en for sej Jord; hvilken Egenskab vor Virgilius, og ligger til de øvrige ved en frugtbar Jordsmon:

„Jorden være og skjør, som efterlignes ved Pløining“ *).

Ehi dette, at dyrke Jorden er jo ikke andet end at skjørne og løsne den, saa Agerne derved frembringe størst Fordeel.

Feed og skjør Jord giver meest og kræver mindst; og hvad, den forlanger, kan udrettes med liden Omkostning og Arbejde. Saadan Jord holdes derfor med Rette for den ypperligste **). Den

*) Virg. 2 Georg. v. 204.

**) Lillet har ansat følgende Jordblanding for den bedste: 2 Dele Kalk, 2 Dele Leer og 1 Deel Sand. G. Fordyce angiver 7 Dele Kalk, 73 Dele Sand og 219 Dele Leer for den bedste

næstefter er en tæt men fed Jordbund, som gjen-
gjælder Landmandens Arbejde og Udgifter med stor
Rente. Det 3die Jordsmon er den fugtige, for
saavidt den kan give Afgrøde uden synderlige Om-
kostninger. Sa Cato kaldte den endog den første,
fordi han foretrak Indkomsten af Enge frem for
dem af al anden Jord. Men jeg taler nu her
egentlig om Jorder, som behandles, og ikke om
dem, som hvile. Ingen Jord holdes da for værre,
end den, som baade er tør og tæt og mager tillige,
fordi den saa er vanskelig at behandle, og lønner
sig ikke, naar man har behandlet den, og duer
ikke heller til at lægge ud til Eng eller Boreland.
Hvad enten altsaa saadan Jord bruges eller hvi-
ler, saa er den kun til Plage for Landmanden,

Jordblanding. Giobert erfarede den bedste
Jordblanding at bestaae af 47-80 Dele Sand,
9 = 14 Dele Leer, 5 = 12 Dele Kalk. Berg-
man fandt et for sin Frugtbarhed beundret Styk-
ke Jord at bestaae af 4 Dele Kalkjord, 4 Leer,
3 Sand, 1 Kalkjord. Dette Bergmans Forsøg
er saa meget vigtigere, som Klimatet og Reg-
nens Fald, der heri gjør saa meget, er ved Up-
sala, hvor Forsøget skede, omtrent det samme,
som i Sjælland. Ellers er Regelen denne: at
jo større Regnens Fald er, jo mindre Kalk skal
dertil at befordre Jordens Frugtbarhed, og Om-
vendt.

og bør derfor skyes som Pest; thi denne forarsa-
ger dog Døden, men hiin Hunger, Dødens føle-
ste Fedsager, om vi ellers troe de græske Digtere,
som udbryde saaledes:

„Sammerligt er det at døe og ende
Livet ved Hunger“. *)

Men lader os nu hellere nævne det frugtba-
rere Jordsmon, som er to Slags, nemlig den dyr-
kede og udyrkede. Nu ville vi først tale om det
udyrkede, hvorledes det skal bringes i Form af
Møieland; thi det maa gaae forud at gjøre Jord
til Agerland, førend det kan dyrkes. Ved et udyr-
ket Sted maa man altsaa agte paa, om det er
tørt eller vaadt, flovvoxt af Træer, knudret af
Steene, beflødt med Siv, Græs eller Bregner
og ellers besat med Buskaser. Er det vaadt maa
al Vandets Overflod borttørres ved Grøfter. Af
dem kjende vi to Slags; skjulte og aabne. I sejt
og leeret Jord lades de aabne, men hvor Jords-
bunden er løsere, der blive de deels ubedækkede
deels skjulte, saaledes at Aabningen af de skjulte
træffer sammen med de aabne. Men man bør gjøre
de aabne temmelig vide og brede for oven, og bli-
ve smallere og smallere ned til Bunden, saa de
skræae ned ad, ligesom Tagstene paa eet Huus; Staae

*) Λιμῶ δ' οἰκτιρον θανεῖν, καὶ πότμον ἐπισπεῖν.

Siberne lige ret op, saa ville de snart fordærves af Vandet, og fyldest med Nedfald af det ovenfor liggende Jord *).

De skjulte Grøfter, som skulle være bedækkede, maae have 3 Fods Dybde og være fyldt indtil Midten med middelmaadige Steen, eller grovt Strandsand med smaae Steene udi, og derpaa legges det opkastede Jord og udjevnes **). Men skulde man ikke have Steene eller grovt Strandsand, saa sammenflette man Bidier og Lviske, som Toug, saa tykke at Grøvtens snævre Bund kan tage imod dem vel tilpassede og tilpakkede. Naar dette er godt stødt sammen for neden, saa trædes noget Cypress eller Gran der ovenpaa, og i Mangel deraf nogle Blade ***), som da endelig tildækkes med

*) En meget rigtig Bemærkning, som og gælder om vore Jerddiger; thi ere de lodrette eller stejle, nedstødes de i Tidens Længde, ja maae ske saare snart, især om det er løst Jord, ved Regn, Blæst, optøet Sne o. s. v. En Affald maa der og være midt paa Grøften.

**) Enhver Grøft, som skal tildækkes, bør at have staaet aaben eet Mars Tid i Forvejen.

***) Har man ingen af disse Dele, kan man og tage Rør, Halm især Hvedehalm eller Tang og Sligt. Da Tørvejord ikke selv kan forraadne, ja endog bevarer for Forraadnelse, som

Jord. Ved Begyndelsen og Enden af Grøften anbringes to Steen, ligesom Støtter ved Smaabroer, hvorpaa lægges andre Steen paa tværs saaledes, at de kunde holde Bredden, at ikke Vandet skal stoppes ved dets Indløb eller Udfald *).

Ved Jordstrøg med Træer og Buskaser er der to Ting at iagttage, enten fra Roden af at opryde de Træerne og skaffe dem bort, eller og, isald der er kun saae, at omhugge, opbrænde og nedpløje Asten deraf.

Stenefuld Jord gøres lettest brugbar ved at samle Stenene af, og, isald der er stor Mængde deraf, tage nogle Steder af Ageren til deres Op-

Erfaring viser, da saa mange Ting, saasom Træer og Deslige, som fra umindelige Tider af have lagte i Løvemoser, endnu findes friske, saa vilde det vist være godt at lægge Strimler af Løvnejord oven paa det Ovennævnte, førend man øser den egentlige Jord derpaa. I Professor Wegtrups Bemærkninger over det engelske Landbrug, det 8 Capitel, findes en interessant Underretning tilligemed et Kobbet om bedækkede Vandgrøfter. Foruden nogle andre Steder hos os, ere og saadanne Grøfter foranstaltede af Baron Selby til Bællekov, Oberste Falkensfjold paa Sophienberg o. fl.

*) Ved begge Ender maa og være en smal Riste.

dyngelse, eller og Stenene maae tilbækkes i en dyb Grav, hvilket man dog ikke bør gjøre, med mindre Nytten af saadant Foretagende vilde raade dertil.

Siv *) og Græssets Udelæggelse skeer bedst ved Gravning; Bregners **) ved idelig Udrydelse enten med Ploven, thi naar de dermed temmelig ofte oprykkes, gaae de bort inden et Par Aars Tid, eller og snarere, naar man gjøder til samme Tid og saaer Lupiner eller andre Bønner deri, saa Agerens Fejl derved kureres med nogen Fordeel. Thi det er bekjendt nok, at Bregner lettest qvæles ved Besaaening og Gjødning. Skulde der siden efter komme noget af dette Ufrud frem, kan man afsnitte det med en Segl, hvilket Arbejde et Barn kan gjøre, saa al dets Væxt vil være udryddet inden den omtalte Tid ***).

*) Juncus.

**) Filix.

***) At lade Børn eller Gamle gaae og luge Ufrudet af Ageren, førend det satte Frø, vilde endog i en besaaet Ager ligesaa vel lade sig gjøre, som det nu bruges mestendeels alene ved Hør. Afdøde Provst Høegh fandt sin Regning ved at gjøre det ved Vintersæden. Især burde det skee ved den Sæd, man tænkte at bruge til Sædeforn. Der kan uden Skade gaaes i Sæ-

Efter at have afhandlet Dngangsmaaden ved en tilforn udyrket Jord, følger nu hvad Pleje og Omhu der udfordres ved vore dyrkede Brakmarker, hvorefter jeg strax skal sige min Meening, naar jeg først faaer afhandlet det, som de, der studere Landbruget, bør vide i Forvejen.

Jeg veed, at de fleste af de Gamle, som have skrevet om Landvæsenet, eenstemmigen have sagt, at Jordens egentlige Sødhed, Græs og Træers Vext, og den sorte eller askegraae Farve vare utvivlsomme Kjendemerker paa en feed og til Sæd frugtbar Ager. Men jeg er uvis om de øvrige, og hvad Farven angaaer, kan jeg ikke noksom forundre mig over, at saavel Andre, som især Cornelius Celsus, en Mand, kyndig ikke aleene i Agerdyrkningen, men og i Naturlæren, har ved Synet kunnet tage Fejl af den rigtige Meening; og at saa mange Moser og saa mange Marke med Saltgruber ikke er faldne ham i Dine; da de næsten alle have de omtalte Farver. Vi ville ikke lettelig see noget Sted med stillestaaende Vand, uden at det jo har en sort eller askegraae Farve.

den til den er 4 = 5 Tommer høi, naar man ei gaaer med beslaaede Træsko eller Eliat. Sæden har desuden meget godt af denne Lustning, som man ellers søger at tilvejebringe, ved at lade en Harve gaae over den.

Med mindre jeg maaſte ſelv fejler deri, at jeg ikke troer, at Sæden vover frodig i Jord med lerede Moradſer og bittert Bædſke, eller i Kyſiſtrækninger hvor Saltgruberne monne være. Dog denne de Gamles Bildfarelſe er ſaa tydelig, at den ikke behøver at gjendrives ved flere Beviſer. Det er ikke med Agre, ſom med Bøger, at Farven er Bidne, ligesom en bekjendt Forfatter, om deres Godhed. En frugtbar, d. e. feed Ager maa derfor bedømmes af flere andre Egenskaber. Thi ſom de ſtærkeſte Creature har forſkillige, ja næſten utallige Kolører, ſaa har og de ſtærkeſte Jorder mangfoldig forſkillige Farver. Man maa altsaa ſee til, om den Jord, ſom man har beſteemt til at dyrke, er feed, hvilket dog ikke er nok, derſom den mangler Godhed. Begge Dele er det lykkedes mig at lære paa en ſaare let Maade. Man overſtænker en Klump Jord med lidt Vand, ælter det med Haanden, derſom det da er flæbrig og hænger ved Fingrene ved den mindſte Berørelſe, og, ſom Birgilius ſiger: „ſmitter Fingrene ſom Beeg, naar man tager derved“, og ſom ikke gaaer i Stykker eller adſplittes, naar man kaſter det mod Jorden, ſaa viſer dette os, at der maa være en naturlig Gaſt og Fedme i denne Materie. Ligeledes naar man vil nedkaſte og nedtramppe i et Hul den Jord, ſom er tagen deraf; derſom der da bliver tilovers, ſom om det var opſvulmet, ſaa er dette og et ſik-

fert Tegn paa, at Jorden er feed; Men mangler der noget, er den mager; og flaaer det netop til, saa er den middelmaadig. Endskjønt disse Kjendmærker dog ikke kunne synes saa sikre, som naar Jorden derhos er mørkfort, hvilket bedst vil erfares ved Sædens Fremvort.

Vi ville ogsaa komme efter Jordens Smag, naar vi af den Deel af Algerne, som vi synes mindst godt om, tage nogle opgravede Stykker Jord, væde dem i et Leerkar, saa at de gjennems blandes med fersk Vand; derpaa ses det, ligesom forplumret bærmfuld Biin; ved Smagen vil det da kunne undersøges; thi den samme Smag, som Bædsten giver af sig, der kommer fra dette vaade Jord, den samme siger vi og, at Jorden selv har. Foruden dette Forsøg til at prøve Jorden paa, har man endnu mange andre, som tilkjendegive en sid og til Sæd brugbar Jord; saasom hvor Siv, Calmus, Græs, Klover, Sommerhyld, Klynger, Tornet Kræge *), og andre saadanne Værter groe; ja selv Vandfiskerne vide, at disse ikke vore, uden hvor der ere fersk Vands Arer i Jorden.

Men man bør ikke være nøjet med at undersøge den første Art aleene i det øverste Jordlag, men ogsaa nøjagtigen Besskaffenheden af den ne-

*) Juncus, Calamus, Gramen, Trifolium, Ebulum, Rubus & Prunus silvestris.

derste Materie, om den og er god Jord eller ikke. Til Sæd kan det ellers være nok, om Jorden er lige god to Fod dyb, og til Træer er fire Fods Dybde tilstrækkelig.

Naar vi saaledes nøjagtigen have undersøgt alt dette, saa kunne vi give os isærd med at behandle Ageren til at frembringe Afgrøden. Men den vil da ikke give libet af sig, naar den behandles med Omhyggelighed og Forstand; hvorfors næsten alle de Gamle have for Behandlingsmaaden forestrevet en Regel og Rettefnor, som Agerdyrkere burde følge som en Lov og Forordning, i at bearbejde deres Jorder.

Med Arbejdet maae Dreene være spændte tæt ved Siden af hverandre, hvorved de kunne gaae smukkere, og med oprejste Hoveder; deres Halses vikle og mindre, og Naget sidder og bedre passende paa deres Hals. Thi denne Forspændingsmaade er meest bifaldet; og den, som bruges i nogle Provinser, at Drættet bindes til Hornene, er næsten forkastet af Alle, som have skrevet Regler for Landmanden, og det ikke uden Grund; thi Kvæg kan bedre arbejde med Halsen og Bringén, end med Hornene *), da de paa denne Maade kunne an-

*) Ved at trække med Hornene forstaaer Columella vist det samme, som at trække med Panden ved Hjælp af et Bræt, som ved Rom-

spænde al deres Legems Kraft og Styrke, men ved at trække i Aaget med Hornene plages de, i det Hovederne trækkes baglænds tilbage, og de kunne neppe rispe lidt oven i Jorden endog med en meget let Plov; De, som bruge denne Maade, pløje derfor med mindre Plove, fordi de ej kunne skjære Jorden dybt nok, hvilket dog er gavnligt for alle Slags Værter, thi naar Ugerlandene blive pløjede vel dybt, saa tage baade Sæd og Træer langt mere til i Størrelse *). I denne Henseen-

mer er bunden til Hornene og hvortil Stagerne ere fastgjorte. Denne Maade, som bruges især i Holsteen, ansees for bedre, end at lade Studene trække med Bringen; da de ikke, som Heste, have deres største Styrke deri, og bringes ofte derved til at puste og stønne, ja undertiden til at vejrdrage sig; Der sachsische Landwirth foretrækker dog Bringetøjet for Vandbrættet. See Wedel's Saml. 3 H. S. 73.

*) Der ere især 3 Tilfælde, naar man bør pløje eller grave dybt: 1) Om det underste Jordlag er bedre, end det øverste. 2) Om det indeholder saadanne Jorddele og saadan Materie, at den øvrere Jord vilde forbedres derved, og 3) om det, som skal vøxe der, nødvendig fordrer dyb Pløjning eller Grabning, fordi Rødderne ville stikke dybt; eller af andre Aarsager, som Columella anfører.

de er jeg af anden Meening, end Cato, som er bange for Udgiivterne, som ere nemlig flere ved stort Nvæg, og holder derfor for, at man skulde bearbejde Jorden med smaae Plovskjæerer og de Stykker Træ paa Ploven, hvortil Plovskjæerene ere satte fast *); Thi saa kunde Arbejdet forrettes med mindre Ørre, end ellers. Men han veed ikke, at der ere flere Indkomster ved Afgrødens rige Frugtbarhed, end der ere Omkostninger, isald vi skulle købe større Creature, som især ere nødvendige i

*) *Exiguus vomeribus & dentalibus.* Ved Vomer forstås vores sædvanlige Plovskjær, og ved Dentalia, skulde jeg snart troe, forstås de tvende Ører, som det Slags Plovskjær har, hvortil bruges et dobbelt Muldbredt; isald det ikke er Sulen, der med lignende Udsider gik fra Næsen (Terno) ned til Skjæret (vomer). Probst Nessel holder Dentalia for Kniven (Das Messer), See Virg. i Georg. v. 169 og Bosse's Anmærkning til dette Sted. Romerne havde især 3 Slags Plove. Cato nævner i sin Bog om Landbruget, det 135 Cap., tvende Plove. En romersk med et Jernskjær, som brugtes til siede Jorder, og en campanisk med et Træskjær til lette Jorder. Varro nævner et 3die Slags med dobbelt Muldbredt til at pløje Gæden ned i Nader. See Varro's i B. C. 29. Cfr. Plin. 18, 20. Dickson 1, 18.

Italien, hvor Jorden, besat med Underskov og Olietræer forlanger dybere at løsnæs og pløjes, for at alle Slags Trærødder kunne bortryddes ved Plovskjæret; thi forblive de, skade de Sæden, og de nederste i den pløjede Jord tage lettere al Vædske og Næring til sig. Dog kan hiin Celsus's Maade passe sig for Numidien og Egypten, hvor Kornlandet, som besaaes, som oftest er frit for Træer. Thi med saadan Jord som bestaaer af feedt Sand, og er saa let, som den løse Aske, kan man nok give sig isærb, endog med den letteste Plov. Plovkarlen bør gaae i Furerenden, og legge Furene saaledes, at hver anden ligger skjævt, og hver anden staaer lige op paa Kanten *). Han maae og ikke lade nogle Jordpletter urørte og upløjede, som Landmænd kalde Bulker **). Naar Oxene komme til et Træ, maa han holde dem stærkt tilbage og standse dem, for at ikke Plovskjæret skal støde mod Roden med stor Kraft, og

*) Naar den pløjede Jord skal legge nogen Tid, og Græstørvæn kan bringes til at forraadne, førend den atter pløies eller fældes, saa er denne Behandling vist rigtig; da Luft, Regn, Sol, og Lyb derved bedre kan komme til at virke ind paa Jorden og gjøre den frugtbar; men ellers vil det i flere Henseender ikke være raadeligt.

**) Scamna,

forvrie Oxenes Halse, eller at ikke Oxene skulde støde sine Horn mod Stammen, eller noget af Plovstøjet faae fat i Bullen, og bedærve en eller anden Green. Han bør mere søge at forstrække Oxene ved sin Stemme, end ved Slag; og Præglen maae være det sidste Middel for dem, som undslaae sig for Arbejdet. Han maa aldrig gjende paa nogen Ox med Piskjæppe, thi derved bliver den uregjerlig og slaaer bag ud; Dog maa man undertiden paaminde dem med Staven *). Han maa ikke lade dem faae Bane at staae stille midt paa Ageren, men først give dem Hvile ved Enden af samme; thi derved anstrænge Oxene sig desto raskere det hele Stykke i Haab om Hvile. At have længere end 120 Fod lange Furer er ikke tjenligt for Oxæget, thi de udmattes for meget, naar Furens Længde overskrider dette Maal **).

*) Oxene have saa haard en Hud, at det ikke hjælper at slaae dem med en Piskesnært. Romerne brugte derfor en Stang med en Jernpik paa Enden. Ellers bruge nogle at binde Svineborster i Form af en stiv Malerpensel paa Enden af en Stav; Med denne stiftes Oxene paa Laarene og ved Halen, da saadan Pirren giver dem Tyrighed.

**) Fulgte vi dette simple Raad, siger vor Bedel, skulde saa mange Plovstude ej styrte eller borde fordærvede.

Ved Enden af Algeren maa man lade Dreene puste og skyde Drættet lidt frem, for at deres Hals kunne kølnes; thi de ville snart skelles, ifald de ikke idelig kølnes, og deraf kommer Hævelse og Saar. Plovmanden maa ligesaa vel bruge Dre og Jernspade, som Plovskjæret, for at opgrave og bortrydde de brækkede Stammer og store Klodder, som forstikke sig hist og her i et Stykke Land, som har været besat med Træer og Buske.

T r e d i e C a p i t e l.

Naar Studene ere blevene spændte fra Plovarbejdet, og kaabbele, maa Plovmanden gnide dem; nedtrykke Ryggen med sine Hænder, og skubbe Huden saaledes løs, at den ikke skal komme til at hænge fast ved Kroppen; thi denne Sygdom er meget farlig for Hornqvæget. Han maa og see Halsen efter, og holde dem noget Wiin i Munden, ifald de skulde svede; to Porter til hver er nok *). Det er ikke godt, at binde dem til Kryb-

*) Wiin er ligesaa almindelig og lidet kostbar i det sydlige Europa, som Øl hos os; Derfor

bene, førend de har holdt op at svede og puste; og, naar det siden efter kan være passende Tid at give dem at æde, saa bør de ikke faae meget eller al Føret paa eengang, men portionsviis, og lidt af Gangen. Naar de faae fortæret det, bør de ledes til Vand, og der, ved en Slags Gløsten, løses til at drikke desto hellere. Naar de da ere komne ind i Stalden igjen, saa bør de møttes med rigeligere Føer. Dette kan være nok sagt, om det, som Plovmanden, og, om han tillige er Røgter, har at iagttage. Nu følger, at vi ogsaa maae tale om Tiden til at begynde at bearbejde en Jord.

F j e r d e C a p i t e l.

Fede Marké, som længere holde Vandet, bør oppløjes *), saasnart Aarets Mildhed om Baaren

maa vi ikke undre os over dets hyppige Brug endog til Creature.

*) Præscindere ∴: at bryde, eller pløje Græslund op. Det heder ellers sædvanligere Proscindere eller Refringere.

tillader det; naar alle Urter og alt Græs er kommet frem, men Frøet deraf endnu ikke blevet modent. Men saa maa man og pløje ofte og med smalle Furer, saa at det neppe kan kjendes i hvad Direction Ploven er gaaet; thi derved blive alle Rødder af Græs og Ukrud forstyrrede og qualte. Brakjorden *) bør ved flere gjentagne Pløjninger skjernes saa fiint, at det behøver ingen eller dog kun liden Harvning ved Saaeningen **). Derfor sagde de gamle Romere, at den Uger var flet behandlet, som behøvede at harves, naar den engang var tilfæet ***). Ugerdyrkeren bør idelig un-

*) Vervactum betyder egentlig den Jord, som er pløjet i Baaren (Quod vere semel aratum est, a temporis argumento vervactum vocatur. Plin. Hist. nat. 18, 19); saa vi nok kunne oversætte det ved den eengang tilforn brækkede eller pløjede Jord, (Brakjord). Undertiden forstaaes ved Vervactum den Jord, som første Gang bliver taget op til Pløjeland. Cat. § 27.

**) Plovens Egenkab hos os bør blot at være: at vende Jorden paa den letteste og bedste Maade. See derom en grundig Afhandling af Professor Plussen i hans Theori over Ploven; Oeconom. Annal.

***) Satis frugibus &: naar Sæden eengang, efter Saaeninge, er nedpløjet i Rader med Ploven, som havde et dobbelt Muldbredt og dobbelt

bersøge om Jorden pløjes tilgavn og det ikke alene ved Synet, thi dermed kan han undertiden tage Fejl, da upløjede Jordpletter kan ligge skjulte under det Pløjede, men ogsaa ved Følelsen, som mindre bedrager, naar han støder en stærk Stang paa Lovers ind under den ompløjede Fure. Gaaer denne lige ind uden Anstød, saa er det tydeligt, at al Jorden er bleven smuldbret, men er der noget Haardt, som forhindre den fra at komme ind, saa viser det, at der maa være Bulker i Brakjorden. Seer Plowmanden ofte at det skeer, saa maa han ikke taale, at der ere saadanne Bulker.

Baade Marke maae altsaa tages op omtrent midt i April. Naar de paa denne Tid ere brækkede, kan man lade Dagene gaae hen til omtrent ved Sommersolhvervs Tid, som gjerne er den 21 eller 22 Juli, thi saa bør de pløjes anden Gang, og siden efter tredie Gang i Begyndelsen af September. Iblandt kyndige Landmænd holdes det for urigtigt at pløje efter Sommersolhverv; med mindre Jorden er vel gennemvædet af stærk Skylregn, som om det var om Efteraaret. Thi skeer det, saa er intet i Vejen, at jo Brakjorden kan pløjes anden Gang i Juli Maaned.

Skjær, og lignede altsaa meget vore Hoppespløve. See herom de følgende Anmærkninger i dette Capitel.

Men saa ofte der skal pløjes, maa man agte paa, at Jorden ikke bør behandles enten vaad eller halvvaad af smaae Slinger, hvilken Jord Bønderne kalde klimpet og pipet *). Dette skeer, naar

*) *Varia & cariosa terra.* Columella forklarer selv dette Landalmue = Udtryk ved det næstfølgende Punktum. Vor Landalmue siger om en halvvaad pløjet Jord at den bliver klimpet; Deraf den Talemaade at staae Klimper itu. See mere herom i vor Christen Friis Rottbølls Anmærkninger og Oplysninger til M. Porcius Cato; Side 10. Stiftamtmand Thodals Forklaring herover fortjener at anføres her. Han siger: „Det er formodentlig det Slags Jord, som haver grov Sand eller Singel, lidet leerblandet øverst; derunder igjen mere Leer end Singel, i Dybet fast Grund af den Beliggenhed, at Vandet bliver staaende, hvoraf Leeret bliver suurt; om Foraaret, naar Tenlen (Kladen eller Gistagen) løser, æser den gjerne op, hvilket foraarsager, at det øverste Jordlag aldrig bliver ret sammenhængende, men oftest tuuvt, seer moken og kraftløs ud. De Svenske kalde saadant staaende Vand Kåld-Kulda. Det øverste Jordlag bærer kun tyndt Græs. Naar Vandet blev udgravet paa det Sted, hvor Afløbet bedst fik Luft, kunde saadant et Sted ved Gjødning blive Eng, men ikke uden lang Tid Agter.“ Cfr. Plin. 17, 5.

en lille Plaskregn, efter en langvarig Tørke, væder det øverste Jordlag, og kan ikke naae det underste. Den Jord, som pløjes skiden eller sej, og sølet, kan ikke komme til at behandles i et heelt Aar, og er hverken skiftet til Saaening, Harvning eller Hynning. Den Jord, som behandles saaledes, at den bliver klippet, vil udsættes for Misvert i 3de samfulde Aar. S at pløje Agrene maa man altsaa meget nøje følge Middelvejen, saa at de hverken mangle Bædske, ikke heller have for overflødig Baadhed i sig; thi alt for megen Bæde gjør Jorden, som sagt, sej og skiden, og hvad, som er pløjet i Tørke, kan ikke rigtig smuldres *); da Jordens Haarhed holder Plovskjæret tilbage **), eller ifald det trænger igjennem nogensteds, saa fløver det ikke Jorden fint nok, men løsriver store Stumper og Stykker, som ligge i Vejen og hindre Jorden fra at kunne pløjes rigtigen anden Gang, fordi disse tunge Jordknolde støde Plovskjæret ***) ud af Juren, som en modstaaende Grund

*) Expediri. Her tales om at brække en Græsmark, hvorved Columellas's Lærdome ere meget rigtige.

**) Dens aratri egentlig Plovens Land, som vor Forfatter underneden falder et Plovskjær.

***) Vomis.

vold, og derved ſkeer det, at der ogsaa blive Bul-
ker *) ved anden Gangs Pløjning, og Dreene lide
overmaade meget ved dette uudſtaaelige Arbejde.

Hertil kommer endnu dette, at al Jord, om
den end er nok ſaa god og frodig, dog er ufrugt-
barere, i det underſte Jordlag, og diſſe ſtore løſ-
revne Klumper, trække dette op med ſig, hvorved
det ſkeer, at den ufrugtbarere Materie blandes med
den federe, og giver derved mindre rigelig Sæd af
ſig **); deſuden beſværes Bonden ved hans Ar-
bejds liden Fremgang, og han kan ikke blive fær-

*) Scamna.

**) I det 2det Capitel og Anmærkningerne dertil
er ſagt, naar der bør pløjes dybt, for ej at
opløje den ſaa ſalgte bøde eller vilde Jord,
(Infœcundior materia), ſom er ſaa meget ſværere,
ſom Ploven idelig har gaaet derpaa, ſaa me-
get ufrugtbarere, ſom det aldrig har været udsat
for Luſtens Solens o. ſ. v. Virkninger og ſaa
meget ſkadeligere, om det frembringer en Jord-
art, der ikke bør blandes med det øverſte Lag;
eller løſner i et løſt Jordſmon det Underlag,
ſom dog var blevet nogenledes haard ved en
beſtandig jevn dub Overgang af Ploven, ſaa
at Regn og Næring for Planterne ikke funde
trænge derigjennem, men blev, ſom det burde,
i det øverſte dyrkede Jordlag, ſaa ſiden ingen
Regn eller Gødſte vil kunne ſynderlig nytte.

dig med sit Dagarbejde, naar Jorden er saa haard. Med hvad, som er brækket efter langvarig Torsvej, raader jeg til at vente paa Regn, forinden det pløjes anden Gang, da Jorden saa bliver lettere at dyrke, naar den er gjennemvædet.

Med saadan Jord kan og en Tønde Land gøres færdig ved fire Dags Arbejde. Thi det kan beqvemt brydes i to, vendes i een, pløjes tredje Gang i $\frac{3}{4}$ Deel, og Sæden bringes i de ophøjede Jordarter i den 4de Deel af Dagen *). Ophøjede Jordrader kalde Bønderne de Rygge, som blive, naar der er pløjet til sidst saaledes, at der midt imellem to temmelig vidt fra hinanden løbende Render bliver en Forhøjning, som holder Sæden tør **).

*) Lira 3: sulci excelsiores. See de næstfølgende Anmærkninger. Her seer man at Romerne almindeligviis pløjede 4re Gange, naar de toge et Stykke Grønjord under Ploven. De romerske oekonomiske Udtryk ere: Proscindere, iterare, tertiare, in liram satum redigere. Dette sidste kaldes ellers med et Ord Lirare. Om Sædens videre Behandling, førend den høstes, findes Efterretning i næstfølgende Anmærkning til Lira.

**) Lira, en ophøjet Jordrad kaldes i Almindelighed den Ryg (Porca), som kommer ved at pløje i Rader med en Plov med dobbelt Muldbredt

Reed Jord paa høitliggende Steder kan man brække i Marts Maaned, naar Waarsæden er forbi; og tilraader Luftens Varme og Jordens Tørhed det, kan det og skee strax i Februari. Siden maa det pløjes arden Gang fra midt i April til Sommersolhvervs Tid, og tredie Gang i September ved Jevndøgnis Tider. Jord af den Beliggenhed kan dyrkes i samme Tid, som sibe Marke. Men ved Pløjningen maa man især iagttage, at Juren løber paa tværs om et Bjerg. Thi Skraashedens Vanskelighed formindskes paa denne Maade, og Arbejdet for Mennesker og Fæ lettes ogsaa bedst derved. Men saa ofte der skal pløjes flere Gange, bør dog Tversuren gøres saaledes, at den kastes snart lidt op ad, snart lidt ned ad Bakken, saa at vi lægge Juren til begge Sider baade ind til Ryggen og ud ad til Renden af Ageren, og blive ikke ved bestandig paa den ene Maade.

En mager Ager, som er flad, og har Overflæ-

(Lirare), da der bliver Forhøjning (Cumulus) mellem to temm ig vidt fra hinanden løbende Furrender (Inter duos latius distantes sulcos). Kommerne saæde Eæden med Haanden, ligesom vi, men pløiede den i Rader paa benævnte Maade, lode derpaa en Slags Harve (Crates) gaae over den (occare), og siden hyppede (Sarrire) og lugede den (Runcare) ved deres Livegne.

dhighed af Vand, bør først pløjes sidst i August, og anden Gang i September, saa den kan være færdig til Saaening omtrent ved Jevndøgn. Men den Slags Jord er lettere at behandle, saa dertil udfordres færre Arbejdsdage. Tre ere nok til 1 Ed. Land.

Magre Høje maa man ikke tage op midt om Sommeren, men omtrent først i September; thi brydes de førend denne Tid, blive de ufrugtbare, og Jorden uden Saft og Kraft; da den forbrændes af Sommersolens Hede, og beholder ingen Kræfter tilbage til Afgrøde. De pløjes derfor bedst første Gang imellem Begyndelsen og Midten af September, og siden anden Gang saaledes, at de kunne tilfaaes med den første Regn, som plejer at falde ved Jevndøgns Tid. Saadan Jord skal ikke tilfaas i ophøjede Jordrader, men i Furernes Foradbybninger efter sidste Pløjning *).

*) Magre og tørre Jorder bør ikke tilfaaes i før omtalte høiryggede Jordrader (Lus); thi da vil Sæden ikke have Fugtighed nok; den bør derfor paa sige Steder hellere kommes ned i Furrenderne derimellem (Scun).

F e m t e C a p i t e l.

En mager Jord bør gjødes, førend vi pløje den anden Gang; thi derved fedes den, som Dvæg ved Foer. Møgdynger af omtrent 5 Skjeppers Størrelse (Modii qvinq.) maae ligge noget videre fra hinanden paa Sletter, og noget tættere sammen paa Høje, saa der bliver omtrent 8te Fods Mellemrum paa det Jeune, og 7 paa det Bakkefede. Mig synes, at det bør skee i aftagende Maane; thi det befrier Sæden fra Ukrud *).

Bjergagtigt Jord, som skal gjødskes meest, forlanger 24 Læs Møg til en Tønde Land, og Sletter, som gjødskes mindre 22ve Læs **). Møget

*) Om Maanens Indflydelse paa vor Jord har der i ældre og nyere Tider været sagt og skrevet meget baade for og imod, og endnu kan man sige: *Lis adhuc sub iudice*. Vor Landalmue troer stadig paa dens Virkninger. Den fornuftige Jordbruger gjør bedst i selv at lægge nøje Mærke hertil, uden i Forvejen at troe for meget eller for lidet.

**) *Jugurum autem desiderat, quod spissius (in colle) stercoratur, vehes quatuor & viginti; quod rarius (in clivo), duo et viginta, vel, ut alii volunt, duodeviginta.* Bjergagtigt Land, som dyrkes lige

bør strax, naar det er udsprebt, nedpløjes, og til-
dækkes, for at det ikke skal miste sine Kræfter ved
den Uddunstning, som Solens Hede forvolder, og
at den dermed blandede Jord kan fedes ved Gjøda-
kken, som jeg kaldte en Føde for den. Naar der-
for Møgdyngerne legges paa Ageren, bør ikke mere
deraf udstrøes, end som Plovsfolkene kunne ned-
pløje samme Dag.

S j e t t e C a p i t e l.

Efterat have talt om Jordens Behandling til Sæd,
ville vi nu gjennebgaae Sædarterne. Af Korn er
Hvede og Spelt *) det fornemeste og nyttigste for
Menneskene. Jeg har kjendt flere Slags Hvede,

med fladt, er mindre godt, fordi de øvrere lig-
gende frugtbare Jærddele komme stedse længere
og længere ned ad ved Regn, Vind, og Jor-
dens Behandling. Toppen af et Bjerg eller en
Høj er og mere udsat for Uvejr til Hindring
for Planterne, end Joden af samme eller Slet-
ter. See Columella 2 B. 18 Cap.

*) Triticum & Adoreum.

men af disse bør man især saae den, som kaldes den brune *); thi den har Fortrin baade i Vægt og Udseende. Næst herefter kommer den gulagtige eller hvide Hvede **) men som er mindre vægtig i Brød. Det tredje Slags er Sommerhveden ***), som Jordbrugerne saa gjerne benytte sig af. Thi naar de, formedelst Regnvejr eller anden Aarsag, ikke har kunnet faaet Winterhveden betimmelig saaret, i Efteraaret, saa tage de deres Tilflugt til denne. Det er af samme Slags, som den gulagtige eller hvide Hvede. Det er overflødigt, at anføre de øvrige Hvedearter, med mindre Nogen skulde sætte en Fornøjelse eller forfængelig Være i at kjende og have disse mangfoldige Arter af denne Sæd. Af Hvede-Spelt ****) see vi her i Italien for det meeste fire Slags i Brug, den clusinske, som har en skøn Udseende, den vennuculske, den lysrøde og hvide; hvoraf de tvende sidste ere vægtigere, end den clus-

*) Robus. Disse Kornarter ere heel vanskelige nøje at bestemme. Maaske robus er vor Winterhvede.

**) Siligo.

***) Triticum trimestre.

****) Far Adoreum eller Adoreum alene 3: Linn. Triticum Spelta. Herod. ὄλυρα, E. 2, 72. I Egypten lavede man og Brød af den. Cfr. Plin. 18, 7.

finste. Sommerspelten *) er ypperlig baade i Vægt og Godhed.

Disse Slags Hvede og Spelt maae Jordbrugersne betjene sig af, fordi det er sjældent, at alle Kornmarker ere af en saadan Besskaffenhed, at vi kunne være nøjede med een Slags Sæd; thi nogle kan være vaade, andre tørre, og Hveden trives bedst paa tørre Steder, Spelt derimod forulejliges mindre af Væde **).

*) Far Adoreum trimestre, quod dicitur halicastrum.

**) Hveden taaler vist nok ikke en vaad Jordbund og endnu mindre, hvor der staaer Vand over den, s. Ex., om Vinteren; men derfor kan den dog taale et temmelig fugtigt Leje. Jeg veed ikke at Spelt er blevet dyrket i det Store her i Danmark; Men da den vil lykkes, fortjente den at dyrkes, især da den endog skal give baade et større Produkt og bedre Meel end Winterhvede, og vil, som Columella siger, vore paa saadant et Sted, hvor denne ej kan faae nogen Fremgang. See Slutningen af det 8de Capitel og Anmærkningen dertil.

S y v e n d e C a p i t e l.

Der gives ogsaa mangfoldige Slags Bælgsæd, hvoriblandt de behageligste og brugeligste synes at være disse: Bønne Bitter *), den lille Linse **), Erter ***), Faselens ****), Riser, Hamp *****), almindelig Hirse og italiensk Hirse *****). Sesam, Lupiner, Hør og Byg *****), fordi deraf faaes Grøn (Ptisana).

Af Foerurter er Lusern *****), Bultehorn Trevinge *****), og Bitter de bedste. Dernæst smaae Rikere, Erve Linser og Blandingskorn, hvori Byg er det Meste.

*) Faba o: Vicia Faba.

**) Lenticula o: Lensminor.

***) Pisum.

****) Phaselus. Mogle holde den for vor tyrfiste eller Emindebønne.

*****) Cicer, Cannabis.

*****) Miliun et Panicum.

*****) Sesama, Lupinum, Linum, Ordeum.

*****) Medica scil. herba. Medisk Plante kaldes Lusern af sit Fædreland Medien i Asien.

*****) Foenun græcum o: Trigonella Foenun græcum, Græsk Hør, Foenu = Græf,

Men vi ville først tale om Hine, som saaes for Menneffers Skyld, og saa erindre den meget gamle Regel, som siger, at vi skal saae sildigst i kolde Egne, tidligere i temperede og allerførst i varme *). Men her ville vi give Regler for tempererede Lande **).

Buttehorn Trevinge. Den dyrkes og i den sydlige Deel af Tydskland og Frankrig. See Millers Gardn. Dict.

*) Dersom man herved tænker paa Baarsæd, saa er Regelen rigtig nok; Men da man veed, (hvilket og sees i de 2de næstfølgende Capitler. Cfr. Plin. 18, 24) at Romerne saae de ovennævnte Sæd om Efteraaret, synes det rigtigst, at antage med Bonnetrie, og Schneider, at her er skeet en Omflyttelse af Ordene, Sildigst og Allerførst. Cato siger: „Meget kolde og vandrige Steder maae først besaaes, og de varmeste Egne sildigst.“ Vid. Cat. § 34.

**) Regiones temperatæ. Altsaa og for Danmark, som ligger imellem Wendecirklerne i Zona temperata.

V a t t e n d e C a p i t e l.

For Digter Virgilius synes ikke, at man bør saae Spelt og Hvede *), førend Snystjernerne ere nedgangne, og udtrykker sig i sine Sange saaledes:

„Er det til Hvedehøst, eller til Spelten den haarde
Du dyrker din Jord, alene betymeret for Ære,
Lad da Atlantiderne først sig om Morgenen skjule**).“

Men de skjule sig den 32 Dag efter Efteraars
Tevndøgn, som indtræffer omtrent den 23 Septem-
ber; derfor bør Jordens Saaening skee i de 46
Dage fra Snystjernernes Nedgang, som er om-
trent den 24 October, indtil Vintersolhvervs Tider.
Thi fornuftige Agerdyrkere passe paa, at de ikke
skulle behøve at pløje eller bestjære Winranker og
Træer 14 Dage før eller efter Solhvervs korteste
Dag. Jeg tvivler og ikke paa, at jo Saaningen

*) Adoreum & Triticum.

**) Virgil. Georgic. I, 219. Atlantider, Atlas
Døttre, kaldtes af Grækerne Plejader, fordi
de forkyndte Regn og Seiladsens Åbning, og
af Romerne Vergeliæ, fordi de gif op den 10
Maj i Foraaret; De ere en Samling af 7
Stjerner paa Lyrens Hals.

hør ske ved denne Tid i tempererede og ikke alt for vaade Egne. Men for Resten kan man og saae førend October i vaade, magre, kolde eller skygefulde Steder, „medens Jorden er tør og Skyer i Luften end svæve“ *), at Kornets Rødder kan saae Styrke, førend det bedærves af Winterregn, Kulde og Nisimfrost. Men saar man samtidigen i vaade og tørre Jorder, saa maa man dog see til, at saae giort nogle aabne Brakgrøfter **) eller hyppige Båndfurer, som Nogle kalde Båndrødder, for at lede al Væden bort fra Sæden hen i Tvergrøfterne ***). Jeg veed meget vel, at gamle oekonomiske Forfattere have foreskrevet, at Kornmarker maatte ikke besaas, førend de vare blevene gjennemvædede af Regn, hvilket jeg ikke heller tvivler, at jo er fordeelagtigt for Agerdyrkeren, isald det kan skee betimmeligen; men kommer Regnen sildig, hvilket undertiden indtræffer, saa gjør man bedst i at betro sin Sæd til den endnu tørre Jord, og dette bruges og i nogle Provinser

*) Virg. Georg. I, 214.

**) Patentes lrvæ.

***) Colliquiæ o: formodentlig de Tvergrøfter, som ved Enden af Ageren skulde tage imod den overflødige Vædske, som Båndfurerne ledede dertil, for at bringe det videre.

hvor Himmelegnens Beskaffenhed er saaledes. Thi det, som er saet *) og harvet i tørt Jord, for-
 dærvet ligesaa lidt, som var det gjemt paa et
 Kornloft; og naar der siden falder Regn, kommer
 det op paa een Dag, som har været saet mange
 Dage i Forvejen. Tremellius siger rigtig nok,
 at, førend det faaer regnet, opædes Sæden af
 Fugle eller Myrer, da Jorden er tør af Somme-
 rens Hede, og dette er jeg og selv kommen efter
 ved gjentagne Forsøg. Dog saaes Spelt mere pas-
 sende i saadanne Agre **), end Hvede, fordi dens
 Frøhuus er stærk, og kan bedre holde ud til den i
 længere Tid forventede Regn kommer.

*) Ingerere sc. terram seminibus o: Lirare.

**) In ejusmodi agris synes at være i tørre
 Jorder, i Sammenhæng med det Foregaaen-
 de, skönt det næstfølgende og raader til at
 forstaae det om vaade; hvilket og nogle af
 Columellas Fortolkere have villet. Meningen
 blev altsaa: Spelt saaes mere passende i vaa-
 de Agre, end Hvede, fordi Frøskallet (follicu-
 lus), som indslutter den, er stærk, og kan be-
 dre udholde den længere Tids Vædse.

N i e n d e C a p i t e l.

En Tønde Land *) forlanger som oftest 4 Skjepper per **) Hvede i feed Jord; og i middelmaadig 5; men fordrer 9 Skpr. Spelt i god Jord og 10 i middelmaadig. Skjønt oekonomiske Forfattere ikke ere eenige om Maalet, har min egen Erfaring lært mig, at dette synes det rigtigste. Skulde nogen undslaae sig for at bruge det, kan han følge deres Bud, som ville at man paa enhver Tønde Land af god frugthar Jord kan saae 5 Skjepper Hvede og 8 Skjepper Spelt, og holde for at middelmaadigt Jordsmon kan besaaes i Forhold derefter. Men mig i det Mindste hover det ikke, at dette Maal altid iagttages, som jeg tilforn sagde; thi Stedets, Tidens og Himmelegnens Beskaffenhed bør heri gjøre Forandring. I Henseende til Stedet, om det er paa Eletter eller Høje Kornet skal saaes; om disse ere fede, middelmaadige eller magre ***); til Tiden, om

*) Jugerum.

**) Modius.

***) Foruden hvad, Moderatus siger om at saae tyndt eller tykt, er dette og en Hovedregel, at man altid bør saae tyndere i feed og god

Det er først i Efteraaret eller ved Vinterens Nærmelse vi udstrøe Sæden, thi i første Tilfælde kan man gjerne saae Sæden tyndere, men i sidste bør man saae tykkere; hvad Himmelegnens Beskaffenhed angaaer, om det er Regn eller tørt Vejr, thi hiint forlanger den første, dette den sidste Saaening *). Al Slags Korn trives bedst paa aabne solbare Marker, som ere vel smuldrede; thi Høje give vel undertiden stærkere, men og ofte mindre Hvede. Sejt, leeret og fidd Jord nærer ret godt

Jord; thi vel kan den ved sin overflødige Næringsstof underholde flere Planter end de magre, men dette skeer og ved tyndt Saaening, da hver Kjerne faaer derved Lejlighed til at udbrede sig og skyde mange Sideskud i den gode Jord, hvilket Plinius allerede har bemærket. Plin. 18, 24. En anden Sag er det, om man befrygter Ufrud i en god Jord, og saa vil saae tykt, for at standse det.

*) Ved vor sædvanlige ufuldkomne Saaeningsmaade med Haanden vil aldrig kunne iagttages den strengeste Nøjagtighed. Af de nyere Saaemaskiner holdes den for den bedste, som er opfundet af den engelske Præst Coof. See Prof. Wegtrups Bemærkninger om det engelske Landbrug. Side 243. Denne Saaemaskine kan sees paa Frederiksbærg her i Sjælland.

den hvide Hvede og Spelt *). Byg taaler ikke uden en vel smuldret og tør Jordbund, men hine — Hvede og Spelt — ville have meget god Jord, der hviler hvert andet Aar, og hvert andet bruges; Byg derimod taaler ingen Middelmaadighed, thi det vil saaes enten i meget feed eller meget mager Jord. Kræver Nødvendigheden det, kan du udstrøe Hvede og Spelt efter langvarig Regnvejr, om Jorden endog er noget sej og vaad, thi de udholde nok enhver Ubehagelighed, men betroer du dit Byg i sej og skiden Jord, gaaer det reent bort. Er Ageren middelmaadig leret og vaad, saa siger det ikke saa meget, om man tager noget mere, end 5 Skpr. Hvede, som jeg før sagde, til en Tønde Lands Besaaening. Men er Jordbunden tør, vel smuldret og hverken feed eller mager, saa er 4 Skpr. nok, da en mager derimod forlanger ogsaa saa meget; thi saaes det ikke tyndt, gjør det Aene tomme og smaae, men saaer hvert enkelt Korn Plads til at buske sig med mange Straae, gjør det Sæden tyk, endog efter tynd Udsæd. For Resten bør man ikke være uvidende om, at en Mark, som er omgivet med Træer kan tage imod en femte Deel mere Udsæd, end den, som ligger bar og aaben.

*) Siligo & Far Adoreum.

Vi har hidtil talt om Efteraars Sæd, fordi jeg anseer denne for den vigtigste. Men der er og en anden, naar Nødvendigheden skulde udfordre det, som Landmændene kalde tremaanedlig Sæd (Vaarsæd) *). Den anvendes med Nette i meget kolde og sneefulde Egne, hvor Sommeren er vaad og uden Varme; thi i andre Lande vil den ikkun meget sjelden lykkes. Den bør saaes tidlig, og førend Foraars Sevendag; og tillader Stedets og Himmelegnens Besskaffenhed det, vil den komme saa meget bedre frem, som vi tidligere have kunnet saae den saaet. Thi i Grunden gives der ingen tremaanedlig Sæd, da den saaet i Efteraaret endog bedre lykkes **). Men der ere og nogle, som bedre kunne taale Foraars Varmen, saasom den hvide Hvede, Sommerbyg, Vaarspelt og marsiske Vikke; Bønner ***). Thi de andre haarde Sædarter bør altid saaes før Vinteren i tempererede Lande ****).

*) Satio trimestris.

**) Semen trimestre. De fleste af vore ved Kunst dyrkede Planter have Hjemme i varmere Lande, hvor de, overladte til sig selv, vilde saae sig om Efteraaret, ja maaske hele Vinteren igjennem.

***) Siligo, Ordeum galaticum & Halicastrum granumque Fabæ Marsicæ.

****) Da Vinteren undertiden træffer saa langt

Jorden plejer undertiden at udgive en salt og bitter Bædske, som ved sin skadelige flydende Baadhed fordærver endog den modne Sæd, og gjør Stedet saa blot og bart for enhver Spire, som Gulvet i en Tærskelo. Man maa legge Mærke til saadanne af den kolde Baadhed bartblevne Steder, for i rette Tid at kurerer sammes Fejl. Hvor Baadhed eller anden Pest qvæler Sæden, der plejer man at udstrøe og nedpløje Duemøg, eller, ifald man ikke har det, Blade af Cypresser. Det er og en meget gammel Skik at lede Bædsken bort derfra ved at gjøre en dyb Båndfure, thi ellers ere og de omtalte Hjelpemidler frugtesløse.

ud paa Aaret, og ustadigt Veirlig ofte forhindrer at faae Baarsæden betimelig og tør i Jorden, (som al Sæd bør) vilde det være interessant, at faae nogle Slags Baarsæd om Efteraaret, for at see, hvilke der ville lykkes. Med Erter veed jeg det kan gaae an. Kun maae de, som sagt, ligesom al anden Vintersæd, kommes i tørt Vejr i en velbehandlet tør Jord og som ingenlunde maa være skiden, holde for meget paa Vand, og endnu mindre have Båndstæder. Cetradet Byg (*Ordeum hexasticum*) faaes, foruden saa mange andre Steder, ogsaa paa nogle Steder i Danmark i Efteraaret. See Prof. Plussens Decon. Annual. 1 B. S. 349.

løse. Nogle overflæde Sæde: Kurven med Skind af Hvæne, og tvivle ikke paa, at, naar de saae den Sæd, som har været nogen Tid deri, saa skal det nok komme op, som de har saaet.

Der ere andre underjordiske Plager *), som fordærve Rødderne, og quæle den opvorne Sæd. For at dette ikke skal skee, blandes Saften af en Plante, som Bønderne kalde St. Hansurt **), med Vand, og Sæden gjennemblødes een Nat dermed, førend den saaes. Andre udpresse Saften af Slangeagurker ***), knuse dets Rødder og udbløde dem i Vand, hvormed de ligeledes væde Sæden, førrend de overlade den til Jorden. Andre tage samme Vand eller usaltet Dliebærme og overgyde Furerne

*) Subterraneæ pestes o: formodentlig Smaaorme, noxia animalia, som Columella falder dem neden for.

**) Sedum, Steenpryd. Sedum Telephium, St. Hansurt, vøxer paa Mure, Tage o. s. v. bærer røde eller hvide Blomster i August og September. Denne Plante bruger eenfoldige og overtroiske Folk ogsaa her i Kristenheden, sætte den i Sprækker paa Løsterne, for Venner og Befjendtere, for at see, hvu der først skal døe. Dens saftfulde Blade skulle ellers være gode for brændte Saar, Liigterne, Worter o. M.

***) Cucumis angvineus.

med, naar Sæden begynder at angribes, og bortrybde paa denne Maade disse skadelige Dyr.

Herpaa har jeg nu at erindre, at, saasnart Sæden er indhøstet, maae vi strax sørge for det tilkommende Sædekorn, og at vi bør, som Celsus har sagt, naar Afgrøden har været maadelig, pille de bedste Ripper ud og lægge dem for sig selv til Sædekorn. Har Høsten været bedre, maa den afkaarstne Sæd vel renses ved et Capisterium *); og den glemmes til Saaesæd, som formedelst sin Størrelse og Tyngde synker nederst. Thi det er af saare megen Bigtighed, da Sæden ellers udkar-ter; vel hurtigere paa vaade Steder, men og paa tørre. Dersom man ikke bruger saadan Omhu og Forsigtighed, er der ingen Tvivl paa, at der jo af en god Sæd kan vorde en slet. Men hvad, som eengang er avlet ringe, det vil aldrig faae Kraft.

*) Capisterium var formodentlig et Kar, hvori man kom Vand, siden Kornet, for at tage det øverste, letteste og ringeste derfra. Det kan ikke noksom legges Agerdyrteren paa Hjerte, at rense Ageren, og det, som den besaaes med. De sjælandske Tjenestefarlø og Drengene paa Landet kunde dog gjøre dette de lange Vinteraftener, som de troe at have faaet Hævd paa at skulle sidde og dovne i. Manu maxuma quæque legere. Virg. Georg. I, 199.

Derfor synger Virgilius saa skjønt, saa vel om
Sædekornet; som saa meget Andet:

Jeg saae Sæd, i lang Tid valgt, og nøjsommelig
prøvet,

Dog at arte ud, om ikke Menneskers Hænder
Pillede aarlig det største af; Thi Alt efter Stjær-
nen

Styrter til det Værre ned, til sin forrige Til-
stand *).

Har den rødbrune Hvede **) samme rødlike
Farve indvendig, naar man fløver den, som udven-
dig, saa er der ingen Tvivl paa, at den jo er æg-
te og god; men er den baade indvortes og udvor-
tes hvid, saa er den let og svanger. Den hvide
Hvede ***) maa ikke bedrage Jordbrugerne, som en
onskelig Sæd for dem; thi denne Hvede har den
Fejl, at, endskjønt den har Fortrin i Udseende,
staaer den dog langt tilbage i Vægt. Men i fug-
tige Egne trives den bedst, og er derfor bedst skik-
ket for vaade Steder. Vi skulle dog ikke gjøre os
længe og megen Umage for at forskaffe os den;

*) Virg. Georg. I, 197.

Intet forgaaer, og Intet mon skabes;
Alt er gjensidig Omvevrlings Spil i mange
Gestalter.

**) Granum rutilum.

***) Siligo.

thi i vaad Jord forvandle alle Slags Hvede sig til hvid Hvede efter tredie Saaening.

Næst efter disse Slags Hvede kommer det Byg, som Landmænd kalde serratet eller Dyreføde *),

*) *Ordeum hexasticum* v. *cantherinum*. Pontederæ, Gesner og flere Fortolkere forstaae herved Rug (*secale*), som rigtig nok er hos os den brugeligste Sæd næst Hvede, og saaes i Efteraaret, men dette kan serratet Byg (*ordeum hexasticum*) ogsaa, som Brug er i Norge, Færøerne, England, Sveits og paa nogle Steder her i Landet. See Prof. Müllers Decon. Annal. 2 B. S. 349. Rug brugte og Romerne ikke uden i Trang, siger Plinius, 18, 16; da de, ligesom Engellænderne endnu, brugte Hvede til Brød. Naar Hvede vil lyffes bedre, end Rug, fundet det jo ogsaa hos os bruges mere almindelig til Brød, især om det ved Bane er ligesaa fundt, og kan blandes med Byg til Foltene, som Columella siger; eller maaste bedre med Kartøfler; da jeg veed af Erfaring at denne Blanding giver et ypperlig spiseligt Brød, som holder sig meget længere og bedre, end det sædvanlige Hvedebrød. Vor fortjente Landhuusholdnings Selskab har ved Forsøg befundet, at Kartoffelmeel, blandet med Rugmeel, giver godt spiseligt Brød. Hos sal. Provst Høegh, og nogle andre saa

fordi det nærer saavel andre Dyr, som ere paa Landet, bedre, end Hvede, og er sundere for Mennesker, end slet Hvede, og intet andet er i magre Aaringer bedre til at afværge Trang. Det saaes i vel smuldreret og tør Jord, der er enten meget stærk eller udpisset, da det er bekjendt, at denne Sæd udtærer Agrene, hvorfor den maa saaes enten i meget fede Marker, som den ikke kan skade, eller i magre, som ikke kunne bruges til andet. Det bør saaes i anden Fure efter Sevndøgn, saa omtrent midt i Sædetiden *), ifald Jorden er god, og noget tidligere, om den er slet. Fem Skjepper Saaed skal indtage een Tønde Land (Jugerum). Naar det er blevet nogenledes modnet, maa man ile hastigere med at høste denne Sæd, end nogen anden; thi Straaet er let brækket, og Kjernen beklædt med en tynd Skal, saa den let falder af, og derfor er den og lettere at tærske, end andet Korn. Men for hver Høst, man tager af den, er det best at lade Jorden hvile et Aar; eller og at erstatte Afdraget ved at gjøde, og fordrive alt Skadeligt, som er i Jorden **).

Steder har jeg seet dette i Brug ved deres Husholdninger; foruden ved min egen.

*) Media fere sementi. Omtrent midt i den øvrige Vintersæds Saaetid.

**) Ved maadelig god Gjødning, be-

Der gives og et andet Slags Byg, som kaldes toradet eller Sommerbyg (*Ordeum disticum* v. *Galaticum*) af en udmærket Vægt og Skjønhed, saa at det blandet med Hvede giver en ypperlig Føde for Tjenestefolkene. Dette Byg saaes i meget fedt, men koldt Jord omtrent i Marts Maaned.

Dog lykkes det bedre, at saae det i Januari, dersom Vinterens Mildhed tillader det *). En Lønde Land forlanger 6 Skjepper.

standig god Rensning fra Ufrud, fornuftig Gædstifte og flittig Behandling kan en stor Stræfning Land ligesaavel aarlig bære Afgrøde, som en liden Plet Haugejord, naar de begge ere af een Bestaaffenhed. En Jord hviler jo desuden ikke ved Brak, naar den bærer Græs, Pengeurt, Algerfaal o. s. v. (*Gramen*, *Thlaspi arvens*, *Brassica campestris* &c.) Dette Ufrud modnes, saarer sig selv, bevares i Jorden og voxer siden op igien med det saae Korn, hvorfra det vanskeligere kan adskilles, end om det, ved en eller anden Maade, s. Ex. ved at slaes, førend det vel var gaaet i Blomster, blev udryddet. See Prof. Plussens Decon. Annaler 3 B. S. 50.

*) Vinteren er langt mildere i Italien, end her hos os, derfor regnede Romerne deres Foraar fra deres Aars Begyndelse med Marts

Panik og Hirse *) kan og regnes iblandt Korn, endskjønt jeg ovenfor har anført dem mellem Bælgfrugterne **), thi der ere mange Lande, hvor Bønderne nære sig ved dem. De ønske en let og løs Jord, og vore ikke alleene i sandblandet, men og i reen sandig Jord ***), naar Himmelegnen kun er noget fugtig, og Jorden kan faae nogen Bæde. Thi i tørt og leret Jord ville de ikke vore. Før end Foraaret kan de ikke saaes, thi de elske overmaade meget Varme. Dog kan de godt be-

Maaned, ja endog blandt den almindelige Mand fra 7de eller 9de Februar. Hvo, det er om Bygavl at gjøre, maa endelia læse Prof. Erit Wiborgs Afhandling om Bygget, et af det kongelige danske Videnskabs Selskab tronet Priisfkrift; Kjøbenh. 1788.

*) Panicum, Panik er upaatvivlelig et Slags Hirse, som tilforn er anmærket (italiensk Hirse); Det staaer aldrig uden ved Siden af almindelig Hirse (Miliun). Bradley siger, at Romernes Panicum er Panicum album, vulgare, den almindelig hvide Panik, som dyrkes i England. A Survey of the ancient Husbandry and Gardening, collected from the most eminent writers among the Greeks and Romans. P. 100.

**) See 7 Cap.

***) Nec in sabulone solum sed in arena quoq. Cfr. Pal. Mart. 3.

troes til Jorden sidst i Marts *). Den, som vil dyrke disse Slags Sæd, vil ikke bebyrdes med mange Udgifter, da omtrent een Skjeppe er nok til een Tønde Land. De fordre megen Eugning og Hynning **), for at befries fra Ukrud. Naar de faae skudt Ar, maae de afplukkes med Haanden, førend Bælgene sprække af Hede; udspredes mod Solen, tørres og gjemmes; saa ville de saaledes henlagte kunne holde sig længere, end nogen anden Sæd. Af Hirse kan man lave Brød, som kan spises uden Uffelhed, førend det bliver koldt ***). Gryn af Panik og Hirse, som Saaerne ere vel frarensede, give ogsaa en Grød, som er ikke at foragte end-

*) Utter med Hensyn til Italiens mildere Klima. Panik og Hirse bør saaes, naar vi troe, at vi behøve ikke mere at frygte for Kulde, som de ikke kunne fordrage (reformidant). Derfor er det langt sikkrere, at saae disse og saadanne Sorter sildig, end tidlig, at ikke een Marts Frost skal fordærve det Alt.

**) Sarritio & Runcatio.

***) Didymus siger, at den, som har spist Brød af Hirse, kan ikke skades af Gift. Geoponic. 14, 24. Efter Plinius's Forsikring lavede man og i Campanien meget behageligt Brød af Hirse. Plin. 18, 10.

og i Overflødighed, især naar den er fegt i Mælk *).

T i e n d e C a p i t e l.

Efter nu tilstræffeligen at have talt om adskillige Slags Korn, komme vi herpaa til at handle om Bælgsæden **). Lupiner ere de fornemmeste, fordi

*) Qvavis in copia synes at bør foretræffes qvavis inopia. Grød af Panis- og Hirsegrryn (puls ex panico spinto et milio) kan spises endog naar der gives Overflod af Risen- Sago- eller andre kostbarere Grryn; Eller og: ja den spises endog i Overflødighed, naar den er fegt i Mælk.

**) Lupini o: en Bælgsæd af bitter Smag, derfor falder Virgilius dem tristes Lupini i hans første Bog om Landbr., B. 75; og i den græske Samling om Landbruget siger Florentinus, at Dvæget ikke vil æde dem, førend de faae blomstret, fordi de ere bittere (ἀντὶν ἔχουσιν ὡς πικρῶν), men at de vorde spiselige ved at udblødes i

de fordre mindst Arbejde, kjøbes let, og er af al Slags Sæd, som saaes, den, som hjælper Ageren bedst; thi den skaffer den bedste Gjødske for allerede udtærede Wiinhauger og Marke, og voxer endog i udpisket Jord, og taaler at gjemmes paa Kornloftet saa længe det skal være. Røgte og knusede give Lupiner herlig Foder for Kvæget om Vinteren. De kunde og afværge Hunger for Mennesker, isald her skulde indtræffe Ufrugtbarhed og Dyrtd. De kunne saaes strax efterat de ere udtørskne, saa de ere de eeneste af al Bælgsæd, som ikke behøve at gjemmes i Forraadsstederne, de kunne saaes i September førend Efteraars Sevndøgn, eller først i October i Brakland, som ingen videre Behandling har havt *), og hvordan de end blive tildækkede, saa taale de Bondens Skjædesløshed; dog vilie de gjerne have et mildt Efteraar, for hurtigen at kunne

salt Vand; og blandede med Bygmeel ere de brugelige til Brød. De blomstre 3 Gange om Aaret og maae afplukkes efter en Regn, da de ellers falde af Bælgene. Vid. Geop. 2, 39; Plin. 18, 14; Bodæi Theophrast; p. 926. Lupiner dyrkes ikke hos os som en Marksæd; men havez, formedelst sine skønne Blomster, i enkelte Hauger, hvor man lægger sig efter udvalgte sjældne Træer og Urter.

*) *Crudis novalibus.*

ne samle Styrke; Thi ere de ikke blevne stærke før Vinteren, saa kunne de let gaae ud af Kulden. Hvad man ikke saaer, maa man legge paa et tørt Sted, thi kommer Fugtighed dertil, fremavler det Orme, som øde Lupinernes Spire *), saa den øvrige Deel ikke kan vore. De elste, som sagt, maaer, men især rødlig Jord, thi sejt kan de ikke fordrage, og paa en leret Ager komme de ikke op. Vi Skjæpper kunne indtage en Tønde Land.

Næst Lupiner kan man med Rette anbefale Faseler **) til at dyrkes enten i Brakjord ***), eller

*) Oscillum, Spire, Rime.

**) Phaselus, en Bønne mindre (vilis), end den som kaldes faba. De oekonomiske Skribenter ere ikke eenige i, hvilken den egentlig er. De fleste, hvoriblandt vor Begtrup, holde den for den saa kaldte Hestebønne. (See Professorens Afhandling om de gamle Romeres Jordbrug i Bibliothek for Phys., Medic. og Dec., 6 B. 2 H. 1803.) Andre holde den for vor Sminkebønne.

***) De fleste Haandskrifter læse in vervacto 1): i vaarplojet Jord; Mogle have, in veterato 2): i gammelt ubrugt Jord, men rigtigst synes det, med Provst Ners, at læse in vetereto 3): i Brakland, da her tales om Jordbundens Egenkab og ikke om dens Behandling.

bedre i feed Jord, og som aldrig behøver at hvile *). Med fire Skjepper kan en Tønde Land besaaes **).

Ligeledes forholder det sig med Urter, som dog forlanger en let og løs Jord, og et varmt Sted, hvor Vejrliget tillige er fugtigt. Med dem kan man først i Efteraars Saaetid besaae en Tønde Land med samme Maal, eller en Skjeppe mindre, end Fasel. Til Bifte-Bønner ***) maae en feed og vel gjødet Plads bestemmes, eller Brakjord, som ligger i en Dal og faaer Vædske fra højere Steder; heri nedkrøjes Bifte-Bønnerne ****), og overharves saa de vel blive tildækte med Jord. Thi det er af megen Vigtighed; for at Rødderne kan

*) Ager restibilis. Alsædsjord.

**) Non amplius quatuor modiis jugerum obseritur.

***) Fabæ ∅: Vicinæ Fabæ. Provst Dies forstaaer herved vore almindelige Markbønner (Feldbohnen); men Gesner troer at det ikke kan være dem, fordi Dodonæus siger, at Fabæ vare smaae og runde, og holder dem derfor for de saakaldte Spergelvikker eller Spergelærter. Men der gives jo og smaae og runde Bønner, isald man ikke vil holde dem for Bifte Bønner, som er sandsynligt af Plin. 18, 12. Cfr. Isiod. 17, 4.

****) Fabas in liram revocare ∅: Lirare.

komme vel dybt ned i Jorden, naar Bønnerne begynde at spire. Har den Jord, man i Efteraaret bestemmer til Bønneafgrøde for næste Høst, været besaaet med Korn, saa skjærer man Straaet af *) fører 24 Læs (velies) Gjødske ud paa en Tønde Land (jugerum) og udspreder det; Naar vi ligeledes komme dem i Jord, som ikke har været brødfet tilforn, maae de nedpløjes **), og nedpløjede overharves, endstjønt der ere de, som sige at Vilde Bønner ***) ikke bør harves paa kolde Steder, fordi de store Jordknolde vogte den endnu spæde Spire for Kulde, og forstøffe nogen Varme for den, som lider af Frost. Der ere og de, som mene, at Bøn-

*) Desecare stramenta. At afskjære Straaet med en Sægl først oppe ved Bipperne og siden nede ved Roden. Denne Høstningsmaade, som Cydirecteuren Francois Neufchateau i de nyere Tider har foreslaaet, er, som saa meget andet, der holdes for Nyt, brugt af Romerne. Om dens mangfoldige Fordele, frem for vor Maade at høste paa, kan man see i Prof. Oluffsens Decon. Annaler 3 B. S. 9 • 15.

**) Inarare, importare, in liram revocare o: lirare. At nedpløje eller nedtrøje Sæd med en Plov med dobbelt Muldbredt.

***) Fabæ.

her gjøre den selv samme Nytte paa Jorden, som Gjødse, hvilket jeg forklarer saaledes: Jeg holder for at Jorden vel ikke egentlig fedes ved Bønnesæd, men denne fortærer mindre af Jordens Kraft, end alle andre Slags Sæd *). Og jeg er sikker paa, at Jorden er langt frugtbarere paa Kornafgrøde, naar den ikke har baaren andet det nærmeste Aar i Forvejen, end Bønner. Til en Tønde Land **) troer Tremellius, at 4 Skjepper ere nok; men mig synes at man gjerne kan tage 6 Skpr., naar Jorden er god, og noget mere, naar den er middelmaadig; Mager og siid Jord taale de ikke, men lykkes dog ofte i sej. Nogle saaes midt i November, andre i December, og kaldes den sildige Saaening ***).

*) Ja maaſte mindre, end den ſtore Mængde Ufrud, ſom i Almindelighed findes paa vore Brakagere. Ved Jordens Behandling til Bønner, Roer eller andre nyttige Foerurter, renses, fornyes og forbedres den, ſaa meget mere, ſom ſaadanne Foerurter ere mere blade-rige, og tage mindre Næring af Jorden, end Luſten. Man ſeer her, at Rømerne brugte deres Brak- og Hvilejord til Roer, Bælgſæd, og Deſt.

**) Jugerum.

***) Satio septimontialis o: den Saaening, ſom ſaldt ind i December, da en romerſt Feſt

Som oftest er den tidligere Saaening bedst, men og undertiden den sildigere. Efter Solhvervs korteste Dag i Efteraaret bør de ikke saaes, og endnu allermindst i Foraaret; sjønt den og er en Sommerbønne, som saaes i Februari Maaned, men der maa da saaes en femte Deel mere af dem, end naar den saaes i Efteraaret, og dog faae de langt færre Stængler, og ikke saa mange og fulde Bænger. Derfor har jeg og ofte hørt gamle Landmænd at sige, at de holdte mere af at saae Bønner i Efteraaret, end i Vaaren *). Men i hvad Tid man end saar, maa man gjøre sig Umage for at al Saaening skeer paa den 15de Dag i Maanden ifald samme ikke er ved Maanens Aftagelse, som Grækerne kalde Αποφρυσίς **); thi ellers maa det skee den 14de ved Maanens Tiltagelse, liges meget om Sæden end ikke strax derefter kan blive tildækket; da den ikke kan tage Skade enten af

(Septimonium) blev helligholdt til en Amindelse af Byen Roms Bygning paa 7 Høje.

*) Balle Bønner kan man hos os legge det tidligste, man om Foraaret kan komme i Jorden. De taale godt Kulden. Men alle Slags tyrkiske Bønner ikke vel. Virgilius holder og for at Foraaret er Bønnernes Saaetid. *Vere fabis satio*, Georg. I, 215.

**) Αποφρυσίς.

Dug om Natten eller andet Sigt, naar den kunſt kan bevares for Kreature og Fugle.

Men gamle Landmænd, hvoriblandt ogsaa Virgilius, holde for at Bælgſæd ſkal gjennemblødes i Dliebærme eller Salpeter *) førend den ſaaes: „At en større Afgrøde kan følge ſtuffende Bælgſæd Og den ſnarere mørnes maa ved en ſagtere Tid **).“

Jeg ſelv har erfaret endog en 3die Fordeel ved denne Gjennemblødning, naar Sæden nemlig bliver moden, plages den ikke ſaa meget af Orme. Sa det er og efter egen Prøve jeg kan anbefale følgende Middel: At afplukke Bønnerne i tiltagende

*) Vi nedſylte for det Meſte kunſt Hvede i Koldt vand. Denne Nedſylden formerer ikke Afgrøden, men fremſkynder Vegetation i kort Tid, efter at Sæden er ſaaet. Hvor man har ſaaet en 8te Dages Tid for ſilde, vilde denne Tid funde gjenvindes ved Nedſyltningen, hvortil, foruden benævnte Midler, og kan bruges Møgdyngvand, gammelt Urin og hvad andet, ſom ſætter Spiren i Vegetation eller forſtærker ſamme; omtrent ſom naar den galvaniſke Støttes Virkninger forſtærkes ved at de dertil brugte Papſkiver forſt vædes i ſalt Vand.

**) Virg. Georg. I, 195.

de Maane, førend Dag *), tørre, tærffe, og rense dem førend fuld Maane, og derpaa strax gjemme dem i Pakhuset, da de saa ikke kunne beskadiges af Orme. Af Bælgsæd ere Bønner de, som bedst kunne aetærffes uden Creature, og lettest renses uden Winden. Tre eller fire Folk tage et maa- deligt Antal Knipper, som de med Fødderne slæbe nogle Gange frem og tilbage over Bogulvet, og siden slaae dem af med Kjæpper eller Høthve **). Siden efter ryfter man Halmen fra, da Sæden saa bliver tilbage paa Tærffestedet, hvorhen nogle andre Knipper igjen kan bringes, for ligeledes at udtærffes. Den haardeste Skæl bliver asturffen og adskilt af Tærfferne, men mindre Ureenligheder, som i Bønne eller Bælgsæd bliver tilbage, maae paa anden Maade adskilles. Man kaster Sæden og de smaae Ureenligheder, som ere blandede deraf, i en Dynge, tager lidt efter lidt deraf med

*) Næsten ingen Sæd er hurtigere til at springe af sit Frøhuus, end Bælgsæd, som er vel moden og tør, derfor kunde den maaſte bedst behandles, naar den var noget fugtig af Morgendug eller Aftendugen.

**) *Baculis furcillisve contundere v. excutere semina* er hvad, vi kalde at tærffe Sæden af med Plejeler.

Kasteskovler *) og kaster i en temmelig lang Afstand, hvorved det skeer, at Vonerne som ere lettere falde nærmere ved, og Bønnerne fare længere bort, og blive rene derhenne, hvor Kastemanden har kastet dem.

Almindelig Vinse **) saaes bedst indtil den 12 Dag i tiltagende Maane i mager og løs, eller og feed, men vel tør Jord; thi ellers ville de i Blomstringen letteligen kunne fordærves af Gejlhed og Fugtighed. For at de hurtigen kan komme frem og blive store, bør de blandes i tør Gjødsk, førrend de saaes, og ligge derudi 4re, 5 Dage forinden de udstrøes. Vi have tvende Saaetider at iagttage ved Vinser, den første midt i November, den sidste i Februari. En Tønde Land kan tage imod lidt meer end een Sleppe. For at Vinser ikke skulle fortæres af Orme — thi de ville æde dem, endog medens de ere i Bælgerne — maa man sørge for, at de strax kastes i Vand, saasnart de ere asturskne. De tungere og bedere adskilles paa denne Maade fra de lettere og ringere, som svømme oven paa. Derpaa maae de tørres i Solen, og saa overslænkes med Saften af Asantrob ***)

*) Ventilabris.

*) Lens 3 : Ervum Lens.

***) Sylphium, maaſtee Silphium Laser, d. e. stinkens

og Udløse; hvorefter de tørres igjen i Solen, og legges saaledes tørrede bort, for at glemmes enten i ordentlige Kornmagasiner, isald man har stor Mængde, ellers i Oliekar og Salttruge, som man fylder og strax tilkliner med Gips, saa skal man finde Linserne ubeskadigede, naar de aabnes til Brug. Dog kunne de og bevares, foruden dette Middel, ved at blandes med Aske.

Hørfrøe bør man ikke saae, med mindre det vorer godt til, og Fordelen er meget tilskyndende i det Land, hvor man vil dyrke det; thi det er især skadeligt for Agrene, og kræver derfor en meget feed og nogenledes vaad Jord. Det saaes fra Begyndelsen af October indtil Jordenes Dpgang, som indfalder den 7de December *). Paa en Lønde

de Asant (*Ferula Assa foetida*) hvis Rod indeholder en hvid stærk lugtende Saft, der i Luften størkner til en mørk Masse, der er bekendt under Navn af Dyvelsdræf, som her i Europa bruges i Medicinen, ligesom i Persien, Plantens Fædreland, og som Krydderi. See Fr. Kielsen's Naturhist. 2 H. S. 78.

*) Det, som saa mange andre Glas's Sæd, som i Italiens mildere Klima funde taale at saaes om Vinteren, saaes, som bekendt, hos os om Foraaret.

Land saaes 8te Skjepper *). Nogle holde for at Frøet skal saaes meget tykt i mager Jord, hvorved Taven skal blive fin, og at det gjerne kan saaes i Februari 10 Skjepper til en Tønde Land, naar Jordsmønet er frugtbart **).

Sesam ***) maa saaes tidligere i vaad, end i tør Jord fra Efteraars Jevndøgn til midt i October. Det forlanger smuldbret, eller som Campanerne kalde det, sortagtig Jord. Det voxer og godt i feed Sand eller i Jord, som er samlet hist og

*) Jugerum octo modis.

*) Naar det er os om en fin Tave at gjøre, bør vi saae brav tykt, men ville vi hellere have lang Hør og meget Frø, maa der saaes tyndt. Vi vælge helst den nogenledes fugtige og fede Jordbund til Hørland, og saae først Frøet, naar vi ej frygte mere for Nattesrost.

*) Sesamum, Sesam, Sesamurt. Plinius siger, „at denne Plante er kommen fra Indien og bruges, foruden til Føde, ogsaa til Olie. Dens Farve er hvid. Den i Asien og Grækenland ligner den vilde Sennep; Og var den ikke federe, skulde vi holde den for den samme som Grio, som bruges mere i Medicinen, end til Mæring“. Plin. Hist. nat. 18, 10. Der gives og et Træ (Cici) i Ægypten af dette Navn

her fra *). Paa en Lønde Land saaes af Sesam, ligesaa meget som af almindelig Hirse eller italiensk Hirse, (Miliun & Panicum), undertiden ogsaa et par Fjerdingkar mere. Jeg har ogsaa seet denne Sæd at saaes i Juni og Juli Maaned i Cilicien og Syrien, og at høstes i Efteraaret, naar den er bleven moden.

Smaa Riser **), som ligne Markærter, bør saaes i Januari eller Februari i god Jord og Regnvejr. Dog saaes de og paa nogle Steder i Italien før November. Tre Skjepper (modii) ere nok til en Lønde Land (Jugerum); ingen Bælg-sæd skader Jorden mindre, men sjelden lykkes de, da de hverken kunne taale længe sydlige Vinde eller Tørke, naar de staae i Blomster, og begge disse Ulejligheder pleje næsten altid at indtræffe paa den Aars Tid, de blomstre.

De, som kaldes Bæderiser ***), og de puniske ****) kunne saaes i hele Marts Maaned, men i meget god Jord og i suget Vejr. Dog forværre de og Jorden, og forkastes derfor af Klogere

*) Humus congestiva.

**) Cicercula, qvæ Piso est similis.

***) Cicer arietinum o; Cicer sativum o; Bæderiser, Riserærter, Haugeærter.

****) Cicer punicum.

Ugerdyrkere. Skal man saae dem, bør de først giennemblødes, for at komme til at spire desto højere. Tre Skjepper ere nok til een Tønde Land, (Jugero modii tres).

Hamp *) fordrer en Jordbund, som er fedt, gjødet og vaad, eller jevn, fugtig og dybt pløjet. Paa en □ Fod saaes 6 Kjærner ved Arcturus's Dypgang **), som skeer sidst i Februari omtrent den 26 eller 27de. Dog kan den og uden Skade saaes indtil Foraars Jevndøgn, naar Vejrliget ellers er noget vaadt.

Næst efter Bælgføed maa man tage Rapsæd og Roer i Betragtning ***), thi Vønderføik spiser dem begge, dog ere Roer mere nyttige, fordi de vore bedre til, og de kunne nære ikke aleene Menneſker, men og Creature, især i Frankrig, hvor denne Vort skaffer Vintersføer for Læget. Begge forlange en let og løs Jord og vore ikke paa lerede Marker, men Roer trives frodigen paa Slets

*) Cannabis. Det saaes tyffere hos os; især om det er os om en finere Lave. Quo densior est cannabis, eo tenuior. Plin. 19, 56.

**) Arcturus α : en Stjerne af første Rang i Bjørnevogterens (Bootes) Tegnet, nærved den store Bjørn (Elisen).

***) Napus & Rapa. See Wedels Saml. 2 S. S. 227 - 233.

ter og vaade Steder; Rapsæd elsker nedhængende tørre og halvmagre Jorder, derfor komme den bedst frem i skarpe og sandige Egne. Stedets egentlige Beskaffenhed kan forandre disse tvende Slags Sæd; thi Roer (Rapa), som i 2 Aar blive saaet i visse Jordarter, kan forandres til Rapsæd (Napi), og Rapsæd kan ogsaa i andet Jordbund faae Udseende af Roer. Man saaer begge Dele rigtigst paa fide Steder fra Sommersolhverv af, men paa tørre sidst i August eller først i September. De forlange en Jord, som er vel behandlet ved flere Gjentagelser af Pløjning, Hakning og rigelig Gjødske; og dette er af megen Vigtighed ikke blot fordi de vore bedst i saadan Jord, men fordi Jorden efter saadan Behandling giver den bedste Kornsaed efter denne Afgrøde af Rapsæd og Roer. En Tønde Land skal ikke besaaes med mere end 1 Skjeppe Roer og en fjerde Deel mere Rapsæd, fordi disse udbrede sig ikke meget, men slaae smaa enkelte Rødder. Dette var nu det, som jeg troede, man burde saae især for Menneskers Skyld, hvorpaa vi komme til det, som fornemmeligen angaaer Creature.

Elleve Capitel.

For Creaturenes Skyld ere der mange Slags Foerurter, jeg holder for man bør lægge sig efter, saasom Lusern, Vikker, Blandingskorn, Havre, Bukkehorn Trevinge, Erve Linser og Rikere *). Jeg anseer det ikke for Umagen værdt, at opregne alle de andre, undtagen Eytisus, hvorom vi skulle tale i de Bøger, som jeg har skrevet om Træerne.

Iblandt de meest yndede Foerurter udmærker sig fornemmelig Lusern **), fordi den kan vedvare i 10 Aar, naar den eengang er saaet, og kan ret godt affkjæres aarlig 4re, ja undertiden 6 Gange;

*) Medica. Vicia, Farrago ordeacea. (Byg var heri den vigtigste Ingrediens). Avena. Foenum graecum. Ervum & Cicera.

*) Medica herba. Medisk Plante d. e. Lusern (Linn. Medicago sat.) Den kaldes medisk, fordi Perserne havde i deres Krige med Grækerne bragt den fra Medien i lille Asien. Plin. 18, 16. Vi kalde den Lusern, fordi den især dyrkes i Kanton Lusern i Sveits. Hr. Pastor Friis i Tyhn skal have prøvet den med Held. See det Kongl. Landhusholdningsf. Betænkning om Lusern i Anmærkn. til 6 B. 38 Capitel.

Den gjøder Ageren, og foder alle magre Creature; og er et Lægemiddel for sygt Kvæg; Een Tønde Land med Lusern er tilstrækkelig nok til 3 Heste et heelt Aar. Den saaes saaledes, som jeg nu skal vise. Først i October maa man bryde den Jord, hvori man vil saae Lusern næste Foraar, og lade den saaledes ligge Vinteren over, for at frugtbar- gøres *). Siden maa den omhyggeligen nedpløjes anden Gang i Februari, alle Steenene samles af **) og Jordknoldene slaes i Stykker. Herpaa bliver den tredje Gang pløjet og harvet i Marts Maaned. Naar man saaledes har behandlet Jor- den, gjøres der Beeder, ligesom i Hauger, 10 Fod brede, og 50 Fod lange, saa at der bliver Stier, hvorpaa Folk kan gaae og vande og luge

*) Putrescere, Saboureux de la Bonnetrie falder det fermenter, være i Gjæring o: Jord- delene smuldrer, Næringsstoffet sættes i Be- vægelse, opløses, og bliver istand til at træn- ge ind i de Beje, hvorigjennem Planten ta- ger sin Føde; heraf Glebræ putres, Col. carm. de cultu hort. v, 7 og sulci putres Virg, Georg. I, 215.

**) Naar der ikke er en alt for uhyre Mængde, kan man gjerne lade alle Steen, som ikke ere større, end Gaaseæg, blive liggende paa Marken.

fra begge Sider paa Bederne. Hvorefter man frøer gammel Gjødske derpaa, og tilføjer dem saa sidst i April saaledes, at $\frac{1}{3}$ Pægel *) indtager 10 Fod lang og 5 Fod breed. Naar man har gjort dette, er det af megen Bigtighed at den udkastede Sæd strax tildækkes, da den ellers meget hurtig forbrændes af Solen, og det maa skee med Træhakker **); thi efter Saaningen bør Stedet ikke berøres med Jern. Siden efter maae de og, hyppes, som sagt, med Træhakker, og nu og da luges, for at ikke noget Slags Ukrud skal gvoele den svage Lusern. Den første Høst bør skee noget sildig, naar en Deel Sædfrøe allerede er kastet, men siden kan man affkjere den saa spæd, man vil, naar den er udsprungen, og give Creaturene deraf, dog i Førstningen noget sparsommere, indtil de blive vandte dertil, at ikke dette nyt Føer skal skade dem. Thi det opblæser og avler meget Blod. Naar man har skaaret den af ***) maae den oftere vandes. Faae Dage derefter maa man strax, saasnart den begynder at vore til igjen, afluge alt Slags Ukrud. Naar man saaledes behandler Lusern, kan man aarlig affkjere dem 6 Gange, og den kan vedvare i 10 Aar.

*) Cyathus o: $\frac{1}{2}$ Deel af en Pot (sextarius).

**) Ligneis rastris.

***) Secare.

Bifker har to Saaetider, den første, naar vi saae dem for Foerings Skuld ved Efteraars Jevndøgn omtrent 7 Skpr. paa en Tønde Land *); den anden i Januari Maaned eller endog sildigere, naar vi saae for at saae Sædvifker, omtrent 6 Skjepper paa ligesaa megen Jord. Begge Saaetinger kan skee enten i nylig optaget Jord, eller, hvilket er bedre, i Brakland. De taale ikke vel

*) Septem mod. vicinarum in unum jugerum. I forrige Efteraar har Hr. Provst Engelbreth her i Lydersløv saaet i sin Brakmark de saa kaldte engelske Vintervifker til Staldfoer for sine Heste; og de ere ret godt lykkedes. Han prøvede og paa, at saae vore almindelige Vifker til samme Tid. De tegnede og tidlig i Vaaren nok saa godt som de engelske. Men en pludselig indfaldende Frost og Kulde toge uventet en Deel bort. I midlertid vise de tilbageblevne dog saa meget, at Tingen ikke er umulig, naar vore almindelige Bifker blive mere vant til Kulde, tidligen saaede i Efteraaret og Jorden er nogenlunde beqvem for dette Slags Sæd og ikke for skødesløs behandling til at tage derimod. See Profess. Begtrup's Bemærkninger om det engelske Landbrug; S. 335. Sammentl. Livlægen Thær's Kundskab om det engelske Landbrug, oversat paa Dansk af Didrichsen; S. 238.

Dug, naar de saaes, derfor maae de udstrøes Kl. 8, 9 om Formiddagen, naar 'al Fugtighed er borttørret af Sol og Wind; der bør ikke saaes flere, end som samme Dag kunne tildækkes *). Thi kommer Natten paa dem uden at de ere skjulte med Jord, fordærves de af den allermindste Fugtighed. Man maa og iagttage, at de ikke betroes til Jorden før den 25 Dag i Maaneden, thi ellers har jeg erfaret at Jordsnegle **) ville skade Sæden.

Blandingskorn ***) bør man saae i vel gjødet Jord, som bruges aarlig ****) og efter anden Furre. Er derudi Hestebyg *****) bliver det bedst at tilsaae en Tønde Land med 10 Skjepper *****)

*) Operiri, obrui, tildækkes, o: lirari, at nedpløjes.

**) Limax.

***) Fariago en Blanding af Vifter og Havre eller Byg, eller Kerner, som blev saadet tilsammen, og afstaaeren grønt til Føer for Creature. vid Varro 1, 31. & Plin. 18, 41.

****) Terra restibilis o: Jord, som bruges altid; Alsædsjord, som man siger i Benschel i Sydland.

*****) Ordeum catherinum o: Ord. hexastic., Sexradet Byg. See Professor Viborgs Afhandling om Bygget. Side 12.

*****) Jugerum 10 Modii.

naar baade Skyer svæve over Hovedet, at det strax, efterat det er saaet, kan vorde vandet med Regn, hvorved det hurtigen kommer op, og faaer Styrke til at tage imod Vinterens Voldsomhed. Thi naar andet Foer mangler ved Vinterstider, kan man ret godt affkjære *) det, og give baade Orne og andet Dvæg det, og vil man oftere bestjene sig af dette Foermiddel, ved at lade dem grøese derpaa, saa kan det gjerne skee til Maj Maaned. Men er det Nogen vin at gjøre ogsaa at nyde Sæd deraf, saa maa han fra Marts Maanedes Begyndelse afholde Dvæget deraf, og vogte det for al Skade, at det kan blive beqvemt til Afgrøde.

Saaeningen med Havre **) er ligeledes, naar den saaes i Efteraaret. Den kan deels affkjæres, medens den endnu er grøn, til Foer, deels opbevares til Sæd.

Bukkehorn Trevinge, som Bønderne kalde Bælggræs ***), har 2de Saaetider, af hvilken den ene er i September Maaned, naar det saaes for Forets Skyld, i de samme Dage, som Vicker, nem-

*) Desecare affkjære, eller, som vi gjøre, afflaae.

**) Avena.

***) Foenum græcum, quod siliqvam (Plin. 18, 16, silicia) vocant rustici. See 7 Cap.

lig ved Jernbøgn; men den anden er sidst i Januari eller først i Februari, naar det saaes til at høste. Ved denne Tid kan en Tønde Land tage imod 6 og ved hiin imod 7 Skjepper (jugerum 6 v. 7 modiis). Det er ikke af Vejen, om det i begge Tilfælde skede i nylig optaget Jord. Man maa gjøre sig Umage for at Jurene vorde smalle, dog ikke dybere; thi bliver Sæden tildækket med mere end 4re Finger dyb Jord, kommer den ikke lettelligen op; derfor ere der Nogle, som først brække Jorden, hvori de ville saae, med meget smaae Plove, og tildække derpaa den saaede Sæd med Hakker *).

Erve Linser **) trives bedst i en mager og ikke vaad Jordbund, fordi de fordærves ellers ofte ved en alt for frodig Vert. De kunne saaes i Efteraaret, men og efter den korteste Dag først i Januari og hele Februari Maaned, dog maa det skee førend Mars, thi Jorddyrterne sige, at denne

*) *Semina sarculis adobrueret at tildække Sæden med Hakker* : at hyppes. Vi erindre at Romernes Sæd stod i Rader (Porcæ).

**) Erva ere et Slags Bælgæd (Legumen). Miller siger i sit Haugelexicon, at de bruges mange Steder til Foder for Creature, og til Føde for Mennesker. De ere ventelig Linn. Erva Ervilæ.

Maaned ikke passer sig for denne Bælgfæd, fordi den, som saaes deri, vorder skadelig for Dvæget, især for Orne, som, ved at foris dermed, blive ør i Hovedet *); En Tønde Vand tilsaaes med 5 Skjæpper. I det bætiske Spanien **) gives Hornqvæget knusede Rikere istedet for Erve Vinser ***, De males og blødes i Vand, indtil de blive møre, hvorpaa de blandes med Haffelse ****), og gives Dvæget. Af Erve Vinser ere 12 Pund nok til et Spand, af Rikere 16. De ere og brugbare og ikke ubehagelige for Mennesker. I Smagen ere de ikke forstjellige fra smaae Rikere, (cicer-cula), men adskilles alene deraf i Farven; thi de ere noget mørkere og sortere. De saaes i første eller anden Gure i Marts Maaned, eftersom For-

*) Cerebrosi, ør i Hovedet, forrykte, todsede. Palladius falder det Insani (7, 1.) og Plinius gravedinosi. Plin. 18, 15.

**) Under Keiser August deelttes Spanien i 3 Provinser, Lusitanica, Tarraconensis og Bætica, som laae ved Floden Bætis, som nu kaldes Guadquivir og indbefattede Andalusien, Granada og Estremadura.

***) Cicera loco Ervi.

****) Palea subtrita. Egentlig den aftarstne Halm, som er bleven gennemtrampet af Creature ved at aftarstes.

dens Godhed forlanger det, thi snart kunne 4re, undertiden og 3, stundom 2, ja og 1 halv Skjeppe indtage en Tønde Land.

T o l v t e C a p i t e l .

Efterat have gennemgaaet, naar enhver Sæd skal saaes, ville vi nu vise, hvorledes, og ved hvor mange Arbejdere de omtalte Slags Sæd skulle dyrkes. Naar Saaeningen er til Ende, følger Om-
sorg for Hygningen *), hvorom de oeconomiske Forfattere ikke ere eenige. Nogle sige, at det ikke gavner, fordi Sædens Rødder blottes ved Hak-
ken **) nogle overhugges endog, og kommer der Frost efter Hygningen, qvæles Planterne af Kul-
de, og at det derfor var bedre, i Tide at luge og rense dem ***). Dog synes de Fleste bedst om at hyppe; men ikke paa samme Maade, eller til samme

*) Sarritio Hygning. Sarrire. At hyppe.

**) Sarculus. En Haffe eller rettere her et Hypp-
pejern.

***) Runcare & Purgare.

Lid. Thi paa tørre og solbare Ugre bør Sæden, saasnart den kan taale Hyppningen, tildækkes med paaført Jord, for at kunne buske sig *). Dette bør skee før Vinteren, og siden gjentages igjen efter Vinteren. Men paa kolde og sumpige Steder bør man først hyppe, naar Vinteren er forbi, saaledes, at Jorden ikke opdynges om Sæden, men blot gjennebhakkes, saa den alligevel bliver jevn ved denne Hyppningsmaade **). Dog har jeg erfaret i mange Lande, at Hyppningen og kan være passende om Vinteren, naar kuls Løvej og Varme tillader det. Dog er det ikke min Mening, at det bør skee allevegne, men at man bør lœmpe sig efter Indvaanernes Skik og Brug paa ethvert Sted. Thi ethvert Land har gjerne sin egen Maneer ***) saaledes røre Jordbrugerne i Egypten og andre Lande i Africa ikke Sæden fra den er saaet, til den skal høstes, fordi Himmelegnens Bestaaffenhed og Jordens Godhed er saaledes, at der neppe voxer nogen Plante, uden efter den udfastede Sæd, enten fordi der sjelden falder Regn,

*) Fruticare.

**) Plana Sarritio.

***) Regionum munera sunt propria. Ethvert Land har som oftest sit særeget Fortrin og for det Meste sin særegen Maade at benytte sig deraf.

eller fordi Jordbundens Egenskaber vise sig saaledes for Landbrugene. Men paa de Steder, hvor Hynningen ønskes, der røres dog Sæden ikke, om en Vejrliget tillader det, førend den kan skjule Furerne.

Hvede og Spelt (*Triticum & Aloreum*) er det rigtigst at hynpe (*Sarrire*), naar de have 4re Blade, Byg (*Ordeum*), naar det har 5; Bønnes Vikker og anden Bælgfæd (*Faba & cet. leg.*), naar de ere 4re Tommer over Jorden. Dog undtages herfra Lupiner (*Lupini*), hvilken Sæd ikke taaler nogen Hynning, fordi den har kun en Rod, og, dersom den afhugges eller saares af Jernet, saa bærer hele Verten ud, og skude det end ikke skade, er dog denne Dyrkning *) oversflødig, thi Lupiner forulejliges ikke af Ufrud, men gaae endog samme. Men anden Sæd, som vel kunde behandles, naar Jorden er vaad, hynpes dog bedst, naar den er tør, da Sæden behandlet paa denne Maade ikke beskadiges af Brand **). Byg maa ikke røres,

*) *Sarritio*, Hynning.

**) *Rubigo*, paa Korn uredo o: Rust, Brand; det er en Sygdom, som anfalder alt Slags Sæd enten nede paa Straaet eller oppe i Aret. Man er ikke enig om Ursagen dertil. Det skeer som oftest, naar det regner meget i Dyrketiden. *Virgilius* siger; *Rubigo mala esset*

med mindre det er meget tørt. Mange holde for at man ikke skulde hyppe Bønne-Vikker *). Thi naar de blive modne, maa det, som med Hænderne opplukkes, adskilles fra andet Ufrudt, da det, som voxer imellem Bønner, kan bevares til Hø. Cornelius Celsus er og af samme Mening, da han ogsaa regner dette til Fordelene ved Bølgscød, at man kan avle Hø paa samme Sted, hvor man har optaget Bønner. Men mig synes, at den Jordbruger handler meget ilde, som lader Græs eller Ufrud komme frem; thi mangfoldig megen Scød berøves, dersom Eugningen forsømmes **). Desuden bør en fornuftig Landmand ikke lægge sig mere efter Svægfoer, end Menneffesøde, især da han kan erholde hiint ved Engenes Dyrfelse. Derfor raader jeg til, at Bønner

culmos Georg. I, 151. De Gamle ansaae det for et Onde, som kom fra Himmelen eller Lusten. Plin. 18, 44, malum caeleste, og havde en Markgud, Robigus, som skulde afværge samme.

*) Faba non sarrienda.

**) Hvor der staaer Græs eller Ufrud (herba), skulde der staae en gavnrig Scød (fruges). Dette vilde dog være mere fordeelagtigt, end hiint, som, isald det er nyttigt, bør forskaffes andensteds fra, s. Ex. fra Enge, Borer o. s. v.

skal hyppes, ja jeg formener endog, at det bør skee 3 Gange, thi denne Dyrkningsmaade har jeg erfaret ikke alene at mangfoldiggjøre Afgrøden, men og at fortynde Stalleren, saa at en Skjerpe pillet og renset indtøe næsten ligesaa meget, som da den var upillet, saa Maalet neppr formindtes ved det at Bælgerne kom fra. Men i det hele hjælper Winterhyppningen (*Sarritio hiberna*), som sagt, bedst, naar det kan skee for Frost, paa klare og tørre Dage efter den korteste Dag i Januar Maaned. Dog forstaaer det sig, at det bør skee saaledes, at Sædens Rødder ikke beskadiges, men snarere tildækkes og overdbygges ved Jordforhøjninger, saa at Planten desto bedre kan udbrede sig vidt og bredt i den sammenhobede Muldjord *). Ved første Hyppning (*Sarritio*) er det gavnligt at hakke Muldjord op omkring Planterne, men ved

*) *Humus*, Muldjord, det øverste Jordlag, som bestaaer af Planter og Dyr's ikke ganske tilendebragte Forraadnelse, og ansees almindeligen for den bedste Jord for de fleste Planter, da den ikke er for vaad eller for tør, for haard eller for blød, for varm eller for kold, er selv søderig og kan modtage, beholde og meddele frugtbargjørende Næring til Værterne. See Prof. Plussens *Decon. Annal.* 1 B. S. 251.

den anden er det skadeligt, thi naar Planten har ophørt at vore, forraadner den, dersom den tilsækkes. Anden Gang bør Jorden derfor iffluns løsnes saa jevnt, og det bør skee i de første 20ve Dage efter Foraarsjevndøgn, førend Sæden sætter Frøhuus; thi hyppes eller hakkes der sildigere om Sæden, fordærvs den af den paafølgende Dørke og Sommervarme. Efter Hyppning bør Lugning siden efter følge, hvorved man maa vogte sig for at røre ved Sæden, naar den blomstrer, og derfor foretage sig dette Arbejde enten noget før eller efter Blomstringen.

Alt Slags Korn og Byg (*Frumentum & Hordeum*), og Alt, kort sagt, hvis Sædekorn ikke fløves i 2 Dele **), sætter Ar fra 3die til 4de Leed, og, naar dette ganske er færdigt, afblomstrer det i 8te Dage, og voxer siden efter i 40ve Dage, i hvilke det efter Blomstringen kommer til

*) *Sarritioni runcatio deinde subjungenda est.*

**) *Duplici semine*, det er saadant Frø, som skilles ad i 2 Dele, naar det spirer, begynder at sætte Rødder og støder sig op af Jorden, f. Ex. Kerner, Bønner, o. s. v. Det synes rigtigst med den stephanste Udgave, at sætte et Non ind her imellem; thi *Palladius* siger: *Frumentum & hordeum sunt seminis singularis.*
6, I. I

Modenhed. Men det, hvis Frøkjærne fløves *),
saasom Urter, Bønner og Linser, blomstrer i 40ve
Dage, i hvilken Tid det tillige voxer til.

T r e t t e n d e C a p i t e l.

Vi ville nu see at bestemme, hvor megen Tid og
Arbejde Sæden behøver, fra den betroes Jorden,
indtil den bringes i Læden **). Fire eller fem
Skjæpper Hvede (4 v. 5 mod. tritic.) forlange 4
Arbejdsdage ***) til Pløjning, 1 til Harvning, 2

*) Duplici semine.

**) In Aream o: egentlig til Aftærstningsstedet,
som for det Meeste var paa Marken ved Sæ-
den med et Slags Hytte (Nubilarium) ved Si-
den af, for i fornødent Tilfælde, saasom
Uvejr eller Sligt, at kunne bringe Sæden
derind.

***) Operæ. Columella siger os her, hvor me-
gen Tid og Arbejde en vis Deel af en eller
anden Sæd, omtrent til en Tønde Land
geometrisk, fordrede hos Romerne, i hans
Dage, fra den Tid af at Jorden begyndte at

til første og 1 til anden Høpning, 1 til Eugning,
 1½ til Meining; Hvilket udgjør i Alt 10½ Ar-

ploies til Sæd, indtil Afgrøden var bragt
 til Tærskningsstedet (in aream); dersom man
 vilde tænke sig, at een eneste Arbeidsmand var
 selv alene Plovmand, Sædemand, Harver,
 Høpper, Luger og Afstærer eller som vi sige
 Meier (Operarius si erat bubulcus, occator, sar-
 ritor, runcator atque messor). Det vilde unægt-
 teligen være meget nyttigt, dersom vi hos os
 havde saa nøje, som muligt, bestemt, hvor
 megen Tid Een eller flere Mennesker, Krea-
 ture, Plove, Harve o. s. v. behøvede til at
 forrette tilgavns denne eller hiin Deel af Land-
 oekonomien. F. Ex. Een Mand bør i nogente-
 des behandelig Jord kunde med en Plov Dag-
 lig bryde en Tønde Land (proscindere), eller
 pløje ½ Tønde Land Stubjord, eller 2 Tøn-
 der Land Bratjord; Tilfaae 12 Tønder Land;
 Harve med een Harve 6 Tønder Land; Meie
 1 Tønde Land, o. s. f. Man vilde, foruden
 saa megen anden Nytte, derved temmelig
 nøje kunne bestemme, hvor mange Folk og
 Arbeidscreature man behøvede saavel hele Aa-
 ret, som ved visse Leiligheder; Hvad de kun-
 de og burde gjøre; hvor mange Omkostninger
 tilligemed Tid dette eller hiint medtog, fra at
 man begyndte derpaa, indtil alt dermed var
 fuldfommen tilendebragt. I denne, saavel som

bejdsdage. Fem Skjepper af den gulagtige eller hvide Hvede (5 mod. silig.) fordrer ligesaa mange Arbejdsdage. Ni eller ti Skjepper Spelt *) (9 v. 10 mod. Adorei) kræve de samme Arbejdsdage, som fem Skjepper Hvede. Fem Skjepper Byg (5 mod. hord.) behøve 3 Plov-, 1 Harve-, $1\frac{1}{2}$ Hynpe- og 1 Høst-Dag; I Alt $6\frac{1}{2}$ Arbejdsdage. Fire eller sex Skjepper Vikke Bønner (4 v. 6 mod. fab.) kræve 2 Arbejdsdage til Pløining i nylig optaget Jord (Veteretum) og i stedse bærende (Restibile, Ulfædsjord) 1, til Harvning $1\frac{1}{2}$, til første Hynping $1\frac{1}{2}$, til anden Hynping 1, tredje 1, Mejsning 1; I Alt 7 eller 8 Arbejdsdage. Sex eller syv Skjepper Vikker (6 v. 7 mod. vic.) ville have 2 Arbejdsdage til Pløining i nylig optaget Land (Veteretum), 1 i stedsebærende (Re-

flere Henseender, vil Hr. C. F. Gyllenbourgs systematiske Landbrugs Bogholderi, som med det første ventes udgivet, vende et vigtigt Bidrag,

*) Adoreum synes, efter Gesners Conjectur, at bør foretrækkes den almindelige Læsemaade Sesamum; da her tales om, hvor megen Sæd der omtrent skal til en Tønde Land (jugerum), og Columella har i sin 2 B. Cap. 9de sagt, at dertil funde 9 eller 10 Skjepper Adoreum (Spelt) være passende.

stibile), 1 til Harvning, 1 til Høstning; 3 Alt 3 eller 4 Arbejdsdage. Fem Skjepper Erve Linser (5 mod. erv.) kunne og tilføies med 2 Dagsarbejde, og behøve 1 til at harves, 1 til at hyppes, 1 til at luges, 1 til at høstes; 3 Alt 6 Arbejdsdage. Sex eller syv Skjepper Buffehorn Trevinge *) tilbækkes i ligesaa mange Arbejdsdage, og høstes i 1. Fire Skjepper Faseoler (4 mod. Phaseol.) tildækkes i lige saa mange, harves i 1, høstes i 1. Fire Skjepper smaae Rikkere (4 mod. cicer. v. cicerc.) forlange 3 Plovdage, 1 til at harves, 1 til at luges, og 1 til at oprykkes **); 3 Alt 6 Arbejdsdage. Halvanden Skjeppe almindelige Linser (Sesquvimod. Lent.) forlange og 3 Arbejdsdage til at pløjes, 1 til at harves, 2 til at hyppes, 1 til at luges, 1 til at ruskkes; 3 Alt 8 Arbejdsdage. Ti Skør. Lupiner (10 mod. lup.) kunne tilbækkes i 1, overharves i 1, og høstes i 1. Fire Potter almindelig Hirse og lige saa meget italiensk Hirse (4 sextar. mil. v. panic.) kræve 4 Plovdage, 3 til at harves, 3 til at hyppes; hvor mange der skal til at plukke den ***), er uvist. Tre Skjepper

*) Seliqva (Selicia). Dette er den romerske Landsalmues Udtryk paa den Plante, som ellers hedder Foenum Græcum, Buffehorn Trevinge.

**) Velli.

***) Carpere.

almindelige Røtere (3 mod. ciceris) tilsaes i 3, harves i 2, hyppes i 1, luges i 1, oprykket i 3 Arbejdsdage; I Alt 10 Arbejdsdage. Matte eller ti Skjæpper Hørfrø (8 v. 10 mod. lin.) behøve 4 Spandage af et par Stude til at saes, 3 Arbejdsdage til at harves, 1 til at luges, 3 til at rusket; I Alt 11 Arbejdsdage. Sex Potter Sesam dyrkes i 3 Spandage fra Brydningen af, harves i 4re, hyppes første Gang i 4, anden i 2, og høstes i 2; Tilsammen 15 Arbejdsdage. Hampfrø saes saaledes, som vi ovenfor have lært *), men det er uvist, hvor megen Omkostning og Arbejde det fordrer. Lusern tildækkes ikke med Ploven, men, som jeg har sagt, med Træhakker **). Til en Tønde Land (jugerum) af denne Sæd udfordres 2 Arbejdsdage til Harvning, 1 til Hyppning, 1 til Meining. Efter denne Bestemmelse af Arbejdsdage ses, at 200 Tønder Land (ducent. juger.) kan drives og dyrkes med 2 Spand Stude, 2 Plovmænd og 6 Arbejdsfolk, dersom Stedet er frit for Træer, men er det bevoxet med nogle

*) 10 Cap.

**) Medica obruitur non aratro, sed ligneis rastellis. Lusern skulde ikke nedpløjes (arari) men nedhakkedes med Riser, som vi gjøre ved adskillige Sorter Haugefrø.

af dem, som Wiinranterne løbe op ved *), saa siger Salserna meget rigtig, at der udfordres 3 Mennesker til, for at dyrke saa megen Jord.

Denne Beregning viser, at et Spand Stude er nok til 125 Skjæpper Hvede, og ligesaa megen Bælgfæd, det er i Alt til 250 Skpr. Vintersæd. Og siden om Foraaret kunne endda 75 Skpr. Vaarsæd blive saaet med samme. Dette bevises end videre saaledes: Den Sæd, som efter 4de Pløjning saaes i 25 Td. Land, forlanger 115 Arbejdsdage til Pløjning; thi de brydes, i hvor seje de end ere, i 50ve, anden Gang pløjes i 25ve, 3die Gang pløjes og saaes i 40ve Arbejdsdage. Anden Bælgfæd fordrer 60 Arbejdsdage, det er 2 Maaned. Hellige og regnfulde Dage, paa hvilke der ikke foretages Markarbejde, kunne anslaaes for 40

*) Arbustum o: et Sted bevoxet med Træer, hvorved Wiinranterne løbe op, istedet for ved Pæle. Deraf den poetiske Talemaade, at Wiinranterne formæle sig med Almen eller Popelen. Ulmi vitibus maritantur; Colum. II, 2. Ergo adulta vitium propagine altas maritat populos. Landmanden formæler den voxne Wiinstof med de høje Popeler, siger Horatius i et af sine Mesterstykker, (Epoderne 2, hvor han saa ypperlig og fortryllende beskriver Landets Vindigheder, dets Sysler og Lyksaligheder).

Dage; ligeledes lader man Sæden være i No 30de Dage efter den er tilsaet. det blev altsaa 8te Maaneder og 10 Dage. Endnu er tilovers af Aaret de 3 øvrige Maaneder og 25 Dage, som vi bør anvende til at saae Sommersæd, eller til at kjøre Hø, Føer, Møg og andre nødvendige Ting.

F j o r t e n d e C a p i t e l.

Ved nogle af de Slags Sæd, som jeg har anført, troer Salserna at Agrene gjødes og hjælpes, og at de ligeledes forbrændes og udtæres af andre. Ved Lupiner, Bønner, Bikkler, Erver Linser, smaae Rikere og Urter mener han at Jorden gjødes. Om Lupiner tvivler jeg ligesaa lidt, som om Føer-vikker, dersom de kun afstjæres grønne, og Ploven strax følger derpaa, og overskjærer og tildækker med Jord de Stubber, som Segelen har løvnet, førend disse vorde tørre, thi blive disse tilbageblevne Stubber tørre, efterat det øverste er afskaaen til Føer, ville deres Rødder betage Jorden al sin Saft, og berøve den sine Kræfter, hvilket ogsaa er sandsynligt, at kunne skee ved Bønner og anden Bælgæd, hvorved Jorden ellers synes at fedes.

Gavne vil de altsaa ikke den Sæd, som skal saaes i deres Sted, med mindre Jorden strax brydes, efter at Afgrøden af dem er taget.

Hvad den Bælgsæd angaaer, som oprustes, saa troer Tremellius at Hør og Kikere især skade Jorden, som om det var en Gift for den, fordi disse har en saltagtig, hiin en hidsig Natur, hvilket Virgilius og tilkjendegiver i disse Linier:

„Herren tærer Jorden ud, og Havren den tærer;
Balmuen svanger med dødelig Søn udtærer og
Jorden.“ *)

Der er ingen Tvivl paa at jo Ugeren forværres ved disse Slags Sæd, ligesom ogsaa ved almindelig Hirse og italiensk Hirse (*Milium & Panicum*) Men for den Jord, som er svækket ved de omtalte Slags Bælgsæd, gives dette kraftige Middel, at den hjælpes ved Gjødse, og forfriskes ligesom ved et Førr til at faae sine tabte Kræfter igjen. Sa ikke alene Sæd, som betroes Plovens Furer, men og Træer og Buske faae en frodigere Væxt ved den nærende Gjødse. Da det altsaa synes det nyttigste for Jordbrugerne, saa troer jeg at burde tale nøjere og udførligere herom, især da de ældre oeconomiske Stribentere have, om just ikke tavse forbigaaet det, dog ikkun saa løselig skrevet om samme.

*) Georg. I, 77.

F e m t e n d e C a p i t e l.

Der gives 3 Slags Gjødste, som kommer af Fugle, af Mennesker og af Creature *). Af Fuglemøg holdes det af Duer for det bedste, dernæst det, som kommer fra Høns og andet Fjederkræ, undtagen fra dem, som opholde sig i Moradser og andre Søefugle; thi det er endog skadeligt. Jeg holder dog meest af Duemøg, fordi jeg har erfaret, at det tyndt udspreedt paa Jorden sætter den i Fermentation.

Det andet Slags Gjødste er Menneskeskarn; men det maa vel gjenneblendes med anden Urenlighed af Gaarden, thi det er i sig selv hidstigt; og vil, ifald det ikke blandes, forbrænde Jorden **).

*) De tre Slags Gjødste, som i Almindelighed gives, hedde egentlig Animaliske, vegetabiliske og mineraliske. Til det første Slags hører, f. Ex., Kjød, Blod, Excrementer af alle Slags Dyr o. s. v.; til det andet forraadnede Planter, Aske, Sod, Tang o. s. v.; til det tredje hører Kalk, Mergel, Muslingeskaller, o. s. v.

**) Med Fordeel bruges saaledes paa Amager hiint ovennævnte Gjødste, som bringes fra Kjøbenhavn ud i de saa kaldte Kuler.

For Trærødder er Menneskeurin dog bedst, naar man vil lade den blive et halvt Aar gammel. Brunder man den da til Wiinranter eller Frugttræer, saa blive Frugterne langt mere overflødige, end ved nogen anden Gjødske, ja den frembringer ikke alene en større Afgrøde, men den giver endog Druerne og Frugterne paa Træer en bedre Smag og Lugt. Man kan ogsaa meget godt blande gammel Oliebærme deri, og vande Frugttræer, især Olietræer dermed. Dog er Oliebærme selv alene ogsaa meget frugtbargjørende. Men Brugen af begge Dele er bedst om Vinteren eller tidlig om Foraaret, førend Uddunstningerne om Sommeren begynde, og mens der og er gravet til Side nede ved Wiinranternes og andre Træers Rødder *).

*) Dum etiam vites & arbores oblaqueatæ sunt. Foruden Schneider har Boss i een af sine Anmærkninger til Virgilius's Sange om Landbrug (jeg husker i dette Nu ikke Stedet) troet, at her bør læses ablaqueatæ sunt. Men oblaqueare findes ofte i samme Betydning, som ablaqueare, og man kan ikke vel antage at een og samme Striberfejl skulde saa ofte være indløbet paa forskjellige Steder. Palladius forklarer Ordet ablaqueare. „Det er, siger han, det samme, som det Italerne kalde excodicare, det er, at man i tempererede Egne flittigen aabner Jorden med en

Qvægets Gjødske har 3die Plads, men der er og Forskiel paa den, thi det ansees for det bedste, som kommer fra Eselet, fordi dette tygger langsomst og fordøier derfor lettest, og jo bedre Foret bliver fordøjet, desto bedre bliver Gjødsken, som falder derefter, for Jorden *).

Jernhaffe (Dolabra) nede ved Stammen af Træet, og gjør ligesom en Diggerøvt (Lacus) ved at rydde Alting bort der omkring, saa Solens milde Straaler og Solens stærke Kraft desto bedre kan komme til at yttre sine frugtbargjørende Virkninger. Pallad. 1 Jan., 1. " Derved forstyrredes det Ufrud og de smaa Stud, som vore ud nede ved Roden af Træstammen og betager Træet sin Næring. Maa ske man og derved bortskaffede nogle af Træets øverst i Jorden liggende Rødder, for at de øvrige kunde skyde desto dybere og udbrede sig desto længere, hvorved Træet ikke blot stod fastere, men fik en desto større Plads til at hente sin Næring, hvilket er det saa meget nødvendigere, som det, som en stor Plante, bliver staaende saa mangfoldige Aar paa een og samme Standpunkt. Columella siger i sin 11 B. 2 Cap. at man bør tildekke eller opfylde (operire) disse Abninger eller Grøfter førend Sommersolhverv. Venskelig for at Solens varmere Straaler ej skal komme til at beskadige Trærødderne.

*) I det Prattiske kan man ansee det for den

Dernæst kommer Gjødsken af Faar, samt af Geder, og derpaa af Heste og Hornkvæg. Evinemøg holdes af alle for det fletteste. Al Slags Afke er og et ganske godt Gjødsfningsmiddel, og affkaarne Strængler af Lupiner give ogsaa en hyppelig Gjødske.

Jeg veed vel, at der ere de Steder paa Landet, hvor der ikke kan holdes enten Kvæg eller Fjedercreature; Men endog der maatte det være en forsømmelig Jordbruger, om Gjødske fattedes; thi i saa Fald kan man samle Løv *) og Alt hvad,

bedste animaliske Gjødske, som faaes 1) af funde Dyr, der faae den meest og bedst nærende Føde, 2) af Dyr, der fordøje langsomst og bedst, og endelig 3) naar Gjødsken netop er gaaet i Forraadnelse. Nyttens af saadan Gjødske vil da komme an 1) paa dens Behandling, 2) om den er passende for den Jord, hvortil den bruges, og 3) til den Cæd, som den skal ernære.

*) Løv bedække, varme og gjødske Trærnes Rødder, Kjærner og unge Træplanter, saa de ikke allevegne fra bør samles, men kun der, hvor de ere i stor Mængde og man, ved at mænge dem med Evinemøg, Hestegjødske eller Stigt, kan bringe dem hastig til Forraadnelse, og kun der, hvor man ikke veed, eller vil bruge Løvene paa anden bedre Maade, saasom til Joring, hvorom vi skulle tale udførligere paa et andet Sted.

som opdynger sig ved Buske og Tjørne. Man kan og skjære Bregner af *) og det uden Naboens Fornærmelse, ja endog til hans Nytte, og blande samme med Urenlighed i Gaarden.

I Møgdyngestedet, som jeg i den første Bog anordnede, at burde indrettes til at gjemme Gjødsken i, kan man og samle Aske, Menneskeskarn, Halm og Andet, som udsejes. Men midt i samme Sted bør man slaae en stærk Ting ned, thi det forhindrer de skadelige Slangar fra at forstikke sig i Møget **). Dette kan gøres paa det Landsted, hvor man ikke har Dvæg, men hvor man har Creature, der maae nogle Steder daglig renses, saasom Kjøkkenet og Østeskammeret, og Dre- og Faarestaldene saa ofte det regner.

Skal Gjødsken bruges til Kornmarker alene, saa behøves det ikke at skille hvert Slags for sig, men har en Gaard baade Træer, Kornmarke, og Enge, som skulle gjødskes, saa bør hvert Slags Gjødske lægges for sig selv, saasom Fuglemøg, Gødemøg o. s. v. Alt andet maa kastes hen i det

*) Filix.

**) Hvorledes en stærk Ting (Robusta materia), eller, som Plinius kalder det, en Gegepæl (Palus e robore depacto; Pl. 17, 9) kan fordrive Slangar, indsees ikke lettelig, og er derfor neppe andet, end Fordom.

udhulede Gjødningssted, og idelig vædes, for at Frøet af Græs og Ukrud, som ved Strøelse og andre Ting bliver blandet derimellem, desto bedre kan foraadne *). Hele Møgdyngen maa herpaa

*) Stjont Planter af ganske forskjellig Natur kunne ofte næres, vore og trives paa eet og samme Jordsmøn under een og samme Bestaaffenhed; og, i Følge deres første Grundspire, og sig udviklende Struktur, frembringe de meest fra hinanden afvigende Dannelser i Henseende til Rødder, Stammer, Grene, Blade, Blomster og Frugter, og i Henseende til Vædskernes, Saftens og Frugternes Virkninger, f. Ex. sure eller søde, giftige eller sunde; saa følger ingentunde deraf at alt Slags Gjødske eller Jord er lige god for alle Planter. Om end Mennesker og Dyr ofte kunne ernære og opholde sig ved en Føde og paa et Sted, som ikke er passende for deres Natur, kan der neppe tvivles paa, at de endnu bedre og længere ville kunne ernære og opholde sig ved en Føde og paa et Sted, som var ganske passende med deres Natur og Bestaaffenhed; saaledes har upaatvivleligen hver Plante sin Temperatur, Jordbund og Næringsmiddel, hvorved den, bedre end ellers, sættes i Vegetation, udvikler sig og naaer Fuldkommenhed. Men hvor Jordbrugeren ikke fjender dette nøje, bør han endelig følge Columels

i Sommermaaneberne vel ; jennemarbeides med Hakker eller Grebe, ligesom naar man hakker eller spader Jorden, thi derved forraadner Gjødskken lettere, og bliver bedre skiftet til Agrene. Jeg anseer ikke dem for flittige Landmænd, som ikke kunne forskaffe sig et Læs (vehis) Møg maanedlig af hvert Stykke smaat Kvæg, og 10 Læs af hvert af de store, og ligesaa meget af hvert enkelt Menneske; thi de kunne ikke alene samle deres egen, men tillige al anden Ureenlighed, som daglig falder af i Hønsehuset og paa andre Steder i Bygningerne *). Jeg har og

1a3 Raad: Blanding af forskellige Slags Gjødskemiddeler til et med forskellige Jordarter blandet Jordmon, for ikke at bruge et Gjødningstof til en Jord, som netop fordreder det Modsatte, eller til en Plante, som derved dræbes i Stedet for at trives.

*) Man regner ellers aarlig paa ethvert Stykke stort Kreatur 8, 10 til 12 Læs Møg; undertiden stiger det til 18. En fransk Landmand har af hver Ox haft ugentlig noget mere end et lille Læs (Decon. Nachr. 5, 782. 7, 211. 222. 3, 760). Men det Antal Columella angiver synes temmelig stort, især da et romersk Læs (vehis) ikke var saa meget lille, men indeholdt omtrent 80 Skjepper (Modii). Formentlig stræde han, og bragte ved Blanding (især ved at væde Møgdyngen med Vand af Møg=

dette at bemærke, at det Møg, som har lagt et Mars Tid, er nyttigt for Sædemarkerne, thi det har endnu sin fulde Kraft, og avler ikke Ukrud; derimod jo ældre det bliver, jo mindre gavner det, eftersom det da ikke er saa kraftigt *). Det friskeste Møg bør man lægge paa Enge, thi det giver meest Græs, og det bør skee i Februari Maaned ved tiltagende Maaned, thi det har og nogen Indflydelse paa Høets Afgrøde **). Om det øvri-

dyngespølen eller ved et Recervoir, som man kunde have ved Enden af sit Gjødningssted, hvori en Post kunde staae, hvorfra man ved Hjælp af Rønder kunde stundum besøgtige Gjødsken, som ikke bør være udsat for meget for Vind og Veir. Havde man Overflod af Kalk, Kalkmergel eller slige opløsende Ting, vilde det og befordre Fermentationen) sit Gjødske til en hurtigere Forraadnelse, end vi i Almindelighed. Curtius. Efter Thaers Beretning kan man og bestemme det vordende Gjødskes Mængde, eftersom man har Toer; i det at man multiplicerer Vægten af det Straae, man har, med $2\frac{5}{10}$; Høet med $1\frac{8}{10}$; og dividerer Kartøfler med $1\frac{4}{10}$. See A. Thaers Annal. der nied, Landwirthschaft, 6 B.

*) Naar Gjødsken er gaaet ganske i Forraadnelse, gavner den ikke.

**) Paa Enge bør Gjødsken udføres og udspredes

ge, angaaende Gjødningens Brug og hvad der er at iagttage ved ethvert Slags, skulle vi tale, naar vi komme til at gjenneingaae hver enkelt Kornart.

S e r t e n d e C a p i t e l.

Hvo, som vil berede sine Marker til Sæd, maa, ifald han vil saae om Efteraaret, udføre middelmaadig store Møgdynger paa Ageren i September; men skal der saaes om Foraaret, saa er det lige meget hvad Tid om Vinteren det skeer. Fladt Land forlanger 22 Læs Møg til en Tønde Land. bjergigt 24; det maa ikke udsprede, som jeg ovenfor sagde, førend man pløjer sidste Gang til Saaening. Dersom en eller anden Aarsag skulde have

om Vinteren, naar Jorden er haard frossen, da den saa ikke, som ellers, beskadiges med Huller af Bøgne, Heste og Mennesker; Uddunstningen er ogsaa paa denne Aarstid ikke saa stor for den udsprede og ikke nedpløjede Gjødske; Den paafaldende Regn, samt Slud, Sne og saa videre, forarsager siden en ypperlig gjødende Vædske for Græsrodderne.

forhindret at gjødste til rette Tid, saa kan man betjene sig af en anden Maade, nemlig at strø fiint hakket Fuglemøg over Sæden, førend man hypper den; har man ikke dette, kan man med Haanden udkaste Gedemøg, og blande det med Hakker i Jorden; dette giver Sæden en frodig Væxt *). Ingen Jordbruger bør være uvidende

*) Denne Overgjødning, som er Brug paa enkelte Steder i Dannemark, men især i Engelland, hvor man falder den Top-Dressing, har jeg erfaret, at være en fortræffelig Gjødningsmaade, især om det er Møg af Fjedercreature, vel fermenteret og blandet med godt Muldjord, lidt Sand og Straae. Og saa kan bruges til Overgjødning al anden Gjødste, som er undergaaet sin anden Periode i Fermentationen: Heden aflaget, Straaet deri blevet skjort, Gjødsten kompakt og sammenæltet som Smør; naar det hakkes og udstrøes vel fiint, saa det ligger, som det var faaet. Denne Overgjødning bør i mine Tanker skee om Vinteren ved Frost eller tidlig om Vaaren, da det udsprede Møg ikke saa meget bortdunster og den paafaldende Regn og Sne, ved sin Opøsning, nedsender siden en vederkvægende Vædste, som kraftigen styrker især de sygelige Planter, som af en eller anden Aarsag ere blevene forknyttede i Vexten.

om, at, ligesom den Jord, der ikke gjødes, udtæres, saa forbrændes den, som gjødes for meget, og at det er Agerdyrkeren mere fordeelagtigt, at han gjødsler ofte, end alt for umaadeligt paa eengang. Der er ingen Tvivl paa, at jo vaade Jorder fordrer mere, og tørre mindre Gjødske; thi hine, som ere kolde ved den idelige Vædske, opvarmes ved at føre Gjødning derpaa, disse, som formedelt deres Tørhed ere varme, vilde forbrændes ved at lægge alt for overflødigt derpaa *). Derfor er det at man hverken bør have for meget eller for lidet af denne Materie.

Derfor som man slet intet Gjødningsstof havde, saa vilde det være gavnligt at bruge det Middel, som jeg mindest min Faderbroder, M. Columella, en meget indsigtfuld og flittig Landmand, ofte og mange Gange betjente sig af, nemlig at føre Leerjord paa sandige og Sandjord paa lerede og siede Steder **); dette Middel fremskynder ikke

*) Især er det skadeligt for Gæden at føre ublandet Heste- eller Gvinemøg, som har megen Hidsighed hos sig, paa sandige, tørre og i sig selv varme Jorder.

**) Denne Jordblanding holder jeg for een af de allervigtigste Grundforbringelser ved et Jordbrug, især om man derhos 1) har Lejlighed til at sætte en

alene Sædens frodige Vert, men forskaffer endog de skønneste Wiinranke; thi han holdt for, at det

saaledes rigtig blandet Jord under Vand om Vinteren, om det, f. Ex., er en med vassende Græsarter begroet Eng; eller vande den om Sommeren, naar den trænger til Regn; (hvilket ingentunde er saa besværsligt endog i det store ved dertil simple Andretninger, saasom en Wandtæt Vogn med en Hane paa Bagsmækken og en Art af et aflangt Trug derunder med bitte smaae Huller i; derved vilde Agre, saasom Borer, hvorpaa Creature i langvarig Tørre ere færdige at forgaae af Mangel paa tilstrækkelig Næring, uden mange Omstændigheder snarlig kunde hjælpes og det ved dem, som passe Qvæget; Og er det muligt, og muligt uden for megen Omstændighed, saa er det vel ligesaa lidt latterligt, som at gaar og slæbe Vand til endog temmelig store Hauger?; 2) gjødsler maadelig, og behandler Jorden godt; 3) iagttager en fornuftig Sæstifte af reen og sund Sæd til Planter, som drage mere eller mindre Næring af Jorden eller Luften, fordre mere eller mindre Behandling med sig selv og deres Standpunkt; 4) kan skaffe den voxende Plante Læ for de i Egnen dem skadeligste Vinde, og saa videre. Men denne Blanding maa endelig sees med hinanden modsatte Jordarter for

vilde fordærve Vinens Smag, dersom man gjød-
skede Wiinranterne med Møg og troede derfor, at

Exempel Leer paa Sand, for at faae Jord-
artene til at staae i et saadant passende For-
hold til hverandre, som vi have talt om i
een af foranførte Anmærkninger; og ingenlun-
de eensartede Jorddele, saasom Sand til
Sand. Er det godt Muldjord fra Diger,
Stove o. s. v. kommer det naturligviis ikke
saa nøje an paa denne Forstjæl. I adskillige
danske Provindser, men især i Holsteen, er
Jordblanding ligesaa vel i Brug, som i an-
dre veldyrkede Lande; I Sjælland er den i
Almindelighed ikke endnu kommen rigtig i
Gang; desto interessantere er det at see en
fornuftig Jordblandings Virkning paa Strand-
bredden uden for Bellevue mellem Kjøben-
havn og Helsingør. Der, hvor neppe nogle
enkelt Græsstraaer kunde voxe formedelst næs-
sen bare Strandsand, voxer nu den skønn-
ste Hvede. Kun et mellemværende Tangdige
hindrer Havets legende Bølger fra at gaae
for vidt i deres Spøg. Vilde mangen en
Landbeboer eller Kystsejer ikke ofte kunde gjøre
hæderværdigere Erobring paa saadan Maade,
end stundom skeer ved uretsfærdig Krig, eller
en snu Statspolitik? Hvor man i for meget
sandige eller lerede Egne ikke kan finde en
passende Jordart ved nogenledes dyb Grave

man skulde samle godt Muldjord fra Skove eller andensteds og føre paa dem. Skulde en Landmand fattes endog alle disse Hjælpemidler, saa troer jeg dog, at han vil finde et godt Nødmiddel i Lupiner, naar de lægges i mager Land i September, og nedpløjes, og man siden affjærer dem betimelig enten med Ploven eller Hakken. Dette vil forskaffe den bedste og kraftfuldeste Gjødske. Paa sandet Jord afhugges Lupinerne, naar de blomstre anden Gang, og paa leret i den 3die Blomstring. Paa Sandjord maae Lupinerne nedpløjes, medens de ere spæde, for at de hurtigen kunne raadne og blandes med den magre Jord; paa Leerjord maae de nok være noget stærkere, at de desto længere kunne bære de haardere Jordknolde, indtil disse opløses og hensmuldre ved Solstraalernes Varme om Sommeren *).

ning paa Stedet (hvilket dog er saare sjældent), der vilde det maaskee, under visse Omstændigheder, ofte ikke være saa forstræffelig urimeligt, at transportere det, som ved Baade eller Fartøjer til Øer, og ved Hjælp af Kanaler til Heder.

*) Alt Slags Bælgfrø, som formodentlig deres Blaarighed træffe maaskee sine fleste nærende Dele

S y s t e n d e C a p i t e l .

Alt dette vil en Jordbruger kunne udrette, naar han forsyner sig vel ikke alene med det Slags Foder, som vi have nævnet, men og med en god Mængde Hø, hvorved han desto bedre kan holde Creature, uden hvilke det er vanskeligt at drive sine Jorder tilgavn, og derfor er det ham ogsaa nødvendigt at han lægger sig efter Engdyrkning, som de gamle Romere ansaae for det fortrinligste ved et Jordbrug; derfor have de ogsaa givet Eng det latinske Navn Pratum, fordi det strax var parat eller tilberedt, og fordrede ikke stort Arbejde *) M. Porcius

til sig af Luften, ere brugbare til at nedpløjes i Jorden til Gjødning, især om Afgrøden forbliver der, indtil den er forraadnet, forinden man pløjede igjen eller besaaede dette Sted. Men skulde nogen finde denne Maade fordeelagtig, vilde det vel især være paa langtfraliggende lette Jorder.

*) Ukultiverede Enge ere som oftest for vaade eller for tørre, for seje eller for løse, stundom begroede med Moos eller Græsarter, som blive til ulige Tid modne, og hvoraf nogle ere giftige for Creature, saasom Smørurt, (*Caltha palustris*). En radikal Kur er det, at ulede

har og gjort den Bemærkning ved Eng, at den ikke kan beskadiges af Storm og Uvejr, som andre Dele ved Jordbruget, og at den ikke trænger til nogen Bekostning, men giver rigeligen af sig det ene Aar efter det andet, saavel Græs som Hø til Føring. Af Engbund har jeg lagt mærke til 2de Slags, et som er tørt, og et andet, som er vaadt. Paa en frugtbar og feed Jordbund behøver man ikke at indlede nogen Bæk, og det Hø holdes for bedre, som avles paa en i sin egen Natur sastrig Jord, end det, som fremloffes ved kunstig Bandeding, som dog er nødvendig, naar Jordens Magerhed forlanger det; thi der kan blive Eng baade i sejt og løst Jordsmon, om det endog er magert, naar der kun gives Lejlighed til at faae det vandet; kun maa Stedet, man vil bestemme til Eng, ikke være af en huul Beliggenhed eller en stejl Høj,

Bandet, opløse den vordende Eng, udrydde de skadelige Vexter, give dem en rigtig Jordblanding og besaae dem med passende Græsfrø. Da saa mange, for det meste saare nyttige, Slags Træer gjerne vore i og ved Enge, vilde det meget befordre Græssets Vext, dersom man vilde omgive dem med Samme; Ikke at tale om, at det vilde forskjønne Engene og Træer, satte langs med en Aae, ofte hindre den fra Sfled.

for at hiint ikke for længe skal beholde Vandet, og dette ikke for hastig nedskyde det. Dog kan der nok vorde Eng paa en maadelig Forhøjning, naar Jorden er feed eller fugtig, men det bedste Sted er dog saadan en Slette, som ved en liden og jevn Helding ikke lader Regnvand eller paaflýdende Bække længe blive staaende paa sig, men gjør, at ethvert paakommende Væde langsomt lister sig bort igjen. Staaer der nogensteds noget Vand, paa, bør Vandet deri ledes bort ved Vandfurer *); thi for megen Overflødighed eller Mangel af Vand er til Skade for Græsset.

U t t e n d e C a p i t e l.

Men Engenes Dyrløse fordrer mere Omhu, end Arbejde. For det første maa vi ikke taale, at der ere nogle Trærødder, Torne eller stridige Græsarter af stærk Vext. Noget maa man see at faae bortryddet om Efteraaret før Vinteren,

*) Sulci, Vandfurer eller bedre bedækte Vandgrøfter.

saasom Rhynger, Busskaser og Siv *); Andet maae vi skaffe bort om Baaren, saasom Cichorier og Sommersolhvervs Tidsel **), intet Eviin bør vi tillade at græsse paa vor Eng, thi det roder i Jorden med sin Tryne, og oprydder Græstørvene, ikke heller stort Dvæg, med mindre Jordbunden er meget

*) Rubi, virgulta, junci.

**) Intuba ac solstitialis spinæ. Intubum ∴ Cichorium Intubum. Spina solstitialis er, siger Budæus, en Art Stjerne Tidsel (*Carduus stellatus*), som har sit Navn Sommersolhvervs Tidsel (*Solstitialis spina*) af det, at den blomstrer ved Sommersolhvervs Tider, eller og fordi dens Tørne eller Piske (*spinæ*) stikke meest efter Sommersolhverv. Den er ikke tornet (*spinosa*) andensteds, end paa dens lille Hoved, hvor Tornene udstraale, som en Stjerne; dens Stængler ere alenlange og fordele sig i mindre smaae Grene, end Stjerne Tidselens, og have langs op af sig membranagtige Tilfætter (*membranaceæ appendices*), hvorved de synes firekantede (*quadrangulares*); Dens langagtige Blade ere hvidgraae, lansetdannede med dybe Indsnit fra begge Sider; Blomstrene safrangule; Frøet lidet; Roden lang og tynd. See Theophrastus's Planternes Historie ved Budæus; S. 611. Jeg holder den for Linn. *Centaurea solstitialis* Solhverv Knophæger.

tør, thi de gjøre dybe Huller med deres Klove, og søndertræde og overfjære Græsgrødderne.

Magre og hængende Steder maae hjælpes med Gjødske i Februari Maaned ved tiltagende Maane; alle Stene og hvad som siden ligger i Vejen og beskadiger Høleen *) bør samles af og bringes langt bort, og nedsænkes **) efter Stedernes Beskaffenhed enten tidligere eller sildigere. Der gives og Enge, som, formedelt en ældgammel Viggen, ere blevne overtrukne med gammelt og tykt Moos. Disse pleje Jorddyrkerne at kurere ved at saae Græsfrøe, som falde fra Høloftet, eller komme Gjødske derpaa, skjønt ingen af disse 2de Ting gavner saa meget, som om man ofte vil føre Aske derpaa, thi det dræber Moset. Dog ere disse Midler ofte langsomvirkende; det sikreste er derfor, at lade Stedet oppløje fra Grunden af ***). Dette var nu, hvad vi have at gjøre, naar vi har modtaget England, men ville vi selv indrette noget, eller fornøye de gamle Enge (thi mange ere der, som jeg

*) Falk o: en Segl, eller hos os brugeligere en Hølee. De Gamle skjære Græsset, saavel som al anden Gød, af med en Segl.

**) Submitti.

***) Meget rigtig! See Anmærkningerne til næst foregaaende Capitel.

sagde, der forældes af Skjodesløshed og blive udue-
 lige) er det godt, undertiden ogsaa for Kornafgrø-
 des Skyld, at begynde med at opløje Stedet,
 thi saadan Jord kan, efter saa langvarig Hvile,
 give rigelig Sæd. Det Sted altsaa, som vi be-
 stemme til Eng, maa brydes om Sommeren, og
 saa ofte behandles, som muligt, hvorpaa det i Ef-
 teraaret besaaes med Roer, Rapsæd eller vel og
 med Vikke Bønner *); i det derpaa følgende Aar
 med Korn; og i det 3die skulle vi flittigen pløje
 det, og see at faae opryddet med Rødder alle Slags
 Vexter med stive Stængler og stærke Rødder, Rhy-
 nger, og Træer, som staae i Vejen; med min-
 dre de ellers skulle være, til nogen Nytte; derpaa
 besaae vi det med Vikker, blandet med Høfrø; og
 flaae Jordknoldene i Stykker med Hakker og ud-
 jevne dem ved Harvning; og siden udsprede de
 Jordhobe, som de slæbte Harver **) som oftest gjøre

*) Rapa, napi, fabæ.

**) Crates o: En Fletning, undertiden af Piil, (Cra-
 tes viminæ. Virg. Georg. 1, 95) eller og af
 Harve-Buller og Slaaer, som tryffede hinan-
 den og hvori der vare Tænder (Crates den-
 tatæ; Plin. Hist. nat. 18, 18). Den brugtes
 tildeels og, ligesom Irpex, en Planke besat med
 Jerntænder til at udrydde Ufrudet med, (e^l

ved at vendes ved Enden af Ugeren, for at der ingensteds skal være noget, som kan støde an mod det Jernredskab, hvormed Græsset affjæres *). Men disse Blikker maae ikke affjæres, førend de ere blevne fuldkommen modne, og har kastet nogle af sine Frøkjærner ned paa den underliggende Jord. Derpaa bør Græsskjæringen **) gaae for sig; det affkaarne Græs bindes i Bundter, og føres bort, for at Stedet kan vorde vandet, ifald der gives Lejlighed til at faae Vand derpaa, og Jordbunden er tæt; thi paa løs Jord er det ikke godt at indlede en stor Mængde Vand, førend Bunden bliver vel tilpakket og sammenholdig ved Græs; thi Vandets Gart bortskyller mange gode Jorddele, og blotter Græssets Rødder, saa det ingen Fremvert

Slags Exstirpator); saa og til at jævne den flere Gange tilforn pløjede Jord, førend den blev besaaet, for at Sæden kunde komme omtrent ligevidt fra hinanden, og ikke, som ellers vilde skee, komme til at ligge for tæt et Sted, som i Huller, forvidt et andet, for medelst Ujevnheder. Siden blev det nedpløjet i Rader (lirare).

*) Offendere ferramentum foeniseæ vilde vi falde, at støde an mod og bestadige Slaaefarlens Hølee.

**) Græsskjæring, det er, som vi sige, Slaaening, Høhøst.

Kan faae; derfor bør man ikke engang tillade smaat Kvæg at komme paa Enge, som endnu ere nye, bløde, og give efter for Føddernes Tryk, men heller skjære Græsset af med Segle *), saasnart det er voxet noget til, thi Kreature trykke, som sagt, deres Klover eller Hover **) ned i den bløde Jordbund, og tillade ikke de overbrækkede Græsstrødder at udbrede sig og blive tykke. I det andet Aar kan man dog nok lade smaat Kvæg komme ind paa Engene efter Hø høsten, naar kun Stedets Tørhed og Omstændighederne ellers tillade det. Naar Engbunden siden i det 3die Aar er bleven fastere og haardere, kan den endog tage imod store Kreature.

Men i Almindelighed maa man sørge for, at der paa Enge, som ere noget magre og især højtliggende, kommer Gjødske, som er blandet med Høfrø, omtrent midt i Februari ved Vestvindens Opkomst ***); thi det Højere skaffer det Lavere Næring, i det den overkommende Regn eller kunstige Vandledninger føre Saften af Gjødsken med sig

*) *Herbas falcibus desecare.*

**) Ungulæ kaldes Klover, naar de ere fløvtede, som hos Røer, og Hover, naar de er runde, som hos Heste. Paa ovenmældte Sted foraaes begge Dele.

***) *Secundum Favonii exortum, mense Februario.*

ned til de nedere Dele. Derfor er det og at fornuftige Jordbrugere gjøde Kornagrene mere paa Bakker, end i Dale; thi, som sagt, Regnvandet bringer alle de federe Jorddele med sig til det nederste *).

N i t t e n d e C a p i t e l.

Græsset affjæres bedst, førend det begynder at visne; thi det giver da baade rigeligere Afgrøde og behageligere Føde til Kvæget. Man maa holde Maade i at tørre det, saa at det ikke indhøstes enten alt for tørt eller grønt, thi i første Tilfælde mister det al sin Saft og Kraft og bliver ikke bedre værdt, end Strøelse, i andet Fald, om det har for megen Fugtighed hos sig, raadner det paa Høloftet, og vorder ofte saa varmt, at det fænger Ild, og forarsager Ildbrand **). Det hæn-

*) See 2 Bog 5 Capitel og Anmærkningerne dertil.

**) Ovenmældte Regel bør nøje lægges Mærke til og iagttages, især da der saa ofte handles

der sig ofte, at, naar vi have flaaet Græs, en Pladskregn falder paa det, bliver det da gjennemvædet, er det unyttigt at røre det, saalænge det er vaadt, vi maae derfor hellere bide til det øverste Lag er blevet tørret af Solen, og saa vende det; Naar det herpaa er blevet vel tørt paa begge Sider, skulle vi strænge det, binde det i Bundter *), og aldeles ikke tøve med at bringe det under Tag. Er det ikke muligt, at faae det bunden i Knipper og bragt i Huus, saa maa man, saafremt det ellers er vedbørligt tørt, sætte det i Stakke, som bør være saa spidse i Toppen, som muligt; thi saa beskyttes Høet bedst mod Regn, og, om den end ikke skulde komme, er det dog ikke af Vejen at gjøre saadanne Høstakke **), for, om der skulde

derimod. Det kommer naturligviis ikke blot an paa, Hvor meget Hø eller andet Foder vi har, som hvorledes det er! Desangaaende har Professor Begtrup leveret en meget interessant Afhandling i *Defon. Annaler*, som udgives af Professor Oluffen.

*) *Foenum coarctare in strigam, atque ita in manipulos vincere.*

**) *Mæt.* Jeg veed vel, at man i Almindelighed holder for, at en Høstakke, som er godt sat (Det er, saa smal, som muligt, nede ved Jorden, tyt i Midten, og løbende

være nogen Fugtighed i Græsset, det da kunde uddunste og tørres i disse Høhøbe. Derfor er det og, at fornuftige Jordbrugere ikke sammentræde deres Hø, om det end allerede er bragt under Tag, førend det i nogle Dage har lagt saa løseligt og uordentligt, og uddampet saaledes, at det har tabt al sin Hidsighed og ikke brænder sammen siden efter.

Paa Højering følger Kornhøsten. For at denne rigtigheden kan gaae for sig, maa man først lære at kjende og berede de Redskaber, hvormed Gæden behandles.

derfra jevn op ad med saa spids en Top, som man troer vil holde sig) temmelig vel kan staae sig mod Uvejr; Men om endog Høstakke sættes godt, hvilket er sjeldent, skulde det dog alligevel ikke endnu være bedre, om man havde Høhætter, ligesom Bihætter, gjorde af Rør, Bidier, Halm eller Sligt, og satte paa hver Stak? Det vilde dog ikke fordrø saa forstræffelig megen Beføstning at faae saadanne Høhætter; ikke heller saa forfærdelig megen Tid og Umage at sætte dem paa Stakene, i det de vare satte, eller at tage dem af, i det Høet skulde aages ind. Saameget er vist, at Fordelen vilde være stor, især i usædigt Vejr, eller sildig ud paa Efteraaret.

T y v e n d e C a p i t e l.

Skal Tærskningspladsen *) være Jordbund, saa maa den, for at vorde beqvem til Tærskningen, først renses fra alle Slags Vexter, Rødder, Stene, o. s. v., derpaa gennemgraves, og belægges med noget Halm blandet med usaltet Slibærme **). (Thi det befrier Kornet fra Plyndring af Muus og Myrer); Derpaa slaes det med Slettetræer eller store flade Stene ***); hvorpaa man igjen strøer noget Halm, og banker det atter.

Dog ere der Andre, som hellere bestemme til Tærskningsstedet en Deel af en nærhøsliggende Bønnemark. Denne gjøre de beqvem hertil ved at afmeje Bønnerne og lade dem aftærskes paa samme Sted; thi i det Bælgsæden gennemtrædes af Kreaturene, sønderslides og Græs og Ukrud af deres Klover; saa Stedet bliver ryddeligt og jevnt; alt-
saa og en beqvem Plads til et Tærskningssted.

*) Area. See 1ste Bog 6te Capitel.

**) Amurca. Jevnsør Anmærkningerne til 6te Bog 4de Capitel.

***); Paviculis & molari lapide.

T e n o g t y v e n d e C a p i t e l .

Naar Sæden er bleven moden, bør den ufortøvet afmejes, førend den forbrændes af Sommerfolens Hede, som er størst ved Hundedagenes Begyndelse; Thi Opsættelse er skadelig, fordi Sæden da vorder et Bytte for Fugle og andre Dyr, og mange Kjørner falde af Bipperne, ja selve Ur af det knastørre Straae. Skulde der desuden indtræffe Uvejr eller Hvirvelvinde, falder den største Deel til Jorden. Derfor er det, at man ikke maa bide til næste Dag, men høste, saasnart Sæden er jevn guulagtig overalt, begynder at faae et rødligt Skjær *), og Kjørnerne endnu ikke ere blevene ganske haarde. Thi Kornet maa hellere naae sin fuldkomne Størrelse og Modenhed i Løen og i Kornbyngerne, end paa Ageren; Da det er en bekjendt Sag, at, naar Korn bliver afskaaen betids, kan det endda siden efter tage til i Størrelse og Vægt.

Der ere forskjellige Maader at meje paa. Mange affkjære Straaet midt paa med spidse Segle, som ere enten blot krumme eller har ogsaa Tænder; Andre samle aleene Arene i nogle med Grene dertil

*) Rubicundus Color. Et rødligt Skjær; en rødagtig Farve.

Indrettede Instrumenter *); Atter Andre med Korn-
Kamme. Dette er meget let i tyndt staaende Sæd,
i tykt derimod er det saare vanskeligt.

*) Spicam ipsam legere mergis vel pectinibus. Det er uvist, hvad for et Instrument Columella mener ved Merga. Det skulde alene skjære Axene af, og lade Straaet blive staaende. Formodentlig maa det have været et Instrument med Grene eller Tænder, som vare vidt fra hinanden ud ad mod Spidsen, og, for at kunne tage mod Sædens Stikker, samlede sig mere og mere tæt sammen for nederen, for at kunde gribe fat under Axene og skjære dem af, i det at man løstede Instrumentet op i Vejret. Axene bleve da liggende ovenpaa disse Grene, eller faldt ned i en Udhuling, som var paa samme Instrument nede ved Roden af bemældte Tænder eller Grene, og herpaa fastede i en Kurv, som han havde hos sig, der brugte dette Instrument. See The Husbandry of the Ancients by Adam Dickson; II Vol. Festus forklarer Merga ved Furcula, et Slags gaffelformigt Instrument. Men skulde Merga ikke være saaledes, som jeg har beskrevet den efter Engælænderen Dickson, formoder jeg, at Columella forstaaer ved Mergæ det Samme, som Plinius falder Mergites α : nogle Kamme paa Høstemaaskinen Vallus eller Vannus, der

Dersom man med Segle har afmejet Sæden, tilligemed den halve Straa, saa maa den strax lægges i Dyrger, eller under et Regnskuur, for at den siden, naar den er bleven tørret i godt Vejr, kan vorde torfken.

Men er det blot Axene, som ere blevne affsnit:

var en firekantet Vogn med 2 Hjul under. Foran denne sadde der nogle gaffelformige Lænder, som hedte Mergites; De hældte ned ad, vare tætte, grebe under Axene og fæstede dem ned i Vognen. En Stud var spændt bag ved den imellem tvende Stange (Temonnes), og bragte den frem paa denne Maade. Det tilbageblevne Halm blev siden afskaaet eller afbrændt, for at gjøde Ageren. En Tegning af saadan en Vallus eller Vannus sees foran Matth. Gesners Script. R. R. Tom. II. Cfr. Plin. Hist. nat. 18, 30; notasque Harduini, nec non Pallad. mens. Junii 2 Cap.

Pecten, scil. manuale var en Haandforkam, som blev brugt til at faae Axene af paa samme Maade, som Merga. Dickson siger, paa anførte Sted, at den formodentlig var i Form af en Rive med et meget kort Haandgreb; Høstemanden bragte den hen over saa mange Ax, som den kunde fatte, og trak dem til sig. Den so falder den eine Handhechel. Plinius siger at Gallerne brugte den især til at samle Hirse af med. Vid. Plin, Hist. 18, 30.

tebe, kan de bringes i Eaden, og derpaa siden om Winteren aftærskes med Plejler eller astrædes med Creature. Er der Lejlighed til at dette Sidste kan skee paa Tærskningsstedet (Area), saa er der ingen Tvivl paa, at det jo gjøres bedre af Heste, end Stude. Har man ikke tilstrækkelig nok af nogen af Delene, kan man bruge Tærskemaskiner *), som

*) Tribula & Traha. Den første (Tribula eller som den og kaldtes Tribulum) var en Tærskvogn, som gik paa Valser, der vare besatte med skarpt Jern. Den lignede altsaa noget de Trumler, som bruges til stærk lerede Jorder, og ere besatte med skarpt Jern af en eller anden Form. Rudsken eller Steen skulde nedtyngge den. See Barro 1, 52. Cfr. Niebuhrs Besch. v. Arab. S. 158. Den Sidste (Traha v. Trahea) var en Sammensøining af Brædder eller Planter; ogsaa besatte underneden med Pisse, omtrent som Harvetænder; For at nedtyngge denne Maskine desto bedre, sad Rudsken paa denne Kasse, om jeg saa maa sige; thi Traha kan ingenlunde oversættes ved en Glæde, som i Almindelighed er skeet. Den 3die Maade, de Gamle brugte, til at aftærskes Gæden paa, skede ved Creature, som gik og trampede deri, indtil Kiærnerne vare fonnne af. 5 Mose B. 25, 4. (Exterere frumenta pecudibus). Den 4de Maade var, ligesom endnu er almindelig brugelig hos os, ved af

trykke Straaet meget let, saa Rjærnerne ret vel springe af Axene. Er det Ax aleene, tørstes de bedst med Plejler, og renses med Rasteskovler. Men er Kornet blandet med Halm, adskilles det ved Binden. Hertil holdes Vestvinden for den fortrinligste, fordi den blæser mildt og jævnt i Sommermaanederne. Dog maatte det være en træg Landmand, der vilde bide efter den; Thi medens han venter, kunde den strænge Winter overrumple ham.

Den astorske Sæd bør lægges paa Tørstestedet saaledes, at den kan gennemstryges af enhver Vind. Men skulde der i flere Dage tillige blive Windstille, maa ogsaa dette Korn renses med Rasteskovler, for at ikke en ødelæggende Storm efter dette Blikstille skal tilintetgjøre alt Aarets Arbejde.

flaae paa Sæden med Rjæppe eller, som vi sige, med Plejer. (Contundere v. Excudere semen fustibus, baculis, furcillisve). Denne sidste Maade brugtes meest ved den Sæd, som var afskaaen tæt oppe ved Axene og bragt i Kurve hen til Laden, hvor den siden skulde tørstes. Den Sæd, derimod, som var bleven affnitet midt paa Straaet, bragtes hen i et Stuur paa Marken, (Nubilarium), for der at være i Sikkerhed, indtil man kunde faae den astorsken og renses paa ovennævnte Maader paa det derhos værende Tørstningssted (Area terrena).

Den reengjorte Sæd maa endnu anden Gang renses, dersom den skal gjemmes; thi jo mere den er fri for alt Slags Ureenlighed, jo mindre fortæres den af Kornorme.

Men bestemmes den til at bruges strax, behøves det ikke at rense den 2 Gange; det er da nok, at den udlustes i Skygge *), og henføres paa Kornloftet **).

Man maa have samme Omsorg for Bølgæsæd, som andet Korn; thi ogsaa den bruges enten strax eller gjemmes. Dette er Landmandens sidste Løn, at kunne nyde godt af den Sæd, han betroede Jorden.

To og tyvende Capitel.

Men da vore Forfædre holdte for, at man burde gjøre Regnskab saavel for sine Fritimer som Arbejdstid ***), troer jeg og at

*) Refrigerari in umbra.

**) Granarium.

***) Tam otii, quam negotii rationem reddere!

Landbrugerne skulde paaminde om hvad, de have at gøre og lade om Helligedage; thi det forholder sig som Digteren siger:

„Mangen en Syffel tillader og om Helligedage
Guds og Menneskers Bud. At aabne stoppede Render
Forbyder det ej; eller bedre Hegnet om Sæden;
Snarer at sætte for Fugle, og Tjørne afbrænde;
Saa og bade den brægende Hiord i helbredende
Bande.“ *)

Men Præsterne **) sige, at man ikke bør sætte nyt Gjerde om Sæden paa Helligedage: De lære og, at man paa disse Dage maa vaske Faarene vel for deres Sundhed, men ikke af Fordeel for Uldens Skyld. Virgilius, som raader os at vaske Faareflokkene, om Hellige Dage, legger derfor til: „at bade den i helbredende Bande.“ Thi der gives Sygdomme, for hvis Skyld det er nyttigt

*) Virgilius's første Sang om Landbrug, B. 268.

**) Pontifices. De havde Ret til at dømme i alle de Ting, som angik Religionen og gave Forordninger i saadanne Tilfælde, hvor Lovene intet bestemte. Pontificernes Formand hedte Ypperste Præst eller maaſkee rettere ypperste Biskop (Pontifex Maximus). Augustus, og alle andre Kejsere efter ham, beklædte dette Embede.

at vaske Creature. Forsædrenes Skif og Brug tilslader og, at man om Helligedage maler Korn, skjærer Eyspinde *), støber Talglys **), dyrker en lejet Wiingaard, udtørker og renser Fiskedamme, Wandsteder og gamle Grøfter, affskærer det Græs, som er blevet tilbage paa Engene efter Græsskjæringen ***), strøer Møg, træder Hø sammen paa Høloftet ****), plukker Oliver af lejede Olivenhauger, udbreder Æbler, Pærer og Figener i Solen *****), gjør Ost, enten gaaende eller ridende

*) Fasces o: Pinde, som bleve besmurte med en brændbar Materie, maaſkee Talg, og brugt hos Tjenestefolk og Fattige ligesom Proser hos os. ° See des Virg. Landbau v. Joh. Bosſ, 1 B. B. 292. Cfr. Script. r. r. curante. Gesnero, 2, 242.

**) Sebare candelas.

***) Sicilire prata. Det er, at affskære det Græs, som Græsskærerne (foeniseces) ere gaaet forbi, siger Varro, 1, 49.

****) Foenum in tabulata componere.

*****) Pandere poma, pira & ficos synes at kunne forklares paa 3 Maader; 1) At legge Æbler, Pærer og Figener ud i Solen, som Columella siger i sin 12de Bog 15de Capitel, at man bør gjøre ved dem, isald de ej ere fuldkommen modne (In eo loco expandi, qvi toto die solem

bringer Træer fra et Sted til et andet, for at omplantes; Men derimod er det ikke tilladeligt, at lade spænde for en Wogn for at hente Træer og plante dem, ikke heller at bearbejde Jorden eller afhugge Træer; ja ej engang at besatte sig med Sæden, med mindre man først har offret en Hundehvalp; ikke heller at skjære Hø eller binde og age det Hjem, saa og ikke, i Følge Præsternes Forbud, foretage sig Wiinhøsten, eller klippe Faar, for inden man har offret en Hundehvalp. At afkoge Wiin og blande den *), er ogsaa tilladeligt;

accipiat); 2) At skaffe disse Frugttræer til at staae frie og aabne for Sol og Luft, hvilket de meget elske (Ramos et brachia pandit ulmus; Virg. Aeneid, 6, 282); Eller 3) at opbinde disse Træer til Væle eller Andet, for ikke at rystes for stærkt eller blæse omfuld. Meningen i dette hele Capitel er ellers for det Meste denne: Ogsaa om Helligedage er det tilladt, at foretage sig saadanne smaae Syssler, som vel ere nyttige, men ikke saa nødvendige, eller, i det mindste, ikke saa vigtige, at man giver sig Tid til at tage en Søndag dertil. Foruden almindelige Helligedage, havde Romerne i det mindste 70ve Højtidsdage om Aaret; endog naar man kun nævner de vigtigste. See Eschenburgs Haandbog.

*) Defrutum facere et defrutare vinum.

Rigeledes at plukke Druer og Oliven til Nedsylning *); At flæde Faar i et andet Skind, end deres eget, er ikke tilladt om Helligedage **). I Haugen maa man foretage sig alt hvad, der angaaer Urterne ***). Paa offentlige Festdage er det ej tilladt at jorde de Døde. M. Porcius Cato siger, at der er ingen Helligdag for Muler, Hester og Væler. Og han tillader, at man maa spænde Stude for, til at hente Brænde og Korn ****).

Hos Præsterne læse vi i deres hellige Bøger, at det ej er tilladt at spænde Muler for i de 10 Sørgebage, som helligholdes af Slægtninge efter en Død af Familien *****); men vel paa andre Helligedage.

Da jeg paa dette Sted taler om Helligedages Højtidelighed, kan jeg vel vide, at Nogle her

*) Conditus.

**) Vestire oves pelliibus. At flæde Faar med en anden Skindbedækning, end deres egen. Derom komme vi til at tale i 7 Bogs 4de Capitel.

***) Olerum causa.

****) Cato § 138.

*****) Feriæ denicales. De hedte og Feriæ familiares, som Cato falder dem § 140, Familie = Sørregefeſter.

favne Forsoningsfester *), og andre Offerdage, som helligholdes for Afgrødens Skyld og som hos de Gamle have været i Skik og Brug; jeg undsflaaer mig og ikke for den Umage, at handle om dem, men opsætter det til den Bog, som jeg har i Sinde at skrive derom, naar jeg bliver færdig med min Agerdyrkningsslære. Imidlertid slutter jeg dette Emne. I Indledningen af den følgende Bog kommer jeg til at tale om hvad, de ældre økonomiske Forfattere have skrevet om Viinhauger og Træer, som Viinranken slynger sig om **), og hvad jeg selv har erfaret.

(Tredie, fjerde og femte Bog, som for det Meste handle om Viinstokke og Olietræer, forbi-

*) Lustrationes.

**) Arbustum forklare de gamle Landvæsenes Striebentere ved et Anlæg af Træer, der vare bestemt for Viinrankene at løbe op ved, istedet for ved Pæle (Arbores vitibus maritandæ). At beplante Agre med Træer til dette Brug falder Plinius Arbustare agros. Skulde det ikke være gjørligt, at vi ligeledes kunde betjene os af Træer i vore Humlehauger, istedet for de sædvanlige Humlestænger? For at skaffe Humleranterne Sol og Lust, kunde man jo afhugge nogle af Trærnes Grene, isald det gjordes fornødent.

gaaes her i Oversættelsen, i den Formening, at de ikke nok ville interessere danske Jordbrugere. De derudi benævnte Slags Træer, som ere dyrkeligere, brugbare og nyttigere for os, skulde vorde anførte i Columellas Bog om Træer).

S j e t t e B o g.

I n d l e d n i n g.

Jeg veed vel, Publius Silvius, at nogle fornuftige Jorddyrkere ikke ville have med Kvæg og Fæhjorder at gjøre, men forkaste paaftaaende enhver Lærdom herom, som stridende imod deres Haandtering. Jeg nægter ikke, at de jo kunde have nogen Grund hertil, som om Kvægavl og Korn dyrkning vare hinanden modsatte; da Ugerdyrkeren fryder sig ved velbehandlede og rene Kornmarker, men Kvægejeren ved upløjede og græsrigे Jorder; Hiin venter Frugt og Fordeel af Jorden, Denne af Kvæget; Derved fkeer det, at hvad Plovmanden affkyer, det ønsker Kvægejeren, nemlig Græssets frodige Vext. Men der er dog nogen Forbindelse og Overeenstemmelse i Disſes ſaa forſkjællige Onſker; thi Græs paa Marken er dog ogsaa nyttigt, da det ſom ofteſt er vore egne Kreature og ikke Andres, ſom ſaae det at æde, og ved

den overflødige Gjødske, som falder efter store Hjorder, frembringer Jorden og rigeligere Afgrøde. Der gives ikke heller noget Land, hvor Kornavlingen drives med Kraft, at man jo ligesaa vel betjener sig af Kvægs, som Menneskers Hjelp; derfor har og nogle af dem faaet det Navn Trældyr, fordi de trælde for os ved Pløjning og andet Arbejde *). Jeg er derfor af samme Mening, som Hedenolds Romere, at man bør ligesaavel legge sig efter Kundskab om Kreatures Tillæg, som om Agress Dyrlking; thi Fædriften er det allerældfte og tillige det fordeelagtigfte i Landvæfenet, hvorfor og Penge og Liggendesæ, fom paa Latin hedde Pecunia og Peculium, synes at have faaet deres Navne af Fæet, fom i dette Sprog kaldes Pecus, og der gives endnu Folkeslag, hos hvilket Kvæget bruges fom de eeneste Rigdomme, ja endog nuomflunder er der hos mange Landboere ingen Ting fordeelagtigere, hvilket og M. Cato troede, og derfor svarede Cæsar, fom spurgte ham om, hvad han skulde meest lægge sig efter i Landoekonomien, hvorved han i en Hast kunde worde riig? dersom han forede godt, og forsikrede, da han atter blev

*) Jumentum a juvando. Medhjelpere, fordi de hjelpe os, vilde maaske Mange af dem, fom de hjelpe og træffe allermest for, finde upassende.

tilspurgt, hvad han dernæst skulde gjøre, for at høste de rigeligste Frugter? dersom han forede maadeligen. Jeg gider ikke anført, hvad, nogle Forfattere sige om denne saa viise Mand, at han svarede, da han blev adspurgt, hvad der for det tredie var fordeeltigt ved Landvæsenet? at fore ilde; især da der følger større Tab ved en doven og uvidende Kvægvoget, end Fordeel ved en fornuftig og flittig. Men hvad det andet Svar angaaer, da er der ingen Tvivl paa, at jo Ejerens Fordeel af Kvæget overgaaer den Skade, som en maadelig Skjodesløshed kan forvolde. For at belære Efterkommerne, min kjære Silvius, har jeg derfor i denne Deel af Landbruget fulgt Forfædrenes Forskrifter med al den Flid, som var mig mulig.

Der gives to Slags Firesøddede Dyr, af hvilke vi maae forskaffe os det ene til Deeltagelse i vore Arbeider, saasom Orne, Muler, Heste, Eseler; det andet for Fornøjelse, Fordeel eller Bevogtelses Skyld, som Gaar, Geder, Sviin og Hunde. Vi ville først tale om det første Slags, hvis Nytte bestaaer i Deeltagen i vort Arbejde, og da er der ingen Tvivl paa, (som Varro siger), at jo Orne bør have den Ære at nævnes først frem for alle andre Dyr, især i Italien, som menes at have faaet sit Navn af en Dre; (Thi Orne kaldte Græ-

ferne fordiom Italer *); og i denne By, ved hvis Mures Udlæggelse en Stud og en Ko betegnede Grændsen med en Plov **), Og saa i Athenen siges en Stud at have været Ceres's og Triptolemus's Tjener eller Medhjælper ***), den har faaet Sted paa Himmelen imellem de meest funkende Stjerner ****); den er Menneskets arbeidsomste Medhjælper ved Landbruget; Erbødighed for Dyne var hos de Gamle saa stor, at det var ligesaa vel en Livs-

*) 'Ιταλοι.

**) I denne By, det er i Rom. Man brugte at betegne Omfærdsen til en By med en Kobberplov, for hvilken en Tyr gik ved højre og en Ko ved venstre Side. Dette gjorde Byen og dens Omfærd hellig. Kun paa den Vej, hvorpaa Liig bleve udførte af Byen, for at brændes, blev Ploven opløstet og siden nedtrykt i Jorden.

***) En Oxe var Ceres's og Triptolemus's Tjener (minister), fordi den hjalp til at dyrke Jorden og frembringe Korn, som Ceres var Gudinde for. Hun lærte Triptolemus Agerbruget, og bekendtgjorde Verden det ved ham.

****) Paa Himlen gives i Dyrfærdsen en Stjerne-samling, som kaldes Oxen.

sag, at have bræbt en Dre, som en Borger *). Her paa ville vi nu begynde paa den belovede Afhandling om Drer.

Første Capitel.

Man kan ikke letteligen sige, hvilke Fuldkommenheder eller Fejl man især maa see efter, eller vogte sig for, ved at kjøbe Drer; thi Dvæg har ofte, efter Landets og Himmelegnens Besskaffenhed, forskjællig Legems Dannelsse, Naturel, og Farve paa Haarene; thi anderledes ere de asiatiske, anderledes de galliske og atter anderledes de epirotiske. Sa ikke blot i forskjællige Provindsen, men selv i forskjællige Egne af Italien ere flere Slags af Drer. Campanien avler som oftest hvide og spædlemmede, som dog ere skikkede til at arbejde og dyrke deres Fødejord. Umbrien har store, hvide og røde, som ere ypperlige baade for deres Naturel og Legems

*) Egypten, som et af de ældste Kornlande, havde især megen Erhødighed for Drer. See Herod. Euterpe 41 Cap.

Styrke. I Hetrurien og Latien findes velsluttede og føre, som ere stærke til Slid. De appenninske ere meget haardføre og taale al Slags Møje og Besværighed; men ere stygge. — Men skjønt der ere saa mange og forskjællige Slags af Orne, gives der dog visse og ligesom almindelige Regler, som Jordbrugerne bør at iagttage ved at kjøbe Unghøveder, og disse har cart haginienfer en Mago givet saaledes, som jeg nu vil nævne dem.

Man maa forskaffe sig Orne, som ere unge, firefkaarne *), førlemmede, med lange, sorte og stærke Horn, en breed og kruset Pande, haarrige Orer, sorte Dine og Mule, indadstaaende og aabne Næseborer, en lang og kjødrig Hals, brede og næsten til Knæerne nedhængende Doglapper, en stor Bringe, brede Bover, en fyldig og ligesom drægtig Bug, velhvælvede Ribbeen, brede Lænder, en lige og flad eller noget nedsænket Ryg, runde Laarballer, stærke og velstillede Been, snarere lave, end høje, ikke ildebannede Knæer, store Klove, en meget lang og stivhaaret Hale, tætte og korte Haar paa Kroppen, af en rød eller sortebraun Lød **), og meget blød og fiin, naar man føler paa den.

*) Bos quadratus ∴ En firefkaaren og velsluttet Or.

**) Color ∴ Lød, Farve.

A n d e t C a p i t e l .

Syrkalve, som have disse Kjendmærker, bør man, medens de endnu ere unge, vænne til at berøres med Haanden, og binde til Krybberne, saa vil man faae destomindre Arbejde og Fare med at tæmme dem siden. Mig synes at disse Unghøveder ikke bør tæmmes før deres 3die eller efter deres 5te Aar; thi i hiin Alder ere de endnu for spæde, i denne allerede for haardnakkede.

De, som tages vilde fra Hjorden, maae behandles saaledes: Stalden maa frem for alt være rummelig, for at den, som skal tæmme dem, kan maaelig gaae omkring og ud og ind uden Fare. Ved Indgangen til Stalden maa der ikke være for snæver Plads, men enten en aaben Plads eller breed Vej, for at Studlingene, naar de uledes, kunne have fri Udgang, og ikke forskrækkes eller indvikle sig i Træer eller noget andet, som ligger i Vejen, og derved tage Skade. I Stalden maae være rummelige Baaser; Der oven over 7 Fod højt fra Jorden anbringes Tverstykker, i Form af et Nag, hvortil Ungnøddene kunne binde. Man maa begynde med at tæmme dem en Morgen, paa hvilken det ikke truer med Uvejr, eller indfalder nogen Religions Ceremoni denne kommende Dag.

Rebet, hvormed de unge Tyre bindes, maa være af Hamp; men Fangelinerne, hvormed de fanges i Flokken *), maae være omviklede med laadent Skind, for at de unge Tyre ikke skulde beskadiges paa den spæde Pande under Hornene. Naar man herpaa har faaet fat paa dem; ledes de ind til Stalden og bindes saaledes til Pæle **) at de ikke faae uden liden Plads, og ere adskilte fra hinanden, saa den ene ikke ved Støden skal skade den anden. Ere de alt for uregjerlige, kan man lade dem staae og rase ud en Dag og Nat; saasnart de herpaa har dæmpet deres Balthyrighed, ledes de ved Haanden saaledes, at een gaaer foran, og mange følge bag efter og holdes med Loug, og et Menneske gaaer foran med en Pilestav ***) og nu og da standser deres Fart ved maadelige Hug. Men skulde Ornene være taalelige og rolige, kan man endog samme Dag, man har bundet dem, la-

*) Capulantur forklarer jeg med Gesner ved de Grege comprehenduntur, som Columella taler der det ovenfor. Dionson oversætter det og ved to catch at fange, gribe. 2 D. C. 439, deraf kommer det at Rebet, som fastes dem over Hovedet, for at fange dem, kaldes Rastefouge (jaculi).

**) Stipites.

***) Clava saligna.

de dem ud før Aften og ved et tusinde Skridt lære dem til at gaae ordentlig og uforskræffet. Naar de ere førte Hjem, maae de bindes tæt til Vælene, saa de ikke engang kunne bevæge Hovedet, og endelig derpaa sættes til de andre bundne Dyr. Man maa hverken gaae til dem bag fra, eller fra Siden; men for til ganske rolig og med loflende Udtryk, saa de vænnes til at see Een komme for fra til sig; Derpaa gnides de med Haanden i Næseborene, for at de kunne lære at lugte Mennesker. Det er ret godt strax derpaa at stryge dem paa hele Ryggen, og overstænke dem med Viin, hvorved de vorde mere fortrolige med Røgtereren. Man maa og med Haanden føle dem paa Bugen og under Lyskerne, at de ikke skal blive bange, naar man siden efter rører ved dem der, og Næseglufene *), som gjerne sætte sig der, skaffes bort. Naar dette skal skee, bør Røgteren staae ved Siden af dem, for at de ikke skal slaae ud paa ham. Siden efter aabner man Munden, trækker Tungen ud, og gnider Ganen med Salt, putter dem ned i Svælget nogle Stykker Brød **),

*) Ricini. Saaledes falder og Luus paa Faar, (Cato, § 96), Hunde, (Plin. 22, 18.), og andre Dyr.

**) Offa et Stykke Brød eller Bygdejg. Sec § B. 7.

dyppede i smeltet Feedt, som er vel saltet, og giver enhver af dem igjennem et Horn en Pot Wiin i Halsen *); thi ved dette Godtgodt blive de tamme næsten inden 3 Dage, og tage den 4de mod Aaget, hvortil en Green bindes, og trækkes af dem, istedet for en Vognstang **); undertiden føjes noget vægtigt dertil, at deres Taalmod kan prøves ved desto større Anstrængelse af deres Kræfter. Herpaa spændes de til en tom Vogn, og føres siden lidt længere og længere frem paa Bejen med Læs paa. Saaledes afrettede kan de bruges for Ploven; men i en pløjet Ager, at de ikke strax skal blive bange for Arbejdets Vanskelighed, eller bryde deres endnu ømsindtlige Halse ved at brække Grønsvær. I den første Bog har jeg talt om, hvorledes Plovkarlen skal forholde sig med Ornene ved at pløje med dem. Ved at tæmme Ornene til at gaae i Aag, maa man sørge for at de ikke vænnes til at slaae ud eller stange Nogen; thi forebygges det ikke, kan disse Fejl ikke aflegges, om de end blive arbejdsvante. Men hvad jeg her har sagt, behøver man kun at gjøre, naar man ikke har

*) Jeg anmærker her eengang for alle, at Wiin var ligesaa almindelig og lidt kostbar i Wiinlandene, som Øl hos os.

**) Temo, en Vognstang.

gamle plovvante Orne; thi har man dem, er den Maade, vi bruge i vort Jordbrug, lettere og sikrere til at vænne dem til at gaae i Nag. Thi saasnart vi ville vænne en ung Tyr til en Plov eller Vogn, spænde vi denne endnu ikke rigtig arbejdsvandte unge Orne i Nag med en af de stærkeste og tillige taaligste Plovørne, som tilbageholder hiin, ifald den vil løbe for stærk, og fører den frem, ifald den vil ikke afsted. Men gider man været over at indrette et Drættetøj, hvori 3 kunne gaae i Nag sammen, ville vi ved denne Indretning faae endog halstyrige Orne til at de ikke undslaae sig for selv det sværeste Arbejde; thi spændes et dovent Ungnød mellem to gamle Arbeidsørne, nødes den til at bearbejde Jorden med Ploven, den er spændt for; da den ingen Lejlighed har til at undgaae Herredømmet over sig; thi vil den af Uregjerlighed springe frem, maa den rette sig efter de to andres Willie; gaaer den i Staae, maa den ogsaa lyde de andre, som gaae frem; gjør den sig Umage for at lægge sig ned, lættes den af de stærkere og slæbes frem. Derfor maa den, i enhver Henseende, tvungen af Nødvendighed, aflægge sin Halstarrighed, og med meget faa Hug lade sig bevæge til taalmodigere at arbejde.

Der gives et Slags Orne, som vel ere bøjelige, naar de først eengang ere tæmmede; men

ville lægge sig ned i Plovsuren. Disse troer jeg man maa rette ved Sindighed, og ikke ved Grumhed; thi de, som mene at denne Fejl kan ændres med Piskjæppe *), Jld, eller andre Pinsler, ere ganske uvidende om den rigtige Maade, thi den haardnakkede Halstarighed trætter som oftest den, der tager grusomt afsted med den, derfor er det rigtigere uden al Legems Plage, men blot ved Hunger og Tørst at rette Dyne, som ville lægge sig ned, thi disse Naturens uimodstaaelige stærke Krav virke langt hæftigere, end alle Prygl **). Naar derfor en Dre legger sig ned, er det bedst at binde dens Fødder saaledes, at den hverken kan staae, gaae eller komme til at æde, derved vil den, drevet af Sult og Tørst, aflægge sin Dovenskab, som dog er meget

*) Stimuli Kjæppe med Piske paa, hvormed Dyrene stødtes for at gaae frem.

**) Hvo, der har med Dyr, endnu uopdragne Børn, mere sandkelige end fornuftige Mennesker at gjøre, lægge Mærke hertil! Sandkelige Væsener skulle omgaaes med Fornuft og paa Sandserne virkende Midler; og da er vist intet ædlere, kraftigere eller bedre, end Blidhed og Godhed i Udsærd og Daad, og fornuftig Benægtelse af sandkelige Goder, saasom Mad, Drikke, Fornøjelse og Døds.

sjælben ved eget Opdræt; og en Dre, som man selv har lagt til, er langt bedre, end en fremmed; thi den kommer ikke noget til hverken ved Forandring af Vand, Foer eller Opholdssted, og plages ikke af Egnens Beskaffenhed saaledes, som hiin, der fra jevne og flade Steder bliver bragt til bjergfulde og skarpe Egne, eller fra højtliggende Lande til lave Sletter. Skulle vi derfor endelig nødes til at lade hente Drne fjern borte, saa maae vi dog sørge for, at de komme fra Steder, som have samme Beskaffenhed, som de hvortil de føres.

Man maa og vogte sig for, at man ikke til en Stærkere spænder Een som er den ulig i Legems Størrelse og Styrke; thi begge Dele tilføjer snart en Svagere Skade.

Man holder det for de bedste Egenskaber *) hos Creature, naar de hverken ere for rolige eller for hidfige, ikke for doovne, men lystre Hug og Skrig; og, i Tillid til deres Kræfter, forfærdes hverken ved at høre eller see Noget; og ikke ere fke ved at gaae over Floder eller Broer; som kunne æde meget Foer, men ere langsomme i at fortære det; thi de fordøje bedst, og bevarer derfor snarere deres Legemers Sundhed og Styrke,

*) Mores.

uden at blive magre; som tygge mere langsom, end hurtig. Men det er ligesaa vel en Fejl hos Røgteren, at Drøne blive fede, som magre; thi Arbejdscreature maae have et maadeligt Guld, at de kan røre sig *) og være stærke paa Seener og Muskler og ikke sløves af Fedme, for ikke at besværes af Legemets Vægt eller Arbejdets Møje.

Efterat vi have handlet om, hvad man har at iagttage ved at fjerne og tæmme Drøne, ville vi nu tale om deres Røgt og Pleje.

T r e d i e C a p i t e l.

Om Sommeren bør Drøne være under aaben Himmel, om Vinteren under Tag. Til Vinters opstaldning maa man derfor være belavet paa Strøelse **), som i August, en Maanedstid efter

*) Habiles.

**) Stramenta. Nogle, siger Barro, mene at dette Ord kommer a stando, (af at staae), fordi det er det Straae, som er bleven staaende paa Marken, efterat Bipperne eller det

Kornhøsten, skjæres af og sættes i Stakker. Dens
 ne Affskjæring er baade nyttig for Kvæget og Jor-
 den; thi Markene befries fra Tjørne, der som of-
 test udryddes med Rode, naar de affskæres i den
 varme Aarstid ved Hundedagenes Begyndelse, og
 Strøelsen, som lægges under Kvæget, formerer
 Gjødskken overmaade meget *). Naar vi nu have
 besørget dette saaledes, maae vi og være belavede
 paa alt Slags Foer og gjøre os Umage for at
 Kvæget ikke skal vorde mager af Foertrang. Der
 gives meer end een Maade til at røgte Fæhøve-
 derne godt paa. Tillader Landets Beskaffenhed og
 Frugtbarhed at forsyne Kvæget bestandig med
 grønt Foer, er der ingen Tvivl paa, at det jo
 bør foretrækkes ethvert andet Fødemiddel; Men
 det havees ikke vel uden paa fugtige og blom-
 sterrige Egne, i hvilke dette og er en stor Fordeel,
 at et Menneske er nok til 2 Spand, fordi de paa

øverste halve Straae er affskaaret og bragt
 Hjem i Kurve; Andre holde for, at det kom-
 mer af Strøelse, fordi det strøes under Kvæ-
 get. (Ab stratu, quod id substernatur pecori.)
 Vid. M. Varronis libr. I. cap. L.

*) Stramenta pecori subjecta &c synes, efter Ur-
 fins Conjectur, at være den bedste Læse-
 maade.

samme Dag kan skiftevis pløje, og gaae paa Græs.

Er det i tørre Egne, maae Kvæget staldfores *) og saa giver man det Føde efter Stedets Bestaaffenhed. Der er ingen Tvivl paa, at jo Vikker bundne i Knipper, Bædder-Rikere **) og Enghø er det bedste. Mindre godt er det, at fore Kvæget med Halm, endskjønt det overalt bruges til Hjelp; ja i visse Lande aleene. Det af almindelig Hirse ***) holdes for det fortrinligste; Dernæst Byghalm, og saa herpaa Hvedehalm. Men naar det store Kvæg skal gjøre deres behørigt Arbejde, gives dem desuden Byg.

Dyrnene faae Foder efter Aarets Tid. I Januar er det passende, at give enhver fire Potter ****) udblødte og knuste Erve Pinser blandede med Honer og Vinter *****) eller en Skjeppe udblødte

*) Siccioribus agris ad præsepia boves alendi sunt.

**) Cicer Arietinum ∅ : Cic. sat. Linn.

***) Milium ∅ : Panicum miliaceum Linn.

****) Quaterni Sextarii.

*****) Det Ord, som jeg oversætter ved Halm eller Honer og Vinter, heder i Texten Palea, og er paa en Maade alle disse Ting tillige. Det er nemlig det Straae, som var blevet afskåret paa Kornagrene med Øene ved, som oftest

Lupiner, eller en halv Skjeppe udblødte smaae Kiere, og desuden overflødige Avner og Emter. Mangler man Bælgfæd, kan man og fore med udvaskede og tørrede Viindruehaaser, som blive tilbage fra Efterviinen *), og blande Avner og Em-

midt paa Straaet, og som Kærnerne siden efter vare blevene aftraadte eller astorskne. Der var Altsaa en temmelig Deel mere Halm ved det astorskne Palea, end i Almindelighed ved vore Avner og Emter.

Den gamle Barro forklarer det paa sin Viis i det 5ode Capitel af hans første Bog om Landvæsenet.

- *) *Vinacea*, quæ de lora eximuntur. Den Saft, som løb af Druerne uden at de bleve persede, hedte *Lixivum*; Naar Druerne bleve persede, faldtes den første og reneste Saft *Mustum tortivum*. (Vid. Plin 14, 20) Denne var for stærk til at drikkes, og blev derfor blandet med Vand, saa den blev drikkelig, og fik derpaa det Navn *Vinum*. Druehaaserne (*Vinacea*) bleve derpaa udvaskede i Vand, som bekom deraf ogsaa nogen Viinsmag. Dette Viinvand faldte Romerne *Vinum fæcatum* (Cat. §. 153; Cfr. Plin. XIV, 10.) eller *Lora*; og Grækerne *Θαμνα*. (Geop. 6, 13.) Paa dansk kunde vi maaskee kalde det Efterviin. Det blev givet Tjenestefolkene at drikke, ligesom de hos os faae dagligt Øl eller saa

ter derimellem. Der er ingen Tvivl paa, at det jo er langt bedre at give Dvæget Biindruehaferne, førend de udvaskes; thi da have de Kræfter baade af Foret og Biinen, og giver Dvæget glinsende Haar, et muntert Udseende og et godt Huld.

Ville vi ikke give Creaturene Kjærne, kan man i Forekurve lade dem faae tyve Skjeeper tørret Løv til Foer eller tredive Pund Hø, hvis ikke, saa en Skjeppe grønne Laurbær- og Egeblade, hvortil kan legges Olden og Agern, isald Stedet har Overflod deraf; men gives dem ikke til de blive mætte deraf, forarsage de Skab. En halv Skjeppe Bønner, som ere skraaede, kan og være godt, dersom man har Forraad deraf.

I Februar er som oftest det samme Foer tilstrækkelig. I Marts og April bør de have noget mere Hø, fordi Jorden da brydes. Men det vil være nok at give hver af dem 40 Pund *). Fra midt i April til midt i Juni er det bedst at skjære Græs af **) og give dem til Foer, hvilket man, i folde Egne, kan vedblive til først i Juli. Fra

faldet tyndt Bl. *Columella* beskriver selv Lora i sin 12 B. Cap. 40 See Grosses Uebersetz. von Varro, S. 151.

*) Pando.

**) Secare.

den Tid af til først i November, hele Sommeren igjennem, og siden i Efteraaret kan Dvæget foeres med Løv, som dog ikke er nyttigt, førend det er blevet modent ved Regn og idelig Taage. Almens Blade bifaldes meest, dernæst de af Alf, derpaa de af Asp. De fletteste ere de af den Tornede Geg *) andre Ege og Laurbærtræet. Men det er kun nødvendigt, at foere med Løv, naar Sommeren er forbi, og andet Foer mangler. Figenblade kan og ret godt gives Creaturene, dersom man har Overflødighed deraf, og det ellers er rigtigt at rive dem af Træerne. Dog ere Tornet Gogs Blade bedre, end andre Goges, men af den Art, som ikke har Pigge, thi disse, ligesom Enebærtræets, vrages af Dvæget formedelsst deres Spidser. I Sædetiden i November og December maae Dræneene gives saa længe, de har Edelyst. Som oftest kan det og være nok, naar de faae en Skjeppe Algern og saa mange Wmter og Wner **) som de ville æde, eller en Skjeppe udblødte Lupiner, eller 7 Potter Erve Linser overgydet med Vand og blandet med Wner og Wmter, eller og 12 Potter smaae

*) Ilex ∴ Quercus Ilex. Den smalbladede stedse grønne Geg. Tornet Geg.

**) Palea. See Anmærkningerne foran i dette samme Capitel. S. 214.

Rikere, ligeledes overgydet og blandet med Vøner og Vinter, eller og en Skjeppe Windruehaaser, naar det, som jeg har sagt, mænges vel med Vøner og Vinter. Har man intet af alt dette, er 40ve Pund Hø tilstrækkelig nok.

F j e r d e C a p i t e l.

Men det nytter intet, at Creature møttes med Føde, med mindre de og passes med al mulig Omhyggelighed, for at de kunne have sunde Kroppe og beholde deres Kræfter. Begge Dele bevares ved at give dem rigelig i 3 Dage et Medicament, som bestaaer af ligemeget knuste Lupiner og Gypresser, og har staaet een Nat og Dag i Vand under aaben Himmel. Dette bør gives fire Gange om Aaret; sidst i Foraaret, om Sommeren, i Efteraaret og om Vinteren. Mathed og Foerlede *) afhjelpes ofte, naar man giver Dvæget, medens det endnu er fastende, et heelt raat Hønsecæg ned i Hal.

*) Langvor & Nausea. Cfr. Veget. III, 2.

sen *), og hakker Ulpicum ***) eller Hvid Løg ***), og kommer i Biin og giver Kreaturet det Dagen derefter i Næseborene.

Disse ere ikke de eeneste Midler, der forskaffe Dvæget et godt Helbred. Mange blande rigelig Salt i Foret ****); Nogle have givet Marrube med Olie og Biin; Andre Blade af Porre, Andre Virakforn *****); atter Andre væde Sevenbom og

*) Dette Middel har jeg her i Sjælland seet, at Hønsekræmmerne have betjent sig af paa Rejser. Men nogle Dyrlæger ville paastaae, at det ikke hjælper.

**) Ulpicum. Columella siger i sin 11 B. 3 Cap., at det er det samme Slags Løg, som Nogle kalde Allium Punicum, og Grækerne Ἀφροκόπος. Plinius fortæller, at Grækerne og gæve Ulpicum det Navn Cyprisk Løg eller Antiskorodon. Ulpicum brugtes især i Africa til adskillige Slags Mad, og er større, end

***) Allium o: Allium sat.; Hvid Løg. Vid. Plin. Hist. nat. 19, 6.

****) Hos os erfare vi og Saltets gode Virkninger til at bevare Kreaturenes Sundhed, pirre deres Vedlyst, og tildeels forebygge adskillige Sygdomme.

*****) Grana Thuris.

Rude *) i Wiin og give Creaturene dette Medicament at drikke. Mange helbrede Drne med Stengler af den hvide Wiinstok og med Bælger af Erve Linser. Nogle blande et sønderhakked Slangeskind i Wiin. Til Lægemiddel tjener og vild Timian **), hakked og kommet i sød Wiin, og Strand Løg ***), som ere knuste og udblødte i Vand.

Naar man i 3 Dage giver Creaturene $1\frac{1}{2}$ Pot daglig een af disse benævnte Drikke, renser den Mave, og, naar Sygdomstilfældene ere fordrevne, fornyer deres Kræfter. Meest helbredende er dog Oliebærmen ****), naar den blandes med Vand, og Dvæget bliver vant dertil. Den maa ikke gives alene strax, men først stænkes paa Føret; derpaa hældes lidt Vand derpaa; og endelig giver man dem ligemeget af hvert, indtil de blive mætte.

*) Sabina herba & Ruta.

**) Serpyllum.

***) Scilla maritima, Strand Stilla, Strand Løg.

****) Amurca betyder undertiden Skummet og Ureenligheden, som bliver skummet af den udpressede Olie; men som oftest forstaaes ved Amurca en tynd og grumset Olie, som tilsidst blev udperset af Olivenernes Kærner, Kærnehuse, Kjød o. s. v. (Eraces). Amurca er altsaa den sidste, fletteste og urenligste Olie. Cfr. Plin. 15, 6.

F e m t e C a p i t e l.

Det er ingensinde nyttigt, og allermindst om Sommeren at gjende Dvæget til at løbe; thi det forarsager Durkløb eller Feber *). Man maa og tage sig i Agt for, at ikke noget Sviin eller nogen Høne kommer i Staldene; thi deres Ureenlighed kan komme imellem Føret og forvolde Døden; Især er det, som et sygt Sviin kaster fra sig, istand til at forarsage Pest. Skeer det iblandt Creature, maa man strax forandre deres Dpholdssted, søge langtfraliggende Egne og fordele Dvæget saaledes, at de syge ere adskilte fra de sunde, at ingen skal komme til, som ved Berørelse kan smitte de øvrige. Luffer man derfor noget sygt Dvæg ud af Stalden, maa det ledes hen til saadanne Steder, hvor der ikke græsser noget andet, at det ikke skal gaae hen og smitte det Sunde.

Men selv de meest smitsomme Sygdomme maa man see at faae Bugt med, og forjage ved udsøgte Midler. Hertil blandes Rødder af Ginseng og Mandstro **) med

*) Ea res cit alvum aut movet febrem.

**) Rad. Panacis & Eryngii.

S j e t t e C a p i t e l.

De sædvanligste Tegn til svækket Fordøjelse *) ere idelige Næben og Stønnen, Tyl-
len i Tarmene, Foerlede **), Stivhed i Seenerne
og Mathed i Dinene, formedelst hvilke Ting Svæ-
get hverken tygger Drøv eller slikker sig med Tun-
gen. Et Middel herimod er 12 Potter varmt
Vand, og strax derpaa 30 Kaalstokker maadeligen
kogte og givne i Udfæ. Men Svæget maae af-
holde sig fra Ude en heel Dag derefter.

Nogle holde Svæget inde, for at det ikke skal
faae Lejlighed til at æde, blande derpaa 4 Pund
Top af Mastixtræ ***), og det vilde Oliventræ ****),
knuste i et Pund Honning med 6 Potter Vand,
som de lade staae Natten over under aaben Him-
mel og derpaa komme det ned i Halsen. En Ti-

*) Cruditās.

**) Fastidia cibi; det er det Samme, som Colu-
mella i forrige Capitel kaldte Nausea, som
er, naar Svæget staaer og hænger over Foe-
ret, uden at vil rigtig til at æde deraf;
Foerlede.

***) Lentiscus o; Pistacia Lentiscus, Mastix Pistacie.

****) Oleaster.

med Tid herefter give de Næget 4 Pund udblødte Erve Linser og forhindre det fra al anden Drif. Dette bør skee i 3 Dage, indtil al Aarsag til Sygdommen er borte. Bliver den svækkede Forhøjelse forsømt, følger desto større Oppustning, i Bugen *) og Smærte i Tarmene hos Næget, saa det ikke kan tage mod Foeret, stønner og taaler ikke at staae paa et Sted, lægger sig ofte ned og bevæger Hovedet og pisker med Halen ideligere, end ellers. Det er et bekjendt Middel stærkt at snære med et Toug Halen, tæt ved Laarballerne og give Næget en Pot Wiin og en halv Pot Olie i Halsen, og derpaa jage det 1500de Skridt. Vedbliver Smærten, gjør man nogle Indsnit i Klovene, stikker en med Olie besmurt Haand ind i Tarmhullet og tager Ureenligheden ud, hvorpaa den atter gjendes til at løbe. Skulde dette ikke heller hjælpe, stødes 3 tørrede vilde Figner, og indgives med en Mægel varmt Vand. Virker dette Middel ikke heller, knuses 2 Pund Blade af wild Myrte og blandes i 2 Potter varmt Vand, og ved Hjælp af en Trætragt, hældes i Halsen. Derpaa aabner man en Aare under Halen. Naar der

*) Inflatio ventris. Det er Trommesygen. See Professor E. Wiborgs Efterretning om Trommesygens Behandling; 1792.

er løbet Bled nok ud, forbindes det med Papiersgræs *). Derpaa drives Svæget saa stærkt, at det kommer til at puste dygtigen.

Førend Aareladningen, kan man og betjene sig af dette Middel: 3 Uncer hakkede Hvidløg blandes i $1\frac{1}{2}$ Pot Wiin og efter denne Drik, drives Svæget til at løbe. Eller 2 Uncer Salt **) og 10 Løg ***) stødes tilsammen og blandes med kogt Honning, hvormed Svæget sættes et Klysteer og bringes derpaa i stærk Bevægelse ved at løbe.

S y v e n d e C a p i t e l.

Bugens og Tarmens Smærte stilles ved Synet af Vandfugle, især Uender; thi saasaa en Dre, som har Tarmvrid, seer en af dem, befries den strax fra sin Pine. Synet af Uender helbreder

*) Papyrus o: Papyrus Cyperus, en ægyptisk Plante, som de Gamle vidste at anvende til at skrive paa, binde med o. f. v.

**) Sextans o; $\frac{2}{15}$ af en As eller et Pund, Libra.

***) Cepæ.

Mulæfler og Heste med endnu større Held *). Men undertiden hjælper intet Lægemiddel **). Herpaa følger Bugbrud, hvis Tegn er blodigt og slimigt Bugløb. Til at helbrede denne Sygdom tages 15 Cypress-Rogler ***), ligesaa mange Galæbler og saa meget gammel Ost, som begge Dele veje. Dette stødes tilsammen og blandes med 4 Potter suur Wiin, hvorpaa det gives i 4re Dage ligemeget hver Gang, hvorhos ikke maa mangle Toppen af Mastix, Myrte og vilde Olivetræer.

Durfløb svækker Dren's Krop og Kræfter ****), og gjør den uskicket til Arbejde. Indtræffer det, maa Dren holdes 3 Dage fra Vand, og ikke faae nogen Næde den første Dag, men strax derpaa gives Toppen af vilde Olivetræer, Rør og Bær af Mastix og Myrte, og ifkuns meget lidet Vand at drikke.

*) Hvor er det muligt at forstandige Mænd ofte kunne være saa uforstandige?

**) Mogle oversætte dette Punktum: Endstjønt det ofte hænder, at disse Ting hjælpe slet intet.

***) Coni cupressini kaldes ellers almindeligere Galbuli Cupressi; Saaom hos Varro I, 40; Vegetius og Plinius give dem stedse det Navn Baccæ.

****) Alvus corpus ac vires carpit.

Nogle tage et Pund spæde Laurbærblade og den almindelige Abrod *), tilligemed 2 Potter varmt Vand og give Dvæget igjennem Halsen og saa meget Foer, som ovenfor er sagt.

Andre tørre 2 Pund Bindruchaser **), haffe det, og give det saa ind med 2 Potter suur Wiin, holde herpaa Dvæget fra al anden Drik, og foere det med Toppen af de omtalte Træer.

Bedbliver Durfløbet ***) og Smærterne i Indvoldene og Maven, og den Syge gaaer reent fra Foeret, hænger meer, end sædvanlig med Hovedet, og har rindende Dine og et slimigt Flod af Næsen ****); saa maa Hovedet brændes midt i Panden lige indtil Benene og skjæres i Drene med en Kniv. Det brændte Saar maa vaskes reent med Dreurin, indtil det læges, og Indsnittet med Kniven kureres bedst med Beeg og Dlic.

*) Abrotanum erraticum.

**) Vinacea.

***) Ventris citata proluviæ er det, som ovenfor kaldtes Alvus,

****) Picuita.

V a t t e n d e C a p i t e l.

Paa Tungen pleje ogsaa at komme nogle hæslige, og skadelige Udværter, som Dyr lægerne kalde Frøer *), og som betage Dvæget Vedelysten. Disse skjæres med en Kniv og Saaret gnides med ligemeget Salt og stødt Løg, indtil det udløkkede Slim kommer til at flyde; derpaa vaskes Munden med Viin, og efter en Times Tid gives grønt Græs eller Løv, indtil det gjorte Saar faaer sat Ar. Ere der hverken Frøer eller Durfløb tilstede, og Dvæget vrager ikke desto mindre Foeret, vil det hjælpe at komme haffet Løg ellerolie i Næseborene, eller gnide Ganen indvendig med Salt eller Hauge Sar **), eller og smøre samme Sted med haffet Løg og Silbelage ***). Men dette bør dog ikke bruges, uden i Tilfælde af at Dren har tabt Vedelysten.

*) Ranæ, Frøer, det er Tungekræft.

**) Cunela ☉; Cunela sativa ☉; Satureja hortensis.

***) Halecula.

Niende Capitel.

Har Svæget Feber bør det afholdes fra Ude en heel Dag; og derpaa aarelades lidt under Haalen, medens det endnu er fastende; een Time derefter gives det zove middelmaadig store kogte Raalsstøkker med Olie og Garum *), som et Patværge **). Denne Ude skal Svæget have fastende 5 Dage i Råd; desuden lader man det faae Toppen af Mastixtræet eller Oliven eller og meget fine Løv eller Blade af Viintræet; saa maa Læberne ogsaa astørres med en Svamp, og det syge Hoved gives 3 Gange om Dagen koldt Vand at drikke. Denne Kuur bør foretages i Stalden, og Svæget ikke ledes ud, førend det er vorden sundt igjen.

Det er Tegn til Feber, naar Taarer flyde af Øjnene, Hovedet hænger tungt, Øjnene ere tillukte, Munden sagler og Svæget drager Vejret med et

*) Garus, var en Fisk af hviss Indvolde man lavede et Kryderie (Garum), som Plinius kalder liqvamen exquisitum; siden brugtes ikke aleene af denne Fisk, men ogsaa andre dertil.

**) Salivari more.

befværligt og dybere Aandedræt; ja og undertiden med et Suk.

T i e n d e C a p i t e l.

Hoste, som nylig er begyndt *), fordris
 ves bedst ved et Lægemiddel **) af Bygmeel. Un-
 dertiden gjør ogsaa affkaaret Græs meget god
 Virkning, naar skraaede Bønner blandes derimel-
 lem; ligesom og almindelige Linser tagne af Skæl-
 lene, og fiint malede, naar de mænges i 2 Pot-
 ter varmt Vand, saa det bliver en Bælling, som
 gives Dvæget i Halsen med et Horn.

Gammel Hoste ***) kureres med 2 Pund

*) Tussis recens.

**) Salivatum. Bonnetrie mener, at det er et
 Navn, hvormed Dyrlægerne henvæbnede den
 Portion, (Dosis), som de gave et sygt Dyr,
 ventelig for at opvække Salivation. L'Eco-
 nomie rurale d' Anciens par Bonnetrie, Tom.
 III. P. 463.

***) Tussis vetus.

Isop udblødte i 3 Potter Vand. Dette Lægemiddel hakkes smaat og gives som en Dug med 4 Potter fiint malede Linser. Isopvandet hældes i Halsen ved Hjælp af et Horn. Saft af Porre i Olie, eller Løgen *) selv, tillige med fiint Bygmeel p'ejer og at hjælpe. Naar dens Rødder omhyggeligen vaskes, og hakkes i Hvedemeel, og gives Dvæget fastende, forjages endog meget gammel Hoste. Det samme gjør og affskallede Erve Linser, som ere mallede til Meel med tørret Byg, naar ligemeget af hvert Slags gives Kreaturet i Halsen.

E l l e v t e C a p i t e l.

Forboldning **), skaffes bedre bort ved at skjære, end læge den. Siden trykkes Raaddet vel ud og Forboldnings Hulheden, hoori det var, vaskes med lunken Oxurin; hvorpaa det forbindes med Linssav, som er dyppet i Tjære ***) og Olie;

*) Succus porri vel ipsa fibra.

**) Suppuratio.

***) Pix liquida.

Kan man ikke komme til at forbinde Stedet dryppes nogen Gede: eller Dre: Talg derpaa af en gloende Plade. Nogle brænde det beskadigede Sted og vaske det med gammel Urin, hvorpaa de overstryge det med ligemeget Tjære og gammelt Svineister *), som er kogt tilsammen.

T o l v t e C a p i t e l.

Er Blodet sjunken ned i Benene, forårsager det Lamhed; I hvilket Tilfælde man strax maa undersøge Kloben, som viser sig meget brændende ved den mindste Tølelse, og Hovedet kan ikke taale at Stedet, som har Skade, trykkes noget haardt.

Dersom Blodet er endnu oven for Kloben i Benene, fordeles det ved idelig Gniden, og hjælper det ikke, skaffes det bort ved Indsnit **). Men er det allerede i Klobene, gjøres en liden

*) Axungia o: Svineister eller maastee rettere
Fædt i Uimindelighed.

**) Scarificatio.

Klæbning med en Kniv i Kløvvigene, siden lægges Pinnedtaver derpaa, som ere dyppede i Salt og Edike, og Foden indvikles med en Forbinding, som er gjort af Spartegræs *), og især maa man passe paa at Dvæget ikke kommer med Foden i Vand; men at det staaer tørt i Staldene. Der, som dette Blod ikke udtappes, vil det avle Raad **), som sildigen vil kunne kureres, efterat det er begyndt at boldne. I saa Fald maa det først skjæres med en Kniv og renses; derpaa lægges en Klub over, som er dyppet i Edike, Salt, og Olie, siden efter smøres gammelt Svinesædt og Buffetalg, som, ligemeget af hvert Slags, er kogt tilsammen, indtil Saaret er kommet sig igjen.

Er Blodet i den nederste Deel af Kloven, skjæres dens yderste Deel lige ind til det levende Kjød, for at Blodet derved kan komme ud, siden lægges Pinstav derpaa, og Foden forbindes med Spartegræs. Man maa ikke skjære midt i Saalen,

*) Solea spartea det er en Skofsaale gjort af Spartegræs, Spartum ∴ Linn. Stipa tenacissima, Sparte Klapsyl.

**) Sanies, Raad, Boer. Schneider læser Famex ∴ en Art Svulst eller Byld. Pønderne kalde dette Raad Kløvesædt, og kurere det med Skedevand.

med mindre dette Sted og skulde være begyndt at holdne.

Halter Dvæget af Senesmærte *), maae Knæerne, Halsen og Benene gnides med Olie og Salt, indtil det er kommet sig igjen.

Derksom Knæerne ere hovne, vaskes de med varm Edike, og Hørfrø eller knuste Hirse, som ere overstænkede med Honningvand **), lægges derpaa; det er og godt at overstrøge Knæerne med en Svamp, som er dyppet i kogheedt Vand og smurt med Honning, hvorefter de forbindes med en Binde. Er der nogen Bædske under Hævelsen, lægges Suurdejg eller Bygmeel, afkogt i Rosin-

*) Dolor nervorum.

**) Aqua mulsa, Honningvand var en Blanding af Honning og Vand, og forstjællig fra Honningviin, Mulsum, der tillavedes paa denne Maade: I den Saft, som løber af velmodne og tørrede Viindruer uden at de synderlig presses, og som hedte Lixivium, kom man nogen Honning, og rørte det vel tilsammen. Denne Blanding satte man paa et Leerkar og tilflineedes. Efter 32 Dages Forløb blev det aabnet og afslaret; hvorpaa det blev sat paa et andet Kar, og gjemt til fornøden Brug. Vid. Col. 12, 41. Cfr. Virg. Georg. 2, 203; Pag. 250.

viin eller Honningvand, derpaa; og naar Boldsenheden er bleven moden, skjæres den op med en Kniv, saa Materien kommer ud, og Stedet kureres igjen, som ovenfor er sagt, ved at lægge Linslav derpaa.

Kabne Saar kunne og, efter Cornelius Celsus's Raad, helbredes ved Lillierod eller Strand Løg *) med Salt, eller ved Blodurt **), som Grækerne kalde den meget frugtbare Plante, eller med Marrube.

Næsten enhver Smærte paa Kroppen, hvor der ikke er aabent Saar, fordrives ved varme Omslag, naar det tages i Tide; Men er det Onde allerede gammelt, maa det brændes og Smør eller Gedefeedt dryppes paa det brændte Sted ***).

*) Scilla 2: Scilla maritima Linn. Der gives 3 Arter Strand Løg, siger Plinius; Af de 2 Arter, som bruges til Lægedom, har den med Hvideblomster hvide og den med Hvideblomster sorte Blade. Den 3die Art, som kaldes den epimenidiske, har smallere, og ikke saa skarpe Blade; denne sidste er behagelig at spise. Plin. 19, 5.

**) Sanguinalis herba, Græc. Πολύγονον er maaſkee Polyg. aviculare, Uopraſt Stedegræs.

***) Butyrum. Smør. Dette Ord forekommer.

T r e t t e n d e C a p i t e l.

Skab *) fordrives ved at gnide det med fint hakket Eog; Ved samme Middel kureres ogsaa Bid af galdne Hunde eller Ulve; skjønt det og læges ligesaa godt ved at legge noget gammelt Saltmad paa Saaret **).

Et endnu kraftigere Middel mod Skab er følgende: Wild Majoran ***) og Svovel stødes tilfammen, kommes i Oliebærme, Olie og Edike, og koges; Medens det endnu er lunken, strøes flødt Allun deri.

blot denne eeneste Gang hos Columella, og slet ikke hos Cato, Varro eller Virgilius, fordi Smør (Butyrum) ikke brugtes hos de gamle Grækere eller Romere, uden som et Lægemiddel; endskjønt de nok vidste, som Plinius siger, at andre Nationer anvendte det til Epise i det daglige Liv. Vid. Plin. 28, 9. Cfr. Libell. de lacte et operibus lactariis per Conrad. Gesnerum. Tiguri 1541.

*) Scabies.

**) Imposito vulneri vetere salsamento.

***) Cunila hubula. De Fleste holde den for Origanum sylvestre.

Naar dette Lægemiddel smøres paa Skab i varm Solskin, hjælper det allermeest.

For Saar ere stødte Galæble gode saavesom Marrube = Cast og Eood *).

Der gives en anden slem Sygdom, som de romerske Landmænd kalde Huds sygdom **), og bestaaer derudi, at Huden hænger saa fast ved Ryggen, at man ikke, ved at tage fat paa den

*) Det undrer mig at Columella ikke anbefaler dette saa saare simple Middel Tjære (Pix liquida) for Skab, da han ellers saa godt kjendte det, og saa ofte raader til at bruge det endog ved lignende Lejligheder, saasom ved Heste i det 32 Capitel. Paa vor Dyrslæge Skole her i Danmark bruges mod Skab paa Dyr dette simple Middel Tjære, blandet med grønt Cæbe; I slemme Tilfælde betjener man sig der af et Slags Mercuriallud, som et kraftigere Middel. Mod Skab paa Mennesker har Regiments = Chirurg Saxdorph prøvet det med Held. See Hans Afhandling derom i Nyt Bibliothek for Physik; 8 B. 3 S.

**) Coriago. Det er Grækerne's *Ἐχέσπρια*. Vi danske kalde denne Sygdom Solhud, og de Norske give den det Navn Finnekud.

med Hænderne, kan bringe den frem eller tilbage fra Ribbenene.

Dette skeer, naar Dren er bleven mager af Slid og Elæb, eller naar den bliver pludseligen kold, efter at være vorden svedig ved strængt Arbejde, eller og naar den bliver gjenneblødt af Regn, i det den træller under svære Byrder.

Da det er en farlig Sygdom, saa maa man passe paa, at overstænke Drenene med Viin og putte dem en Mundfuld Feedt ned i Halsen, saasnart de komme fra Arbejde og endnu svede og puste *).

Er det omtalte Onde begyndt, saa huden allerede hænger ved, er det godt at afkøle Lærbær, og lægge det, som et varmt Omslag, paa Ryggen, og strax komme nogen Olie og Viin derunder **), og tage fat paa Skindet overalt og trække det frem og tilbage. Det er bedst, at det skeer i Solskin under aaben Himmel. Mogle blande Levninger af udpressede Oliven i Viin og Feedt, og bruge dette Middel, efter omtalte varme Omslag.

*) Sevnfør 2 B. 3 Cap.

**) Subigere Oleo & vino. Cfr. Veget. de re vet, 3. 4. 17.

F j o r t e n d e C a p i t e l.

Det er et farligt Tilfælde, naar Dvæget faaer Saar i Lungerne *); hvorafter følger Hoste, Magerhed, og tilsidst Svinesot **). For at disse Tilfælde ikke skulle føre Døden med sig, stikkes Roden af Sort Ryserod ***) i det, som vi ovenfor have viist, gjennemboret Hul i Dret, saa gives Dvæget nogle Dage en halv Pot Porresaft blandet i ligesaa megen Olie og en heel Pot Viin at drikke.

Undertiden hovner og Ganen ****), saa Dvæget lader Tænder falde af Munden, tager ideligen efter Vejret, og synes at aabne Munden for at faae Luft *****); da er det nødvendigt at

*) Cum pulmones exulcerantur.

**) Phthisis.

***) Consiligo o: Helleborus niger Linn.

****) Palatum.

*****) Jeg har oversat efter Gesners Conjectur: „Os inflatus pandere“ o: aperire quasi ad standum; istedet for den almindelige dunkle Læsemaade: Bos in latus pendere.

saare Ganen med en Kniv, for at Bloedet kan komme til at løbe ud, og saa soere det syge Kræ med Erve Linser, som ere tagne af Skallen, og udblødte, grønt Løv, eller andet blødt Soer, indtil Dvæget er blevet frisk igjen.

Er Dvæget bleven brudt paa Halsen *) af Uaget, er det et meget kraftigt Middel at aarelade det paa Dret, eller, ifald man ikke vil dette, da hakke den Plante, som kaldes Korsurt **) i noget Salt, og lægge det paa det beskadiget Sted.

Er Halsen forrykket og forvredet, ser man efter til hvilken Side den vender om, og aarelader den paa Dret af den modsatte Side; fremdeles slaas Drets største Aars først med en lille Dvæst og siden, naar den er bleven hoven af Slagene, aabnes den med en liden Kniv, og Dagen derpaa udlades Blod igjen af samme Sted, hvorpaa Dren holdes fri for Arbejde i to Dage, paa tredie gives den noget let Arbejde, og siden vænnes den lidt efter lidt til det Sædvanlige.

Hænger Halsen ***) ikke ned til nogen Si-

*) Cervix ∅: Naksen eller Halsen. Det er det Sted, hvorpaa Uaget laae.

**) Avia, Græc. Ἑριγέρων, holdes for Linn. Senecio crucianella.

***) Cervix.

de, men er opsvulmet i Midten, udlader man noget Blod af begge Drur, skeer dette ikke tre Dage, efterat Dvæget har faaet dette Unde, svulmer Halsen op, Senerne spændes, hvoraf kommer en Forhærdelse *) som gjør at Kreaturet ej kan taale Aaget. Jeg har erfaret at følgende er et gyldent Middel mod denne Fejl: Man blander ligemeget Tjære, Dremaro, Bisketalg og gammel Olie og koger tilsammen. Denne Sammenblanding bruges saaledes. Naar Dren er spændt af Aaget, gøres det opsvulmede Sted paa Nakken **) vaad med det Vand, hvoraf den trækker, og, naar det er blevet tørt igjen, gnides og smøres det med omtalte Lægemiddel. Vægrer Dren sig ganske ved Aaget formedelsk Nakkens Hovenhed, maa den i faae Dage gives fri for Arbejde, og det trykte Sted overstryges med koldt Vand og smøres med Sølvglød ***). Celsus vil at man skal smaa hakke den Plante, som kaldes Korsurt ****), og lægge paa det opsvulmede Sted.

*) Durities.

**) Cervix, Nakken eller ovenpaa Halsen, hvor Aaget ligger.

***) Spuma argenti.

****) Avia. See de tilførn anførte Anmærkninger til dette Capitel.

Forhærdelser *), som for det meste plage Halsen, ere ikke meget besværlige, da Dren alligevel kan arbejde, og disse kureres letteligen ved at dryppe Olie derpaa ved en brændende Lampe. Bedre er det dog at vogte sig for, at de skulle komme, og at Halsen ikke gnaves og skades, hvilket skeer, naar Dren, som sveder under Naget, bliver vaad af Regn; i saa Fald rives et Par Teglstene og med dette Pulver overstrøes Drens Hals, førend den spændes fra, og smøres siden, naar det er blevet tørt, med Olie.

F e m t e n d e C a p i t e l.

Er Klobballen eller Kloben **) bleven beskadiget af Ploven, indvikler man haardt Beeg, Svineister og Svovel i nylig flippet Uld ***), lægger det paa Saaret og brænder der ovenpaa med et gløende heedt Jern.

*) Clavi.

**) Talus aut Ungula.

***) Lana succida.

Har Overget faaet en Splint i Foden, gjør det saume Middel og megen god Tjeneste; naar man først i Forvejen har taget Splinten ud; saavelsom ogsaa, naar den har beskadiget Foden paa en eller anden skarp Steen. Men er Beskadigelsen skeet ved et temmelig dybt Saar, maa det skjæres rundt omkring med en Kniv, og saa brændes saaledes, som jeg sagde, derpaa forbindes det med Spartegræs *), og bades tre Dage derefter med Udeke, hvormed det kureres.

Dersom Benet er bleven saaret af Ploven, blandes Strand Lactuka, som Grækerne kalde Tithymallon **) i Salt og lægges derpaa. Ere Føda-

*) Spartium ∅: Stipa tenacissima, Sparte Klapsyl.

**) Lactuca maritima; Τιθύμαλλος. Strand Lactuka. Tithymalus kalde Nogle Herba lactaria, eller Lactuca caprina, siger Plinius i hans Naturhistorie; 26 B. 8 Cap. Har duinus mener, at det er den Lactuca, som Plinius kalder Tithymallus Paralius i sin Naturhist. 26 B. 41 Aff. Vid. Not. Hard. ad Plin. Hist. nat. 20, 6. Den voxer især paa skarpe, bjergige og Havet nærliggende Steder, siger Bodæus i Anmærkningerne til Theophrastus's Plantehistorie. C. 1082. Den holdes for et Slags, af vi Danske saa taldet, Bortemælk eller Ulvemælk. (Euphorbia Linn.)

derne forslibte underneden *) vaskes de i varme Dreurin, dernæst antændes et Knippe Riisqviste, og naar Ilden er bleven til Aske, gjendes Dvæget til at staae og træde deri, medens den er gloende heed, derpaa smøres Kloverne **) med Dære og Olie eller Svineister.

Dvæget vilde ellers komme til at halte mindre, dersom Fødderne bleve vaskede med kolt Vand, saa ofte det blev spændt af Uaget, og dets Roder ***), Kronerne, Kloverne, og Klovigen siden blev gnedet med gammelt Svineister.

S e x t e n d e C a p i t e l.

Ofte forrykker en Dre sine Bover ****) under Byrden af langt og besværligt Arbejde, enten ved

*) Pedes subtriti.

**) Cornua.

***) Suffragines. De kaldes ogsaa Hildestedet, Fældstedet.

****) Armi.

at bryde haardt Jord eller støde mod en Rod, som ligger i Bejen. Naar dette skeer, maa den aare lades paa de forreste Been; er det den fjerner, saa paa venstre; er det paa den nærmere Boven, den har forvredet sig, saa paa det højre Been. Har den beskadiget begge temmelig voldsom, da aare lades den paa hver af de bagerste Been.

Er Hornene blevene brækkede, svøbes en lin- ned Klud, som er gjennemdrukken af Edike,olie, og Salt deromkring, og med samme vædes dette Bindsel tre Dage derefter, paa den fjerde bindes en Blanding af ligemeget Svineister, Tjære og pulveriseret Granbark derom, og, naar det tilsidst har trukken Skorpe, bestrøes det med stødt Goud *).

Saar, som forsømmes at kureres i Tide, pleje og at komme til at myldre af Orme **). Overflaæs de om Morgenens med koldt Vand, sammenkrumpes de af Kulde, og falde af. Kunde de ikke skaffes bort paa denne Maade, blandes Marrube ***) eller Porre i Salt, stødes og lægges paa; dette dræber meget hurtigen alle disse forhen nævnte smaae Dyr. Men saasnart

*) Fuligo o: Goud.

**) Vermes. De ere egentlig Larver; Nordmændenes Mark

***) Marrubium.

Saaet er renset, maa man strax bruge Vinflav *) med Beeg, Olie og gammelt Svinesædt; udvendig maa der og smøres med samme Lægemiddel, for at det ikke skal forulejlige af Guler, som gjerne sætte sig i Saar, og aale Orme.

S y t t e n d e C a p i t e l.

Slangebider er ogsaa dødelig for Kreaturer, og Gift af adskillige Smaadyr saare farlig; thi det hænder sig undertiden at, naar Dren legger sig ned, paa sin Græsgang, en Vipera snog eller Rynkeslange **) kommer under neden, og, tirret af Byrdens Trykning, gjør et giftigt Bid paa den.

Angelmusen, som Grækerne kalde Bæselmuse,

*) Linamenta.

**) Vipera et Cæcilia. Schneider mener det er den samme som Aristoteles kalder Chalcis equis morsu.

forvolder en ikke ubetydelig Fortræd, endskjønt den kun har smaae Tænder *).

Med Vipernes Gift hjælper foruden Scarification, den Urt som kaldes almindelig Burre, naar den hakket blandes med Salt og lægges paa Stedet **) Naar Roden deraf stødes, er den endnu kraftigere; eller og om man kan finde Bjergkløver, som vixer stærkest paa Sandbakker, har en stram Lugt, ikke ulig Jordharpir, hvorfor Grækerne ogsaa kalde den Jordharpir; men vore Landsmænd have kaldt den den spidse Kløver, fordi den har lange og stivhaarede Blade og en stærkere Stængel, end Engkløveren ***). Saften af denne Urt blans

*) *Mus araneus*, Græc. *Μυγαλη*, Lat. *Sorex araneus* Linn. Mange af vor Almue har den taabelige Overtro, at den, ved at løbe over Heste, Kvæg eller Gviins Lander, forvolder Krydslamhed. See Proprietær Muntz's Afhandling i Phys. oecon. Bibliothek 5 Bind, Side 216.

**) *Herba personata* i. e. *Arctium Lappa*. Denne lægges, efter Vegetius's Forflaring, over den Hævelse, som kommer efter at have scarificeret med Snepperen. *Super scarificationem ferro factam.*

***) *Trifolium montanum, acutum*, Græc. *Ασφάλτιον*, Bitumen, er efter de ovennævnte Mærker for-

des i Wiin og gives det syge Kreatur i Halsen, men Bladene hakkes med noget Salt og lægges, som et Plaster paa det skarificerede Sted. Tillader Vårstiden ikke at faae denne Urt grøn, kan man samle dens Frøe, pulverisere det, og indgive det i Wiin. Dens Rødder og Stængel hakkes smaat, kommes i Bygmeel og Salt, og kommes med Høningvand paa det skarificerede Sted. Det er og et meget godt virkende Middel at tage 5 Pund spæd Asftop, komme 2 Potter Wiin og ligesaamegen Olie derpaa, hakke det tilsammen, og give det syge Dvæg den deraf udpressede Saft i Halsen, og paa samme Tid lægge nogen hakket Top af samme Træ blandet med Salt paa det beskadiget Sted.

Rynkeflangens Bid forvolder Hævelse og Forholdning, hvilket og Angelmusens gjør. Skaden af Hiin læges ved at gjennemstikke det beskadiget Sted med en Metalnaal, og overstrøge det med Olie og cimolisk Kride, blandet i Udiſke. Angelmusen maa bøde med sit Liv for den skade, den paafører; thi dette Dyr dræbes, kommes i Olie, og, naar det er raadent, stødes det, og med dette Lægemiddel

stjellig fra den almindelig saa kaldte Engfløyer Trif. pratense; Det er formodentlig *Laserpitium Siler*, Bjergfløyer, Bjergfoldfrøe.

smøres Stedet, som Angelmusen har bidt. Har man den ikke, og der viser sig Hævelse efter Lændernes Bid, stødes Krummen, hvori kommes noget Tjære og Svinesædt, saa det vorder sejt, som et Plaster *). Dette paalagt heler Skaden. Er Svulsten ikke bortskaffet, og Boldenheden er bleven moden **), er det bedst at gjøre et Indsnit med et gloende Jern, og brænde det beskadiget Sted, og siden smøre det med Tjære og Olie. Dette Dyr plejer ogsaa levende at omgives med Pottemagerleer ***), og, naar det er blevet tørt, at bindes om Drenns Hals, hvilket bevarer den uskadt fra Angelmusens Bid.

Djensvaghed helbreedes oftest ved Honning; thi ere Dinene opsvulne, kommes Honningvand ****) i Hvidemeel og lægges derpaa; eller der ere hvide Pletter i Djet, lindres dette Onde ved spansk Bjergsalt eller Salmiak *****) eller cappadocisk Salt smaat stødt og blandet i Honning.

*) Lencor malagmatis.

**) Si anteqvam tumor discutiatur, in suppurationem convertitur.

***) Creta figularis.

****) Aqua mulsa.

*****) Salamoniacus. Sandsynligere Armenisk Salt.

Det samme gjør Skallen af Blækfisk *), naar den stødes fin og tre gange daglig pustes i Djet ved Hjælp af et Rør **); samme Virkning har og Roden af den Urt, som Grækerne kalde Silphios, men vi stinkende Asant ***). Man tager noget deraf, kommer en tiende Deel Salmiak deri, støder det tilsammen og kommer det som sagt i Djet, eller og samme Rod stødes og vel gjenneindrifies af Mastixolie, hvilket og udrenser det Onde.

For Djenflod ****) lægges Bygmeel *****) overstænket med Honningvand paa Djenbrynnene og Kindbækkerne. Frøe af den vilde Pastinak *****) og Saft af Peberrod *****) stiller og Djenmsærte, naar det bruges med Honning.

*) Sepiæ testa.

***) Fistula o: et Rør, en Pibe.

****) Laserpitium, Græc. Σιλφίος o: Ferula Asafoetida stinkende Asant, af hvis Rods Saft det saa kaldte Dyvelsdrik fremmer.

*****) Epiphora.

******) Polenta o: egentlig Rager bagte af Bygmeels Deig. Saadanne bagtes og brugtes til Føde for de romerske Livægne.

******) Pastinaca agrestis.

******) Cochlearia Armoracia.

Saa ofte man bruger Honning eller andre Safter til Lægemidler, maa Diet bestryges rundt omkring med Ejære og Olie, for ikke at forulejliges af Fluer; thi ikke aleene de, men og Bier flyve efter Sødheden af Honning og anden Lægedom.

A t t e n d e C a p i t e l.

En stor Fortræd gjør ogsaa ofte Blodiglen *), som indslobres ved Blanding, hænger sig fast i Svælget og udsuer Blod, saa den bliver saa tyk at den tilspærrer Gjennemgangen for Foeret. Sidder den paa saa vanskeligt et Sted, at den ikke kan trækkes ud, med Haanden, stikker man en Pibe eller Rør saa langt ind at man derved kan faae varmt Olie til den, thi naar den røres deraf, falder den strax af. Stanken af brændte Bæggeluus **) kan ogsaa bringes ind ved Hjælp af en Pibe; Disse Tingester opsende en Røg, naar de

*) Hirudo. Non missura cutem, nisi plena cruoris.
Horat. Ars poet. v. 476.

**) Cimex.

lægges paa Ilden; Piben, som holdes derover tager imod Stanken og bringer den op til Tglen, som, i hvor haardt den end vedhænger, nok vil fordrives ved denne uudstaaelige Stank. Har den bidt sig fast i Maven eller Indvoldene, dræbes den ved at give Dren varm Edike igjennem et Horn *).

Der er ingen Tvivl paa, at, endskjønt jeg har foreskrevet ovennævnte Lægemidler egentlig til Brug for Drene, de fleste af dem jo og vilde kunne passe sig for alt andet Dvæg.

N i t t e n d e C a p i t e l.

Man maae lade gjøre en Nødstald **, hvor Kreatturet kan indelukkes, naar det skal kureres, saa Lægen kan have sikker Udgang dertil, og dette ikke gjøre sig balsthyrigt og udspye Lægemidlerne under

*) Per cornu o: et Horn, som brugtes, hvor vi ellers almindeligen betjene os af en Tragt.

**) Machina.

Kuren. En saadan Indretning kunde omtrent være saaledes: Jorden belægges med Gegeplankker, 9 Fod lange og $2\frac{1}{2}$ brede for oven og 4re for neden; 4 lige Stolper 7 Fod høje sættes i Jorden ved hver sin Side. Disse gøres fast ved alle 4re Hjørner, og skarres sammen med 6 Tverbjælder, saa at Hovedet kan fra den nederste Ende, som er den bredeste, føres derind som i en Baas *), og ikke kommer derud fra, fordi Stolperne forhindre det. Ved de øverste Stolper maa anbringes et Nag **), hvorved Kreaturet gøres fast eller Ørnene bindes om Hornene. Der kan og et Halsjern anbringes, som gøres fast ved et Toug igjennem nogle Hulsler; naar Kreaturet stikker Hovedet ind i Ringen, holdes Halsen fast, den øvrige Krop gøres fast ved Sidesolperne, saa Kreaturet staaer ganske ubevægelig, eftersom Dyrlægen vil have det. En saadan Indretning kunde bruges til alle store Creature, som ere blevne syge.

*) Cavea.

**) Jugum et Nag, eller rettere Noget i Form af et Nag.

En og tyvende Capitel.

Efterat vi nu tilstrækkeligen have afhandlet om Orne, synes det nu passende, at tale om Tyre og Køer. Jeg troer at de Tyre meest bør bifaldes, som ere førlemmede, fromme og middelaldrende. Om dem gjelder ellers næsten alt det Samme, som vi have bemærket i Valget af Orne; thi en god Tyr er ikke i andet forskjellig fra en Gilding, end at den har et vildere Udseende *), fyrrigere Dine, kortere Horn, Kjødfuldere og større Hals, som udgjør den største Deel af Kroppen, en mere indkneben og mere lige Bug, og skikket til at springe Køerne.

En og tyvende Capitel.

De Køer holdes for de bedste, som have en meget dyb lang Slabning, et stort Bærende **),

*) Facies torva o: et vildt, bistert Udseende.

**) Uteris maximis.

Breed Pande, sorte og aabne Øjne, kionne, glatte og sorte Horn, haarrige Ører, flade Kjæster *), store Doglapper, en lang Hale og maadelige Klo-
ver og Been. Forresten seer man næsten paa det samme hos Køer, som hos Tyre, og især paa at de skulle være unge; thi naar de ere over 10 Aar, ere de uduelige til Avl; og yngre end 2 Aar bør de ikke holdes til Tyren **). Skulde de dog blive med Kalv inden denne Tid, maa denne strax tages fra dem, hvorpaa de malkes gold i 3 Dage, for ikke at komme til at lide Smærte, men siden sættes ingen Mælkespand under dem.

*) *Malis compressis.* Geoponic. 17, 2 γνάτῃς συνεσταλμένας.

**) Skal en Qvie ikke werde fornyet i sin Opvæxt, bør hun ikke holdes til Tyrs, førend hun har fyldt sit 2det Aar. De Kalve en Ko faaer fra sit 5, 6 til 10, 12te Aar ere de bedste Tillægs-Kalve.

20 og tyvende Capitel.

Man maa aarlig gjøre Balg saavel imellem sine Køer, som andre Creature. De ufrugtbare eller de som have hørt op at blive drægtige formedelst Alderdom, maae skaffes bort; og de Tyre, som optage Pladsen for de Uledygtige, maae føres hen og bruges i Ploven; thi for deres Uledygtighed kunne de lige saavel taale Arbejde og Møje, som unge. De, som holdes for Tillæggets Skyld, forlænge lene Steder om Vinteren, hvor de kunne faae Vand, og skyggesfulde Græsgange om Sommeren snarere i bjergagtige, end flade Egne; thi i græsfulde Lunde og mellem søderige Kratstove trives de godt *); ligesom Kloverne hærdes bedst paa tørre og steenfulde Steder. De elske ikke saa meget Floder og Bække som udgravede Søer; thi Flodevand, som næsten altid er koldere, forarsage Kasten, Regnvand er derimod bedre **). Ud-

*) Det synes rimeligst at antage med Schneiders, at et Ord her er faldet ud af Texten; f. Ex. Pascuntur, saginantur.

**) Jucundior ∴ behageligere; Maaſkee det her ſkal være, at det er bedre for Køerne, medens de ere med Kalve.

vortes Kulde taale Kærne dog bedre, end Heste, og kunne derfor og lettere overvintre under aaben Himmel *).

Tre og tyvende Capitel.

Staldene **) maae være vel rummelige, saa den ene Ko ikke formedelst Snæverhed skal stange den anden, som er med Kalv; men at den Svagere kan undgaae den Stærkeres Stød. Bedst er det at belægge Staldene med Steen, Kies, ja vel og med simpelt Sand, fordi hine skyder Vand og dette drækker det i sig og skaffer det andensteds bort; men i begge Tilfælde maae de hælde nedad, saa at al Væde kan flyde bort, og vende ud mod Middagsolen for snart at tørres og ikke udsættes for Beskadigelse af de kolde Nordvinde.

For Græsgangene behøves ikkun den lidet Om-
sorg; thi for at Græsset kan groe frodigere, af-
brændes det næsten mod Enden af Sommeren;

*) Under Italiens mildere Himmele, n.

**) Conseptia Stabula.

det baade gjør Græsset blødere, og dæmper Tjørne, saa de ej kunne komme til at stikke i Bejret, i det Toppen vorder afbrændt. Det bidrager meget til Kreatures Sundhed at lægge Salt i Baasene paa Stene eller Truge for dem *). Mætte af Ude paa Græsgangene vende de gjerne tilbage til Staldene efter Salt, naar Hyrdesignalet gives til et, saa at sige, Tilbagezog; hvilket gjerne plejer at skee i Mørkningen. Er der da noget Dvæg blevet tilbage i Skovene, vænnes det til at søge tilbage til Staldene efter Lyden af Hyrdelutten; paa denne Maade kan Hjorden blive efterseet og Tallet undersøgt, naar den ligesom efter Krigstugt er kommen ind i Dvægets Lejr **). Men denne Commando behøver man ikke at udøve mod Tyrene; thi disse kunne nok, i Tillid til deres Kræfter, drive omkring i Skovene og have fri Udgang og Hjemkomst, uden at kaldes tilbage, med mindre det skulde være for at springe nogen af Køerne.

*) See 7de Bogs 3die Capitel og Anmærkninger dertil.

**) Cfr. Virg. Aeneid. 7, 513.

Fire og tyvende Capitel.

Man maa ikke lade Tyre, som ere under 4re eller over 12 Aar, komme til at springe Køerne; thi hine holdes, formedelst deres Ungdom, for uduelige, og disse, formedelst deres Alderdom, for afkræftede, til at gjøre Køerne drægtige. Som oftest lader man Køerne komme til Tyrene i Julii Maaned *) , for at Kalvere, som undfanges ved denne Tid, kunne komme til at fødes i nærmeste Foraars, naar der allerede er Føde nok for dem at faae **); thi Køerne gaar i 10 Maaneder med Fosteret. De lade ikke Tyrene til efter nogen Herres Befaling, men blot efter deres egen Tilbøjelighed. Men deres Naturdrift plejer gjerne at indfinde sig ved den Tid, jeg har sagt; thi ved det at Dræget da vorder mæt af det overflødige Foraars Foder, bliver det muntert og ørnet. Vil Koen ikke tage mod Tyren eller denne ingen Lust har, opvækkes Begjerligheden ved at bringe Lugt

*) Det samme siger og Paladius mense jul. 4. 1: og vi danske Landmænd ønske nok og helst at det skeer med de Fleste af vore Køer.

**) *Pabulis edulis* o: naar Græs og andre Fødeurter ere komne godt frem.

ten af Fødselsbelene til Næsen paa samme Maade, som jeg siden kommer til at vise at skulle bruges ved Heste.

Man maa mindske noget med Foeret ved den Tid Koen er Tyrgal; thi alt for mgen Fedme gjør den ufrugtbar. Tyren derimod maa gives fuldt op, for at den kan blive desto raskere til at springe. En Tyr er tilstrækkelig nok til 15 Køer.

. Naar Tyren har sprunget en Ko, har man visse Mærker, hvoraf man kan komme efter, hvad Køn, den vil komme med. Springer det i den højre Side, saa er det tydeligt nok, at den vil faae en Tyrkalv, i venstre derimod, saa en Qviekalv *). Men dette vil naturligviis ikke kunne bemærkes uden at Koen er bleven med Kalv ved første Springning **), og da ikke mere vil tage mod Tyren; Dog kan det hænde sig, endskjønt det er sjældent, at endog en drægtig Koes Parrings Lyst er ikke ganske tilfredstillet; Saa Vellystens smigrende Tillokkelser ogsaa kan hærske hos Creature endog uden for Naturens almindelige Grændse.

Der kan ingen Tvivl være paa, at, hvor man har Overflødighed af Foer, der bør man og aarselig lægge Kalve til; men hvor der er Foermangel,

*) Overtro.

**) Fordi.

der skulle Køerne ikkun løbe med Tyr hvert andet Aar; dette, synes mig, burde især have Sted ved Arbejdsføer, for at Kalven kunde fødes med Mælk hele Aaret omkring, og Koen, som er med Kalv, ikke skal besværes baade med udvortes og indvortes Byrde.

En nyhaaren Koe maa styrkes med tilstrækkelig god Føde, thi hvor dygtig en Mælkeko hun end er, vil hun dog komme til at unddrage sin Fødling noget Næring, naar hun svækkes ved Arbejde. Koen, maa derfor, saalænge hun er med Kalv, gives grøn Gytisus, tørret Byg, og udblødte Erve Linser. Den spæde Kalv *) maa have tørret og malet Hirse blandet i Mælk. De altsinke Køer **), som Indbyggerne i deres Fødeland kalde Kyvas, ere bedst at lægge Kalve til paa; de ere smaae og mælkfrige, derfor kan man tage deres egne Fødlinger fra dem, og lade dem opdrage fremmede Kalve. Har man ikke denne Art Køer, kan man gjerne give Kalve grottede

*) Jeg følger her Schneiders allerede af Pontedera tilforn antagne Læsemaade: Et Tenero etc. Cfr. Pallad April. Cap. 7.

**) *Alpinæ vaccæ*. Det er Quier fra Byen Alstinus i Italien. Harduinus vil læse *Alpinæ*, *Alpinæ Køer* 5: Fjeldføer. Plin. Hist. nat. 8, 45, pag. 274.

Ville Bønder og Viin, hvilket især bør skee hvor man har store Hjorder.

Fem og tyvende Capitel.

Spolorme *), som for det Meste komme af Ufordøjelighed, pleje at skade Kalve meget. Man maa derfor sørge for, at de komme til at fordøje vel. Have de ellers en svækket Fordøjelse, knuses nogle halvmødne Lupiner **), som i Form af et Lægemiddel puttes dem i Munden. Man kan og tage Malurt ***) og støde med tørrede Figener og Linser og indgive det i Form af Deig. Det samme gjør og en Deel Svinesædt blandet med 3 De-

*) Lumbrici ∴ Asc. Lumbricoides, Spolorme.

**) Lupini semicrudi.

***) Herba Santonica, qvæ Absinthium dicitur; Marcellus Empir. Cap. 18; ∴ Absinthium Santonicum Malurt falder Santonicum af en By i Gallien siger Plinius i sin Naturhist. 27 B. 7 Cap. Cfr. Dioscorid. libr. 3 Cap. 28.

le Slop. Saft af Marrube *) og Porre er og et
 kraftigt Middelet til at dræbe disse Dyr.

Sex og tyvende Capitel.

Mago raader til at man skal gilde Tyrkalvene,
 medens de endnu ere spæde, og det skal man ikke
 gjøre med en Kniv, men knibe Raaderne **) sam-
 men med en fløvet Rjæp *** og lidt efter lidt
 knuse dem. Dene Raade at gilde paa holder han
 for den bedste, fordi det skeer i den spæde Alder
 og ikke forarsager noget Saar. Er Raaden bles-
 ven stor og haard, saa siger han, at det er bedre,
 at skjære den i det andet, end første Aar, og at
 det bør gøres i For- eller Efteraaret i aftagende
 Maane. Man binder Kalven i Nødstalden ****);

*) Marrubium.

**) Testes, Testiculi.

***) Ful. fissa.

****), Machina o. den Indretning, hvor Kreaturet
 sættes, medens det er under Kuur. See 19
 Cap.

førend man kommer med Kniven, tager man med 2 smalle Stofke *), som med en Knibtang, fat paa Sædestrengene, som Grækerne kalde Hængesener **), fordi Uvlingssdelene hænge derved. De saaledes grebne Kaader udfjæres, og, naar de ere udtrykte, affjæres saaledes, at deres øverste Deel bliver hængende ved Sædestrængen. Paa denne Maade staaer Ungnøddet ikke Fare for at miste for meget Blod, og taber ikke heller ganske sin Mandighed, ved at betages al sin Manddom ***); thi det beholder sit Hanudseende, endsskjønt det mister sin Uvekraft. Dog berøves det ikke heller den strax; thi man veed, at, om det strax efter at være kommen sig, kommer til at springe en Ko, hun og bliver med Kalo ved det. Men man maa passe paa at dette ikke skeer; da den nylig skaarne Tyrkalo derved kan døe af Blodstødning ****). Saaret smøres med Afke af Blinqviste og Sølvarglød *****) og den Dag maa den Skaarne holdes fra Drikke og ikkun gives lidt Vde. I de følgende 3 Dage maa den

*) *Angustis ligneis regulis* o: med smalle Klemmer.

**) *Κρεμασθήρα*.

***) *Nec in totum effeminatur, adempta omni virilitate.*

****) *Profluvium sanguinis.*

*****) *Argenti spuma.*

som syg vederqvæges med Toppen af Træer og grønt affskåret Foer, og ikke faae meget at drikke. Saaret kan man efter den 3die Dag ogsaa smøre med Tjære og Aske i lidtolie, hvorved det hurtigere sætter Ur, og ikke forulejliges af Fluer.

Dette kan nu være nok talt om Orne.

S y v o g t y v e n d e C a p i t e l.

Den, som det er om Hesteavl at gjøre, maa see at forskaffe sig en god Stalkarl *) og rigelig Foer. Det kan nok gaae an, om disse to Ting ere nogenledes ved andre Creature; men ved Heste fordres den største Omhyggelighed og tilstrækkeligste Foering.

Der gives 3 Slags Heste, hvoraf det ædelste er det, som skaffer Heste til højtidelige Beddeløbe;

*) Alle Udgaver have her auctor industrius, det er en dygtig Hengst, som vist og er en væsentlig Ting ved et godt Stutteri; Men efter Sammenhængen synes det rigtigere med Gesner at læse: actor industrius, det er en dygtig Staldkarl.

Det andet, som holdes for Nølen af kostbare Mul-
æfeler; og det 3die Slags, som giver os de al-
mindelige Hopper og Hengster. Jo bedre Nase en
Hest er af, desto overflødiggere Græsgang maa den
gaae paa. Til ethvert Sted maa vælges vidt ud-
strakte, sumpige og (ikke) bjergige Græsgange,
som ere vandrige og aldrig tørre; mere frie for,
end besatte med Træer, og som snarere ere over-
flødige med blødt, end højt og stridigt Græs *).

*) Dette Sted, som har forvoldet selv de stør-
ste Fortolkere af de romerske Landoekonomer
megen Bryderi, lyder i Grundtexten saaledes:

*Gregibus spatiosa, & palustria, nec (non)
montana pascua eligenda sunt, rigua, nec unquam
siccanæ, vacuaque magis, quam stirpibus impedita,
frequenter mollibus potius, quam proceris herbis
abundantia.*

Min synes, at Non foran Montana ikke
bør indsluttes mellem to Klammerter, som
Gesner har villet; da jeg troer, at Colu-
mella ligesaa vel vil anbefale os bjergfulde
Agre, som vandrige Enge til ethvert Stod
(Grex). Det Første, for at befordre Hestens
Sundhed, hærde deres Hover, og sve dem i
at gaae og springe paa ujevne Steder; Hvil-
ket Columella tilraader i denne Bogs 37 Ca-
pitel. Det Sidste, for at forskaffe Hestene
overflødigt og blødt Græs, og tilstræffelig

De almindelige Hengste og Hopper kunde til-
lades, at gaae løse tilsammen paa Græsgangene,
uden at man behøver at iagttage nogen vis Springe-
tid med dem. Men den ædelste Art Hopper bør
Hengsten bedække ved Sommerjevndøgns Tid, for
at de et Aar derefter kunne komme til at op-
føde deres Følle med mindre Arbejde, naar Mars-
kene ere græsrigge omtrent ved samme Tid, som de
have undfanget; thi de føle i den 12 Maaned.
Men ved denne Mars Tid maa man især sørge for
at Hopperne og Hengstene faae Lov til at parres
efter egen Ellbøielighed; thi formener man især

Drifte, i det at de der kunde finde mange
B indruiser (Palustria). Til dette Giosse raar
der og Filosofen Aristoteles, naar han saa
taler:

Χαίρῃσι δὲ οἱ ἵπποι τοῖς λειμῶσι καὶ ἔλεσι.
Καὶ γὰρ τῶν ὑδάτων τὰ θολερὰ πίνῃσι.

„Heste glæde sig ved vandrige Enge og sum-
pige Steder; thi de drifte ogsaa plumret
Vand.“ Aristoteles har Ret i, at Heste
drifte ogsaa plumret Vand; men kun af
Mangel paa noget renere; Thi rent Vand
ville de helst have, og først, efterat have sluk-
ket deres Tørst, synes de at finde Fornøielse
i at forplumre Vandet ved at trampe deri og
lægge sig der. See Aristotel. 8, 24. Cfr.
Bugno de cura equitii.

Heste det, opflammeß de til Råsen af Væreløst; hvorfor Grækerne ogsaa kalde den Gift Hesteråsen *), som hos Mennesker antænder rasende Elskov, lig den hos Hestene. Der er ingen Tvivl, at jo Hopperne i visse Lande brænde af en overmaade stor Hidsighed efter at ville bedækkes, og, kunne de ingen Hengst faae til sig, indbilde de sig selv virkelig Elskovs Nydelse formedelt deres bestandige overvættets Værrings Lyst, saa de undfange i Minder, ligesom Gaardhønsene **). Digteren bruger derfor ikke naegen poetisk Frihed, naar han saa siger:

„Kærtelig frem for andre Dyr er Hoppeneß Brynde,
 Venus selv dem gav den Natur, da potniske Siir-
 spand

Glancus Lemmer i Stykker sled med grusomme
 Tænder ***).

*) ἵππομανέσ. Dette Ord betyder enten en Bædse, som Hengstegalne Hoppe give fra sig eller og deres Føllap, hvoraf toges en Indgrediens til Elskovs Drikke. En Plante, som troedes at forarsage Råsenhed hos de Hopper, som aade den, kaldtes ogsaa med dette Navn. Theopr. 2, 48.

**) Dyr, som undfangede uden at man kunde komme efter den naturlige Årsag, have vel givet Anledning til denne Urimmelighed?

***) Glancus straffedes saaledes af Kjærligheds

Over Gargar og Astanius dem Kjærlighed førte *);
 Bjerge bestege de, og gjennemsvømmede Floder.
 Strax, naar i inderste Marv antændes ulmende
 Flamme

Mæst om Vaaren, da i hvert Been farer brænden-
 de Elskov,

Staae de alle paa høien Fald med aabnede Munde,
 Milde Vinde indaande og, uden al anden Parring,
 Drægtige vorde, Kjant det vidunderligt er at for-
 tælle.

Over Bjerge de flye og over dybeste Dale,
 Gffe Østen til dig, ej heller did, hvor Solen op-
 staaer

Men til Nord og Nordvest, eller der, hvor sorteste
 Sydvind

Skabes, og mørkner Himmelens Blaa med fjolende
 Blande **).

Det er en noksom bekjendt Sag at Hopperne og-
 saa i Spanien vorde ofte drægtige, endog uden Be-

Gudinden, fordi han havde nægtet sine pot-
 nisse, det er bæotiske Heste Elskovs Nydelse;
 eller, som Curtius mener, fordi han havde
 foret sine Heste med Mennekeskjød.

*) Gargarus o: et Bierg eller rettere en Bierg-
 spidse af Idus i Mysien i lille Asien. —
 Astanius en Flod ved Olympus i Bithy-
 nien. See Strabo 14, S. 999.

**) Virg. Landb. 3 S. v. 266.

dækning, paa det hellige Bjerg, som ligger ved Havet og løber mod Westen *), og de have faaet Følle, men som dog har været saa svage, at de ere døde inden det tredie Aar. Derfor maae vi, som jeg sagde, gjøre os Umage for, at Hoppene ikke ved Foraarsjevndøgn plages af deres Parrelust. Men kostbare Heste bør den hele øvrige Tid af Aaret holdes fra Hopperne, at de ej skulle springe, naar de ville, eller, dersom de forhindres fra at gjøre det, ængstes af Brynde og tage Skade. Derfor maa Hengste sendes hen til fjerne Græsgange eller holdes i Staldene.

I den Tid Hengstene ere kaldede fra Hopperne, bør de styrkes med rigelig Føde; og ved Waarens Nærmelse fedes med Byg og Erve Linser, at der kan være noget tilovers til Befrugtning. Thi jo raske Hengstene ere, naar de skulle springe, jo kraftigere Sæd give de til den vordende Afkom.

Nogle give ogsaa den Regel, at man skal fæde Hengste paa samme Maade, som Tyre; da denne Fedme vil sætte dem istand til at bestride flere Hopper. Dog bør Een ikke besørge ferre end femten, og ikke heller flere end tyve.

*) Det er det nuværende Cabo San Vincençes ved Fæstningen Sagres i Portugal.

I det 3die Aar kan en Hengst bruges til Beskæftning og er duelig til sit 2ode Aar.

Er Stodhengsten for træg til at springe, pirres den ved Lugt, i det man stryger en Svamp i Hoppens Næsprække, og holder den til Næseborerne.

Ligeledes naar Hoppen ikke vil tage mod Hengsten, smøres hendes Børstede med stødte Strand-Løg, hvilket vil give hende Lyst. Undertiden kan og en almindelig Prøvehengst opvække Varringslyst. Naar denne er tilbragt, og næsten isærd med at tilfredsstille sin Villie med Hoppen, ledes en anden Hengst af ædlere Rase til hende, som nu er taaleligere.

Medens Hopper ere i Fole, maae de røgtes og plejes godt, for at samle Styrke. Er der ikke tilstrækkelig Græsning ude, formedelst Vinterens Kulde, maae de holdes inde, og ikke udmattes med Kjørsel eller Riden. De maae ikke udsættes for Kulde; ikke heller lukkes ind paa et snævert Sted, for at den ene ikke skal støde den Andens Foster; thi Hopperne kan let komme til at kaste ved alle disse ubehagelige Tilfælde.

Vider Hoppen enten ved at fole eller at kaste, vil det være et Hjelpemiddel at halte Steensøb

Mangeløv *), og komme i lunkent Vand og indgive hende ved Hjælp af et Horn **). Gaaer Følingen derimod lykkelig af, maa det nysødte Føl ingenlunde røres med Haanden; thi det beskadiges endog ved den allermindste Berørelse. Men man maa sørge for at det kommer paa et rummeligt og luunt Sted med Moderen, at ikke Kulden skal fæste det endnu Svage eller Moderen træde paa det i en alt for snæver Krybbe. Siden føres det efterhaanden lidt ud, og sees til, at intet Møg opbrænder Hovene. Naar det derpaa er blevet stærkere, maa man lade det komme ud paa samme Græsgange, som Moderen, for at Hoppen ikke skal plages af Længsel efter sin Fødling; thi dette Dyr lider især Skade, naar det ej kan faae Lov til at omgaaes med sin Afkom, som den elsker saa saare meget.

Det er brugeligt, at lade almindelige Hopper sove hvert Aar; men de ædlere bør ikke oftere end hvert andet, for at Føllet kan blive stærkere ved Moderens Mælk, og dannes til de anstrængende Beddekampe.

*) Filicula ☉: Polypodium vulgare, Steensød Mangeløv.

**) Per cornu ☉: et Horn, h. l. en Tragt.

Att e og tyvende Capitel.

En Hengst holder man ikke for at være dygtig nok til at springe, førend i sit 3die Aar, den kan da være duelig til Aol lige til det tyvende.

Rigtigst er det at lade en Hoppe komme i Fole i det andet Aar, saa at Føllet fødes efter det 3die. Efter det 1ode er det ikke tjenligt; da det Tillæg, som falder efter saa gammel en Hoppe, vorder dovent og uvirksomt *).

Demokrites forsikrer, at det kan komme an paa os selv, om der skal fødes et Hengst- eller Hoppesøl. Vilde vi at der skal avles et Hengsteføl, befaler han, at man skal opbinde Springerens venstre Raade med et Hørreeb eller andet Loug; Er det os derimod om et Hoppesøl at gjøre, saa den højre. Han mener at det samme kan gøres næsten ved alle andre Dyr.

*) Dette stemmer ikke overens med vor nærværende Erfaring.

N i o g t y v e n d e C a p i t e l.

Gaaſnart et Føl er født, kan man ſtor bedømme dets Natur *). Er det muntert, uforfærdet, og ikke ſkrækkes ved Synet eller Hørelſen af noget Uſædsvanigt; løber det foran Hjorden og af Raadhee og Fryghed puffer ſine Jevnlige, hopper og vil kappes med dem i at løbe; ſpringer hurtig over en Grøvt, og ſætter driftigen over Broer og Floder, er det Beviis paa et godt Anlæg **).

Legemets Skabning bør beſtaa i et libet Hoved, ſorte Øjne, aabne Næſeborer, korte og oprejſte Ører, en blød, breed og ikke lang Hals, tyk Man nedhængende til højre Side, en breed og fjødrig Bringe, ſtore og lige Bover, indbøjede Sider ***), en dobbelt Ryg ****), en ſmal Bug *****),

*) Indoles.

**) Documenta honesti animi. Hvo mindes ikke her Virgilius's ſkønne, ſmart havde jeg ſagt mageløſe Beſkrivelse paa en ung Hest, i hans tredie Sang om Landbrug B. 75-95?

***) Lateribus inflexis o: ſtærk hvalvede Ribbeen.

****) Spina duplici.

*****) Ventre substricto. Velbannet Bug, modſat Korpommet.

smaae og ligestore Raader, brede og nedtrykte Lænd-
 der *), en lang, haarrig og kruset Hale, eensstore,
 høje og lige Been, trinde og smaae Knæer, som
 ikke staae ind ad, runde Baller **), muskelfulde
 og veldannede Laar, haarde, høje, hule og runde
 Hove med maadelige Kroner. I det Hele maa
 Kroppen være saaledes skabt: stor, høj, oprejst,
 munter endog at see til ***), og rund i Længden,
 saavidt en Hestes Skabning tillader. Man roser
 en Hest, naar dens Bane ****) er, at opføre sig
 baade taalig og munter, thi hiint gjør den skikket
 til Lydighed, dette til at udholde Arbejdet ved
 Beddeløbene.

En Hest, som er to Aar, kan ret godt bruges
 til Huusbrug, men til Beddeløbe maa den have
 fyldt det tredje, skjønt den først efter det fjerde
 skulde egentligen betros til noget Arbejde.

Alderen's Kjendetegn paa en Hest
 forandres med Aarene, ligesom Legemet. Naar Føl-
 et er $2\frac{1}{2}$ Aar, falde de 8 verste og nederste Midttæn-
 der af, og naar den gaaer i det 4de, kaster den
 de saa kaldte Hundetænder, og faaer andre; I det

*) *Lumbis subsidentibus.*

**) *Rotundis Clunibus.*

***) *Ab aspectu quoque agilis.*

****) *Mores.*

6te taber den de øverste Kindtænder *); I det samme Aar faaer den ligesaa mange igjen, som den først skiftede. I det 7de Aar har den alle ligesuldt igjen. Fra den Tid af begynde de at udhules, saa det ikke siden efter kan bestemmes med Visshed, hvor gammel en Hest er. Dog begynde Tindingerne at blive hule i det 10de Aar, Djens Brynne undertiden at graanes og Tænderne at blive fremstaaende.

Jeg troer nu at have talt tilstrækkeligen om bet, som angaaer Hestens Temperament, Baner **), Legeme og Alder; nu følger at vise den rigtige Røgt og Pleje med den baade i dens sunde og mindre friske Tilstand.

*) Molares superiores cadunt. Virgilius siger rigtigere molares cadunt.

**) Animus & Mores. Min Hensigt med at anføre Columella's egne Udtryk i dette Capitel er ogsaa, for at en Dyrvæn Schmit kan see, med hvilke Benævnelser en hedsens Mand for henvend to Tusinde Aar siden talte om Dyrenes indvortes og udvortes Egenheder.

T r e d i e T e C a p i t e l.

Er ellers funde Heste blevne magre, komme de sig snarere igjen ved tørret Hvede, end Byg; men de maae ogsaa gives noget Biin at drikke, og lidt efter lidt undbrages denne Foering, og gives nogle Saaer *) iblandt Bygget, indtil de blive vant til Biske Bønner og Byg aleene.

Dette Kreaturs Krop maa daglig gnides reen ligesaa vel som Menneffers; thi det hjælper ofte mere, at have striglet Hestene godt, end givet dem den rigeligste Føde.

Det er af megen Magtpaaliggenhed at bevare Styrken i deres Krop og Fødde; og begge vil opnaaes, ved, til rette Tid, at føre dem til Krybben, Vandet og Arbejde. Man maa og sørge for at de staae tørt i Stalden, for at deres Hove ikke skal blive vaade. Dette forebygges let, naar man enten belægger Stalden med Gegeplanter, eller man og gjør dem flittigen rene og strør vel med Halm **).

*) Furfures s: Klib, Saaer, Afald.

**) Falex s: Halm, Straae, Strøelse, i hvad det saa er. Da man endnu ikke kjendte Brugen af Hesteføde, var det yderst vigtigt, at have

Ofte blive Hestene syge af Mathed, Hede, ja vel og af Kulde, og kunne ikke falde til rette Tid; Hvilket skeer, naar de drikke strax, medens de ere svedige og forpustede, eller og naar de jages pludselig til at løbe stærkt, efter at de i lang Tid tilforn har staaet stille.

For Mathed er Hvile det bedste Middel; da den Syge tillige hælbes i Halsen Olie eller Feedt blandet i Wiin. For Kulde bruges varme Omslag, og Lænderne vædes med varm Olie, og Hovedet og Ryggen smøres med smeltet Feedt eller Wiin. For Urinens Forhold *) bruges næsten de samme Midler; thi Olie blandes i Wiin, og kommes paa

velhovede Heste. Man erindre, ved denne Lejlighed den gamle Nestors Ord hos Homerus, da han hørte Diomedes's uskoede Heste at ankomme i den græske Leir:

Hastige Gangeres Trampen ryster
mit Øre.

Vid. Hom. Iliad. 10, 535. Cfr. Virg. Aeneid. 8, 596.

*) Si urinam non facit. Naar Hesten ikke kan falde. Jevnsfør ved denne, som ved de fleste af vor Moderatus's omtalte Dyrssygdomme, N. C. Abildgaards Heste- og Kvæglæge, en Bog, som ikke bør savnes i noget dansk landøkonomisk Bibliothek.

Scænderne og Krydsset *). Skulde dette ikke hjælpe, kommes en tynd Salve af kogt Honning og Salt i Urinrøret, eller en levende Flue, eller et Gran Røgelse, eller nogle Beegpiller puttes ind i de naturlige Dele. Disse samme Midler bruges og, naar Urinen har paa anden Maade beskadiget Fødselsdelene.

Hovedsmærte **) tilkjendegives ved rindende Øjne, flattebe Drer, og Hovedet og Halsen ligesom betyngede og nedhængende til Jorden. I dette Tilfælde aabnes en Aare under Øjet; et Ømslag med varmt Vand lægges om Munden, og Hesten afholdes fra Føde den første Dag; Men paa den anden gives den fastende lunket Vand og grønt Græs, hvorhos man strøer under den med gammelt Hø eller anden blød Strøelse; I Tusmørke gives den atter Vand og lidt Byg med Vikker, men kun små Gioter ad Gangen, indtil man kommer til det sædvanlige Ordentlige.

Har Hesten Smærte i Kjæverne, lægges et Ømslag med varm Edike derpaa, saa gnides de og med gammelt Svineister, hvilket Lægedom ogsaa kan bruges, naar de ere opsvulmede.

Er Hestens Bover beskadigede eller den har

*) Illia & rener.

**) Dolor capitis.

Blodflod, aabnes en Aare omtrent midt paa begge Been, og revet Viraſt blandes med Blodet, ſom flyder ud deraf, og ſmøres paa Boverne, og, for at Blodet ej ſkal forløbe den, tages noget af Heſtens eget Møg og lægges med Bander om de aabne Aarer. Dagen derefter tages ogſaa Blod af ſamme Steder og kureres paa ſamme Maade. Heſten holdes fra Byg og gives lidt Hs. Fra 3die lige indtil 6te Dag hældes den i Halsen med et Horn omtrent en Pægel Porreſaft blandet i en halv Pot Olie. Efter den 6te Dag nødes den til at gaae langſom, og naar den har gaaet lidt, lader man den komme ſaa langt ud i noget Vand, at den kan ſvømme; Siden hjælpes den lidt efter lidt ved ſtærkere Føde, indtil den kommer i ſin ſædvanlige Orden *).

Er Galden til Ulejlighed for Heſten, Bugen opſvulmet, og den ikke kan lade ſine Binde gaae, ſtikker man en med Olie ſmurt Haand ind i Maſtarmen, for at aabne de ſtoppede naturlige Udgange og tage Skarnet ud; hvorpaa man blander vild Merian og Ruſeurt **) med ſtødt Salt og kogt Honning, hvoraf gøres Klyſteerpiller ***), ſom

*) *Justa per duci.*

**) *Cunila bubula & herba pedicularis.*

***) *Collyria.*

puttes ind; Disse skaffe Bugen Åbning og afføre al Galden. Nogle komme $\frac{1}{4}$ Pund stødt Myrrha i $\frac{1}{2}$ Pot Wiin og give den i Halsen, og smøre Rumpen med Ljære. Nogle vaske Bugen med Søvand, andre med friskt Saltvand *).

Nogle Orme, saasom Spolorme **), pleje og at skade Indvoldene. Deres Tegn er, naar Hestene vælte sig idelig med Smærte, bevæge Hovedet om til Bugen, pisse usædvanlig ofte med Halen. Et kraftigt Middel er, hvad jeg ovenfor har skrevet: At stille Haanden ind og trække Skarnet ud; siden at vaske Bugen med Søvand eller stærkt Saltvand, og tilsidst komme hakket Rapparsrod ***) i en Pot Edike, og hælde den Syge i Halsen; thi paa denne Maade omkomme de omtalte Dyr.

*) Muria.

**) Lumbricus. Det er nok Ascaris Lumbricoïdes.

***) Rad. Capparis.

En og tredivte Capitel.

Under sygt Dvæg maa man strøe godt, at det kan ligge vel blødt.

For nye Hoste *) kureres det hurtigen med affskallede og fiint malede Erve Linser; hvilket skeer saaledes: Een Pot varmt Vand kommes paa ligesaa mange Erve Linser og hældes i Halsen. Dette Lægemiddel bruges i 3 Dage, og det syge Dyr verderqvæges imidlertid med grønt Græs og Toppen af Træer. Men gammel Hoste fordrives ved at

*) I den 16 Bogs 11 Capitel af den græske Samling om Landbrug, siger Hierosles: „At, naar Hoste begynder, bør man bruge Bygmeel, Witte Bønner og Erve Linser mængede i Vand. Men er Hosten allerede bleven til Besvær, tager man $\frac{1}{2}$ Pægel Honning, ligesaa meget Tjære, og ligesaa megen Olie, tilligemed 6 Lod Smør; Dette røres med lidt gammelt Svinesædt, og derpaa bruges. Hjælper det ikke, haffer man Murrube, kommer nogen Olie, Salt og Wiin derudi; hvorpaa det sies og hældes den Syge i Halsen. Andre blande Porresaft og Roden af vild Rude i Olie, og Rogle komme Røggelse alene i Olie, og bruge det.“

blande 1 Pægel Porre Saft i $\frac{1}{2}$ Pægel Olie, og hælde Hesten det i Halsen, og derhos give den det Foer, som jeg sagde ovenfor.

Ringorme *), og Alt hvad, som angribes af Skab, maae gnides med Edike og Aluun. Vedbliver det endda, hvilket undertiden skeer, blandes ligemeget Salpeter **) og Aluun med Edike, og smøres derpaa.

Hedeblegner ***) kradser man i heft Solskin saa længe med en Strigle ****), indtil Blodet kommer; derpaa blandes vild Vedbende Rødder *****), Svovel og Tjære med Aluun. Dette Lægemiddel helbreder disse benævnte Ubehageligheder.

*) Impetigines.

**) Nitrum. Jeg har, som man plejer, oversat Nitrum ved Salpeter, endstjønt jeg vel veed, at mange Lærde ere af den Mening, at de Gamles Nitrum er ganske forskjellig fra vor Salpeter. Stahl forstod Borax derved. Enoll og Schreber har søgt at bevise, at det er et alkalisk Salt. See Schrebers Saml. I, 288=294. Curtius.

***) Papulæ.

****) Strigil.

*****) Rad. agrestis hederæ.

20 og tredivte Capitel.

Strængnings Skade *) maa vaskes et par Gange daglig i lunket Vand, og siden gnides med Feedt afkogt med smaat stødt Salt, indtil Raaddeet flyder.

For Heste er Skab dødelig, naar det ikke tages i Tide. Er det ubetydeligt og endnu i Begyndelsen, smøres det med Cedergummi, eller Mastixolie, eller med Rældefrøe, som er stødt og komet i Olie eller med Feedt af Hvale eller og med den Luge, som saltede Lanteje Makrel **) efterlade i Saltetønderne. Fedtet af Havfalo ***) er ellers og et meget hyppeligt Middel mod denne Skade. Er det allerede gammelt, behøves kraftigere Midler. Rigemeget Jordharpix ****) Svovel

*) Intertrigo.

**) Thymnus v. Thynnus, Tunfisk o: Scomber Thynnus, Lanteje Makrel.

***) Vitulus marinus, Havfalo o: Squalus Carcharias, Havfalo Haisfisk. Plinius siger ogsaa „at Fedtet af den skaffer Kls og Snat burt.“
Plin. Hist. nat. 32, 7.

****) Bitumen.

og hvid Myseurt *) blandes i Tjære **) og gammelt
 Svineister, og koges tilsammen. Ved denne Til-
 lavning vil Skabet kunne kureres, naar man i
 Forvejen har skrabet det af, saa meget muligt, og
 vasket det med Urin. Undertiden er det ogsaa godt
 med en lille Kniv at skjære al Skabet bort lige til
 det friske Kjød, og naar dette er skeet, da at læ-
 ge det gjorte Saar med Tjære og Olie. Begge
 Dele baade rense og udfylde Saaret ***); Naar
 dette er skeet, skraber man Soob af en Kjædel paa
 Saaret, hvilket hjælper overmaade meget til, at
 det snarere sætter Ur og Haarene vore.

*) Veratrum. Italia Veratrum vocat Helleborum. I
 Italien kaldes Helleborum (Myseurt) Veratrum,
 siger Plinius i hans Naturhist. 25, 5, hvor
 han og anbefaler hvid Myseurt mod Tnat.

**) Pix liquida. Tjære. See herom Anmærtnin-
 gerne til denne Bogs 13 Capitel.

***) Replere vulnera.

Tre og tredivte Capitel.

Fluer, som ogsaa forulejlige Saar, skaffes bort ved at blande Beeg og Dlie eller Feedt og komme derpaa; for Resten kureres det rigtigst ved Erve Einsemeel.

Pletter i Øjnene *) blive ferdrevne ved at gnides med fastende Spytt og Salt; eller Skallen af Blæksprutte **) stødes med Steensalt ***), eller og vild Pastinakfrø ****) knuses og pustes i Øjnene gennem et Klæde.

Al Øjensmærte lindres hurtigen ved en Salve

*) Cicatrices oculorum. Vegelius siger, at denne Sygdom kureres ved at tygge Salt i fastende Spytt, og spytte det syge Øye det i Øjnene; Eller og ved stødt Salt tilligemed Been af Blæksprutten og Frø af den vilde Gennep. Veget. 2, 22.

**) Sepia.

***) Sal fossile.

****) Semen Pastinacæ agrestis.

af Vejbredsaft *) og Somfruhonning **) eller, i Mangel deraf, Timianhonning.

Blodstyrkning ud igjennem Næseborene sætter Heste og undertiden i Fare. Dette standses ved at hælde Saft af grønne Coriander ind i Næseborene.

F i r e o g t r e d i v t e C a p i t e l.

Undertiden vansmægter Hesten og bliver asægtig af Foerlede ***); hvorfor man har et Middel i en Art Frø, som kaldes sort Kommen ****); deraf stødes $\frac{2}{3}$ Pægel, som udblødes i een Pægel Olie og een Pot Biin, og saaledes hældes den syge Hest i Halsen. Denne Foerlede fordrives og ved

*) Succus Plantaginis.

**) Mel Acapnæ. Det er den hvide Honning, som drypper af Ragerne blot ved at lægges mod Solen, og kaldes Somfruhonning.

***) Fastidium ciborum; Nausea.

****) Git ∅: Italienernes Gitterone ∅; Nigella sativa. Kerner Låf. 366.

at hakke Toppen af Løg og komme i $\frac{1}{2}$ Pot Wiin og give den ofte at drikke deraf.

Boldenhed *) aabnes bedre ved et ildevarmt Metal, end ved et koldt Jern; og efterat Raaddeet er udtrykket, læges det ved at lægge linnede Klude derpaa.

Der gives og en dødelig Sygdom, som bestaaer deri, at Hopper svinde pludselig bort i faae Dage og dør strax derpaa. I dette Tilfælde, er det godt, at indgive den Syge 4 Potter Garum **) igjennem Næseborene, isald de ere smaae; thi ere de store, saa 12 Kander ***). Det lokker al Slimen ****) ud igjennem Næseborene og udrenser Dyret.

Fem og tredivte Capitel.

En bekjendt, skjønt sjelden, Galenskab har Sted hos Hopperne, i det at de indtages af taabelig

*) Suppuratio.

**) G. 9 Cap.

***) Congius quat.

****) Pituita,

Rjærlighed til deres eget Billede, naar de see det i Vand *), saa de derudover forglemme deres Foer og henvinde af Læring. Det er Tegn til denne Affindighed, naar Hopperne løbe om paa Marken, som om nogen jog efter dem; see sig omkring og synes at savne noget. Denne Sindsvildelse **) gaaer bort, naar man leder dem hen til Vand, saa de der skue deres egen Hæslighed, og derved udslætte Erindringen af det forrige Billede.

Dette maa nu være nok talt om Heste. Vi komme herpaa til at give Regler, som de bør at iagttage, som det er om at gjøre, at optrække Hjor-
der af Mulæfler.

*) Columella synes at mene her den samme Sygdom hos Hopperne, som Aristoteles kalder Νυμφίαν i hans 8de Bogs 25 Capitel om Dyrene. Vi have ikke bemærket denne Sygdom hos Hopperne i Danmark.

**) Mentis error.

Sex og tredivte Capitel.

Det er meget gammelt, at man, i at lægge Mulæfler til, nøagtigen eftersporer og undersøger baade paa Han- og Hun. Siden deres Stamme-fædre, som man vil bruge til at lægge til paa. Thi er den ene ikke skikket for den anden, vil den vordende Afkom blive flet. Man maa derfor vælge en Hoppe, som er endnu ikke 10 Aar, og af en stor og skøn Skabning, stærke Lemmer og taalmodig til Arbejde, og som letteligen tager imod og taaler en fremmed, skjønt den ulig Art, og bidrager til Tillæggets ikke blot udvortes, men og indvortes Fuldkommenheder *); thi naar Sæden besværligen indkastes i Fødselsdelene, og vanskeligen gives Livs Kraft **), vil ogsaa det Undfangne være længere om at vore til Foster, og neppe blive fuldbaaret i den 13de Maaned; og ved den Fødte hænger mere af Hannens Dræghed, end Hunnens Fyrighed.

Som der er mindre Belymring ved at finde Hopper til omtalte Brug, saa har man større Møje ved at vælge Udselhengster; thi Forsøg skuffer ofte

*) Bona corporis & ingenii.

**) Animari.

den Prøvedes Forventning. Mange Uelhengster, beundringsværdige at see til, avle mangan Gang en Slægt, som er overmaade hæslig af Skabning eller Kjon; thi enten frembringe de smaa lemmede Mulæfeler, eller Ufler, som vel ere udvortes smukkere, men formindste dog Husfaderens Indkomster ligesaa meget, som Muldæselinden. Andre, som vel synes foragtelige, ere frugtbare paa en meget skjøn Ufkom. Nogle meddele Yngelen deres gode Egenskaber *), men fløve til Bøllyst, ophidse de meget sjelden til Parring. Deres Følelse-pirres best ved at bringe en af samme Art til dem; thi Naturen har gjort, at Eige lege bedst med Eige. Naar Uelhengsten da begynder at vise Kjærtegn, for at ville bestige Ueselinden, skal man tage hende fra ham, just som han er ligesom ophidset, og forblinde af Parrelysten, og starr derpaa bringe ham den anden Ueselinde, som han tilforn forskød.

*) Generositas.

S y v o g t r e d i v t e C a p i t e l.

Der gives og en anden Sort Væfler, som ere rasede i deres Parreløst, og tilføjer, ifald de ikke ved Snildhed forhindres, Hjordene stor Skade. Thi de slide ofte deres Kæb i Stykker, forurolige de drægtige Væselinder, og, om de tages imod, bide og gramse dem i Næffen og paa Ryggen.

For at dette ikke skal skee, lader man dem gaae i en Mølle *), for, ved Arbejde, at spæge deres grumme Brynde; hvorpaa de siden, naar de ere vordne taaligere, tillades Kjønsdrivtens Tilfredsstillelse.

Men om endsskjønt de ere blevne mere regjærlige, naar de ville tilfredsstille deres Parreløst, bør de dog ikke uden noget Arbejde komme til at bædke, da det er nødvendigt, at disse Dyr, som have af Naturen et saa flegmatisk Temperament, muntres og ophidses ved maadeligt Arbejde, og derved blive raske i at bespringe Hunnen, saa at

*) De Gamles Møller bleve drevne ved Hjælp af Mennesker eller Dyr. Vind- eller Vandmøller ere en sildigere Opfindelse.

Gæden ved en vis hemmelig Kraft dannes livligere til den vordende Uffom.

En Mule falder ikke aleene efter en Hoppe og en Æsel, men og efter en Æselinde og en Hingst, saavelsom efter en Skovæsel og en Hoppe. Nogle anseelige Forfattere, saasom Marcus Barro *) og før ham Dionysius og Mago, have fortalt, at Mulernes Yngel er ikke saa vidunderlig i Afrikas Egne, ja deres Uol er lige saa almindelig for Indvaanerne der, som Hoppernes for os. Hvad disse Creature anbelanger, er dog ingen hyppeligere enten i Henseende til Gemyts eller Legems **, Beskaffenhed, end de, som ere faldne efter en Æselhengst, med mindre de, som avles ved en vild Æsel skulde paa en Maade kunne sammenlignes dermed, naar de ej vare saa utæmmelige, og baltyrige til Arbejde efter det vilde Skovlevnet, og foretrak deres Faders magre Skikkelse. Derfor er saadan en Stodæselhengst nyttigere, for den fjernere, end nærmeste Uffom; thi naar En, som er født af en Æselinde, og en Skovæsel, kommer til at bedække en Hoppe, vil hvad, som falder der efter, gradeviis tabe sin Bildhed, og beholde Fa-

*) See M. Barro 2 B. 1 Cap.

**) Animus et Forma.

derens Skikkelse, og Kromhed, og Farfaderens Mob og Hurtighed. Hvad, som falder efter en Hengst og en Ufseinde, vil, skjønt det faaer Navn af Farfaderen og hedder Hæstæfler *), dog i Alt mere ligne Moderen. Man gjør derfor bedst i at bestemme en Ufse til at lægge Muler til med, da Erfaring har, som sagt, vist, at Tillsæget bliver skjønnere af Udseende. Men man maa ikke anskaffe sig nogen, uden man seer, at han har en meget stor Krop, en stærk Hals, faste og brede Ribbeen, en kjødsfuld og fyldig Bringe, føre Laar, tykke Been, en sort eller broget Farve; thi Muusfarven er vel almindelig ved Hæstæfler, men seer ikke just det bedste ud hos Muler. Det Udvortes bør ellers ikke bedrage os i Valget af fireføddede Dyr, naar vi for Resten see de Mærker, vi bifalde; Thi lig som de Plætter, som ere paa Ræddernes Tunger og Gaaner, ofte findes paa Lammene's Skind; saaledes har Ufserne ofte forskellige farvede Haar paa deres Dienbrøne og Trer, og frembringe derfor ligesaa ofte en Afkom af ganske anden Kolor, end de selv ere; saa at Herren, om han endog har været nok saa omhyggelig i at vælge en Hengst, dog ofte vorder bedraget i sit Haab. Sa ofte frembringer den Noale fra sig ganske forskellige kolorerede, endog uden de

*) Hinni.

omtalte Tegn. Jeg kan ikke troe, at det skeer af anden Aarsag, end at Farven er blandet i Sædens første Grundstof fra Farfaderen af *), og nu forplantes i andet Leed **).

Saa snart et saadant Velsøl, som jeg har beskrevet, er født, bør det strax fra Fødselen af tages fra Moderen, og legges under en Hoppe, som ikke kjender det. Dette Bedrageri skeer bedst i Mørke. Thi naar dens eget Foster tages fra den paa et mørkt Sted, vorder det omtalte Velsøl nærret af den, som om det var dens eget. Naar Hoppen derpaa er blevet vant til den en halv Enes Dage, lader den det gjerne faae Patterne, saa ofte det forlanger dem. Den saaledes opfødte Velsøl lærer paa denne Maade at elske Hopper. Undertiden kan den og, skjønt opdraget ved Modermælk, ved fortrolig Umgængelighed med

*) Columella følger her en aristotelisk Lov, som Theophrastos ogsaa antager om aarlige Planter; at disse nemlig skulde i hvert 3die Aar forandre sig efter Jordbundens Beskaffenhed og deres egen Natur; Hvilket de nyeste Erfaringer ogsaa synes at bekræfte.

**) Hermed bør sammenlignes hvad, Professor Wiborg siger om Heste, i Hans Forholdsregler, for at forædle Hesten, i danske Almanak 1806.

Heste fra spæde Alder, komme til at ønske sig deres Dimgang.

Den bør ikke bruges til Bedækning yngre end 3 og ældere end 10 Aar, og naar det tillades, bør det ske i Foraaret, da den styrkes med affkaaret grønt Foder og overflødig Byg; ja vel og gives et styrkende Middel *), ikke heller bør den lades til unge Hopper, thi kommer den til Gen, som ikke tilforn er blevet bedækket, slaar hun ud med Bagbenene og forstyrrer Hengsten, som springer op paa Hende, og gjør, at Han, som blev fornærmet og forjaget, siden hader alle andre Hopper. For at dette ej skal skee, bringer man en udartet og gemeen Uelhengst til en Hoppe, for at lokke hende til Føjelighed. Denne maa nu ikke tillades, at springe hende; men saasnart Hoppen er bleven taalig, føres den ringere Uelhengst strax bort, for at hun kan worde bedækket af en ædlere Hase.

Til denne Brug gjører man en egen Indretnig, som Landboerne kalde et Springested **); Det har

*) Salivandus erit. See Anmærkningerne til denne Bog's 10de Capitel. Nogle læse her saginandus det er fædes, som Varro ogsaa raader til ved samme Begivenhed, og Columella selv i det 27de Capitel.

**) Machina. Der Moderatus giver selv en

tvende Bægge, som staae paa en Brinkke med saa liben Mellemrum fra hverandre, at Hoppen hverken kan støde eller afværge Hengsten, naar den vil springe op paa Hende. Der maa være Indgang fra begge Ender, men ved den laveste indrettes et Sprinkkelværk, hvorved Hoppen kan gøres fast med Hovedet, som vender ned ad mod det laveste Sted af Skraaningen; saa at Hun, ved denne med den forreste Deel af Kroppen nedhældende Stilling, bedre kan tage imod Sæden af Hengsten, som bedækker hende, og gjøre det let for Hengsten paa det højere Sted at komme op paa Røggen af hende, om han end og skulde være mindre, end hun selv.

Naar Hoppen har kastet, hvad, hun undfanget ved Vselet, maa hun det følgende Aar være fri for Bedækning *), for at opføde sin Fødling; Thi dette er nyttigere, end det, som Nogle gjøre, at lade deres Hopper bedække, endskjønt disse maa føde deres Kølle med deres Patter. Et Aars Muleplag bør jages fra Moderen, og føres hen at græses paa Bjerge og udyrkede Steder, for at hærde

Beskrivelse paa denne Indretning. I denne Bogs 19de Capitel benævnes en Rødstald med samme Ord.

*) Det samme raader ogsaa Aristoteles i hans Historie om Dyrene. 6, 23.

sine Hove *), og blive skikkede til lange Rejser siden efter. Til Kløsttsadler **) er Mulæselet bedst skikket, men Muulæselinden hurtigere. Men begge Slags gaae ganske stadigen ad en Vej, og kan ogsaa ret vel bryde Jorden, naar de ellers ikke ere Jordbrugeren for bekostelige, eller Jordene saa stærke, at de fordre Dyrs Kraft og Styrke.

Atte og tredivte Capitel.

For det Meste kunne de samme Lægemidler, som jeg har forestrevet ved andre Dyrs Sygdomme, ogsaa bruges ved disse Creature. Dog vil jeg ikke forbigaae nogle Svagheder, som ere egne for dem, og anføre nogle Hjælpemidler derfor.

Har en Mule Feber, gives den raar

*) Som man, som ovenfor erindret, ikke endnu vidste at befæste med Jernsko. See denne Bogs 27 Capitel og Anmærkningerne dertil.

**) Clitellæ o: Kløsttsadler, indrettede til at bære Pakker, Bylter o. s. v. paa.

Kaal *). For Trangbrystighed aarelader man den **), og blander en Pot Viin og Olie, et Lod Birak og en halv Pot Marrubesaft tilsammen, og hælber den dette i Halsen. Har den noget Svulst paa Roderne, legges Bygmeel derpaa, og strax ders efter aabnes Boldenheden med en Kniv og Boren trykkes ud, hvorpaa den kureres, ved at legge linnede Klude derpaa; Eller og man tager en Pot af det bedste Garum ***) og Olie, og blander derudi Ægehviden af 3 eller 4 Æg, som Blommen er skilt fra, og hælber dette Medikament ned igjennem den venstre Næsebore. Undertiden plejer man og at skicere i Laaret og brænde det ****).

Naar Blodet synker ned i Fødderne, saa enten udtappes det, som ved Hæstene, eller og man, istedet for Foer, giver den Syge den Urt, som Landmændene kalde hvid Nyseurt *****), ifald man

*) Febriēti cruda brassica datur.

**) Suspirosæ sangvis detrahitur.

***) See Anmærkningerne til denne Bogs 9de Capitel.

****) Femina Laar. Schneider ønsker, at læse Flemina, Svulst.

*****) Veratrum. See denne Bogs 32 Capitel og Anmærkningerne dertil.

har den. Naar Frøe af Bulmen *) støbes og blandes med Wiin, hjælper det og for omtalte Svaghed.

Magerhed og Mathed afhjælpes ved ofte at give den Syge følgende Drik: Et Rod Svovel, et raadt Æg og lidt over en halv Skrupel Myrrha støbes og blandes i Wiin, og indgives i Halsen. Dette hjælper og for Hoste og Tarmvrid. For Magerhed er ellers intet saa kraftigt, som Lusern **). Den fæder hurtigere, naar den er grøn,

*) Græfernes *Υόσχυρος*, Romernes Apollinaris v. Jusqvianus, Arabernes Altercum; Det er vi Danstes Bulme.

Frøet af Bulme skal være meget farlig for Mennesker. Den voxer i Europa ved Gærder og Grøfter med smudsiggule Kroner. Efter vor Wiborgs og Rasks Forsøg skal den være meget skadelig for Heste. Men Køer, Faar, Sviin, Hunde og Husfugle kunne nyde den uden Fare.

**) Medica. Da der med denne mediske Plante, Lusern, som var saa almindelig i Brug hos de Gamle, og som derfor saa ofte omtales med Ros af Columella, især i den anden Bogs 11 Capitel, er i vore Dage gjort Forsøg i vort Fædreland, kunde det maa- skee være interessant ogsaa her at høre den kongelige Landhuusholdnings anden Agerdyrknings Commissions Betænkning om Forsøg med Lusern i Danmark;

skjønt den vel og kan bruges som Hø; Men saa maa den dog ikke være for tør. Man maa give Kvæget den med Maade, for at det ej derved skal quæles af for meget Blod.

En modig og forhidset Mule gives Feedt i Halsen, eller og nogen Vin hældes den i Munden.

I øvrigt bør man iagttage det Samme ved Muler, som jeg har anordnet i denne Bogs forrige Capitler, som handle om Hornkvægets og Hestes Røgt og Pleje.

„Lusern, *Medicago sativa*, Romernes *Medica*, som længe har været dyrket i Sveits Frankrig og Engeland, hvor den hyppes med Hyppeløven, har ogsaa været forsøgt i Danmark. Den taalet vel en mindre høj Jord, end Esparsket; men da den varer i 12 Aar, og nyder først sin fuldkomne Størrelse efter 6te Aars Jorløb, er den ikke tjenlig uden i et dertil udlagt Stykke vel rensket og gjødet Jord, maa derhos saaes uden Blanding med Kornarter, og er ikke skikket til Hø, men alene til Staldene, hvortil den er fortræffelig.“
See Nyt Bibliothek for Physik, Medicin og Oeconomie første Heste 1805. Sammenlign hermed Columellas Bemærkninger om Lusern, Side 139. I Överrig er Lusern ikke saa ualmindelig.

S y v e n d e B o g.

F ø r s t e C a p i t e l.

Da vi nu komme til at tale om smaat Dvæg, P. Silvinius! ville vi begynde med det lidet, ringe og almindelige arfadiske Ufel *). De fleste økonomiske Skribenter ville, at man især skulle lægge Mærke til dette Dyr baade i at kjøbe og pleje det; hvilket de have villet med Rette; thi det kan holdes endog i den Egn paa Landet, hvor man mangler Græsning; det er desuden fornøjet med liden Ude, i hvordan denne end er. Det kan fødes med Blade, Tjørneris, eller og ved at fæste Qvas for det. Ved Halm, som der er Overflod af næsten i alle Lande, kan det endog fødes. Desuden udholder det meget kjæft en uforstandig Røgters Skjodesløshed, og er overmaade taalmo-

*) Arfadien, var et Landskab i det nuværende de Morea.

dig mod Slag og Trang; derfor bliver det senere affældig, end andre Creature. Det kan bedst udstaae Arbejde og Sult, og angribes sjelden af nogen Sygdom: Dette Dyrs Nytte og Brug til mange og nødvendige Arbejder staae ingenlunde i Forhold til dets saa ringe Røgt og Pleje. Det bryder lette Jorder med lette Plove, saasom i det syblige Spanien *) og i hele Lybien **), og trækker en ikke lidet belæstet Vogn. Det gaaer, som den berømmelige Dichter erindrer:

„Ofte lægger Driveren paa det langsomme Æsel
mange Frugter; Eller, naar han Byen forlader,
Stene til Hæandqværn og Stumper af Begget det
forte“ ***).

Næsten i Almindelighed er det Æselets Arbejde at gaae i Møllen og male Korn, hvorfor enhver Aulsgaard behøver Æselet, som det meest nødvendige Arbejdsdyr ****); da det og, som jeg

*) Bætica.

**) Ved Lybien forstaaes egentlig kun den Deel af Afrika, som ligger imellem Aethiopien og det Atlantiske Hav; Men her menes hele Afrika.

***) Virg. Landbr. I, 273.

****) Instrumentum saaledes kaldtes ikke blot døde Ting, som man betiente sig af ved Aulsbrug; men og Mennesker og Dyr.

anmærkebe, ret godt kan trække Bahre *) til Byen, og paa sin Ryg eller Hals hjemføre hvad man behøver. Da vi i den forrige Bog talede om de ædle Muulæsler, troer jeg tilstrækkeligen nok at have viist, hvilket Slags og hvilken Pleje der er den bedste.

U n d e r C a p i t e l.

Næst efter stort Kvæg, bør vi tage Faar i Betragtning; ja dem endog allerførst, naar man tager Hensyn til deres store Nytte; thi de især beskytte os mod Kuldens Voldsomhed og skaffe vore Lege mere rigelige Klæder; saa mætte de og ej aleene Landbrugeren med Overflod af Ost og Mælk; men pryde og fornemme Folkes Borde med behagelige og talrige Retter; Sa mange Nationer, som mangle Korn, nære sig ganske godt ved dem; hvorfor de fleste Nomader og Geter ogsaa kaldes Mælledrillerer **). Endskjønt disse Dyr ere meget omfindt-

*) Utensilia.

**) Γαλακτοπόται. Endnu leve visse Folkeslag,

lige af sig, som Celsus ganske rigtig bemærker, have de dog en sikker Sundhed, og plages ej af nogen pestartet Sygdom.

I at vælge sig sine Faar, maa man især tage Hensyn til Egnens Beskaffenhed *), hvilket Virgilius vil at man skal iagttage ikke aleene ved dem, men og ved alt Andet i hele Landbosaget, naar han saa taler:

„Jtte فرمانر hvert et Land, at underholde Alt.“

Fæd og jevn Beliggenhed passer sig for store Faar; magre og bakkede Steder for Undersætsige; flodrige og bjergede Egne for Smaae. Bedækkede Faar **) græsses bedst paa Enge og flade Brakmarker.

Egnens Beskaffenhed har Indflydelse ikke blot paa Faarene selv og deres Afkom; men ogsaa paa

f. Ex. i Arabien, ligesom Patriarkerne, blot af Gaael. Naar Kvæget har opædt et Sted, flytte de med deres Tælte til et andet. Dette lader sig ganske godt gjøre i varme Lande, og hvor Jordene ere, saa at sige: Res nullius.

*) Baade til den Egn, hvorfra de komme, og til den, hvor de skulle være.

**) Tectum pecus. For at bevare og forfine Ulden, bleve nogle Faar bedækkede og faldtes *oves tectæ*, v. *pellitæ*; De, som ikke bleve det, hedde *oves hirtæ*.

Farverne. De calabriske, avuliske og milefiske
 faar holdte vore Landmænd tiltorn for at være et
 hyppeligt Slags; især de tarentinske; Men nu an-
 sees de galliske *) fornemmelig de atiniske for de
 bedste; ligesom de, der bevogtes paa de macriniske
 Marker omkring Parma og Modena.

Den hvide Farve er baade den skønneste og
 tillige den nyttigste, fordi de fleste andre kunde
 komme af den; men den ikke efter nogen anden.
 De sorte og mørkebrune, som komme fra Pol-
 lentia i Italien **), og Gorduba i det syd-
 lige Spanien, ere ogsaa i sig selv anbefalelsesværd-
 lige; saavelsom og de røde, som Asien frembrin-
 ger, og som man kalder de ildrøde ***).

Erfaringen har viist, at der kan fremkomme
 mangfoldige Afarter i denne Dyrart; thi da nogle
 vilde og utæmmede Bæddre af en besynderlig Ko-

*) Oves Gallien. Herved forståes, Gallia cisal-
 pina, Gallien paa denne Side Alperne. Ho-
 ratiu8 priser sig lyffelig, om han end ikke
 ejer faareflokke, som græsse paa galliske Mar-
 te, og bære den fineste Uld. Horat. Carm.
 L. 3, 16.

**) Pollentia ligger ved Alperne i den øver-
 ste Deel af Italien. Plin. 2, 48.

***) Erythreos v. Ερυθρός.

lor vare med nogle andre Dyr førte fra det nærliggende Afrika over til Municipalstaden Cadix *), for at bruges ved offentlige Forlystelser, købte min Farbroder, M. Columella, en skarpsindig og berømt Agerdyrker, nogle af dem, som han lod bringe ud paa sine Godser, gjøre tamme, og komme til de bedækkede Faar. De gave først stridhaarede Lam med Faderens Kolor; men naar man siden lod dem springe tarentinske Faar, avlede de Bæddre med finere Uld. Hvad, som derpaa faldt efter dem, havde Moderens Blødhed og Faderens og Farfaderens Farve **). Columella sagde, at enhver

*) Municipium Gaditanum. Cadix kaldes en Municipalstad, det er en Stad, som, skønt den laae uden for Italien, og havde sine egne Love, og sin egen Øvrighed, dog havde det Privilegium, at dens Borgere havde romersk Borgerskab, og altsaa og de samme Rettigheder, som romerske Borgere selv.

**) Af denne Columellas Beretning sees upaatvilelig den første Oprindelse til de nuværende saa kaldte Spanske Faar. Et Slags vilde hvide Bæddre vare bragte til Cadix i Spanien fra det lige over for paa hiin Side Middelhavet liggende Kongerige Marokko i Afrika; Ved at parres med de i Spanien da værende Faar, som vare sortagtige, og mørkebrune (Pulli v. Fusci), eller, som Pli-

vild Dyrart kunde paa denne Maade forplantes og vilde ved gradeviins Afkom tabe sin Bildhed *).

Men jeg maa vende tilbage til min Afhandling. Der gives altsaa To Slags Faar, bløde og stridhaarede **). Ved at kjøbe

nius siger, ganske sorte (Nigri velletis. Plin. 8, 48). faldt der hvide og stridhaarede Lam efter dem, (Hirti); og ved at yngle med tarentinske Faar, som holdtes af de ældste Romere for det bedste Slags, nedstammede der Lam, som havde de tarentinske Rødres fine Uld og de afrikanske Rødres hvide Farve. Siden gives der altsaa 2 Slags Faar i Spanien; hvide og stridhaarede, og hvide og finuldede. Ergo duo genera sunt ovilli pecoris, molle & hirsutum. Man see herom en Afhandling i Physicalsk oeconomisk og medicochirurgisk Bibliothek, Juli Heste 1794; en Afhandling, som er saa meget mere interessant, som den er skreven af Een af vore Landsmænd, nemlig Hr. Assessor P. Schousboe, der selv desangaaende har reist i disse Lande. Hermed fortjener at sammenlignes Johann David Michaelis's Oversættelse af første Rose Bogs 30 Capitel og Anmærkningerne dertil.

*) See 6te Bogs 37 Capitel og Anmærkningerne dertil.

**) Molle et hirsutum genus.

ethvert af disse Slags, har man visse almindelige Regler, som man bør at iagttage; Især ere der nogle egentlige ved den ædlere Slags.

De almindeligste Fortrifter, man bør følge i at købe Faar flokke, ere omtrent disse: Synes os bedst om Uldens hvide Farve, maae vi vælge os de allerhvideste Bæddre; thi et mørkebrunt Lam falder ofte efter en hvid Bædder; Men et hvidt Lam avles aldrig efter en rød eller sort Bædder.

T r e d i e C a p i t e l.

I Valget af sine Bæddre maa man derfor ej aleene tage Hensyn til, om de ere klædte i hvid Uld, men og om Ganens og Tungens Farve er den samme som Uldens, thi ere disse Legemets Dele sorte eller plettede, vil den tilkommende Slægt worde sort eller spraglet *).

*) Det samme siger ogsaa Aristoteles i hans Bog om Dyrene; 6, 19; og Palladius bekræfter Columellas Mening, naar han siger: At dersom Bædderen har mørkebrune Pletter under Tungen, vil den avle spraglede Lam.

Siin ovennævnte Digt har, ikkandt saa meget Andet, ogsaa herligen tilkjendegivet det i følgende Linier:

„Bædderen være end nok saa hvid, du forfaste ham
dog,

Derfor Tungen er sort under hans fugtige Gane;
For at ej de vordende Lam skal smittes med Plæt-
ter.“ *)

Man maa have samme Opmærksomhed med de røde og sorte Bæddre, paa hvilke der ikke, som jeg sagde, maa findes nogen Deel paa deres Krop, som har anden Farve, end Ulden, og allermindst maa hele Ryggen være fuld af Plætter. Derfor bør man ikke købe Faar, med mindre de ere uflippe-
pede **), for at Farvens Eenhed desto bedre kan sees; Thi har den ikke Sted, især hvad Bæddrene

Den hellige Oxe Apis i Egypten maatte og have under Tungen en Knude, som lignede en Starnbasse. Plin. Hist. nat. 8, 46. Paa anførte Sted af Michaelis's Oversættelse af det gamle Testamente, forudsat ved Biskop G. Bæch, sees, hvordan Patriarken Jacob bar sig ad, for at faae spættede og sprag-
lede Faar.

*) Virg. 3 Sang om Landbruget B. 387.

**) Lanatæ i. e. intonsæ.

angaaer, vil Faderens Mærker som oftest komme til at sidde paa Lammene.

Den Bædders Dannelsse bifaldes meest, som er høj og stor, med en nedhængende uldrig Bug, en meget lang Hale, tyk Uld, breed Pande, store Kaader *); indadkrummede Horn; Ikke fordi det er meest nyttigt, (thi en fullet Bædder er endog i saa Fald bedre) men fordi indadkrumme Horn skade meget mindre, end de lige eller udstaaende. I nogle Egne, som ere vaade og vindige, maatte man dog nok ønske Bæddrene meget store Horn, for at de ved disse høje og fræmstaaende Horn kunne beskjærme en stor Deel af Hovedet mod Uvejr. Dem maa man derfor vælge, hvor Vinteren som oftest er stræng: Der, hvor Vinteren for det meste er temmelig mild, bør vi give de fullede Fortrinnet; Thi det er en Ulejlighed ved de hornede, at, naar de fornemme at de ere ligesom væbnede af Naturen med et Vaaben paa Hovedet, løbe de idelig i Strid, og ere faade mod Faarene; De forfølge da og paa det voldsomste deres Medbejler, om de end ej selv aleene kunne bestræde hele Hjordens Bedækning, og taale ikke, at den springes af andre; Med mindre den er ganske udmattet af Springningen. Men naar en fullet mærker, at den er ube-

*) Testes.

væbnet, er den hverken saa tilbøjelig til Kamp = Støden, eller saa hættig i sin Parreløst.

Naar Bukke eller Bæddre ville støde, fordrive Hyrderne denne Uregjerlighed ved følgende Maafund: De slaae Braadde i et stærkt Brædt af en Fods Størrelse, binde det ved Hornene med Braaddene indad mod Vandene; Dette forhindre den Baldstyrige fra al Strid; thi ved at støde, stikker og saarer den sig selv.

Syracusanerens Epicharmus*), som meget omhyggeligen har skrevet Lægemidler for Kreature, forsikkrer at en Bædder, som vil støde, tæmmes ved at bore, med en Naver, Huller i Hornene der, hvor de krumme sig ved Drerne.

Det 3die Aar er den bedste Alder til Apling hos disse Dyr, dog ere de ikke uduelige til det 8de.

Åar bør bespringes efter det andet Aar, og holdes endog som femaarige for unge. Efter det 7de Aar ere de for svage.

Man maa altsaa, som jeg har sagt, købe Åar, som ej ere flippede, og vrage de spraglede og graae; fordi de ikke har nogen vis Farve. Ere

*) Epicharmus, Thyrses's Søn, var en Digter og pythagorist Filosof. Man har kun få Fragmenter tilbage af hans Værker. See Anmærkningerne til 1 Bog 1 Capitel.

de ældre, end 3 Aar og langtandede *), bør de forkastes som ufrugtbare. Men man skal vælge toaarige, der have en fyldig Krop, en Hals med megen lang og ikke strid Uld, en Bug, som er dyb og uldrig. Glatthaarede **) og Smaae maa man fke.

Disse vare de almindelige Regler, man har at iagttage ved at forskaffe sig Faar. De særegne, ved at pleje dem, ere følgende:

Faarestien maa man gjøre lav og snarere udstrakt i Længde end Brede, for at den kan være luun om Vinteren, og de drægtige Faar ej trykkes formedelst for snæver Plads. Den bør være beliggende mod Synden; thi skjønt disse ere af alle Dyr de meest flædte, saa taale de dog mindst Kulde og endnu mindre Sommerhede ***). Foran

*) Dente minaces.

**) Glabri o: de, som ingen Haar have; Stalddede, Glatthaarede.

***) Faar taale bedre Kulde, end Hede. Derfor gaae de og ude hele Aaret omkring endog paa Island, Færøerne, og i adskillige Egne af Norge og andre nordiske Lande. Da der især paa enkelte Steder i Jylland er ypp

Indgangen bør være en Plads omgivet med et højt Hegn, hvor Faarene kunne have et sikkert Opholdsted i godt Vejr. Man maa og gjøre sig Umage for, at der aldrig bliver nogen Væde eller Fugtighed i Faarestien; men at der altid kan være vel frøet med meget tørre Brægger eller Straae, for at de drægtige Faar kan ligge vel tørt og blødt, og for at Faarenes Sundhed ikke skal lide noget ved Fugtighed *).

Faar maa altid gives rigelig Føde; thi et mindre Antal, som fødes godt, indbringer Ejeren mere, end en heel Flok, som lider Mangel. Man maa udlede sine Faar ikke blot paa Brakjorder **), hvor der er Græs; men som og ere frie for Torn. Jeg betjener mig her, som ved flere Lejligheder af den guddommelige Digters Autoritet:

perlig Lejlighed til Skæferi, troer jeg, at det vilde være et Forsøg værdt, at have saadanne Anstalter, at Faarene kunde frit gaae ude og inde hele Aaret. See Abildgaards og Viborgs Vejledning til en forbedret Faareavl; Side 20, 92 og 94.

*) Jeg følger her, som man seer, Schneiders meget vittige Conjectur.

**) Novalia.

„Er din Betyrning for Uld, da langt bortliggende
være
Starpe Stove, ligesaavel som Burrer *) og Tørne-
frøe" **).

Thi dette foraarsager Skurv, som samme Digter
figer:

„Naar Sveden ej vaskes af, men i uflippede Hjorde
Sidder fast, og stikkende Torn i Huden gjør dybeste
Riste" ***).

Thi Ulden tabes ellers dagligen; og jo stær-
kere den groer hos disse Dyr, jo mere beskadiges
den af Tjørnene, der, ligesom krumme Kroge, rive
Ulden af Kroppen paa Faarene, som gaae og græs-
se ved dem. De finuldede tabe ogsaa det Dække,
hvormed de skjules. Dette erstattes og ikke ved
en liden Bekostning.

De Faar, som tidligen skulle læmme, kunde
man lade blive sprungen om Vaaren først i Maj;
de sildigen, i Julii Maaned. Dog er det første
upaatvivleligen fordeelagtigere, fordi Biinavlen da
følger paa Kornhøsten, og Væmningen strax paa

*) Lappa o: Arctium Lappa Linn., almindelig
Burre.

**) Tribulus Tørnfrø; Herved forståes Tribulus
terrestris Linn. Jord Tørnfrø.

***) Virg. Landbrug 3, 384 og 442.

denne igjen, saa Lammene kunne møttes vel ved al Efteraars Afgrøden, og styrkes godt, førend Kuldens Ubehagelighed og Winterens Faste kommer *). Et Efteraars Lam er bedre, end et Foraars; fordi, som Celsus meget rigtigén siger, at det er mere fordeelagtigt, at det voxer op til Sommer = end Vintersolhverv. Dette er derfor af alle Dyr det eneste, som fødes belejligen midt om Vinteren.

Fordre Omstændighederne, at der skal avles fleest Bædderlam, saa har Aristoteles, en meget skarpsindig Naturkyndig, beselet, at man i Springtiden skal passe paa, naar det er tørt Vejr og Nordenvinden blæser, og da lade Flokken græsses imod den, og Bæddren vende sig derimod, naar han springer Faarene **); Men ville vi have at der skal fødes fleest Gimmerlam, maae Faarene indaande Syndenlust, og paa denne Maade bedækkes. Thi hvad jeg har sagt i forrige Bog, om at binde den højre eller venstre Kaade

*) Hos os er det bedst, at Springningen skeer først i November; thi da indtræffer Læmningsen, naar den strængeste Winterfulde er forbi, og noget Græs begynder at komme.

**) Aristoteles om Dyrene; 6, 19. Cfr. Pallas. Jul. 4.

op, vil være for besværligt et Arbejde ved hele Hjorder.

Efter Pæmningen fører Faarehyrden, som er langt fra Kjøbstaden, næstendeels Alle baade unge og gamle ud paa Græsning; Men Ulsforvalteren, som boer i Nærheden af Byen, sælger sine spæde Lam, som ikke have været paa Græs, fordi de transporteres med liden Bekostning, og, naar de blive tagne fra Mødrene, indbringer Disse Mælt ligesaa megen Fordeel. Dog bør ogsaa i Nærheden af Byen ethvert 5te Lam lægges til; thi egen Opdræt er langt nyttigere, end Fremmedes. Ikke bør vi derfor tillade at hele Faareflokkene bliver af ældre udnygtig til Ungel, hvorved vort Haab, som Ejere, skuffes. Den gode Hyrdes første Omhu maa det derfor især være, aarligen at indsætte ligesaa mange, om ikke flere Faar i Flokken, end de, som ere uddøde, eller blevene syge; Thi ofte bedrager Kuldens og Winterens Grumhed Faarevogteren, og borttrykker de Faar, som han i Efteraaret havde beholdt tilbage, og troet, at skulde leve Winteren over. Formedelst disse Tilfælde er det og, at man bør vedligeholde sin Faareflokk, ved at indsætte andre Lam, end de, som ere stærke nok til at kunde leve Winteren over. Den, som tænker at opnaae denne Hensigt, maa see til, at han ikke bestemmer andre til Pæmnesaar, end de, som ere over 4re og under 8te Aar; thi ingen uden for

denne Alder er skicket til Avl *). Desuden bærer som oftest alt hvad, som er lagt til paa gamle Forældre, Præg af sin Stammes Alderdom; Thi det er enten ufrugtbart eller svageligt.

Faar, der ere nær ved at læmme, skal man røgte paa Gjordemoder Blod; thi de føde paa samme Maade, som Fruentimmerne, og lide ofte meget i Fødselen; da de ere sig al Beviisthed berøvede **). En Faarersøgte maa derfor have Indsigt i Dyrlægekunsten, for at kunde udtrække, naar Omstændighederne fordre det, enten Fosteret heelt, naar det hænger forkeert i Fødselsdelene ***), eller og dele det med en Kniv, og tage det stykkeviis ud, uden Moderens Udælægelse. Dette kalde Grækerne at udtrække Fosteret ****).

Saa snart Lammet er født bør det rejses op, og bringes hen til Moderens Patter, og Munden aabnes over Patterne, saa den bliver vædet af Mælken ved at trykke derpaa, hvorved det lærer at

*) Her i Danmark troer man, at kunde lade et halvbundet Marigt eller to Marigt Lam bespringe af Bædderen.

**) Omnis rationis ignarum.

***) Cum transversus hæret locis genitalibus o: Naar der er en Vending.

****) Εμβρυολογία.

brage sin Næring af Moderen. Men førend dette skeer, maa man udmalke lidt Mælk, som Hyrderne kalde Raamælk *). Thi tages ikke noget af det, vil det skade Lammet. Lammet maa indelukkes hos Moderen de 2 første Dage, efter at det er født, for at hun kan varme sin Fødling, og denne lære at kjende sin Moder. Herpaa indslutter man det strax, saa længe det endnu ikke er for kaad, inden et mørkt og luunt Hegn. Naar det siden begynder at blive for uregjerligt, kan man lukke det ind med sine Sevnlige paa en Plads med Riisgjerde om, at det ikke skal blive mager af alt for meget barnagtig Raadhed.

Man maa see til, at de svagere Lam adskilles fra de stærkere; thi de Kraftigere ængste de Afmægtigere.

Det er nok, naar Lammene komme til Faarene om Morgenens, førend Flokken gaaer paa Græs, og i Luismørket, naar den kommer møet Hjem fra Marken. Naar de begynde at blive stærke, kan de føeres i Stalden med Gytisus, eller Lusern, eller og med Alid, eller ogsaa, ifald der er godt Kjøb derpaa, med Meel af Byg eller Erve Linser. Naar Lammene ere fuldvorne, slippes de ud om Middagen af deres Indelukke paa Enge eller Borer, i

*) Colostra. Cfr. Pallad. 13 Novemb.

Nærheden af Ulfsgaarden, hvor Mødrene da føres til dem, at de kan lære at æde Græs ude.

Om deres Foring have vi allerede talt, og ville derfor nu blot nævne det, som vi den Gang gik forbi. Græs, som voxer paa Brakagre, er dem behageligst, dernæst det paa Enge, som ej ere vaade *); Det i Moser eller Skove holdes ikke heller for at være godt. Dog er intet Føer eller Græs saa behageligt, at det jo ved bestandig Brug vil vorde affmagende, naar ikke Hyrden forekommer denne Føerlede, ved at give Faarene Salt **). Dette lægges om Sommeren som et Kryderi paa

*) Meget rigtig! Ved at gaae paa vaade Steder samle baade Faar og Lam deres fleste Sygdomme. Derfor siger ogsaa Palladius: „For Faar ere de Græsgange de bedste, som ere paa Bratmarke eller vel tørre Enge; thi sumpige Steder ere skadelige for Faarenes Sundhed, og Skovegne tabbringende for deres Uld.“ Pallad. Novembr. 13.

**) Om Saltets velgjørende Brug for de fleste af vore Huusdyr, ja endog som et for Sygdomme Forebyggelses-Middel, ere baade Hedenolds og Rutidens Dyrlæger og Dvægejere ganske og aldeles eenige. See Ulfsgaards og Viborgs Vejledning til en forbedret Faareavl. Kbhvn. 1800; S. 51.

Foeret i Trætruge; Faarene slkke derpaa, naar de komme Hjem, og har ædt sig mætte, og faae, ved denne Smag, ypperlig Ude- og Drickelyst.

Naar der om Vinteren er Mangel paa Foer ude, maa man give Faarene Ude i Krybberne hjemme. De fødes da beqvemmest, ved at lægge for dem Almquiste, Asklov, eller Efteraarshø, som kaldes Esterslet *); thi det er blødere, og altsaa og behageligere, end Foraarslø. De fødes ogsaa ypperligen med Eytisus og Hestevikker **). Dog er Halm af Bælgfæd ogsaa nødvendig, naar alt andet slaar Fejl; Thi Byg eller Bønner, grottede med Skallene, eller Rikere ere for kostbare, til at man vilde finde sin Regning ***) ved at give dem i Egne, som ligge nærved Kjøbstæder. Men saasnart der er godt Kjøb derpaa, er der ingen Tvivl paa, at disse Foermidler jo ere de bedste.

Om Tiden, naar man bør føre Faarene ud paa Græs, eller hen til Vand om Sommeren, er jeg af samme Mening, som Maro ****):

*) Cordum, Foenum autumnale. Se næstfølgende Capitel og Anmærkningerne dertil.

**) Vicia sativa, Foer-Bisse, Heste-Bisse.

***) Salubri pretio. Schneider.

****) Virg. 3 Sang om Landbrug, B. 324 = 827.

„Tidlig, ved Dagningens Gry, til sølige Marke vi
 ile,
 Medens den nye Morgen, og medens Græsset end
 graaner,
 Og den Dvæget fjærfomne Dug i Planterne spiller
 Og af Cicadens *) Sang saa flagende Wiinranken
 skingrer.
 Efter at Himlens fjerde Stund **) har Tørsten op=
 flammet,
 Brøndene eller dybe Kjær med Hjorden vi søge,
 At den løbende Bølge kan driffe i Gegefanaler.
 Men en skyggesuld Dal ved brændende Middag vi
 søge;
 Der hvor Jupiters store Ege med aldgammel Styrke
 Tykke Grene har strakt, og hellige Skygge
 Hviler i sorten Lund blandt Ege mange og store.“

*) Cicada δ : Cicade, en Insek, som i de varme Lande sidder imellem Buske, og, efter Plinius's Beretning, aldrig paa aabne Marke eller kolde Steder. Den synger fra Solen begynder at brænde varm, til dens Nedgang, med en mere velslingende Lyd, end vor Græshoppe (Locusta). Man fortæller, siger Baden, at Lithon, Laomedons Søn, gift med Aurora, blev forvandlet til en Cicade. Deraf dens Sang saa flaaende. Vid. Opera Maronis, Jacobo Badenio adornata. T. I; p. 208.

**) Fjerde Stund, det er Kl. 10 om Formiddagen. Romerne regnede Dagen fra Kl. 6 om Morgen til 6 om Aftenen.

Naar Varmen siden har sat sig, maae vi atter
giende Faarene ud til Vand, og derpaa føre dem
til Græsgangene:

„Indtil dalende Sol, naar kolige Aften den mild-
ner
Luften, og Maanens Dug mon quæge smægtende
Marke.“

Man maa i de hedeste Sommerdage, ved den
lille Hunds Dpgang, see til at Hjorden om For-
middagen drives ud saaledes, at den vender mod
Vesten, i det den gaaer og græsser, og om Efter-
middagen mod Østen; thi det er meget vigtigt, at
de Græssendes Hoveder ikke ere lige mod Solen,
som skader Creature ved benævnte Hundestjernes
Dpgang.

Om Vinteren og Vaaren bør Faarene holbes
inde i Morgenstunden, indtil Markene op ad Dag
ere blevene fri for Frost; thi paa denne Tid af Aar-
ret plejer Græs med Nimsfrost paa, at forarsage
Snue og Durfløb *). Ved kolde og vaade Mars-

*) Jevnfør Plinius's 21 Bog 21 Capitel og
Columella's 7 Bog 5 Capitel. Faaret, over-
ladt til sin egen Drift, søger, medens Duggen
endnu ligger, Græssets Top, som har den
mindste Fugtighed eller allerede tabt Duggen.
Whildgaards og Viborgs Vejledning til
en forbedret Faareavl; S. 21.

tider maa man derfor ikke heller lade dem briske mere, end eengang *).

Den, som passer paa Faar, maa, som enhver anden Bogter ved andre Creature, være forsigtig og paapassende og besidde megen Mildhed, og det saa meget mere, da disse stakkels Dyr tie taalmodigen til enhver Forurettelse **). I at drive Faar frem eller tilbage maa han derfor bruge Raaben og Rjæppen, og ikke kaste noget paa dem, hvorved de kunde faae Skade; Faarchyrden maa og ikke gaae ret langt fra Faarene, ikke heller lægge eller sætte sig ned. Men gaaer han ikke frem, bør han staae stille, og med et spejdende Blik see ud over Faarene, saa at han har, saa at sige, et Øje paa hver Fing, for at ikke de Langsomme og Drægtige, ved at nøle, og de hurtige, eller De, som nylig have læmmet, ved at løbe forud, skulle skilles fra hverandre, og for at ingen Tyv eller Rovdyr skal bedrage ham, ifald han staaer og gaber hen i Bejret.

Disse Bemærkninger ere almindelige næsten for alle Slags Faar; Nu ville vi tale om de, som ere særegne for de bedste Raser.

*) Næmlig dagligen, mener Ursinus.

**) Texten er her noget fordærvet. Jeg har givet den Mening, mig synes den antageligste, efter de bedste Læsemaader.

F i e r d e C a p i t e l.

Det er neppe fordeelagtigt, at holde de græske Faar, som de Fieste kalde de tarentinske *); med mindre Ejeren stedste kan være hos dem; thi de forlange mere Røgt og Pleje, end de andre. Thi som Faar ere ømsindligere, end alle andre Dyr, saa ere de tarentinske de ømsindligste af Alle, saa de taale ikke Ejeren's eller Bogterens Skjødsløshed, og endnu mindre deres Gjerrighed, kunne ikke heller udholde Hede og Kulde. De kunne sjelden fødes ude, men maae som oftest være hjemme, og ere meget graadige, thi berøves de noget ved Voldsforvalterens Svig, kan man staae Fare for, at komme til, at miste hele Flokken.

Enhvert Faar kan om Vinteren ret godt fødes i Stalden med 3 Potter Byg eller Vikke-Bønner, grottede med deres Skaller, eller 4 Potter Rikere, naar det derhos faaer visnet Løv, og tørt eller grønt Rusern, eller Gytisus, saa og 7 Pund Esterflet **), eller Straae af Bælgsæd i Overflødighed.

*) See denne Bogs andet Capitel og Anmærkningerne dertil.

**) Foenum Cordum. Esterflet; det er Høet af det Græs, som ved første Afstjæring er

Der er kunſt meget liden Fordeel, ved at ſælge Lam, og endnu mindre Mælk af dette Slags Faar; thi de Lam, ſom man ej vil lægge til, ſlagtes for det meſte ganſke ſpæde, ſaae Dage, efterat de ere fødte; efterſom Moderen maa ſkilles ved ſine Føddinger, for at fremmede Lam kan komme til at patte hende; Dog maa ej mere end eet Lam komme aarligen til to Faar, ſom ej bør malkeſ, for at Lammet kan bedre mættes ved Mælk, og hurtigere ſamle Styrke; og Læmmefaaret, underſtøttet af et andet Malkeſaar, have mindre Beſværlighed, ved at opſøde ſit Pattelam.

Derfor maa man, med nøjagtig Omhyggelighed, paſſe paa, at Lammene komme til at patte dagligen, ligesaa vel de fremmede Mødre, ſom ikke holde af dem, ſom deres egne.

Man bør lægge flere Bædderlam til af dette Slags Faar, end af de ſtribuldede, og ſkjære dem, førend de kunde ſpringe Faarene. Thi de kunne ſlagtes, ſaaſnart de have fyldt det andet Aar, og, formedelſt Uldens Skjønhed, ſælges deres Skind til Handlende til langt ſtørre Priis, end anden Uld, ſom er grovere.

blevet ſprunget forbi, eller ſiden voxet op igjen; Efteraarshø (Foenum autumnale) falder vor Forfatter det og, i næſtforegaaende Capitel,

Det græske Faar maa græsses paa Marke, som ere frie for Buske og Torne, for at Ulben og Dækket ikke skal, som jeg ovenfor sagde, afriues.

Det fordrer ikke mindre Paapasning ude, skjønt det vel ikke daglig kommer paa Græs; men dog endnu mere hjemme; thi det maa oftere tages Dækket af, og afkøles; dets Uld maa oftere pilles fra hinanden, og befugtiges med Biin ogolie. Undertiden vaskes det ganske, naar Dagens Solskin tillader det. Ellers er 3 Gange om Aaret nok.

Faarestien maa idelig renses, og al Urinvædske skaffes bort; hvilket skeer beqvemst ved at bore Huller i Brædderne, hvorefter Faarestien er belagt, til Faarene at lægge sig paa *). Faarestien maa ej aleene være fri for Snar og Skarn, men og for Slangar. For at dette kan skee:

„Lær og Staldene med vellugtende Cedre at ryge,
Og med Galban's Stank de syge Ghelydrer forjage.
Under uroffelig Krybbe og ofte frygtelig Biper
Skules og skrækkes brat ved Himlens lysende Straaler;
Eller en Snog er vant i Huset sig at forstikke,
Dyrenes fæle Pest; thi Gift paa Dvæget udspruder
Dette trybende Dyr.“

*) Saaledes har jeg og seet alle Fjose (Fakuse) at være i Norge. Det kan være brav nok; kun maa det nedløbende Vand have godt Afløb.

Derfor, siger samme Digter:

— — — „Tag Stene, tag Knipler, o Hyrde!
See! den rejser Hovedet op med sultmende Natte,
Druer, puster, og hvæser sælt. Snart, snart slaar
den i Stykker!“ *)

Men da dette nødvendigen er forbunden med
Fare, kan man brænde Fruentimmerhaar eller Hjort-
tehorn; Lugten deraf vil ikke tillade de omtalte
giftige Dyr, at opholde sig i Staldene.

En vis Tid til Faareklipping kan ikke be-
stemmes for alle Lande; thi Sommeren kommer
ikke lige sildig eller tidlig allevegne. Den bedste
Maade er derfor at give Agt paa Vejrslaget, om
Faaret ej vil komme til at lide Kulde, isald man
berøver det Ulden, eller Hede, dersom man ikke
klipper det.

Naar Faaret er klippet, bør det oversmøres
med saadan Salvelse: Egenmeget gammel Biin,
Oliebærme, og Saft af afkogte Lupiner blandes
tillsammen, og med dette smøres det klippede Faar.
Naar dette er indtrukket i Huden, efter 3 Dages
Forløb, bringer man Faaret ned til Stranden og

*) Virgil: 3 Sang om Landbrug, B. 414. — Gal-
tan, en Gummi, som faaes af en afrikansk Busk,
Ferula africana galbanifera. — Chelydrer, Biper
og Snoge ere alle Arter af Slanger.

dypper det i Havet, ifald det er i Nærheden, hvis ikke, lader man Salt udblødes i Regnvand under aaben Himmel, og vasker Hjorden dermed. Paa denne Maade vil Faaret, efter Celsus's Forskrifning, werde saa sundt, at det ikke kan blive skabet hele Aaret igjennem. Der er heller ingen Tvivl paa, at jo Ulden derved bliver blødere, og voxer længere og tykkere.

T e n d e C a p i t e l.

Da vi nu have gjennemgaaet de sunde Faars Røgt og Pleje, ville vi stræbe at vise hvad, man har at gjøre ved dem, som plages af een eller anden Svaghed eller Sygdom, endsskjønt det mæste af denne Materie næsten er udtømt; da vi i forrige Bog handlede om Lægemidler for de større Creature; Thi de mindre og større firsøddede Dyr have næsten een Lægems Beskaffenhed, saa man vil kun finde smaae og ubetydelige Forskilligheder i Henseende til deres Sygdomme og Lægemidlerne derfor. Desuagtet ville vi dog ikke forbigaae dem, de være end saa smaae, de ville.

Er hele Flokken syg, gjentager jeg hvad, jeg

tilforn har sagt; fordi jeg anseer det for det meest helbredende og kraftigste Lægemiddel. Vi maa nemlig forandre Dvægets Wade og Drikke og søge et Opholdsted for Faarene i en ganske anden Egn. Vi helbrede dem da, ved at vælge kolige Steder, isald Sygdommen er kommen af Varme og Hede; og milde, isald den er kommen af Kulde.

Men Faarene maa drives maadeligen og uden al Til, at Svagheden ej skal forværres ved den lange Rejse. I det Hele bør man ikke heller drive dem for nølende og sagte; thi som det ikke er godt at jage og overile svage og sygelige Faar, saa synes det dog fordeelagtigt at gjende dem nogenles des stærkt, og ligesom vække dem af deres Dorfsked, og ikke tillade, at de blive gamle og døe af Søvnsagtighed.

Naar nu Flokken er kommen til det bestemte Sted, fordeles den blandt Bønderne i smaae Flokke; Thi enkelte komme sig lettere, end flere tilsammen, enten fordi Sygdommens Uddunstning er mindre hos et lidet Antal; eller og, fordi bedre Omhu og Pleje kan vises faae. Dette og mere, for ikke at gjentage det Samme, som vi alt har gennemgaaet i forrige Bog, bør vi altsaa iagttage, naar hele Hjorden er angreben; men naar det kun er enkelte Faar, da Eftersølgende.

Faaret er mere, end noget andet Dyr, plaget

af Skab *), som for det Meste forårsages, som vor Digter erindrer:

„Naar at folde Regn, og Vinterens snærpande Kulde
Trænger til Marv og Been.“ **)

Eller naar man ikke, efter Klipningen, bruger den omtalte Salve; eller ikke afvasker Sveden om Sommeren enten i Havvand eller Floder; eller om man tillader den klippede Flok, at gaae i Skove, og saares af Klynger og Torne; eller man bruger en Stald, hvori staae Muler, Heste, eller Ufler; men især er det Sultføde ***) , som forårsager Magerhed, og Magerhed igjen Skab.

Naar Skab begynder at krybe ****) paa Faar, kan det bemærkes paa denne Maade: De kløe sig med Tænderne, eller skuppe sig med Hornene, eller Klobene, gnide sig paa Træer, og stryge sig paa Vægge. Saa snart man seer noget Faar at gjøre dette, bør man tage fat paa det, pille Ulden fra hinanden; da vil man derunder finde en skarp Hud og ligesom noget Skurv *****). Man maa strax see

*) Scabies.

**) Virg. 3 Sang om Landbrug; B. 441.

***) Exiguitas cibi.

****) Irrepere.

*****) Porrigo det er Grækerens Πιτυρίασις. Plinius siger: „At Calpeter, blandet med

at forekomme dette Onde, for at det ikke skal angribe hele Hjorden; thi saavel andre Dyr, men især Faar plages meget af at blive besmittet.

Der gives mangfoldige Lægemidler, som vi ville opregne, ikke fordi det er nødvendigt at bruge dem alle: men fordi de ikke alle kunde findes i et hvert Land, og man saa af mange kan finde eet, som man kan betjene sig af.

Den Blanding, som jeg ovenfor anviste, gjør meget god Virkning for Skab, naar man til Biin- og Oliebærmen og Saften af de afkogte Lupiner, kommer hvid Myserod *), som er stødt og mænget i noget Vand. Man kan og faae Skab bort ved den grønne Gisttyde **); naar denne knuses, efter at være skaaret af om Foraaret, naar den har skudt Stængler, men endnu ikke sat Frøe. Den afpressede Saft glemmes i et Leerkar. S 48 Potz

Aluun, skaffer dette Skurv bort. Plin. 31 lib., Sect. 46.

Her, som overalt hvor Columella taler om Faar, bør man bestandig jevnføre Dhr. Professorer Abildgaard og Viborgs Vejledning til en forbedret Faareavl. Kjøbenhavn, 1800.

*) *Elleborum album*.

**) *Cicuta viridis*.

ter *) blandes en halv Skjeppe tørt Salt; naar dette er skeet, klines Karret til, graves ned i en Møgdyng. Efterat have staaet der eet heelt Aar, og er blevet ligesom kogt i Røgets varme Damp, tages det op. Dette Lægemiddel varmes lidt, og smøres paa det skabede Sted, som i Forvejen opkrasses med en skarp Steen eller Potteskaar, saa det bliver saaret. Til samme Brug tjener og Oliebærme, som er indkogt de to Dele, og gammel Menneskeurin, som er indbrændt med gloende Potteskaar; Nogle formindske det og en femte Deel, ved at sætte det over Ild, blande deri ligesaa megen Saft af den grønne Gifttyde, komme derpaa stødt Pottemagerleer, Tjære, og smaat Salt; Een Pot af hver Slags. Lige meget stødt Svovel og Tjære, kogt tilsammen over en sagte Ild, gjør det Samme **). Men det virgilianske Vers forsikrer at der er intet ypperligere Middel:

*) Urnæ dux.

**) Celsus siger: „at Svovel, blandet med Tjære, hjælper baade Mennesker og Dyr, som ere plagede af Inat.“ Celsus 5, 16.

I Abildgaards og Viborgs Vejledning til en forbedret Faareavl anbefales til en Svovelsalve mod Stab paa Faar: „at tage en Pot Linolie eller Tran, en halv Pot Terpentiniolie, fire Lod fin stødt Allun, og

„End naar skarpeste Kniv Saarets øverst Skørpe
afstjærer,

Der hvor Sygdommens Stof skjules, næres og
trives.“ *)

Naar man har skåret Giftmaterien bort, kureres
dette Saar, ligesom alle andre, ved Lægemidler.
Siden lægger han meget fornuftigen til, at man
bør aarelade Faarene paa Koderne, eller imellem
Klovene, ifald de faae Febertilfælde; thi ofte:

„Gavnede det, og hjalp, til at lindre brændende
Hede,

Nede ved Foden at slaae een af de springende Na-
rer.“

Seg plejer og at tage noget Blod af en Hare un-
der Djinene eller Drerne.

Klovesyge **) forulejliger Faarene ogsaa, og
det paa en dobbelt Maade; da baade Saar og
Hudløshed ***) kommer i Kløften af Kloten; og
en tynd stinkende Materie, hvorunder er en Orm,
kommer paa dette samme Sted, i hvis Midte ere

tolv Rod Svovelblomme eller fint stødt gult
Svovel.“

*) Virg. 3 Sang om Landbrug, B. 453.

**) Clavi. Den her beskrevne Sygdom kaldet
Virgilius Podagra curpis i hans 3 Sang om
Landbruget; B. 299.

***) Subluvies & Intertrigo.

nogle Haar, som ligne Hundens. Dette Slags Saar og Hudløshed kureres ved at smøres med Tjære; eller Aluun og Svovel og Wedike, som er blandet tilsammen; eller med et Granatæble, som ikke er modent eller har sat Frø, og stødte Aluun, hvorpaa hældes Wedike; eller og man gnider Stedet med Spanstgrøn; eller Galæble brændes, pulveriseres og kommes i suur Wiin, hvilket smøres paa. Den tynde sinkende Materie, hvorunder den lille Orm er, maa man skjære overmaade meget forsigtigen bort, for at man ej, ved at gjøre Indsnitter, skal saare Dyret, som er der under; thi saares det, udgyder det et giftigt Maade, som kommer ud paa Saaret, og gjør det ulægeligt, saa man vil komme til at sætte hele Foden af. Men har man meget nøjagtig skåret Boldenheden af, lader man blot noget smeltet Talg dryppe i Saaret, ved Hjælp af et brændende Lys.

Et lungesotigt Faar *) kan kureres paa samme Maade, som et Sviin, ved at stikke ind igiennem Dret den Plante som Dyrlægene kalder fort Nyserod **). Jeg har alt nævnet den, da vi talede om Maaden, paa hvilken de større Creature

*) Ovis pulmonaria.

**) Consiligo 3: Linn. Helleborus niger.

helbredeſe *). Denne Sygdom plejer gjerne at indtræffe om Sommeren, naar Dvæget mangler Vand. Derfor maa man altid ſørge for, at fireføddede Dyr har tilſtrækkelig nok at drikke i Hede. Celfus vil, at man ſkal give det lungesotige Dyr ligesaa megen Vdike, ſom det kan holde ud at drikke; eller og hælde, ved Hjælp af et lille Horn, halvanden Pot gammel og lunkn Menneſkeurin igjennem den venſtre Næſebore og komme en Pot ſmeltet Svinefeedt i Halsen.

Den hellige Ild, ſom Hyrderne kalde Hebelegner er ogsaa ulægelig **). Standſes den ikke ved det første Kreatur, ſom er angrebet af dette Onde, ødelægger den ved ſin Smitte den hele Hjord, thi den tillader hverken Brugen af Lægemidler eller Kniv, da den ligesom brænder ved enhver Bedrørelſe, dog tager den imod varme Dmſlag af Gedemælk, ſom kan, naar det hældes derpaa, fordrive Ildens Grumhed. Dog forhæler det kunſ Dvægets Død mere, end forhindrer den.

Bolus, en navnkundig Forfatter hos det ægyptiſke Folk, fra Byen Mendesius; ſom har

*) See 6 Bog 5te Capitel.

*) Est etiam insanabilis sacer ignis, quam pusulam vocant pastores.

skrevet nogle Efterretninger, som Grækerne kalde Mærkværdigheder *), og som udgives urigtigen under Demokrites's Navn, raader til, at man for denne smitsomme Sygdom skal ofte og nøje see paa Faarenes Rygge, for at komme efter, om der er saadant hæsligt Løj; I saa Fald graver man strax et Hul i Indgangen til Faarestien, begraver det Faar, som har Hedeblegner saaledes, at det ligger paa Ryggen. Naar det derpaa er tildækket, lader man hele Flokken gaae derover, hvorved omtalte Sygdom forjages.

Galdeseber **), som er ikke en liden Plage om Sommeren, fordrives ved en Drik af gammel Mennefskurin, som og er et Lægemiddel for Faar, som har Guulsot ***).

Er Faaret plaget af Snue ****), vikkes nogle Kviste af vild Merian eller Rattelyst *****) i noget Uld, stikkes det i Næseborene, og vikkes om dermed, indtil Faaret begynder at nyse.

*) Ὑπομνήματα.

**) Bilis.

***) Pecus arcuatum.

****) Pituita molesta.

*****) Cunela bubula vel Nepeta sylvestris.

Beenbrud *) hos Dyr kureres paa samme Maade, som hos Mennesker. Man omvikler det beskadiget Sted med Uld, som er gjen- nemtrukken af Olie og Viin, og forbinder det strax derpaa med Skinner **).

Blodurt ***) er og en stem Ulykke for Faar; thi de udspændes og sammentrækkes over hele Bu-

*) *Fracta pecudum crura.*

**) *Ferulæ.*

***) *Herba sangvinaria* er den Urt, som *Columella* og falder *Herba sangvinalis* (6 B. 12 Cap.), og Græferne *Πολύγονον*. Maaskee det er *Linn. Polygonum aviculare*; Udstrakt Skedegræs. *Schneider* formoder, at det er den Plante, som *Plinius* falder „den hvide Urt, som ligner italiensk Hirse (*Panicum*) og tager meget Overhaand paa Marke, og er og dødelig for Creature“. *Plin.* 8, 6. 44.

Forresten kan det ingen Tvivl være, at her tales om Trommesygen eller Degerheden hos Faar. Det er bekiendt nok, at Kløver, ædt i stor Mængde, ogsaa kan forarsage Trommesygen saavel hos Faar, som Hornkvæg. See, foruden meer bemældte Vejledning, Side 121, især Professor *Wiborgs* Efterretning om Trommesygen; Kjøbenhavn 1794.

gen, naar de har cødt deraf, og udspye et tyndt og ilbelugtende Skum. Man maa strax tage noget Blod af den Nare under Halsen, som er nærmest Rumpen, og tillige aabne en Nare paa den øverste Læbe.

Naar Faar lide af Trangbrystighed *), maa man give dem nogle Indsnit i Dreene med en Kniv, og forandre deres Opholdssted; hvilket jeg raader til at man bør gjøre i alle Sygdommes og Smittes Tilfælde.

Man maa og see at hjælpe Lam; som enten har Feber eller lide af nogen anden Svaghed. Saa snart de ere blevne syge, maae de ikke længere komme til deres Mødre, for ikke at føre det Onde over paa dem. Faarene maae derfor malkes adskilte fra Lammene, og Mælken blandes i ligesaa meget Regnvand, og gives Lammene at drikke, naar de have noget Febertilfælde. Mange helbrede dem og ved Gedemælk, som de, ved Hjælp af et lille Horn, hælde dem ned i Halsen.

Skab om Munden **), som Hyrderne kal-

*) Suspirium.

**) Mentigo & Ostigo. Berdaldus mener, at det er det samme, som Mentagra o: Skab uden Kløen. Schneider troer at Ostigo er det samme, som Ustigo og det igjen det samme, som Uredo.

de Skurv, er dødelig for Vattelam. Dette skeer som oftest, naar Hyrderne, af Uforsigtighed, lade Lam eller Kidde komme ud paa Græs, som endnu er dugget, hvilket ingenlunde burde tillades. Men naar det er skeet, vil noget, lig den hellige Sld, besætte Munden og Læberne med nogle hæslige Saar. Et Middel herimod er Isop og Salt. Man tager ligemeget af hver Slags, støder og blander det, og gnider Ganen, Tungen og Munden dermed, strax derpaa vaskes Saaret i Edike og tilsidst oversmøres med Tjære og Svinesædt *). Nogle synes bedst om, at blande 3 Dele Spanstgrøn med 2 Dele gammelt Svineisker med hinanden; varme det, og saaledes bruge det, som et Lægemiddel. Nogle vaske Saarene og Ganen med Vand, hvori de har kommet hakkede Cypressblade.

sviende Udset, som vor Moderatus siger (3 Bog Cap. 20) at forarsages hos Faarene af Kulde og Riimfrost. Det er formodentlig den Sygdom, som kaldes Tungetræft. Vor Abildgaard raader til at vaske Saarene med Affogning af fede Tyrespaaner med Ol, D. Læglæge, Side 113.

*) Med Tungetræft hos Faarene tilraades ogsaa at vaske Munden med stærk Saltlage og give Faarene Saltstikke. See Abildgaards og Viborgs Vejledning til en forbedret Faareavl; Side 115.

Gilbings og Udbødning Maaden *) er allerede fortalt; Thi man har det samme at iagttage ved Lam, som ved andre store firesøddede Dyr **).

S j e t t e C a p i t e l.

Efterat have talt nok om Gaarene, vender jeg mig nu til Gederne ***). Disse Dyr forlange hellere Kratte, end Sletter, og græsses meget godt paa skarpe og skovrige Steder; thi de styre ikke Rhynger, og bryde sig ikke om Tjørne; ja glæde sig endog ved Buskaser og Underskov; saasom Klarbund, Alaternus, vild Gytisus, Underskov af torneede Gege og almindelige Gege, som endnu ikke ere løbne i Bejret.

Den Buk holdes for den bedste, som har to Flipper nedhængende under Hagen; en meget stor Krop, tykke Been, en fyldig og kort Hals, flattede og ligesom vægtige Drer, et lidet Hoved,

*) Ratio castrationis.

**) See derom i 6 Bogs 26 Capitel.

***) Pecus caprinum

en haarig, glinsende og meget lang Hale. Thi man klipper ogsaa Gederne Haar af:

„Til at bruges i Felt, og skule fattige Sømand.“ *)

En Buk er duelig til Avling, naar den er syv Maaneder gammel. Da den er saa umaadelig i sin Avelyst, springer den op paa Moderen, medens den endnu patter hende. Den bliver derfor hastigen gammel, allerede førend sit 6te Aar; fordi den bliver udtømt i sin Ungdom ved Kjønndriftens alt for tidlige Tilfredsstillelse. I sit 5te Aar holdes en Buk derfor ej dygtig nok, til at springe Gederne.

Det ansees for den bedste Gæd, som meest ligner Bukken, vi ovenfor beskrev, naar den kun for Resten har et meget stort Over, og brav Overflod af Mælk.

Vi ville faae fullede Gæder, naar Springningen skeer i stille og roligt Vejr; men hornede, isald det er Storm og Regn. De fullede Bukke burde man overalt foretrække; thi de hornede ere næsten altid farlige, formedelst deres Raadhed.

Man bør ikke have mere end hundrede Gæder i det Indelukke, hvor der ret godt kunde være tusinde Faar.

*) Virg. 3 Sang om Landbrug, B. 313. Det samme siger Varro 2 Bog Cap. 9.

Naar man vil først begynde med at anskaffe sig Geder, maa man kjøbe en heel Flok paa Gangen, og ikke nogle enkelte fra flere Steder, for at de ikke skal fordele sig i Hobevis paa Græsgangen, og for at de kunne, med desto større Samdrægtighed, staae rolige i Gedeskalden.

Heden skader disse Creature, skjønt Kulden dog endnu mere, især de Drægtige; da Fosteret lider Skade af Vinterens Frost. Ja ikke det alene kan forvolde for tidlig Fødsel, men ogsaa Olden *), naar man giver Faarene deraf, uden at de blive mætte; derfor bør man ikke lade dem faae nogen, naar de ej kunne faae i Overflødighed **).

*) Glans 5: Olden og Ageren.

**) I 6te Bogs 3die Capitel siges Dyne at kunne worde skabede af Olden; dersom de faae nogen deraf, men ikke saa mange, at de blive mætte. Aristoteles forsikrer: „at Evlin meget graadigen æde Olden, men at det gjør Flaaket og Kjødet blødt, og, ædt i alt for stor Mængde, forarsager det Grisesørnes Rasten; hvilket Sidste, han siger, ogsaa at hændes Faarene.“ Aristotel. H. A. 8, 31. Abildgaard bevidner ogsaa: „at Olden kan forvolde en vanskelig Fødsel.“ See Hans Underrætning om Heste; 1 Deel. Sammenlæs forsikres og, at dette skeer, dersom Geder æde

Den bedste Springtid er i Efteraaret saa omtrent før December Maaned, før at den kommende Yngel kan fødes ved Baarens Nærmelse, naar Buskene knoppes, og Skovene begynde at grønnes med nye Blade.

Man bør vælge en Gedestak, som enten ved Natur eller Kunst er belagt med Steen; thi man strøer i Almindelighed ikke under disse Dyr. En flittig Hyrde bør daglig seje Stalden, og ikke tillade at noget Snavs, Skarn eller Vædske bliver staaende der; thi det er altsammen meget skadeligt for Gederne.

Er det en god Kase, vil den Gede kunne faae 2, undertiden 3 Ridde ad Gangen; men en meget slet Ynglen er det, naar to Mødre faae kun 2 tren-
de Ridde.

Blade eller Frugter af Leppeurt. (*Plantago Psyllium* Linn.); eller Spindelurt. *Atractylis* Linn. Det Samme bevidner Theophrastus og Plinius om Spindeltræet. Evonymus 5: *Evonymus vulgaris*. Spindeltræ, Beenved. Vid. Theophrast. H. P. 3, 18 & Plin. 13 Sect. 38. Viborg siger ogsaa: „at Grisesøer kaste eller fare for tidlig, dersom de blive for fede paa Elden.“ C. Viborgs Vejledning til Evinets Behandling. Kjøbenhavn 1804. Side 150. See denne Bogs 9de Capitel og Anmærkningerne dertil.

Saa snart Ribbene ere fødte, blive de opdragne, ligesom Lam; uden det at Ribbenes Raadhed hæmmes og indskrænkes mere. Foruden rigelig Mælk, giv's dem Almefrøe *) eller Eytisus, eller Bedende, eller Top af Mastix eller andet fiint Løv.

Af Tvillinger maa det, som synes stærkest, bevares, til at fylde Flokken; Det andet overlades til Handlende.

Et Rib, som er kun eet eller to Aar, bør man ikke lade springes; skjønt det vel i begge disse Aldre kunde føde; men det 3die Aar er det bedste for det at løbe i. Har en Aars Geed faaet Rib, bør det strax tages fra den, og En to Aars maa ikke beholde sit Rib længere, end til det er tjenligt, til at sælges. Man skal ikke beholde Mødre over deres 8de Aar; thi de svækkes ved den idelige Føden, og vorde ufrugtbare.

Gedehyrden **) bør være munter, haardsør, hurtig, arbejdsvant, rask og forvoven, og som let kan gaar over Klipper, Drkner, Tørne, og ej, som andre Hyrder, gaar bag ved Hjorden, men for det

*) Samera.

**) Magister pecoris; Det er i Almindelighed han, som har Overopfigt og Bestyrelse med Dvægaflen; ligesom Villicus med Kornavlen.

Meeste løbe for ved den. Geden er et hurtigt Dyr, som bør holdes tilbage, naar det vil springe frem, for at det ikke skal løbe, men gaae og græsse stille og langsomt, for at faae et rigeligt Over og en ikke skindmager Krop.

S y v e n d e C a p i t e l.

Naar andre Dyr vorde angrebne af nogen Sygdom, blive de først magre af Svaghed og Mathed; men Gederne styrte pludseligen, om de end ere fede og muntre, ret som en uformodentlig Udelæggelse nedflog hele Flokken. Naar derfor en saadan Pest ikke endnu har anfaldet uden faae, bør de alle aarelades, og ikke komme paa Græs den hele Dag, men holdes inde en fire Timers Tid om Middagen.

Derfor Mathed *) anfalder Dem, kureres de ved at støde godt Rødde af Rør **) og Hvid-

*) Lanqvor.

**) Arundo.

torn *) i en Jerngryde; blande det med Regnvand, og give den Syge det at drikke, uden at lade dem faae noget Andet. Vil det ikke fordrive Sygdommen, maa man sælge dem, eller, om dette ej kan lade sig gjøre, slagter og salter man dem. Efter nogen Tids Forløb, kan man anskaffe sig en anden Hjord; men dog ikke førend den giftige Narstid er forbi, og Vinteren faaer afvevlet med Sommeren, eller Efteraaret med Vaaren.

Order en eller anden Geed syg, betjener man sig af samme Midler, som ved Faar. Thi naar Huden udspiles af Vand, hvilket Grækerne kalde Battersot **), aabnes saa sagte en Aare under Beven, hvorigjennem man lader løbe de skadelige Bædsker. Saaret som er blevet derved, kureres med Tjære. Naar Børskeden ***) svider op strax efter Gedens Læmning; eller Efterbyrden ikke vel vil gaae fra den ****), hælder man den en Pot fodden Wiin, eller i Mangel deraf, god Wiin i Halsen, og Børsprækken *****) fyldes med flydende Børsalve.

*) Spina alba. (Linn. Cratægus Oxyacantha).

**) Ἰδρωψ.

***) Loca genitalia.

****) Secundæ.

*****) Naturalia.

Men vi ville nu ikke tale mere herom, efter-
som man, som sagt, kurerer Geder paa samme
Maade, som Faar.

A t t e n d e C a p i t e l,

Man maa ikke heller forsømme at gjøre
Ost; især i langt bortliggende Egne, hvor man
ei kan faae Mælken solgt. Dersom Ost gjøres af
tyndt Mælk, bør de sælges, saasnart muligt; me-
dens de endnu ere friske, og har nogen Saft hos
sig. Ere de lavede af feed og god Mælk, taale
de at glemmes længere. Men de bør gjøres af
uforsfæst *) og nymalket Mælk; thi er den gam-
mel eller blandet med Vand, vil den snart blive
suur.

Mælken bringes som oftest til at løbe sammen
ved Løben af Lam eller Kid; men det kan og skee
ved Blomster af Uger, Tidsler **) og Frøe af Fars

*) Lac sincerum ☞: Uforsfæst og uskummet Mælk.

**) Corduus agrestis,

ve: Saflor *); saavelſom ved den Saft, ſom flyder ud af Figentræet, naar man ſkjærer i dets grønne Bark **). Men det er den bedste Dſt, hvortil man har brugt mindſt Løbe. Men et Qvintin Løbe er det mindſte en Spand Mælk kan behøve. Den Dſt har upaatvibelig den ſøddeſte Smag, ſom er bleven ſkilt ad ved ſmaaene Grene af Figentræ. Naar Kjedelen er fyldt med Mælk, maa den ikke ſættes over Lueild, ſom nogle ville: men blot bringes ſaaledes til Ilden, at Mælken kan blive lunken. ſaaſnart Mælken er ſammenløbet, maa den bringes i Kurve, Dſtekar og Former; thi det er meget vigtigt, at Ballen ſies af, ſaaſnart muligt, og ſkilles fra den ſammenløbne Materie. Derfor vil Vandbrugeren ikke bide til Ballen er flydt bort af

*) Cnecus 3: Linn. Carthamus Tinctorius. Dioscorides ſiger ogsaa: „at Farve Saflors-Græs, ſom er udblødt i Vand, kan bringe Mælk til at løbe ſammen.“ Dioscorid. 4, 190. Dſt vil holde ſig længere friſke ſiger Berytius, derſom man udbløder Farve Saflors-Græs (Cnici semen) i lunket Vand eller lunket Honning, og kommer i Dſten. Vide Comment. Geoponic. Andreæ a Lacuna; 1541. Lib. 18, Cap. 19.

**) Palladius anfører omtrent de ſamme Midler til at ſaae Mælken til at løbe ſammen. Palladius Majo 9.

fig selv, fordi den gaaer saa langsom; men naar Osten er bleven noget fast, lægge de Vægt derpaa, for at udpresse Ballen. Saa snart den er udtaget af Formen eller Ostekaret, hensesættes den paa meget rene Brædder paa et skyggesfuldt og køligt Sted; overstrøes derpaa med stødt Salt, for at uddrive den sure Fugtighed. Naar Osten er bleven haard, trykkes den endnu stærkere, at den kan blive tæt, og overstrøes saa igjen med tørt Salt, og presses atter under en Vægt. Naar dette er skeet i ni Dage, vaskes den med særst Vand; herpaa lægges Osten hen i Skygge paa Bidiesletninger, som ere gjorte til det samme, saaledes at den ene Oste ikke rører den anden, og at Enhver kan tørres maadelig *). For at Osten kan faae en desto finere Smag, henpakkes den paa Hylde i et lukt Sted, hvor det ikke trækker. Ved denne Behandling vil Osten hverken blive for pibet, for salt eller for tør; hvilke Fejl pleje at komme, først: naar Osten ikke er presset nok, for det andet: naar den ej har faaet

*) Palladius siger og: „at, naar Oste ere blevene haarde nok i Ostformene, skal man sætte dem paa Bidiesletninger saaledes, at de ikke røre hverandre, og det paa et indelukt Sted, hvor der ingen Vind er; Thi saa ville de beholde deres Blødhed og Fedme; (Teneriundo & Pingvedo.)“

Salt nok, og for det tredje: naar den er bleven forbrændt i Solen *). En Ost af ovenbeskreven Behandling kan man være bekjendt at sende over Havet. Men den Ost, som skal spises frisk, og ikkun saae Dage, efterat den er gjort, kan tillaves paa en langt lettere Maade; thi den lægges blot i Salt eller saltet Vand, saasnart den er tagen af Ostekaret, og tørres strax derpaa lidt mod Solen. Nogle pleje, før end de gjende Dvæget ind paa Malkepladsen, at lægge grønne Kogler af Grantræer i Mælkespanden **) og malke strax oven derpaa, uden at tage dem bort, før end den sammenløbende Materie er kommen i Osteformene. Nogle støde ogsaa de grønne Kogler ***) og blande de i Mælken; hvorved de faae den til at løbe sammen. Andre haffe Thimian smaat, sigte det i en Sigte ****) og komme det i Mælken som skal

*) Det samme siger Palladius ogsaa.

**) Virides pineas nuces in mulctram demittere. At komme grønne Kogler af Grantræer i Mælkespanden.

***) Nuclei virides o: Grønne Granfogler. Palladius siger og: „at Nogle, naar de ville til at gjøre Ost, støde grønne Granfogler og blande i Mælken; da denne derved løber sammen.“

****) Cribrum, en Sigte, en Timsel.

til at løbe sammen. Paa denne Maade kan man give en Ost hvad Smag, man vil; eftersom det Kryderi er, som man vælger til at komme deri.

Den Maade at gjøre Ost ved Sammenpræssning med Haanden er noksom bekjendt. Naar Mælken er løbet sammen i den lunkengjorte Mælkebøtte, skjæres den sammenløbne Materie i Stykker og overhældes med kogheedt Vand, og derpaa gives den Figur, den skal have, enten med den blotte Haand eller Buxbomsformer.

Ost faae en ikke ubehagelig Smag ved at lægges i Saltlage *), og røges lidt ved Røg af Træ eller Haln.

*) Muria. Der ere de, siger Bernartius, som bevare Oste ved at komme dem i Havvand; (Aqua marina). Men Ost vil holde sig længe hvid og frisk ved at lægges i Saltlage; (Muria). Den vil blive hårdere og stærkere ved at røges. Vid. Comment. Geop. Andreae a Lacuna. 18 Lib. Cap. 19. Plinius foretrækker især de Oste, som ere røgede i Agrigentum; Martialis giver dem Fortrinnet, som have inddruffet Røg i den Gade i Rom, som kaldtes Velabrum (Caseus velabrensis). Vid. Plin. II, Sect. 93; Cfr. Martialis 13 Lib. Epigram. 32.

Men vi ville nu vende tilbage til Dvæg-
avlen *).

N i e n d e C a p i t e l.

Ved alle fireføddede Dyr maa man med
megen Omhyggelighed vælge Hannerne;
thi Ungelen vorder i Almindelighed li-
gere Hannen, end Hunnen **).

Ved Eviin maa man derfor vælge Drner ***),

*) Origo. Aarsagen til Mælken og Anledning
til dens Omtale var Dvæget; Altsaa over-
sattes Origo her bedst ved Dvægavl.

**) Horatius siger:

„Raske avles kun af de Raske og Giæve;
Hos Dvæg og hos Heste er Fædrenes Kraft.“
Carm. L. IV. 4.

See Forholdsberegler, for at forædle
Hesten, af Professor E. Wikborg. Denne
saa faare interessante Afhandling er, for sin
Gavnrigheds Skyld, indrykket i den Danske
Almanak for Aaret 1806=1807.

***) Verres. Palladius siger: at man, til at
springe Eøer, maa vælge Drner, som har en
stor og fyldig Krop, snarere trind end lang,
en stor Bug og store Laarballer, en kort Try-

som ere udmærket store over den hele Krop, snævrere firskaarne, eller trinde, end lange, med en nedhængende Bug, store Laarballer, ikke for høje Been eller Klove, vide og kjærtelfulde Halser, med korte og opvendte Tryner; og, det som er det allervigtigste hos Orner, de bør være overmaade meget geile. De kunne ret vel bruges til Avl fra deres første Aar, indtil de gaar i det fjerde. Sa endog halvaarige Orner kunne springe en So. De Grisesøer *) holdes for de bedste, som ere brav lange i Kroppen og ligne i de øvrige Lemmer de ovenfor beskrevne Orner.

Dersom et Land er koldt, og har megen Riimfrost, maa man vælge sig en Svineslof, som har haarde, tykke og sorte Børster; men er det i en tempereret og varm Egn, kan man lægge sig efter skaldede eller og møllerhvide Sviin **).

En So holdes for god, til at lægge Grisse til paa, næsten til hendes syvende Aar. Men jo frugtbare hun er; jo tidligere bliver hun gammel. En aargammel So kan man gjerne lade komme til

ne, en tyk Hals, og som ere geile og aargamle; De kunne da due til Springning indtil det fjerde Aar. Pallad. Februar. 26.

*) Scrofæ.

**) Glabrum pecus vel etiam pistrinale album.

Ornen. Men det bør skee i Februar Maaned *); thi en So er fire Maaneder i Fart, og kaster i den femte. Ved denne Tid vil der, i saa Fald, være bedre Græs, saa Mælken vil være bedre tilstrækkelig for Grisene; og, naar de holde op at pakte, vil de kunne næres ved Stubber og hvad, der falder af ved Bælgfrugter **). Dette kan skee i fjerne Egne, hvor det ej er fordeelsagtigt at lægge Grise til; men i Nærheden af Kjøbstæder er det bedst, at sælge Pattedrisene; hvorved Soen vorder fri for det Arbejde at opføde sine Grise, og kommer snarere i Fart igjen; saa at hun kan komme til at kaste to Gange om Aaret.

For at Galtgrise ***) kan blive fede, maae de gildes, naar de ere et halvt Aar, eller og i det tredie eller fjerde Aar; naar de allerede flere Gange have sprungen.

*) Hos os lader man Soen helst komme til Ornen i October Maaned, for at have tidlige Grise i Marts Maaned, og for at Soen kunde komme til at løbe endnu eensgang samme Aar.

**) Meningen er, at Grisene, som bekendt, ville lettest og helst kunne nære sig, naar Voret er opgivet.

***) Mares.

Sogrisene *) udbødes ved at give dem et Indsnit i Moderen **) som derved tillukkes af Arrene og vorde utuelig til Vuling. Jeg seer ingen Årsag til at udskjære Soer; med mindre det skulde være af Mangel paa Soer; thi hvor man har Vde nok til Svinene, er det altid fordeelagtigt at lægge Grise til.

Sviin kunne trives alle Steder paa Landet; thi de kunne fødes baade paa Bjerger og Sletter, skjønt bedre i vaade end tørre Egne. For Sviin ere de Skove allerbehageligst, som ere begroede med almindelige Gege ***), Korkege, Bøge, Galæble-

*) Feminæ.

**) Vulva.

***) Quercus, Suber, Fagus, Cerrus, Ilex, Oleaster, Termes, Corylus, Pomifera silvestria, Spina alba, Græce Siliqvæ, juniperus, Lotus, Pinus, Cornus, Arbutus, Prunus & Paliurus, atq. Acherades Pyri.

Plinius siger: „at Olden (Glans fagea) gjør Svinet muntert, Flæsket og Kjødet fogeligt og let, og godt for Maven; Agern af Tornet-Gege (Iligneæ) gjør Svinet indskrumpet, glinsende, magert og tungt; Agern af almindelige Gege (Qverna) gjør Svinet udspændt (Diffusa).“ Plin. 26, Sect. 8 Professor Viborg siger: „at Grisesøer faste, naar de

ege, Tornedege, vilde Nietræers, Terpentintræer, Hasseler, vilde Frugttræer, saasom Hvidtorn, Bælgtræer, Enebær, Potustræ, Gran, Kornel, Klarbund, Kræge, Kristorn, og vild Pære: Ubild. Thi alle disse Træer bære Frugter til forskjellige Aarstider, saa Evinene kunne vorde mættede derved hele Aaret igjennem. Men hvor der er Mangel paa Træfrugter, maa man see sig efter Afgrøde af Jorden; i saa Fald foretrækker man dyndede for tørre Steder *), for at Evinene kunne rode i det Baade og opgrave Orme **) og vælte sig i Dyndet, som disse Dyr saa meget gjerne ville, saa og for at afkøle sig i Vandet, og det er især om Sommeren meget godt for dem at gjøre det; De oprode og der Rødder af Vandverter, saa-

blive for fede af Olden." Det er et gammelt Sagn, at drægtige Søer skulde faste, naar de fores med Agern, men nyere Jagtagelser synes ikke, at bekræfte det. See Viborgs Vejl. S. 88 og 150. Jevnsf. Anm. S. 344.

*) *Limosum præferre Sicco*, at foretrække dyndede for tørre Steder til Evin; Det er det Samme, som *Columella* ovenfor sagde: at vaa-
de Steder ere bedre, end tørre til dem; *Palustres agri meliores, quam sitientes*. Jevnsf. det følgende Capitel og Anmærkningerne.

**) *Lumbrici*.

som Koglear, Siv og afartet Rør *), som Menigmand
 kalder Blaatag **). En vel dyrket Ager gjør seer
 Eviin, da den er Græsig og besat med Træfrug-
 ter, saa den til enhver Aarstid kan forskaffe dem
 Æbler, Blommer, Pærer, og mange Sorter Rød-
 der og Figner ***). Men derfor maa man ikke
 skaae sit Forraadshuus, men give dem ofte af
 Haanden, naar der ingen Nøde er til dem ude.
 Det er og en af Aarsagerne, hvorfor man skal
 have Agern og Olden ****) henlagte i Vand i
 Cisterner eller i Køg paa Lædde *****).

*) *Radiculæ Scirpi, Junciq. & degeneris Arundinis.*

**) *Canna, Blaatag kalde Tyderne disse Rør.*

***) Romernes Marker vare rundt om besatte med
 Træer til Fruater og Gavntømmer, saa og
 for at lue for adskillige Planter, og tjene
 nogle Dextre, saasom Binnranfer, til at løbe
 op ved. Varro siger, at hele Italien er saa
 besat med Træer at den synes at være en
 Træhauge eller Abildgaard (*Pomarium*). Var-
 ro i Bog Cap. 2.

****) Glans, Agern og Olden.

*****) *Tabulis*. Romernes Landbygninger have været,
 som vores i Holsteen og paa adskillige
 Steder i Tydskland, det er uden Stof-
 steen, saa Møgen er gaaet ud af en Abning,
 og først langs hen med Loftet, hvor der

Sviin giver man ogsaa Bille-Bønner og andre lignende Bælgfrugter, naar der er godt Kjøb derpaa, og det fornemmelig i Foraaret, da det grønne Foer er fuld af en mælkagtig Bædske, som ofte er Svinene skadelig. Man maa altsaa give Sviin noget styrkende Føde, førend de om Morgen kommer i Marken, for at de ej skulle faae Durkløb ved umodent Græs, og Svinene vorde magre ved denne Sygdom.

Sviin bør ikke, som andre Creature, lukkes allesammen ind i et eneste Rum; men Svinelejer bør gøres i Buegangene *) hvor de Grisesøer, som

da funde være anbragt et Lad, til at ligge det paa, som skulde tørres og røges. See S. 49. Til Svinemæstning med Algeru raader Professor Viborg: „at grave en Kule, styrte Algerne deri, og overstænke dem med Vand, hvori der er opløst noget Kjøttensalt, til-dække dem med Jord, og lade dem saaledes ligge, indtil de have spiret. Man tager dem da op, tørrer dem, dog uden at brænde dem, lader dem straae, og udtværer dem dernæst i Vand, for at fodre dem. Saadanne mattede Algeru lade sig gemme fra et Aar til et andet.“ See Professor E. Viborgs Vejledning til Svinets Behandling. Side 87.

*) Per porticus; I Buegangene det er i Staldene. Romernes Stalde vare bygte i Form af

nylig have fareet, eller Drægtige kunne lukkes ind. Thi især Sviin ville lægge sig oven paa hinanden, naar de sammenpakkedes hobevis og uordentligen, og derved beskadige Grisene i Soens Liv. *Svinelejer* *) til Grisesøer maae derfor, som sagt, gøres langs hen med Bægge med Skillerum af omtrent 4 Fods Højde, for at Svinet ikke skal kunne springe over. Men de bør ikke tilbæffes, for at *Svinevogteren* kan komme til at see dem fra oven, og tælle Grisene, saa og, ifald Moderen skulde ligge og trykke Een, da at kunne tage den bort.

Svinevogteren **) maa være aarvaagen, usfortrøden, flittig og hurtig, og kunne erindre sig alle de Sviin, han passer, baade de Gamle og Unge; Lægge Mærke til hvad Tid ethvert er født; Altid vide, naar en So vil til at kaste, for at hun kan blive lukket ind i sit Leje, og kaste der; desuden maa han anmærke, hvor mange Grise enhver So har faaet, og hvordanne de ere; især bør

Buegange med den murede Bæg mod Norden og den aabne Side mod Synden. See *The Villas of the Ancients illustrated by Robert Castell*. London; MDCCXXVIII.

*) Haræ.

**) Custos.

han drage Omforg for, at de ikke komme til at pattede nogen anden So, end deres Moder; hvilket let kan skee; Thi kan Grise komme til at slippe ud af deres Indelukke, blande de sig mellem hvo- andre, og søge ligesaa vel til fremmede, som deres egne Mødre, naar en Grisefo lægger sig ned, for at pattede. Derfor er det en Pligt, som Svine- reateren især bør iagttage, altid at lukke enhver Grisefo ind til sine egne Grise. Skulde hans Hus- kommelse gaae ham Fejl, saa han ej kunde kjende Enhvers Ungel, saa maa han med Tjære give baade Moderen og Grisene een og samme Mærke, saa han, enten ved Bogstaver eller andre Tegn, kan stille ethvert Kuld Grise med deres Moder fra alle andre. Ved en stor Svineflokk maatte Køgterne da bruge forskellige Mærker, at hans Huskommelse ikke skulde vorde forstyrret. Men da dette synes at ville være noget majsommeligt, saa er det bedst at indrette Svinelejerne saaledes, at Døren dertil er n. top saa høj at Soen selv kan gaae over, men at Pattede-grisene ej kunne springe over; saa at et- hvert Kuld Grise maa vente i Lejet paa sin Mo- der. En So bør ikke have mere end 8te Pattede- grise, ikke fordi jeg jo nok veed, at hun kaster flere; men fordi hun saa meget snart bliver svæk- ket, naar hun skal opføde flere. Den So, som har Grise til at pattede sig, maa underholdes med kogt Byg, for ej at vorde yderlig mager, eller

reent dør. Svinersgteren maa ideligen feje Svinestalden; men især meget ofte Indelukkerne *). Thi endskiønt Svinet er skidensfærdig i sin Vden, fordrer det dog et meget reent Leje.

Dette var saa omtrent den Røgt og Pleje, et sundt Sviin forlanger.

T i e n d e C a p i t e l.

Nu følger, at vi skulle tale om den Røgt og Pleje, som syge Sviin bør have.

Det er Tegn til Febertilfælde **) naar et Sviin vorder froghalset, gaar skjævt med Hovedet, løber lidt frem paa Græsgangen, og staaer med Et pludseligen stille, bliver hovedsvindet og falder omkulb.

Man maa bemærke til hvilken Side Hovedet bøjer sig, for at aarelade Dret paa den modsatte.

*) Hare o: de Svinelejer, hvor en So med sine Grise indelukkes.

**) Signa febricitantium.

Under Halsen, et par Fingersbred fra Laarballen *), maa man og aabne en Aare, som er temmelig stor paa dette Sted **). Men man maae først piske denne Aare med en Kvist, og naar den er opsvulmet af Riset's Slag, slaaer man Hul med en Lancette, og, efter at man har ladet noget Blod løbe ud, forbindes den med Bark af Piil eller Alm. Naar dette er gjort, maae vi holde det syge Sviin inde i een eller to Dage, og give det saa meget lunken Vand, som det vil have, tilligemed en Pot Bygmeel.

Har Svinet Nværke = Brandhvel-
der ***) aabner man det en Aare under Tungen,
og lader noget Blod udslyde; hvorpaa man gnider
hele Munden med stødt Salt. Nogle holde det
for et kraftigere Middel at hælde det, ved Hjælp af
et Horn, en Pægel Garum i Halsen ****); der-
paa binde nogle fløvede Asantqviste sammen med

*) Clunes.

**) Det samme siges i Geoponic. 19; 7.

„Εάν πυρεταίνωσιν, αίμα ἐκ τῆς ἑρᾶς ἀφαιρε-
τέον.“

***) Struma.

****) See 6 Bog Cap. 9.

en Strikke, og hænge dem saaledes om Svinets Hals, at Qværke = Byldeerne berøres af dem *).

Naar Sviin har Udelede **), holdes det for godt, at give dem Elfenbeens = Spaaner blandede med stødt Salt og fiint malede Vikke = Bønner, naar de ere fastende og endnu ikke komne paa Græs.

Hele Svineskloffen plejer og, at blive saaledes syg, at den hentæres, og vil ikke æde, men kaster sig midt paa Marken, saasnart den er kommen paa Græs, og lægger sig til at sove i den brændende Sol, som om den var anfaldet af Sovesyge ***). Naar dette skeer, maa hele Hjorden lukkes ind i en Svinesfi ****), og holdes en heel Dag baade fra Ude og Drikke; naar de Dagen derpaa vorder tørstige, stødes Roden af Elangeagurke *****), blandes i Vand, og gives dem at

*) Ferulæ.

**) Nauseantibus.

***) Veterinus. Skulde herved ikke menes Orsyge, at Svinene nemlig ere blevene ør i Hovedet, som Landalmuen siger?

****) Stabulum tectum; Egentlig var det hos Rømerne et Slags Halvtage. See mine Anmærkninger til forrige Capitel.

*****) Cucumis angvineus.

drikke. Naar de har drukket det, vil det vandle for dem, saa de komme til at spyge, og renses i det at Galden jages ud; hvorpaa man lader dem faae ind i saa varmt Vand, som et Menneſke kunde drikke, ſmaa Rikere eller Rikke-Bønder, ſom ere overſtænkkede med ſaltet Vand.

Men ſom Tørſt er om Sommeren meget ubehagelig for alle fireføddede Dyr, ſaa er den iſær plagende for Svinet. Hvorfor jeg holder for, at det ikke er nok med Svin, ſom med Geder eller Faar, at føre dem til Vandet et par Gange om Dagen, men at de, ſaaſremt det er muligt, bør i Hundedagene opholde ſig beſtandigen tæt ved en Flod eller et Kjør; Thi naar det er ſaa overmaade meget varmt, er Svinet ikke nøjet med at drikke eengang, men vil nedſænke og afkøle i Vandet ſin fede Bom og af Ude udspilede Bug. Derfor er intet kjærere for Svinet, end at vælte ſig i Bække og mudrede Sumper *). Tillader et Steds Beliggenhed ikke det, maa man trække noget Vand op af Brønde og lade løbe i aflange Svinetruge, hvoraf de kunne drikke; thi ſaae de ej deres Tørſt tilſtræffeligen

*) Deels for at lede om Føde, deels for at afkøle ſig, ſøger Svinet Mudder og Pladder, men ingentunde af Lyst til Stidensfærdighed.

slukket, kunne de vorde lungesotige *). Denne Sygdom læges ellers bedst, ved at stikke det syge Sviin ind i Drerne den sorte Myserod, om hvilken lille Rod jeg allerede ofte har talt.

Det hændes ogsaa at Sviin plages af Milt-syge **), naar der hersker stor Tørre, og, som Hyrdedigteren siger, naar

„Frugterne ligge under høert Træ, hist og her adspredte.“ ***)

Thi Svinet er et graadigt Kreatur, og plages derfor om Sommeren af Miltens Tilvæxt; fordi det uden Maadehold sluger al den Væde, som smager det. Man kan raade Bod herfor, ved at lade gjøre Truge af Stammen af Tamarisktræ ****); fylde dem med Vand, og lade Svinene drikke deraf, naar de ere tørstige; thi Saften af dette Træ er helbredende; og drukken fordriver den indvortes Hævelse *****).

*) Pulmonariæ.

**) Dolor splenis vitiosi.

***) Birg. 7 Sang om Landbrug, B. 54.

****) Ex Tamaricis.

*****) Tumor intestinus.

E l l e v t e C a p i t e l .

At gilde Sviin *) kan skee to Gange om Aaret, nemlig i Foraar og Efteraar. Man kan gjøre det paa en dobbelt Maade. Den første er den, som vi allerede har beskrevet, at gjøre to Indsnitte, og trykke Kaaderne ud derigjennem. Den anden efterlader vel ikke saa hæslig Ur, men er mere farlig. Vi ville dog ikke forbigaae den. Man gjør et Indsnit i den ene Side af Pungen **), og tager den ene Kaade ud; igjennem dette aabne Saar stikker man en Penneniv, skjærer en Rift i den Mellemhud, som ligger imellem Kaaderne; og tager med frumme Fingere den anden Kaade ud derigjennem. Paa denne Maade bliver der kun et Ur; naar man tillige bruger de øvrige Instru-ter, som jeg tilforn har talt om ***).

Endnu synes mig ikke, at jeg burde forbi-
gaae med Taushed en Dvertro, som Landsbysfolk
ofte ere befængte med. Der gives nogle Grisesøer,
som æde deres Grise. Dette maa man ikke ansee

*) Castrare.

**) Pars vitilis.

***) See 6; 26.

for noget ondt Bærsel; Men Svinet er af alle Dyr det, som allermindst kan taale Sult. Naar det derfor mangler Ude, fortærer det ikke blot fremmede, om det kan komme ad der med, men ogsaa sine egne Grise.

Jeg har da nu, hvis jeg ikke fejler, tilstrækkeligen nok talt om stort og smaat Dvæg, saavel som om Hyrderne, der med menneskelig Klogskab skulle sørge for og passe dem baade hjemme og ude.

T o l v t e C a p i t e l .

Efter mit Løfte i forrige Bog vil jeg nu tale om de stumme Hyrder; skjønt Hunden *) kaldes rigtigten en stum Hyrde. Thi hvilket Menneske kan lydeligere eller med højere Raab mælde et Dyr eller en Dyd, end en Hund med sin Gisen? Hvo af Folkene elsker mere sin Herre? Hvo er en troere Eedsager? Hvo er en ubestikkeligere Bevogter? Hvilken Vægter er mere aarvaagen? Hvo, kort sagt, er en standhaftigere Forsvarer eller Hævner?

*) Canis.

Derfor bør Landmanden især kjøbe og røgte dette Dyr; thi det bevogter hans Aulsgaard, hans Afsgrøde, hans Husgesinde og Creature.

Der ere tre Aarsager, hvorfor man anskaffer sig Hunde og plejer dem. Den første er, formedelst Menneskers lumste Efterstræbeller; Derfor maa man see at faae Hunde, som kan beskytte Huset, og alt hvad, som staaer i Forbindelse dermed; for det andet, for at tilbagedrive Menneskers og Dyrs voldsomme Angreb, og passe paa Staldene hjemme, og paa Dvæget, naar det er i Marken. Sagten er den tredie Aarsag, hvorfor man forskaffer sig Hunde. Men denne Bestjæftigelse er ikke aleene unyttig for en Jordtjener, men kalder ham endog fra sit nødvendige Arbejde, og gjør ham doven og fjæd af at forrette samme. Vi ville derfor aleene tale om Gaardhunde og Hyrdehunde; thi Sagthunde høre ikke til vor Bestjæftigelse *).

Man maa vælge sig en Gaardhund, der har en stor Krop, en huul og lydelig Gjøen, saa han kan forskrække skarnagtige Folf baade ved at høres og sees, og undertiden forjage dem, som vil liste sig ind, ved sin gyselige Snerren, endog uden at sees. Den maa have eens Kolør over den hele

*) Venaticus canis nihil pertinet ad nostram professionem.

Krop. Til Hyrdehund vælger man helst en hvid; til Gaardhund en sort. En broget holder man ikke af til nogen af Delene. Hyrderne ville helst have hvide Hunde, fordi de ikke ligne vilde Dyr; Thi der behøves stor Forskiel, for at Hyrden ej, ved at forjage Ulvene i Dagsningen om Morgenenen eller i Tusmørket om Aftenen, skal slaae efter sin Hund, istedet for Ulven. Gaardhunden, som man holder for onde Menneskers Skyld, synes meest forfækkende, naar den er sort, isald der skulde komme nogen om højlys Dag, og den sees ikke om Natten formedelsk dens Lighed med Mørket; Gaaden en Hund kan altsaa bedre, da den er skjult i Mørket, liste sig paa enhver Gæsthy, som kommer om Natten. En dygtig firefkaaren holdes for bedre, end en lang eller kort, med et stort Hoved, saa det synes at udgjøre den største Deel af Kroppen, flattede og nedhængende Ører, med sorte eller blaaegraae Øjne, der gloer med et skarpt Blik, et bredt og laadent Bryst, store Paar, med tykke og stridhaarede Been, en kort Hale, store Poter og Kløer, hvilket Grækerne kalde Fodsaaler *). Dette er den udvortes Skikkelse, som især synes bedst hos en Gaardhund. Dens indvortes Bessaffenhed maa

*) Δρακων.

være, at den hverken er for mild eller for grusom og grim. Thi Hiin lader sig logre for af Tyve, Denne anfalder endog Husfolkene. Det er nok at den er streng og ei for blid, saa at den stundom seer temmelig vred til sine Medtjenere *) og altid bister til Fremmede. Men især bør en Gaardhund altid være aarvaagen paa sin Post, ikke omstrøjsende, men stadig; ikke skjodesløs, men agtpaagivende; thi Denne gjør ikke uden den vist har mærket noget, men Hiin sættes i Bevægelse af falsk Mistanke og ved enhver ubetydelig Lyd. Jeg har troet at burde bemærke dette; fordi en Hunds indvortes Besskaffenhed ikke blot beroer paa dens Natur, men og paa, hvorledes man har tresseret den. Kjøber man Hunde, maa man altsaa see, at faae dem saaledes, som vi har sagt; tresserer man Hvalpe selv, maa det og skee efter saadanne Regler. Det er ikke saa magtpaaliggende, om Gaardhundene ere noget langsomme og tunge i Kroppen, thi de skulle mere virke i Nærheden og ved Gaaen, end langt borte eller ved Løben efter noget. Desuden ere de og stedsse i Gaarden eller Huset; i det mindste bør de ikke være langt derfra, og de forrette deres Pligt ret godt, naar de have en fiin Næse til at

*) Conservi; Medtjenere, det er Tjenestefolkene i Huset.

lugte dem, som komme, skræffe dem ved Gjøen, og ej taale at de nærme sig; eller, gjøre de det, da glubsk anfælde dem. Dens første Pligt er altså, ikke at lade Nogen komme sig for nær; den anden at hævne sig kjæft og vedholdende; isald nogen tisser den. Dette var nu hvad Gaardhundene anbelanger; Hvorpaa vi komme til at skulle tale om Hyrdehundene.

En Hæhund behøver ikke at være saa mager eller hurtig, som den, der skal forfølge Daa-dyr, Hjorter og snartløbende Dyr; ikke heller saa forædt og tung, som en Hund, der skal passe paa en Gaard eller et Pakhuus. Men derfor maa den ikke desto mindre være stærk, og noget hurtig og modig; eftersom den bruges til Klammeri, Slagsmaal og Løben; da den bør afværge Ulvens lumste Efterstræbelser, forfølge dette vilde Rovedyr paa sin Flugt, frarive den Byttet, og bringe det tilbage. Derfor er den bedre skikket til dette Brug, naar den er noget lang og smækker, end naar den er kort og fire skaaren; thi Nødvendighed fordrer ofte, som jeg sagde, at Rovedyret skal med Hurtighed efterfølges. Hvad dens øvrige Besskaffenhed angaaer, da kan den være ret god, naar den ligner Gaardhunden.

Man kan gjerne give begge Slags Hunde en og samme Føde. Thi er Jordbruget af saa stor Bedrift, at det har betydelige Dvæghjorder, saa

Kan man, uden Forskiel, ret godt give alle Hunde Bygmeel i Walde; ere Jordene derimod besatte med Træer og har ingen Græsmarke *); bør man fode Hundene med Brød af Spelt eller Hvede, blandet med Vand, hvori Biske = Bønner ere kogte; Dog maa det kun være lunkent, thi er det varmt, kan det forvolde Galenskab **).

Man maa hverken lade Han = eller Hunhundene løbe, førend de ere et Aar gamle. Thi tillades det dem, saa længe de ere unge, svækker det Legemet og Kræfterne, og knækker deres Mod. Det første Kulb Hvalpe skal man skaffe bort; thi den unge Læve kan ikke ret fode dem, og deres Patten standser Hendes Vort. Hanhundene ere unge nok til at avle til deres tiende Aar; Efter denne Tid synes de ej brugelige til at løbe Gal med Læverne; eftersom den Yngel, som falder derefter,

*) Surculo si ager consitus est sine pascuo. Vi have bemærket ved denne Bogs 9de Capitel, at Romernes Kornmarke vare rundt om besatte med Træer. Meningen er altsaa; Dersom en Jordbruger blot har Cædemarke; men ingen Græsgange eller Overdren til Fæhjorder, bør han, bruge Hvede = eller Speltbrød, ikke alene til sig selv og sin Husholdning; men og til sine Hunde.

**) Rabies.

vorder meget doven. Læver kunde faae Hvalpe til det niende Aar. Efter det tiende ere de unyttige.

De første sex Maaneder, indtil de ere blevne stærke, maa man ikke slippe Hvalpene ud, uden til Moderen, for at lege og spæge med Hende. Siden efter maae de holdes i Lænker om Dagen og løses om Natten. De, hvis gode Nase vi ville vedligeholde, maae vi ikke lade opfødes af fremmede Mødres Patter; thi Moderens Mælk og indvortes Beskaffenhed *) nytte sig mere paa Hvalpenes Klogskab end Legems Væxt. Har Læven, der har faaet Hvalpe, ikke Mælk, kan man give Hvalpene Gudemælk; indtil de blive fire Maaneder.

Hunde maa man ikke give lange Navne, for at de desto hurtigere kunne høre, naar man kalder paa dem; Dog kan det vel sjelden skee med mindre end to Stavelser, saasom Grækernes Σκηνία (**), Romernes Feror (**); Grækernes Λαίον (**); Latinernes Celer ****); eller Huna

*) Spiritus det som Columella eller kaldes Mores, Animus, Ingenium etc. det er Dyrenes indvortes Beskaffenhed. C. 6, 29.

**) Griban.

**) Et Landskab paa Pelopones, hvis Hunde holdtes for fortrinlig gode.

****) Hurtig.

hunde. Navne; som Græfernes Hastig, Stærk, Vældig *); og Latinerne's Ulvinde, Hind, Tiger **).

Hundehvalpenes Hale bør afhugges, naar de ere fyrgetive Dage gamle. Dette skeer paa denne Maade: En Sene gaaer ved Ledemode igjennem Rygraden lige ud til Enden af Halen; Denne kniber man om; og, naar man har faaet fat paa den, trækker den noget ud og bryder den af. Der ved skeer det at Halen ikke voxer mere eller faaer en hæslig Længde, og, som Hyrderne forsikre, afværger det ogsaa Galenskab, som er saa dødelig en Sygdom for Hunde.

T r e t t e n d e C a p i t e l .

Omtrent ved den hedeste Sommers Tid pleje Hundenes Ører saaledes at faares af Fluer **), at de ofte ere nærved at miste dem ganske.

*) Σπυδῆ, Ἀλκή, Ρωμή.

**) Lupa, Cerva, Tigris.

***) Muscis aures canum exulcerantur.

He. Steer det, støder man bittere Mandler *) og smører Drerne dermed. Ere de allerede angrebne af Boldenhed og Saar, blander man Tjære og Svinesædt sammen, smelter det, og lader det dryppe i Saaret.

Hundeorme **) falde og af, naar man rører ved dem med samme Lægemiddel; thi med Haanden maa man ikke rive dem af, for ej, som jeg har sagt, at forårsage Saar.

Hunde, som ere plagede med Lopper hjælpes paa denne Maade: Man støder ligemeget Kummen og Nysseurt ***) blander det med Vand, og smører derpaa; eller og man gyder Saften af Slangeagurk, eller, i Mangel deraf, gammel Oliebærme paa det hele Legeme.

Ere Hunde forulejlige af Skab ****), støder man Gips og Sesam, blander det med Tjære, og smører det paa det beskaadige Sted. Dette Lægemiddel skal og kunne bruges for Skab hos Mennesker.

*) Nuces amaræ. I Geoponica kaldes de Amygdalæ amaræ. Geop. 19, 20.

**) Ricini. Aristoteles falder disse Hundeorme *Κυνόραιοι*. H. A. V, 31.

***) Veratrum. See 6, 32.

****) Si scabies infestabit.

Har Udflattet taget for meget Overhaand, fordris
 ves det ved Cederolie.

De øvrige Sygdomme hos Hunde kureres paa
 samme Maade, som vi have anvist ved andre
 Dyr.

Saa meget om smaat Noæg! Herpaa ville
 vi, i den følgende Bog, komme til at tale om den
 Omhu, man paa en Kolsgaard bør have for
 Fjærfreature, Fiske og vilde Dyr.

Foto #924

